

การศึกษาวิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่เพื่อออกแบบวิหารวัดโลกโมฬี

นาย ธีรยุทธ อินทจักร์

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

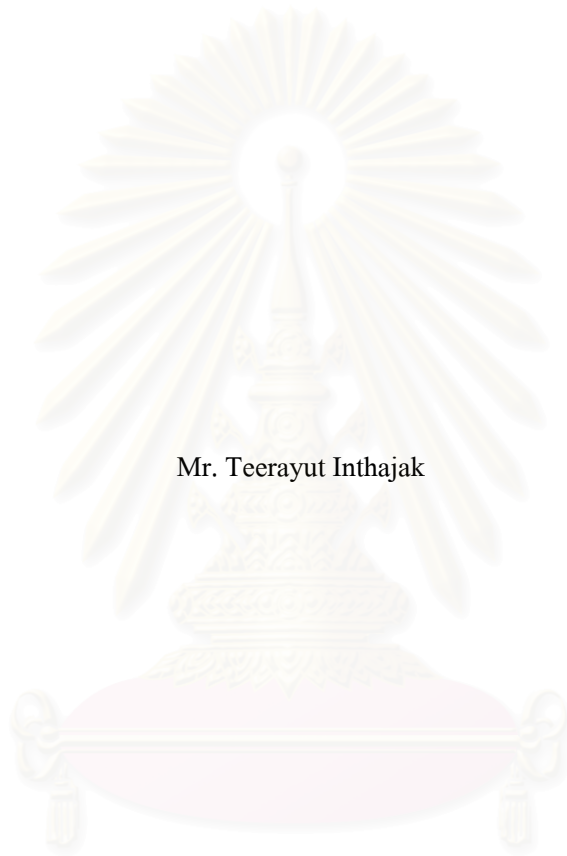
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2545

ISBN 974-17-9776-1

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

STUDYING OF LANNA VIHARAS IN CHIANGMAI SCHOOL FOR DESIGNING
A VIHARA AT LOK-MO-LI TEMPLE

Mr. Teerayut Inthajak

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2002

ISBN 974-17-9776-1

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การศึกษาวิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่เพื่อออกแบบวิหารวัดโลกโมฬี
โดย นาย ชีรยุทธ อินทจักร์
สาขาวิชา สถาปัตยกรรมไทย
อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม รองศาสตราจารย์ ดร. ภิญโญ สุวรรณคีรี

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้นำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการ
ศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. วีระ สัจกุล)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(อาจารย์ เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร.ภิญโญ สุวรรณคีรี)

.....กรรมการ
(ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี)

.....กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ไชแสง สุชะวันนะ)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ประชา แสงสายัณห์)

ธีรยุทธ อินทจักร : การศึกษาวิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่เพื่อออกแบบวิหารวัดโลกโมฬี
(STUDYING OF LANNA VIHARAS IN CHIANGMAI SCHOOL FOR DESIGNING A
VIHARA AT LOK-MO-LI TEMPLE)

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์เฝ้า สุวรรณศักดิ์ศรี,

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมที่ปรึกษาร่วม : รองศาสตราจารย์ ภิญโญ สุวรรณคีรี,

๑๕๐ หน้า. ISBN 974-17-9776-1.

การศึกษานานสถาปัตยกรรมวิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่เพื่อออกแบบวิหารวัดโลกโมฬี มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาถึงรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ของวิหารในวัฒนธรรมล้านนาในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และศึกษาถึงแนวความคิดในการสร้างสรรค์ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการออกแบบ กรณีศึกษาวิหารวัดโลกโมฬี ซึ่งเคยเป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ตั้งอยู่บริเวณเมืองเชียงใหม่ การศึกษาได้ทำการสำรวจหาหลักฐานในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ และเลือกตัวอย่างวิหารที่ใช้ในการศึกษาทั้งสิ้น ๑๐ หลัง ทั้งนี้พิจารณาจากรูปแบบและอายุสมัยในการสร้างและการบูรณะ ประมาณช่วงก่อน พ.ศ. ๒๔๒๖ อันเป็นช่วงก่อนที่อิทธิพลทางรูปแบบสถาปัตยกรรมจากวัฒนธรรมทางภาคกลางจะแพร่หลายเข้ามา

วิทยานิพนธ์นี้ใช้การศึกษาเชิงสถาปัตยกรรมควบคู่ไปกับการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ผลของการศึกษาดังกล่าวทำให้ทราบว่าวิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งเกิดขึ้นราว พุทธศตวรรษที่ ๒๔ รูปแบบส่วนหนึ่งเป็นรูปแบบที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ และส่วนหนึ่งเป็นลักษณะที่คลี่คลายต่อเนื่องมาจากกลุ่มวิหารล้านนาสกุลช่างลำปางซึ่งเป็นกลุ่มวิหารที่มีอายุราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ เอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญของวิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่ ที่พบมีดังนี้คือ วิหารมักเป็นอาคารประธานในผัง ผังพื้นวิหารมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีการยกเก็จหน้าหลัง โดยนิยมที่การยกเก็จด้านหน้า ๒ ครั้งด้านหลัง ๑ ครั้ง วิหารตั้งอยู่บนฐานสูง เป็นวิหารที่บิที่มีการทำผนัง และเจาะช่องหน้าต่าง โครงสร้างส่วนหลังคาของวิหารเป็นโครงสร้างแบบดั้งเดิมคือใช้ ระบุบเสา คานที่เรียกว่า โครงสร้างไม้ต่งไหม, วิหารมีรูปทรงที่สูงเพรียว อ่อนช้อยมากกว่ารูปแบบของวิหารล้านนาสกุลช่างอื่นๆ การใช้ลวดลายประดับตกแต่งส่วนใหญ่มาจากแนวความคิดเกี่ยวกับ การคุ้มครองศาสนสถาน กฎุมิทางพุทธศาสนา การเป็นสถานที่อันระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การเฉลิมฉลอง และความเป็นสิริมงคลของวิหาร

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์
สาขาวิชา สถาปัตยกรรมไทย
ปีการศึกษา ๒๕๔๕

ลายมือชื่อนิสิต.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

437 41414 25 : MAJOR ARCHITECTURAL

KEY WORD: ARCHITECTURE / LANNA / CHIANGMAI / VIHARA / LOK-MO-LI

TEMPLE

TEERAYUT INTHAJAK : STUDYING OF LANNA VIHARAS IN CHIANGMAI

SCHOOL FOR DESIGNING A VIHARA AT LOK-MO-LI TEMPLE.

THESIS ADVISOR : PAO SUWANASUKSRI

CO-ADVISOR : ASSO. PROF. PINYO SUWANNAKIRI

190 PAGES. ISBN 974-17-9776-1

The objective of the study is to understand the uniqueness of the Viharas in Lanna culture in Chaing Mai province, and their design concept in order to design a Vihara at Lok-Mo-Li Temple, which is one of the most important archaeological sites in Chiang Mai. The research methods are historical research and also Surveys, which are done within Chiang Mai Province with 10 examples of Viharas that were constructed or reconstructed before B.c.2426. Thereafter, the architectural style of the central regions influenced the North.

Study of the architectural and historical aspects shows that the Viharas in Lanna in Chaing Mai school have a unique style which appeared in the 24th century of the Buddhist era. The one is the original local style and the other is the development of Vihara Lanna in Lum Pang school which appeared in the 21st-22nd century of the Buddhist era. The uniqueness of architectural style of Vihara Lanna in Chaing Mai school is that the Vihara is the main building of the temple. The plan of the Vihara has added edged rectangular shapes (two in front and one in rear). The Vihara has a high base, enclosed wall, and windows. The Vihara has the old style of roof structure called “ma-tang-mai”. The Vihara in Chaing Mai school has a more slender form than the Viharas in other Northern artisan works, and the decoration of the Vihara is the concepts of protection, the religious world, the nostalgia of Buddha, celebration, and the auspiciousness of Vihara.

Department Architecture

Field of study Architecture

Academic year 2002

Student's signature.....

Advisor' signature.....

Co-advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะไม่อาจสำเร็จลุล่วงลงได้หากปราศจากความกรุณาให้คำชี้แนะใน
แนวทางการศึกษาของคณะอาจารย์ที่ปรึกษา ดังนี้คือ ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย สักดิ์ศรี
, ศาสตราจารย์ ไชแสง สุขะวัฒนะ, รองศาสตราจารย์ ภิญโญ สุวรรณศิริ, อาจารย์สัญญาชัย หมายมัน,
อาจารย์เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี และ อาจารย์ประชา แสงสายัณห์ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณ เป็น
อย่างสูงมา ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ เจ้าอาวาส และพระ เณร ทุกวัด ที่ให้ความอนุเคราะห์ให้คำสัมภาษณ์
อำนวยความสะดวกในการถ่ายภาพและรังวัดขนาดวิหาร ขอขอบพระคุณผู้ที่มีความรู้และประสบ
การณ์สำหรับคำแนะนำ อาจารย์ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, อาจารย์พงศกร ยิ้มสวัสดิ์ และอีกหลายๆ
ท่าน กำลังใจและความช่วยเหลือในหลายๆ ด้าน จากเพื่อนๆ คุณกิตติรักษ์ ทิพาทรัพย์, คุณอนุวัฒน์
กอบน้ำเพชร, คุณชดินันท์ พรหมพิจารณ์ และอีกหลายท่านที่ไม่สามารถออกนามในที่นี้ กำลังใจ
และความห่วงใย จากบิดาและพี่ๆ นายณรงค์ นางสาวอัญชลิ และนางสาวถนอมศรี อินทจักร์ กำลัง
ใจและแรงบันดาลใจจาก คุณ Yui Chihiro

สุดท้ายนี้คุณประโยชน์ และคุณงามความดีอันใดที่จะเกิดมีแก่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้หรือกิจ
การใดๆ ที่ผู้วิจัยพึงได้ปฏิบัติ ผู้วิจัยขออุทิศแด่ดวงวิญญาณของผู้เป็นมารดาที่เฝ้ารอคอยความสำเร็จ
ของลูกมาโดยตลอด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพหลายเส้น.....	ฎ
สารบัญรูปภาพ.....	ฏ
บทที่	
๑. บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	๒
๑.๓ ขอบเขตของการศึกษา	๒
๑.๔ ขั้นตอนวิธีการศึกษาค้นคว้า	๓
๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา	๓
๒. ประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่และพระพุทธศาสนาในล้านนา.....	๔
๒.๑ ประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่.....	๔
๒.๑.๑ สมัยก่อนประวัติศาสตร์	๔
๒.๑.๒ สมัยประวัติศาสตร์ ชุมชนเมืองก่อนการสร้างเชียงใหม่.....	๖
๒.๑.๓ สมัยสร้างเมืองเชียงใหม่ หรือช่วงสมัยของพญามังราย.....	๖
๒.๑.๔ สมัยเชียงใหม่และแคว้นล้านนารุ่งเรือง.....	๘
๒.๑.๕ สมัยเสื่อมของล้านนา	๑๐
๒.๑.๖ สมัยอยู่ใต้อำนาจของพม่า	๑๑
๒.๑.๗ สมัยรวมกับรัตน โกสินทร์.....	๑๒
๒.๒ พระพุทธศาสนาในล้านนา.....	๑๕
๒.๒.๑ พระพุทธศาสนายุคก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนา.....	๑๕
๒.๒.๒ พระพุทธศาสนาในล้านนายุคต้นและยุครุ่งเรือง	๑๖
๒.๒.๓ พระพุทธศาสนาในล้านนายุคเสื่อม หรือยุคภายใต้การปกครองของพม่า ๑๕	๑๕
๒.๒.๔ พระพุทธศาสนาในล้านนายุคฟื้นฟู หรือยุคที่ล้านนารวมกับรัตน โกสินทร์ ๒๐	๒๐

สารบัญ(ต่อ)

หน้า

๓. วิหารในดินแดนล้านนา.....	๒๑
๓.๑ ความหมายของวิหาร	๒๑
๓.๒ มูลเหตุและพัฒนาการ	๒๑
๓.๒.๑ มูลเหตุแห่งการสร้างวิหาร	๒๑
๓.๒.๒ วิวัฒนาการของวิหาร.....	๒๓
๓.๓ หน้าที่ของวิหาร	๒๔
๓.๔ การสร้างวิหารในวัฒนธรรมล้านนา	๒๕
๓.๔.๑ ความคิดความเชื่อในการสร้างวิหาร	๒๕
๓.๔.๒ องค์ประกอบของผังวัด.....	๒๕
๓.๔.๓ ประเภทของวิหาร	๓๑
๓.๔.๔ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหาร	๓๒
๓.๔.๕ โครงสร้าง องค์ประกอบทางโครงสร้างของวิหาร	๓๔
๓.๔.๖ รูปแบบทางศิลปกรรม	๓๘
๔ วิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่.....	๔๓
๔.๑ วัดในเชียงใหม่ เกณฑ์ที่ใช้ในการเลือกวัดตัวอย่าง	๔๓
๔.๒ ข้อมูลและลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหารวัดตัวอย่าง	๔๕
๔.๒.๑ วัดเกตการาม.....	๔๕
๔.๒.๒ วัดบุพพาราม	๕๑
๔.๒.๓ วัดปราสาท.....	๕๓
๔.๒.๔ วัดพระสิงห์.....	๖๕
๔.๒.๕ วัดศรีเกิด.....	๗๒
๔.๒.๖ วัดสำเภา	๗๘
๔.๒.๗ วัดทุ่งอ้อ.....	๘๔
๔.๒.๘ วัดหางดง.....	๙๐
๔.๒.๙ วัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว).....	๙๖
๔.๒.๑๐ วัดพระธาตุศรีจอมทอง	๑๐๒

สารบัญ(ต่อ)

หน้า

๕ การวิเคราะห์.....	๑๐๘
๕.๑ การสร้างวัดในเมืองเชียงใหม่.....	๑๐๘
๕.๒ ผังบริเวณของวัด.....	๑๑๔
๕.๓ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหาร.....	๑๑๕
๕.๓.๑ ผังพื้นและรูปทรง.....	๑๑๕
๕.๓.๒ โครงสร้าง และวัสดุ.....	๑๒๑
๕.๓.๓ ลักษณะขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมประกอบทางสถาปัตยกรรม.....	๑๒๖
๕.๔ ลักษณะทางศิลปกรรมของวิหาร.....	๑๔๐
6 การออกแบบวิหารวัดโลกโมฬี.....	๑๕๐
๖.๑ ข้อมูลทั่วไป.....	๑๕๐
๖.๒ ข้อมูลเกี่ยวกับงานศิลปะและสถาปัตยกรรมของโบราณสถานภายในพื้นที่โครงการ.....	๑๕๓
๖.๓ ข้อมูลเกี่ยวกับรายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบ.....	๑๕๗
๖.๓.๑ จำนวนผู้ใช้สอยภายในวัดโลกโมฬี.....	๑๕๗
๖.๓.๒ กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับวัดโลกโมฬี.....	๑๕๘
๖.๓.๓ การพิจารณาเพื่อกำหนดอาคาร, พื้นที่ใช้สอยของโครงการ.....	๑๖๐
๖.๓.๔ รายละเอียดของอาคารเกี่ยวกับขนาดและจำนวนของพื้นที่ต่างๆ.....	๑๖๑
๖.๔ การออกแบบวิหารวัดโลกโมฬี.....	๑๖๖
๖.๔.๑ ลักษณะสภาพแวดล้อมของโครงการ.....	๑๖๖
๖.๔.๒ แนวความคิดในการออกแบบ.....	๑๖๗
๖.๔.๓ แบบแสดงวิหารวัดโลกโมฬีและอาคารอื่นๆ.....	๑๖๘
รายการอ้างอิง.....	๑๗๖
ภาคผนวก.....	๑๗๕
- กฎหมายที่เกี่ยวข้อง.....	๑๘๐
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	๑๘๔

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ ๓.๑ ตารางแสดงรายการองค์ประกอบทางโครงสร้างของวิหารล้านนา	๓๕
ตารางที่ ๔.๑ แสดงการเลือกวิหารเป็นกรณีศึกษา	๔๔
ตารางที่ ๕.๑ การแบ่งพื้นที่ภายในวัด	๑๑๕
ตารางที่ ๕.๒ ตำแหน่งกลุ่มสิ่งก่อสร้างและอาคารประธาน	๑๑๘
ตารางที่ ๕.๓ ลักษณะผังพื้นวิหาร	๑๒๑
ตารางที่ ๕.๔ การวางตำแหน่งพระประธาน	๑๒๒
ตารางที่ ๕.๕ การวางตำแหน่งประตูทางเข้าออก	๑๒๕
ตารางที่ ๕.๖ แสดงรูปแบบของฐานวิหาร	๑๒๘
ตารางที่ ๕.๗ รวบรวมได้ลักษณะต่างๆ	๑๓๑
ตารางที่ ๕.๘ แสดงลักษณะการตกแต่งเสา.....	๑๓๓
ตารางที่ ๕.๙ แสดงลักษณะการทำผนัง	๑๓๕
ตารางที่ ๖.๑ ตารางแสดงกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับวัดโลกโมฬี	๑๕๘
ตารางที่ ๖.๒ ตารางการพิจารณาการกำหนดอาคาร สิ่งก่อสร้างภายในผังของโครงการ.....	๑๖๐
ตารางที่ ๖.๓ ตารางแสดงรายละเอียดของอาคารเกี่ยวกับขนาดและจำนวนของพื้นที่ต่างๆ	๑๖๑
ตารางที่ ๖.๔ ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอยต่างๆ.....	๑๖๕

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพถ่ายเส้น

หน้า

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓.๑ การวางผังวัดล้านนา วัดพระสิงห์	๒๖
ภาพถ่ายเส้นที่ ๓.๒ องค์ประกอบของวิหาร	๓๗
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑ ผังบริเวณวัดเกตการาม	๔๕
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๒ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดเกตการาม	๔๖
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๓ ผังบริเวณวัดบุพพาราม	๕๑
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๔ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดบุพพาราม	๕๒
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๕ ผังบริเวณวัดปราสาท	๕๘
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๖ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดปราสาท	๕๙
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๗ ผังบริเวณวัดพระสิงห์	๖๖
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๘ แบบสถาปัตยกรรมวิหารลายคำวัดพระสิงห์	๖๗
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๘ ผังบริเวณวัดศรีเกิด	๗๓
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๐ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดศรีเกิด	๗๕
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๑ ผังบริเวณวัดสำเภา	๗๘
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๒ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดสำเภา	๗๙
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๓ ผังบริเวณวัดทุ่งอ้อ	๘๔
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๔ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดทุ่งอ้อ	๘๕
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๕ ผังบริเวณวัดหางดง	๙๐
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๖ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดหางดง	๙๑
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๗ ผังบริเวณวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)	๙๖
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๘ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)	๙๗
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๙ ผังบริเวณวัดพระธาตุศรีจอมทอง	๑๐๓
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๒๐ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง	๑๐๕
ภาพถ่ายเส้นที่ ๕.๑ การวางตำแหน่งองค์ประกอบต่างๆ ภายในผังวิหาร	๑๒๔
ภาพถ่ายเส้นที่ ๕.๒ แสดงการกระจายน้ำหนักจากส่วนโครงสร้างหลังคาลงสู่เสาของวิหาร	๑๒๘
ภาพถ่ายเส้นที่ ๕.๓ รูปแบบเสาและการวางตำแหน่งของเสา	๑๓๒
ภาพถ่ายเส้นที่ ๖.๑ แผนที่ตั้งวัดโลกโมฬี	๑๕๐
ภาพถ่ายเส้นที่ ๖.๒ ผังแสดงโบราณสถานภายในวัดโลกโมฬี	๑๕๓
ภาพถ่ายเส้นที่ ๖.๓ แบบเจดีย์วัดโลกโมฬี	๑๕๔
ภาพถ่ายเส้นที่ ๖.๔ แบบฐานวิหารและฐานเจดีย์หลังวิหารในวัดโลกโมฬี	๑๕๕
ภาพถ่ายเส้นที่ ๖.๕ ผังบริเวณวัดโลกโมฬี	๑๖๘
ภาพถ่ายเส้นที่ ๖.๖ ผังพื้นพระวิหารวัดโลกโมฬี	๑๖๘

สารบัญภาพลายเส้น(ต่อ)

หน้า

ภาพลายเส้นที่ ๖.๗ รูปด้านหน้าพระวิหารวัดโลกโมฬี	๑๖๕
ภาพลายเส้นที่ ๖.๘ รูปด้านหลังพระวิหารวัดโลกโมฬี.....	๑๖๕
ภาพลายเส้นที่ ๖.๙ รูปด้านข้างพระวิหารวัดโลกโมฬี	๑๗๐
ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๐ รูปตัดตามขวางพระวิหารวัดโลกโมฬี.....	๑๗๐
ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๑ รูปตัดตามยาวพระวิหารวัดโลกโมฬี	๑๗๑
ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๒ แบบขยายบันไดนาค.....	๑๗๑
ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๓ แบบขยายคันทวย (นาคทนต์), ทวยหูช้าง	๑๗๒
ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๔ แบบขยายลายเสา	๑๗๒
ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๕ แบบขยายฝ้าเพดาน	๑๗๓
ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๖ แบบขยายหน้าบัน(หน้าแหวน).....	๑๗๓
ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๗ แบบสถาปัตยกรรมประตูโขงทางเข้าวัด	๑๗๔
ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๘ ทศนียภาพวัดโลกโมฬีที่ได้ทำการออกแบบ	๑๗๕

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญรูปรูปภาพ

หน้า

รูปภาพที่ ๓.๑ อุโบสถวัดดวงดี จ.เชียงใหม่.....	๒๗
รูปภาพที่ ๓.๒ หอศีลเสี้ยว วัดกู่คำ จ.เชียงใหม่.....	๒๗
รูปภาพที่ ๓.๓ หอไตรวัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่.....	๒๗
รูปภาพที่ ๓.๔ หอทรง วัดพระธาตุศรีจอมทอง จ.เชียงใหม่.....	๒๘
รูปภาพที่ ๓.๕ หอพระ วัดพระธาตุหริภุญชัย จ.ลำพูน.....	๒๘
รูปภาพที่ ๓.๖ ศาลาบาตรล้อมวิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) จ.เชียงใหม่.....	๒๘
รูปภาพที่ ๓.๗ กุฏิบรรจุอัฐิบุคคลสำคัญที่ วัดสวนดอก จ.เชียงใหม่.....	๒๙
รูปภาพที่ ๓.๘ ซุ้มโจงประตูวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่.....	๒๙
รูปภาพที่ ๓.๙ ซุ้มโจงวัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ลำปาง.....	๒๙
รูปภาพที่ ๓.๑๐ โจงพระเจ้าวัดพระธาตุศรีจอมทอง จ.เชียงใหม่.....	๒๙
รูปภาพที่ ๓.๑๑ กุฏิล้านนาวัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ลำปาง.....	๓๐
รูปภาพที่ ๓.๑๒ หอกลองและหอรระฆัง(หลังเดียวกัน) วัดน้ำริน จ.เชียงใหม่.....	๓๐
รูปภาพที่ ๓.๑๓ วิหารแบบช่างลำปาง วิหารจามเทวี วัดปงยางคก จ.ลำปาง.....	๓๒
รูปภาพที่ ๓.๑๔ วิหารแบบช่างเชียงใหม่ วัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) จ.เชียงใหม่.....	๓๒
รูปภาพที่ ๓.๑๕ วิหารแบบช่างลำพูน วัดกู่คำ จ.เชียงใหม่.....	๓๓
รูปภาพที่ ๓.๑๖ วิหารแบบช่างพะเยา วัดผาแดงหลวง จ.พะเยา.....	๓๓
รูปภาพที่ ๓.๑๗ วิหารแบบช่างน่าน วัดพระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน.....	๓๓
รูปภาพที่ ๓.๑๘ งานแกะสลักคันทวยไม้ วัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) จ.เชียงใหม่.....	๓๕
รูปภาพที่ ๓.๑๙ งานแกะสลักโค้งคิ้วไม้ วัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) จ.เชียงใหม่.....	๓๕
รูปภาพที่ ๓.๒๐ งานปูนปั้นซุ้มประตู วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่.....	๔๐
รูปภาพที่ ๓.๒๑ งานปูนปั้นหน้าบันปีกนก วัดสำเภา จ.เชียงใหม่.....	๔๐
รูปภาพที่ ๓.๒๒ งานลายคำประดับเสา วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่.....	๔๑
รูปภาพที่ ๓.๒๓ งานลายคำประดับผนัง วัดปราสาท จ.เชียงใหม่.....	๔๒
รูปภาพที่ ๓.๒๔ งานจิตรกรรมฝาผนัง วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่.....	๔๒
รูปภาพที่ ๔.๑ วิหารวัดเกตการาม.....	๔๕
รูปภาพที่ ๔.๒ การตกแต่งด้านหลังวิหารวัดเกตการาม.....	๔๕
รูปภาพที่ ๔.๓ ส่วนฐานวิหารวัดเกตการาม.....	๔๕
รูปภาพที่ ๔.๔ บันไดนาควิหารวัดเกตการาม.....	๔๕
รูปภาพที่ ๔.๕ บานประตูลงรักปิดทอง(ลายคำ) ภาพทวารบาลวิหารวัดเกตการาม.....	๔๕
รูปภาพที่ ๔.๖ พระประธานภายในวิหารวัดเกตการาม.....	๔๕
รูปภาพที่ ๔.๗ โถงคิ้วไม้แกะสลักวิหารวัดเกตการาม.....	๕๐

สารบัญรูปภาพ(ต่อ)

หน้า

รูปภาพที่ ๔.๘ คันทวย(นาคทัน)ไม้แกะสลักวิหารวัดเกตการาม.....	๕๐
รูปภาพที่ ๔.๙ บัวหัวเสาและฝ้าเพดานภายในวิหารวัดเกตการาม.....	๕๐
รูปภาพที่ ๔.๑๐ ฝ้าเพดานภายในวัดเกตการาม	๕๐
รูปภาพที่ ๔.๑๑ ฝ้าเพดานห้องพระประธานวิหารวัดเกตการาม	๕๐
รูปภาพที่ ๔.๑๒ หน้าบัน(หน้าแหวน)วิหารวัดเกตการาม.....	๕๐
รูปภาพที่ ๔.๑๓ วิหารวัดบุพพาราม.....	๕๕
รูปภาพที่ ๔.๑๔ ส่วนฐานวิหารวัดบุพพาราม	๕๕
รูปภาพที่ ๔.๑๕ ราวบันไดปูนปั้นรูปตัวมอมวิหารวัดบุพพาราม	๕๕
รูปภาพที่ ๔.๑๖ ผนังซุ้มกรงไม้วิหารวัดบุพพาราม	๕๕
รูปภาพที่ ๔.๑๗ ประตูประดับลายปูนปั้นภาพทวารบาลวิหารวัดบุพพาราม.....	๕๕
รูปภาพที่ ๔.๑๘ พระประธานภายในวิหารวัดบุพพาราม.....	๕๕
รูปภาพที่ ๔.๑๙ ซุ้มกรงไม้ และหน้าต่าง วิหารวัดบุพพาราม	๕๖
รูปภาพที่ ๔.๒๐ เสิงชาย(เป็นน้ำช้อย) ไม้แกะสลักวิหารวัดบุพพาราม.....	๕๖
รูปภาพที่ ๔.๒๑ ส่วนโครงสร้างหลังคาด้านข้าง วิหารวัดบุพพาราม	๕๖
รูปภาพที่ ๔.๒๒ ฝ้าเพดานวิหารวัดบุพพาราม	๕๖
รูปภาพที่ ๔.๒๓ หน้าบันด้านข้างวิหารวัดบุพพาราม.....	๕๖
รูปภาพที่ ๔.๒๔ หน้าบัน(หน้าแหวน) วิหารวัดบุพพาราม	๕๖
รูปภาพที่ ๔.๒๕ วิหารวัดปราสาท	๖๑
รูปภาพที่ ๔.๒๖ ส่วนฐานวิหารวัดปราสาท	๖๑
รูปภาพที่ ๔.๒๗ ราวบันไดนาคปูนปั้น วิหารวัดปราสาท	๖๑
รูปภาพที่ ๔.๒๘ โขงปราสาทด้านหลัง วิหารวัดปราสาท	๖๑
รูปภาพที่ ๔.๒๙ ซุ้มประตูโขงทางเข้าสู่โขงปราสาทพระประธาน วิหารวัดปราสาท.....	๖๑
รูปภาพที่ ๔.๓๐ พระประธานในโขงปราสาท วิหารวัดปราสาท.....	๖๑
รูปภาพที่ ๔.๓๑ หน้าต่างประดับซุ้มกรง วิหารวัดปราสาท.....	๖๔
รูปภาพที่ ๔.๓๒ ประตูทางเข้าด้านหน้า วิหารวัดปราสาท	๖๔
รูปภาพที่ ๔.๓๓ ประตูทางเข้าด้านข้าง วิหารวัดปราสาท.....	๖๔
รูปภาพที่ ๔.๓๔ โครงสร้างหลังคา วิหารวัดปราสาท	๖๔
รูปภาพที่ ๔.๓๕ หน้าบัน(หน้าแหวน) วิหารวัดปราสาท.....	๖๔
รูปภาพที่ ๔.๓๖ เครื่องปิดเครื่องมุง วิหารวัดปราสาท.....	๖๔
รูปภาพที่ ๔.๓๗ วิหารลายคำ วัดพระสิงห์	๗๐
รูปภาพที่ ๔.๓๘ กู่ปราสาทด้านหลัง วิหารลายคำ วัดพระสิงห์	๗๐

สารบัญรูปภาพ(ต่อ)

หน้า

รูปภาพที่ ๔.๓๕ ส่วนฐาน วิหารลายคำ วัดพระสิงห์.....	๗๐
รูปภาพที่ ๔.๔๐ ราวบันไดนาคปูนปั้น วิหารลายคำ วัดพระสิงห์.....	๗๐
รูปภาพที่ ๔.๔๑ ชุ่มโขงประตูทางเข้าหลัง วิหารลายคำ วัดพระสิงห์	๗๐
รูปภาพที่ ๔.๔๒ พระประธานภายใน วิหารลายคำ วัดพระสิงห์.....	๗๐
รูปภาพที่ ๔.๔๓ หน้าต่างลูกกรงไม้ ฝาไหล วิหารลายคำ วัดพระสิงห์.....	๗๑
รูปภาพที่ ๔.๔๔ ช่องหน้าต่างรูปกากบาท ที่ผนังด้านข้างห้องพระประธานวิหารลายคำวัดพระสิงห์.	๗๑
รูปภาพที่ ๔.๔๕ คันทวย(นาคทัน) ไม้กะสลัก วิหารลายคำ วัดพระสิงห์	๗๑
รูปภาพที่ ๔.๔๖ โครงสร้างหลังคาภายใน วิหารลายคำ วัดพระสิงห์.....	๗๑
รูปภาพที่ ๔.๔๗ เครื่องปิดเครื่องมุง วิหารลายคำ วัดพระสิงห์	๗๑
รูปภาพที่ ๔.๔๘ หน้าบัน(หน้าแหวน) วิหารลายคำ วัดพระสิงห์.....	๗๑
รูปภาพที่ ๔.๔๙ วิหารวัดศรีเกิด.....	๗๖
รูปภาพที่ ๔.๕๐ ส่วนฐานวิหารวัดศรีเกิด	๗๖
รูปภาพที่ ๔.๕๑ ราวบันไดนาคปูนปั้น วิหารวัดศรีเกิด.....	๗๖
รูปภาพที่ ๔.๕๒ คันทวย(นาคทัน) วิหารวัดศรีเกิด	๗๖
รูปภาพที่ ๔.๕๓ ชุ่มบันแถลงปูนปั้นประดับหน้าต่าง วิหารวัดศรีเกิด	๗๖
รูปภาพที่ ๔.๕๔ ชุ่มจระนำประดิษฐานพระยืน ผนังด้านหลัง วิหารวัดศรีเกิด.....	๗๖
รูปภาพที่ ๔.๕๕ ประตูลงรักปิดทอง(ลายคำ) ภาพเทพพนม วิหารวัดศรีเกิด	๗๗
รูปภาพที่ ๔.๕๖ พระประธานภายใน วิหารวัดศรีเกิด.....	๗๗
รูปภาพที่ ๔.๕๗ ฝาเพดานที่มุขทางเข้าด้านข้าง วิหารวัดศรีเกิด.....	๗๗
รูปภาพที่ ๔.๕๘ ฝาเพดานภายใน วิหารวัดศรีเกิด	๗๗
รูปภาพที่ ๔.๕๙ หน้าบัน(หน้าแหวน) วิหารวัดศรีเกิด	๗๗
รูปภาพที่ ๔.๖๐ เครื่องปิดเครื่องมุง วิหารวัดศรีเกิด	๗๗
รูปภาพที่ ๔.๖๑ วิหารวัดสำเภา.....	๘๒
รูปภาพที่ ๔.๖๒ ส่วนฐาน วิหารวัดสำเภา	๘๒
รูปภาพที่ ๔.๖๓ ราวบันไดรูปสิงห์ปูนปั้น วิหารวัดสำเภา.....	๘๒
รูปภาพที่ ๔.๖๔ ด้านหลัง วิหารวัดสำเภา.....	๘๒
รูปภาพที่ ๔.๖๕ ประตูทางเข้าด้านหน้า ลงรักปิดทอง(ลายคำ) ภาพทวารบาล วิหารวัดสำเภา.....	๘๒
รูปภาพที่ ๔.๖๖ พระประธานภายใน วิหารวัดสำเภา.....	๘๒
รูปภาพที่ ๔.๖๗ คันทวย(นาคทัน) วิหารวัดสำเภา.....	๘๓
รูปภาพที่ ๔.๖๘ โครงสร้างหลังคา ภายใน วิหารวัดสำเภา.....	๘๓
รูปภาพที่ ๔.๖๙ โครงสร้างหลังคา ด้านข้าง ภายในวิหารวัดสำเภา	๘๓

สารบัญรูปภาพ(ต่อ)

หน้า

รูปภาพที่ ๔.๗๐	โครงสร้างหลังคาส่วนห้องมุขทางเข้า วิหารวัดสำเภา.....	๘๓
รูปภาพที่ ๔.๗๑	หน้าบัน(หน้าเหนบ) วิหารวัดสำเภา.....	๘๓
รูปภาพที่ ๔.๗๒	เครื่องปิดเครื่องมุง วิหารวัดสำเภา.....	๘๓
รูปภาพที่ ๔.๗๓	วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง	๘๘
รูปภาพที่ ๔.๗๔	ส่วยฐาน วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง.....	๘๘
รูปภาพที่ ๔.๗๕	ราบบันไดปูนปั้นรูปตัวหงา(หางวัน) วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง	๘๘
รูปภาพที่ ๔.๗๖	ซุ้มหน้าต่าง วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง	๘๘
รูปภาพที่ ๔.๗๗	บันไดทางขึ้นด้านข้าง วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง.....	๘๘
รูปภาพที่ ๔.๗๘	พระประธานภายในวิหารวัดทุ่งอ้อหลวง.....	๘๘
รูปภาพที่ ๔.๗๙	ภายในวิหารวัดทุ่งอ้อหลวง	๘๙
รูปภาพที่ ๔.๘๐	โครงสร้างหลังคาภายใน วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง	๘๙
รูปภาพที่ ๔.๘๑	การเข้าไม้ส่วนโครงสร้างหลังคา วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง	๘๙
รูปภาพที่ ๔.๘๒	หน้าบัน(หน้าเหนบ) วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง.....	๘๙
รูปภาพที่ ๔.๘๓	หน้าบันด้านข้าง วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง.....	๘๙
รูปภาพที่ ๔.๘๔	เครื่องปิดเครื่องมุง วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง.....	๘๙
รูปภาพที่ ๔.๘๕	วิหารวัดหางดง.....	๙๔
รูปภาพที่ ๔.๘๖	ส่วนฐานวิหารวัดหางดง.....	๙๔
รูปภาพที่ ๔.๘๗	ราบบันไดนาคปูนปั้น วิหารวัดหางดง	๙๔
รูปภาพที่ ๔.๘๘	มุงประตูทางเข้าด้านข้างวิหารวัดหางดง	๙๔
รูปภาพที่ ๔.๘๙	ซุ้มประตูทางเข้าด้านข้างวิหารวัดหางดง.....	๙๔
รูปภาพที่ ๔.๙๐	การตกแต่งผนังและซุ้มหน้าต่าง วิหารวัดหางดง	๙๔
รูปภาพที่ ๔.๙๑	กันทวย(นาคทั้น) วิหารวัดหางดง	๙๕
รูปภาพที่ ๔.๙๒	พระประธานภายในวิหารวัดหางดง.....	๙๕
รูปภาพที่ ๔.๙๓	ฝ้าเพดานห้องพระประธานวิหารวัดหางดง	๙๕
รูปภาพที่ ๔.๙๔	โครงสร้างหลังคาภายในวิหารวัดหางดง.....	๙๕
รูปภาพที่ ๔.๙๕	หน้าบันด้านข้าง(หน้าเหนบปีกนก) วิหารวัดหางดง.....	๙๕
รูปภาพที่ ๔.๙๖	เครื่องปิดเครื่องมุง วิหารวัดหางดง	๙๕
รูปภาพที่ ๔.๙๗	วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว).....	๑๐๐
รูปภาพที่ ๔.๙๘	ด้านข้างวิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว).....	๑๐๐
รูปภาพที่ ๔.๙๙	ราบบันไดนาคปูนปั้น วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)	๑๐๐
รูปภาพที่ ๔.๑๐๐	ส่วนฐาน วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)	๑๐๐

สารบัญรูปภาพ(ต่อ)

หน้า

รูปภาพที่ ๔.๑๐๑ หน้าต่างไม้แบบฝาไหล วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)..... ๑๐๐

รูปภาพที่ ๔.๑๐๒ คันทวย(นาคทัน) วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)..... ๑๐๐

รูปภาพที่ ๔.๑๐๓ พระประธานภายในวิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) ๑๐๑

รูปภาพที่ ๔.๑๐๔ โครงสร้างหลังคา และการทำฝ้าเพดาน วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)..... ๑๐๑

รูปภาพที่ ๔.๑๐๕ โถงคิ้วไม้แกะสลักวิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) ๑๐๑

รูปภาพที่ ๔.๑๐๖ หน้าบัน(หน้าเหนบ) วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) ๑๐๑

รูปภาพที่ ๔.๑๐๗ หน้าบันด้านข้าง วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) ๑๐๑

รูปภาพที่ ๔.๑๐๘ เครื่องปิดเครื่องมุง วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)..... ๑๐๑

รูปภาพที่ ๔.๑๐๙ วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ๑๐๖

รูปภาพที่ ๔.๑๑๐ ทางขึ้นด้านหน้า วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ๑๐๖

รูปภาพที่ ๔.๑๑๑ मुखข้าง วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ๑๐๖

รูปภาพที่ ๔.๑๑๒ ส่วนวิหารต่อท้าย วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ๑๐๖

รูปภาพที่ ๔.๑๑๓ คันทวย(นาคทัน) วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ๑๐๖

รูปภาพที่ ๔.๑๑๔ โขงพระประธานภายในวิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ๑๐๖

รูปภาพที่ ๔.๑๑๕ โครงสร้างหลังคาส่วนต่อกับमुखข้าง วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ๑๐๗

รูปภาพที่ ๔.๑๑๖ การฝากไม้แปหลังคากับฝาไม้เข้าลิ้นและ
การตกแต่งฝาไม้เข้าลิ้นวิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ๑๐๗

รูปภาพที่ ๔.๑๑๗ หน้าบัน(หน้าเหนบ) मुखข้าง วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ๑๐๗

รูปภาพที่ ๔.๑๑๘ หน้าบัน(หน้าเหนบ) ด้านหน้า วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ๑๐๗

รูปภาพที่ ๔.๑๑๙ โถงคิ้วด้านข้าง วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ๑๐๗

รูปภาพที่ ๔.๑๒๐ เครื่องปิดเครื่องมุงวิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง..... ๑๐๗

รูปภาพที่ ๕.๑ การก่ออิฐส่วนฐานวิหาร ๑๒๗

รูปภาพที่ ๕.๒ ส่วนผนังวิหาร ๑๒๗

รูปภาพที่ ๕.๓ ส่วนหลังคาวิหารรูปภาพที่ ๕.๔ ชุ่มโขงประตูทางเข้าหลักของวิหาร ๑๒๘

รูปภาพที่ ๕.๔ ชุ่มโขงประตูทางเข้าหลักของวิหาร ๑๓๕

รูปภาพที่ ๕.๕ ชุ่มโขงประตูทางเข้ามณฑปท้ายวิหาร ๑๓๕

รูปภาพที่ ๕.๖ บานประตูลงรักปิดทองภาพทวารบาล ๑๓๕

รูปภาพที่ ๕.๗ บานประตูประดับด้วยปูนปั้นภาพทวารบาล ๑๓๕

รูปภาพที่ ๕.๘ ชุ่มหน้าต่าง ๑๓๖

รูปภาพที่ ๕.๙ หน้าต่างบานเปิดคู่(แบบเปิดเข้าและมีอกเลา)..... ๑๓๖

รูปภาพที่ ๕.๑๐ ลูกกรงไม้ค้ำค้ำด้านนอกหน้าต่าง ๑๓๖

สารบัญรูปภาพ(ต่อ)

หน้า

รูปภาพที่ ๕.๑๑ หน้าต่างลูกกรงไม้แบบฝาไหล	๑๓๖
รูปภาพที่ ๕.๑๒ การเจาะช่องผนังเป็นรูปกากบาท.....	๑๓๖
รูปภาพที่ ๕.๑๓ คันทวย(นาคทัน)แบบที่หนึ่ง	๑๓๗
รูปภาพที่ ๕.๑๔ คันทวย(นาคทัน)แบบที่สอง.....	๑๓๗
รูปภาพที่ ๕.๑๕ หน้าบันแบบที่ ๑ วิหารวัดปราสาท	๑๓๘
รูปภาพที่ ๕.๑๖ หน้าบันแบบที่ ๒ วิหารวัดศรีเกิด	๑๓๘
รูปภาพที่ ๕.๑๗ หน้าบันแบบที่ ๓ วิหารวัดเกตการาม.....	๑๓๘
รูปภาพที่ ๕.๑๘ แฉงพระฉลุปิดทองหลังพระประธาน	๑๔๑
รูปภาพที่ ๕.๑๙ ภาพเทวดาฉลุปิดทองที่ฝาตาผ้า	๑๔๑
รูปภาพที่ ๕.๒๐ เทวดาปูนปั้นที่หน้าบัน(ตุ๊กตา).....	๑๔๑
รูปภาพที่ ๕.๒๑ ภาพนกเค้าแมวปูนปั้นประดับหน้าบันวิหารวัดพระธาตุศรี	๑๔๓
รูปภาพที่ ๕.๒๒ ภาพเสือปูนปั้นประดับหน้าบันวิหารวัดสวนดอก	๑๔๓
รูปภาพที่ ๕.๒๓ ภาพกิ้งก่าไม้แกะสลักที่คันทวย(นาคทัน).....	๑๔๖
รูปภาพที่ ๕.๒๔ ภาพนกหัสดีลิงค์ปิดทองที่แฉงไม้ตาผ้า.....	๑๔๖
รูปภาพที่ ๕.๒๕ ภาพหงส์ปิดทองที่แฉงไม้ตาผ้า	๑๔๖
รูปภาพที่ ๕.๒๖ สิ่งปั้นประดับราวบันได	๑๔๖
รูปภาพที่ ๕.๒๗ ตัวมอมปูนปั้นประดับราวบันได.....	๑๔๖
รูปภาพที่ ๕.๒๘ พญานาค.....	๑๔๖
รูปภาพที่ ๕.๒๙ ตัวลวง.....	๑๔๖
รูปภาพที่ ๕.๓๐ พญาวานร(หอรมาน) ไม้แกะสลักที่โถงค้ำวิหาร	๑๔๗
รูปภาพที่ ๕.๓๑ ภาพต้นโพธิ์ที่ผนังหลังพระประธานภายในวิหาร	๑๔๘
รูปภาพที่ ๕.๓๒ ลวดลายหม้อบูรณฉลุปิดทองที่คอสอง.....	๑๔๘
รูปภาพที่ ๕.๓๓ ลายพันธุ์พฤกษาปูนปั้น ที่บริเวณหน้าบัน.....	๑๔๘
รูปภาพที่ ๕.๓๔ ลายช่องกระจก	๑๔๘
รูปภาพที่ ๕.๓๕ ลายบัวเชิง หรือลายกัก.....	๑๔๘
รูปภาพที่ ๕.๓๖ ลายวันจ้อจั้น	๑๔๘
รูปภาพที่ ๕.๓๗ ลายกุ่มเขินเถา	๑๔๘
รูปภาพที่ ๕.๓๘ ลายเมฆไหล.....	๑๔๘
รูปภาพที่ ๖.๑ เจดีย์วัดโลกโมฬี	๑๕๔
รูปภาพที่ ๖.๒ ฐานวิหารและฐานเจดีย์หลังวิหารในวัดโลกโมฬี	๑๕๕
รูปภาพที่ ๖.๓ ฐานวิหารด้านหน้าพระเจดีย์ทางทิศใต้.....	๑๕๖
รูปภาพที่ ๖.๔ ลักษณะสภาพแวดล้อมของโครงการ	๑๖๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในดินแดนที่อยู่ในขอบเขตของแคว้นล้านนานั้น คำว่า "วิหาร" โดยทั่วไปหมายถึง อาคารในพุทธศาสนาที่ใช้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งเป็นประธานของวัด และเป็นที่ยึดประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาตามขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของประชาชนในชุมชน และวิหารนับได้ว่าเป็นผลงานทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่ทรงคุณค่า มีแบบแผนมีองค์ประกอบที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นล้านนามากที่สุดอย่างหนึ่ง^๑ ยังถือว่าเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดของวัด นอกเหนือจากพระเจดีย์ ดังจะพบได้ว่าภายในเขตพุทธาวาสของวัดในล้านนานั้น จะมีวิหารอยู่ทุกแห่งเสมอ ส่วนโบสถ์หรืออุโบสถนั้นพบว่ามีขนาดเล็ก และไม่ปรากฏมากนัก เมื่อทำประชุมทำสังฆกรรม มักนิยมไปรวมกันยังโบสถ์ของวัดใดวัดหนึ่ง

จังหวัดเชียงใหม่ เมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า ๗๐๐ ปี มีความเจริญรุ่งเรืองในฐานะที่เป็นเมืองศูนย์กลางสำคัญทางด้านต่างๆ ของล้านนา ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังนั้นในด้านการศาสนา มีพระพุทธรูปที่เจริญอย่างมากควบคู่มาพร้อมกับนครเชียงใหม่มาแต่โบราณ อันจะเห็นได้จากโบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับทางพุทธศาสนาปรากฏกระจายอยู่โดยทั่วไปในจังหวัด และเหตุที่เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองศูนย์กลางที่สำคัญ มีการเคลื่อนไหวทางสังคมมาโดยตลอด ทำให้มีการสั่งสมและสืบทอดรูปแบบทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่นต่างๆ โดยเฉพาะในด้านฝีมือในเชิงช่างที่ปรากฏเป็นสกุลช่างเชียงใหม่ ตามงานสร้างสรรค์ทางศิลปะในแขนงต่างๆ ที่สืบทอดต่อกันมาทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งก่อสร้างทางศาสนาเหล่านั้น เช่น มีบางส่วนถูกปล่อยให้ร้าง มีการบูรณะ บำรุงอาคารทางศาสนาและโบราณสถานเหล่านั้น หรือสร้างอาคารทางศาสนาเพิ่มขึ้นมาใหม่ ตามแต่กระแสแห่งสังคม โดยเฉพาะวิหารที่ถือว่าเป็นอาคารทางศาสนาที่สำคัญของชาวล้านนา มีทั้งการปล่อยให้ร้าง การบูรณะและสร้างใหม่เพิ่มขึ้นตามคติความเชื่อ ความต้องการของสังคม ตามปัจจัยแวดล้อมทางด้านต่างๆ ที่แสดงให้เห็นเป็นลักษณะเฉพาะตัวแบบสกุลช่างเชียงใหม่ สืบต่อมา

พัฒนาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากความเคลื่อนไหวของสังคมและวัฒนธรรมตามกาลสมัย ทำให้เกิดการวิวัฒนาการทางด้านรูปแบบของวิหารล้านนา จากทั้งคติความเชื่อ วัสดุและวิธีการก่อสร้าง อีกทั้งการรับเอาอิทธิพลของวัฒนธรรมอื่นเข้ามาผสม ทำให้วิหารที่มีการสร้างใหม่และบูรณะอาคารเก่าในช่วงหลังนี้ พบว่ามีแนวโน้มที่จะลดทอนรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ที่สืบทอดต่อกันมาไม่แสดงถึงความต่อเนื่องในการวิวัฒนาการ ในด้านรูปแบบของวิหารเป็นที่เห็นได้ชัดว่าลักษณะที่สืบทอดต่อกันมาไม่แสดงถึงความต่อเนื่องในการวิวัฒนาการ ในด้านรูปแบบของวิหารเป็นที่เห็นได้ชัดว่าลักษณะที่สืบทอดต่อกันมาไม่แสดงถึงความต่อเนื่องในการวิวัฒนาการ ในด้านรูปแบบของวิหารเป็นที่เห็นได้ชัดว่าลักษณะที่สืบทอดต่อกันมาไม่แสดงถึงความต่อเนื่องในการวิวัฒนาการ ในด้านรูปแบบของวิหารเป็นที่เห็นได้ชัดว่าลักษณะที่สืบทอดต่อกันมาไม่แสดงถึงความต่อเนื่องในการวิวัฒนาการ

^๑ วรสิทธิ์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), หน้า ๙.

การศึกษาเรื่อง วิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่ เป็นการศึกษาเพื่อความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญ และการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรม ที่มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องมาแต่อดีตและผสมผสานกับ วัสดุ เทคนิคเทคโนโลยี สมัยปัจจุบัน เพื่อเป็นการพัฒนาองค์ความรู้และประโยชน์ในการอนุรักษ์ บูรณะ และเข้าใจถึง วิวัฒนาการของวิหารล้านนาที่บ่งถึงลักษณะงานสถาปัตยกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมล้านนา ในจังหวัดเชียงใหม่

๑.๒ ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

- เพื่อศึกษา มูลเหตุ ความเป็นมาของ การสร้างวัดและวิหารล้านนา สกุลช่างเชียงใหม่
- เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมของ วิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
- เพื่อศึกษาลักษณะการวางผัง รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนองค์ประกอบต่างๆ ของวิหารล้านนาสกุลช่าง เชียงใหม่
- เพื่อศึกษาอิทธิพลจากหลักธรรม และคติความเชื่อ ที่มีผลต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่งในองค์ ประกอบต่างๆ
- ศึกษาและวิเคราะห์เพื่อทำการออกแบบ วิหารในจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีความหมายและคุณค่าตามแนวทาง สถาปัตยกรรมล้านนา และแสดงถึงพัฒนาการที่มีความต่อเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

๑.๓ ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาวิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่ โดยมีขอบเขตในด้านต่างๆ ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตของพื้นที่

ศึกษาเฉพาะวิหารที่มีการสร้างในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

๑.๓.๒ ขอบเขตของช่วงระยะเวลาของงานสถาปัตยกรรม

ศึกษาวัด วิหารล้านนา ตั้งแต่เริ่มสร้างและบูรณะ ก่อนสมัยที่ล้านนาเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นมณฑลพายัพ (ตั้งแต่เริ่มสร้างอาณาจักรล้านนาถึง พ.ศ. ๒๔๒๖)

๑.๓.๓ ขอบเขตของการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- แผนผังบริเวณเขตพุทธาวาส
- รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม
- ระบบโครงสร้าง
- วิธีการก่อสร้างและวัสดุก่อสร้าง

โดยใช้หลักเกณฑ์ในการเลือกตัวอย่างของอาคารที่ใช้เป็นกรณีศึกษากรณีใดกรณีหนึ่งหรือมากกว่า ดังนี้

- เป็นวิหารที่มีคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์
- เป็นวิหารที่มีคุณค่าความสำคัญต่อชุมชน
- เป็นวิหารที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

๑.๓.๔ เสนอแนะการออกแบบวิหารล้านนาในลักษณะที่ได้วิเคราะห์และสรุปและเสนอแนะการจัดภูมิทัศน์โดย

รอบ

๑.๔ ขั้นตอนวิธีการศึกษาค้นคว้า

๑.๔.๑ สำรวจและเลือกตัวอย่างของวิหารในจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีลักษณะตามขอบเขตของการศึกษา

๑.๔.๒ เก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานต่างๆ อันได้แก่

- ข้อมูลในทางเอกสารที่เกี่ยวข้องอันได้แก่เอกสารที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิและเอกสารที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิ

- จากการสัมภาษณ์ท่านผู้รู้ทั้งหลาย รวมทั้งการวิจัยภาคสนาม อันได้แก่การรังวัดและการเก็บบันทึกภาพถ่าย

๑.๔.๓ จัดลำดับข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาทำการแยกแยะจัดกลุ่ม และแบ่งประเภทให้เหมาะสมต่อการนำไปใช้ในการศึกษา

๑.๔.๔ วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวม มาทำการศึกษามีหลักการและเป็นเหตุเป็นผล โดยอาศัยความรู้ทางสถาปัตยกรรม และความรู้เกี่ยวเนื่องอื่นๆ

๑.๔.๕ สรุปข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์พร้อมทั้งนำข้อสรุปที่ได้มาเสนอแนะการออกแบบวิหารล้านนาที่ วัดโลกโมฬี จังหวัด เชียงใหม่

แหล่งข้อมูล

- ข้อมูลภาคเอกสาร ได้แก่ ข้อมูลรายละเอียดที่เป็นเนื้อหา ที่มา ประวัติ เป็นต้น จากแหล่งข้อมูลทั้งภาครัฐและเอกชน ได้แก่ ห้องสมุดต่างๆ ห้องสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุ หอสมุดของมหาวิทยาลัยต่างๆ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หน่วยงานของกรมศิลปากร กรมแผนที่ทหาร เป็นต้น

- ข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ น่าเชื่อถือ ได้แก่ เจ้าอาวาส พระสงฆ์ หรือผู้ที่มีความเกี่ยวข้องทางด้านต่างๆ กับวัดมาเป็นเวลานาน และข้อมูลทางงานสถาปัตยกรรมที่ได้จากการสำรวจ รังวัด บันทึกภาพถ่ายภาพ ณ สถานที่จริงที่ได้เลือกเป็นตัวอย่างในการทำการศึกษา

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการศึกษา

- ทำให้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา และความสำคัญของ วิหารล้านนา สกุนชาง เชียงใหม่

- ทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนองค์ประกอบต่างๆ ของวิหารล้านนา สกุนชาง เชียงใหม่

- ทำให้เข้าใจถึงอิทธิพลจากหลักธรรม และคติความเชื่อ ที่มีผลต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่งในองค์ประกอบต่าง

- ความรู้ที่ได้จากการศึกษาสามารถนำไปใช้เป็นประโยชน์ต่อการออกแบบ

ประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่และพระพุทธศาสนาในล้านนา

๒.๑ ประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่

ประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ เริ่มจากพญามังรายทรงรวบรวมบ้านเมืองต่างๆ ไว้ได้เป็นปึกแผ่น และสถาปนาเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นศูนย์กลาง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๙ พญามังรายจึงนับได้ว่าเป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์มังรายที่ปกครองล้านนาสืบต่อมารวม ๑๘ พระองค์ ก่อน พ.ศ. ๒๑๐๑ ที่พม่ายกทัพมาตีเชียงใหม่ได้เป็นประเทศราชของพม่า

จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๓๑๗ ทางกรุงธนบุรีได้ร่วมมือกับเจ้าเมืองเชียงใหม่ขับไล่พม่าออกไปได้และเชียงใหม่ได้เปลี่ยนฐานะเป็นประเทศราชของไทย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เปลี่ยนฐานะเป็น "มณฑลลาวเฉียง" ในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ เปลี่ยนเป็น "มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ" และ "มณฑลพายัพ" ตามลำดับ เมื่อถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเปลี่ยนเป็น "จังหวัดเชียงใหม่" ตราบจนปัจจุบันนี้

เพื่อเป็นการสะดวกในการศึกษาประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ ซึ่งมีความสลับซับซ้อนจึงได้แบ่งช่วงยุคสมัยที่สำคัญออกเป็น ๗ สมัยด้วยกัน คือ

- ๒.๑.๑ สมัยก่อนประวัติศาสตร์
- ๒.๑.๒ สมัยประวัติศาสตร์ ชุมชนเมืองก่อนการสร้างเชียงใหม่
- ๒.๑.๓ สมัยสร้างเมืองเชียงใหม่ หรือช่วงสมัยของพญามังราย
- ๒.๑.๔ สมัยเชียงใหม่และแคว้นล้านนารุ่งเรือง
- ๒.๑.๕ สมัยเสื่อมของล้านนา
- ๒.๑.๖ สมัยอยู่ใต้อำนาจของพม่า
- ๒.๑.๗ สมัยรวมกับรัตนโกสินทร์

๒.๑.๑ สมัยก่อนประวัติศาสตร์

จากหลักฐานทางโบราณคดี พบว่าบริเวณที่เป็นดินแดนล้านนาคือเคยมีมนุษย์อาศัยอยู่ก่อนแล้วในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถแยกเป็นยุคได้ ดังนี้ คือ ยุคหินเก่า ยุคหินใหม่ และยุคโลหะ^๑

ยุคหินเก่า เป็นลักษณะของยุคก่อนประวัติศาสตร์ในยุคเริ่มแรก ที่เป็นสังคมแบบดำรงชีพด้วยการเก็บของป่าและล่าสัตว์ มนุษย์อาศัยอยู่ตามถ้ำ และเพิงผา และใช้เครื่องมือหินกระเทาะที่ทำจากกรวดท้องน้ำ ตัวอย่างหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ ได้แก่

อ่าบอจอมทอง ฟริทซ์ สารสิน (Fritz Sarasin) นักโบราณคดีชาวสวิสเซอร์แลนด์ ได้สำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในเขตอ่าบอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ พบเครื่องมือหินกระเทาะ

^๑ สรัสวดี อ๋องสกุล, ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

และพบเศษภาชนะดินเผาแบบไม่มีลายและแบบลายเชือกทาบ รวมทั้งเครื่องมือทำจากกระดูกและเปลือกหอยร่วมด้วย โดยเชื่อว่าเครื่องมือหินกระเทาะนี้เป็นของกลุ่มคนที่ดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์และเก็บของป่า ยังไม่รู้จักรการเพาะปลูก^๒

ด้านชุมพล เปีย ซอเรนเซนและคณะ (Pia Sorensen) ได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดีที่ด้านชุมพล อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๖ ได้ให้อายุเป็นวัฒนธรรมชุมชนก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินเก่าในสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย (Late-pleistocene) อายุ ๕๐๐,๐๐๐-๒๐๐,๐๐๐ ปี

ถ้ำผี เซสเตอร์ เอฟ กอร์แมน (Chester F. Gorman) ได้ทำการขุดค้นที่ถ้ำผี จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมแบบฮัวบิเนียน (Hoabinhian Culture) ซึ่งพบอยู่ทั่วไปในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วง ๑๔,๐๐๐-๑๒,๐๐๐ ปีล่วงมาแล้ว^๓

ยุคหินใหม่ เป็นยุคที่มีการพัฒนาต่อมาจากยุคหินเก่า คือเมื่อครอบครัวขยายใหญ่ขึ้น การอพยพเคลื่อนย้ายทำได้ยากและบางช่วงเวลาจำต้องพักอาศัยอยู่ที่เดิมที่เหมาะสม ยาวนานขึ้น ทำให้จำเป็นต้องมีการสะสมอาหาร อันเป็นเหตุให้คนโบราณและคนถ้ำออกมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ราบ เพื่อเพาะปลูกพืชที่ต้องการและเลี้ยงสัตว์ทั้งใช้กินเป็นอาหารและใช้แรงงาน อย่างไรก็ตาม ช่วงยุคหินใหม่ ซึ่งจะพัฒนาต่อมาเป็นยุคโลหะนั้น ในส่วนบริเวณที่ราบแถบเชียงใหม่-ลำพูนไม่มีหลักฐานชัดเจน เพราะยังไม่พบแหล่งโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของมนุษย์ยุคนี้ ร่องรอยที่มีอยู่บ้างในยุคนี้คือ ขวานหินขัด หรือ ขวานฟ้า ซึ่งชาวบ้านเก็บได้ประปราย^๔

ยุคโลหะ เป็นยุคที่พัฒนาต่อมาจากยุคหินใหม่มีเครื่องมือที่ทำจากสำริดและเหล็ก ตัวอย่างหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ ได้แก่

ออบหลวง ตั้งอยู่ที่แหล่งโบราณคดีวนอุทยานออบหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ตรงตำแหน่งใกล้กับผาช้าง โครงการโบราณคดี (ภาคเหนือ) โดย สายันต์ ไพเราะชญจักร์ ได้ขุดค้นโครงกระดูก ในหลุมฝังศพมีเครื่องประดับเป็นกำไลสำริด กำไลเปลือกหอย เครื่องประดับและภาชนะดินเผา เป็นต้น แต่ไม่พบเครื่องมือที่ทำด้วยเหล็ก นักโบราณคดีสันนิษฐานหลุมฝังศพแห่งนี้มีอายุประมาณ ๑,๕๐๐-๕๐๐ ปี

ก่อนคริสตกาล^๕ หรือประมาณ ๓,๕๐๐-๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว

บ้านยางทองใต้ ตั้งอยู่ที่ตำบลสันปุยเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ การค้นพบแหล่งโบราณคดีแหล่งนี้เกิดขึ้นโดยบังเอิญโดยชาวบ้านจะขุดบ่อเลี้ยงปลาได้พบหลักฐานต่างๆ จึงแจ้งหน่วยศิลปากรที่ ๔ หลังจากนั้นโครงการโบราณคดีประเทศไทย(ภาคเหนือ) โดยสายันต์ ไพเราะชญจักร์ ได้ขุดหลุมทดสอบทางโบราณคดี พบหลุมฝังศพและเครื่องประกอบหลุมฝังศพ มีโครงกระดูกมนุษย์โบราณยุคโลหะตอนปลาย และสิ่งของเครื่องใช้ ได้แก่ กำไลสำริด กำไลหิน ใบหอกเหล็ก เครื่องมือเหล็กรูปเสียม สะท้อนวัฒนธรรมการใช้เหล็กอย่างแพร่หลาย^๖ ซึ่งแหล่งนี้น่าจะใหม่กว่าที่หลุมฝังศพที่ออบหลวง

^๒ สายันต์ ไพเราะชญจักร์ บรรณาธิการ, **โบราณคดีล้านนา** (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๓.

^๓ วิชัย ตันกิตติกร เรียบเรียง, **แหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮ ลำพูน** (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๘), หน้า ๕.

^๔ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน**, หน้า ๑๐.

^๕ พิสิฐ เจริญวงศ์ บรรณาธิการ, **เหมืองแม่เมาะ ออบหลวง บ้านยางทองใต้** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๑), หน้า ๓๙.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙-๑๑๕.

จะเห็นได้ว่า มีมนุษย์อาศัยอยู่ในบริเวณดินแดนล้านนาเป็นระยะเวลานานมาแล้ว ซึ่งคงเป็นกลุ่มชนเร็วหนึ่งในระยะแรก แล้วจึงพัฒนา มีการตั้งถิ่นฐาน การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ดังเช่น การพัฒนาการของกลุ่มชนในระยะเริ่มแรกทั่วไป ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาการทางความคิด เทคนิควิทยาจึงเริ่มมีการรวมกลุ่มกันขึ้น และมีการถ่ายทอดความรู้ทางด้านต่างๆ รวมถึงเรื่องราวความเป็นมา สอดแทรกอยู่ในตำนานพื้นบ้านโบราณที่มีการเล่าขานสืบทอดจากอดีต อันเป็นจุดเริ่มของสมัยประวัติศาสตร์

๒.๑.๒ สมัยประวัติศาสตร์ ชุมชนเมืองก่อนการสร้างเชียงใหม่

ในช่วงต้นของสมัยประวัติศาสตร์ หลักฐานเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่มักจะเป็นรูปของตำนาน หรือวรรณกรรมโบราณ ที่มีกล่าวถึงการกำเนิดของกลุ่มชนต่างๆ ในดินแดนแถบนี้ ตัวอย่างเช่น ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัติ ตำนานท้าวเงินยางเชียงแสน เป็นต้น พบว่ามีความสัมพันธ์กันพอสมควรกับหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี และการศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศ ทำให้เชื่อได้ว่าในช่วงนี้ได้มีแหล่งวัฒนธรรมเก่าแก่ที่เป็นชุมชนต่างๆ มาก่อน ซึ่งพอจะแยกเป็นเขตตามลักษณะภูมิศาสตร์ได้ ๒ เขตใหญ่ๆ คือ

๑. บริเวณเขตที่ราบลุ่มเชียงราย ซึ่งอยู่บริเวณตอนบนของอาณาจักรล้านนา มีแม่น้ำลำค้ำยู่ได้แก่ แม่น้ำกก และแม่น้ำโขง กลุ่มชนเหล่านี้เป็นพวก "กร่อม" หรือ "ขอมดำ"^๗

๒. บริเวณเขตที่ราบลุ่มเชียงใหม่-ลำพูน ซึ่งอยู่บริเวณตอนล่างของอาณาจักรล้านนา มีแม่น้ำปิง เป็นแม่น้ำลำค้ำยู่ เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนพื้นเมืองกลุ่มใหญ่ ๒ กลุ่ม คือ ลัวะ และเม็ง

การตั้งชุมชน ของกลุ่มชนในช่วงนี้ มีกระจายบริเวณในหุบเขา และมีมากขึ้นในบริเวณที่ราบที่มีแม่น้ำหล่อเลี้ยง จากตำนานต่างๆ นั้นยากที่จะระบุระยะเวลาแน่นอนลงไปได้ว่าเกิดขึ้นเมื่อใด บางครั้งเรื่องราวในตำนานยังอาจจะขัดแย้งกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หลักฐานของตำนานเท่าที่มีการค้นพบได้กล่าวถึง การก่อตั้งชุมชนก่อนเมืองเชียงใหม่ ในบริเวณ ๓ แห่งใหญ่ทางภาคเหนือ คือ เมืองท้าวสุทนต์ เมืองเชียงแสน และ เมืองพะเยา

๒.๑.๓ สมัยสร้างเมืองเชียงใหม่ หรือช่วงสมัยของพญามังราย

โดยทั่วไปยอมรับและยึดถือกันว่า อาณาจักรล้านนาควรจะเริ่มต้นเมื่อ พญามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๙ กล่าวคือหลังจากที่พญามังรายทรงรวบรวมเมืองต่างๆ ไว้ได้เป็นปึกแผ่นและสถาปนาเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นศูนย์กลาง พญา มังรายจึงจัดได้ว่าเป็นผู้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนาและปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์มังรายที่ปกครองล้านนาสืบต่อมารวม ๑๘ พระองค์

พญามังรายประสูติที่เมืองเงินยาง^๘ ประมาณ พ.ศ. ๑๗๘๓ เป็นราชบุตรของพญาลาวเมง และนางอ่วมมิ่งจอมเมือง(นางเทพคำชายหรือคำชาย) ธิดาท้าวรุ่งแก่นชาย เมืองเชียงรุ่ง พญามังรายครองเมืองเงินยาง ในพ.ศ. ๑๘๐๔ นับเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒๕ แห่งราชวงศ์ลวจังกราช เมื่อพระองค์ครองราชทรงพิจารณาว่า พระองค์เองเป็นเชื้อสายโดยตรงที่สืบเชื้อสายมาจากลาวจก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ แต่ว่าเจ้าเมืองที่อยู่รอบๆ ไม่ถวายเกียรติเท่าที่ควรนอกจากนั้นพลเมืองของเมืองเงินยางเพิ่มมากขึ้นทำให้ที่อยู่อาศัยไม่เพียงพอ อีกประการหนึ่งทรงเห็นว่า พวกมกโกลจะแผ่ขยาย

^๗ พระยาอนุมาณราชธนะ, เรื่องของชาติไทย (พระนคร: อรุณ, ๒๕๑๕), หน้า ๒๑๘.

^๘ รัตนปัญญาเถระ, เรียบเรียง, แสง มณวิฑูรย์, แปล, อินทามาลีปกรณ์ (กรุงเทพมหานคร: อรุณ, ๒๕๑๗), หน้า ๑๐๔.

อิทธิพลเข้ามาในเมืองเงินยางและเมืองใกล้เคียงจนอาจจะต้องตกเป็นเมืองขึ้นของเมืองจีน เพราะสมัยนั้นมณฑลไคยักทัพมาตีดินแดนแถบนั้นอยู่บ่อยครั้ง ดังนั้นพญามังรายก็ทรงสร้างเมืองใหม่ขึ้น เช่น สร้างเชียงรายใน พ.ศ. ๑๘๐๕ เป็นเมืองหลวงใหม่ของพระองค์ ทรงยกทัพไปยึดเมืองเชียงของใน พ.ศ. ๑๘๑๒ ต่อมาทรงย้ายไปประทับที่เมืองฝาง ใน พ.ศ. ๑๘๑๖ และทรงทำสัมพันธไมตรีกับกษัตริย์ไทยองค์อื่นๆ เช่น พญาเจ้าเมืองแห่งเมืองพะเยา พ.ศ. ๑๘๑๙ และพ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัย ใน พ.ศ. ๑๘๓๐

พญามังรายทรงทราบข่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของเมืองหริภุญชัยหรือลำพูน ซึ่งขณะนั้นอาณาจักรหริภุญชัยมีอำนาจปกครองอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง โดยมีเมืองหริภุญชัยหรือลำพูนเป็นจุดศูนย์กลางที่สำคัญโดยเฉพาะเป็นชุมทางทางการค้าขายในแถบนี้ จึงทรงพยายามจะยึดลำพูนให้อยู่ในครอบครอง ทรงใช้ความพยายามหลายปีก็ทรงยึดลำพูนได้สำเร็จในปี พ.ศ. ๑๘๓๕ และต่อมาอีกไม่นานก็ทรงยึดครองเมืองลำปางได้ด้วย พญามังรายไม่ได้เสด็จกลับไปประทับที่เชียงราย แต่ทรงสร้างเมืองหลวงใหม่ขึ้น คือ เวียงกุมกาม ในพ.ศ. ๑๘๓๗ ทรงประทับอยู่ได้ไม่นานก็ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. ๑๘๓๙ โดยทรงปรึกษากับพระสหายทั้งสองคือ พญาเจ้าเมืองและพ่อขุนรามคำแหง แต่ขึ้นมาเมืองเชียงใหม่ก็ถือได้ว่าเป็นเมืองหลวงมาโดยตลอด จะมีอยู่บ้างช่วงในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๕๔-๑๘๕๖ ที่มีกษัตริย์บางพระองค์ไปประทับอยู่ที่เชียงรายและเชียงแสน ด้วยเหตุผลทางการปกครองและยุทธศาสตร์เท่านั้น

เมื่อพญามังรายสร้างเมือง เชียงใหม่ แล้วได้ทรงปกครองและประทับอยู่เมืองนี้ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ พระองค์เป็นกษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถทรงเป็น นักรบ นักปกครอง ทรงรวบรวมกฎหมายขึ้นใช้ปกครองบ้านเมือง ดังที่เรียกว่า "มังรายศาสตร์" จากการศึกษาของประเสริฐ ณ นคร เรื่องมังรายศาสตร์ สันนิษฐานว่า มังรายศาสตร์นี้อาจได้รับอิทธิพลมาจากกฎหมายธรรมศาสตร์ของมอญจากหริภุญชัยก็เป็นได้ และกฎหมายนี้คงใช้ปกครองบ้านเมืองสืบมา

ด้านความสัมพันธ์กับกลุ่มบ้านเมือง เพื่อบ้านนั้นเชียงใหม่มีความสัมพันธ์เป็นอันดีกับสุโขทัยและพะเยาตลอดจนพุกาม ซึ่งความสัมพันธ์นี้จะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนและการรับวัฒนธรรมระหว่างล้านนากับอาณาจักรใกล้เคียง เช่น ในเวลาต่อมาเชียงใหม่ได้รับพุทธศาสนานิกายหินยานจากสุโขทัย เป็นต้น พญามังรายสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๘๕๔ เมื่อสิ้นรัชกาลพญามังราย เขตอำนาจของเชียงใหม่ทิศเหนืออยู่ระหว่างแม่น้ำสายกับเชียงรุ่ง อาจอยู่แถวเชียงตุงทิศตะวันออกถึงแม่น้ำโขง (อาจจะยังไม่รวมเมืองบัว น่าน และแพร่) ทางทิศใต้อยู่ระหว่างลำปางกับอุตรดิตถ์จนถึงตาก และทางทิศตะวันตกระหว่างเชียงใหม่กับแม่น้ำสาละวิน ในสมัยนั้นเขตแดนกำหนดแน่นอนไม่ได้ สำหรับพะเยานั้นยังไม่ขึ้นกับเชียงใหม่โดยตรงเพราะพญาเจ้าเมือง พระสหายยังคงอยู่ แต่จะมากขึ้นกับเชียงใหม่ภายหลัง นี่คือการเริ่มต้นของอาณาจักรล้านนาโดยพญามังรายทรงสามารถรวบรวมเมืองต่างๆ ให้เป็นอาณาจักรเดียวกัน เมื่อสิ้นสมัยพญามังรายเชียงใหม่ได้ปกครองโดยกษัตริย์เชื้อสายราชวงศ์มังรายสืบต่อมา อีก ๕ พระองค์ ซึ่งถือว่าเป็นช่วงที่สร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นให้แก่อาณาจักร กษัตริย์ล้านนา ในช่วงนี้ ประกอบด้วย

๑. พญามังราย	(พ.ศ. ๑๘๓๙-๑๘๕๔)	
๒. พญาควรม	(พ.ศ. ๑๘๕๔-๑๘๖๘)	
๓. พญาแสนภู	(พ.ศ. ๑๘๖๑-๑๘๖๒)	ครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๑๘๖๗-๑๘๗๑)
๔. เจ้าขุนเครือ	(พ.ศ. ๑๘๖๒-๑๘๖๓)	
๕. พญาน้ำท่วม	(พ.ศ. ๑๘๖๓-๑๘๖๗)	
๖. พญาคำฟู	(พ.ศ. ๑๘๗๑-๑๘๗๗)	
๗. พญาผายู	(พ.ศ. ๑๘๗๘-๑๘๙๐)	

๒.๑.๔ สมัยเชียงใหม่และแคว้นล้านนารุ่งเรือง

หลังจากรัชสมัยพญาผายูแล้ว รัชสมัยองค์ต่อมาคือ พญากือนา พระราชบุตรพญาผายูได้ครองราชย์ในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๘-๑๙๒๘ ในรัชสมัยของพระองค์พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ได้เข้ามาแพร่หลายและประดิษฐานในดินแดนล้านนา ในราว พ.ศ. ๑๙๑๒ พญากือนาได้อาราธนาพระมหาสุมนเถระจากสุโขทัยมาเผยแผ่พระศาสนาในดินแดนล้านนา สมัยนั้นถือกันว่าพระพุทธรูปลัทธิลังกาวงศ์เป็นศาสนาที่บริสุทธิ์ เพราะการทำสังกรรมถูกต้องมาแต่โบราณ พระมหาสุมนเถระนั้นได้เคยไปศึกษาและอุปสมบทใหม่ในสำนักพระมหาเถระรูปหนึ่ง ที่นครพน (เกาะตะมะ) ซึ่งพระมหาเถระรูปนั้นเคยไปศึกษาและอุปสมบทใหม่ที่ลังกา เมื่อพระมหาสุมนเถระมาสู่ดินแดนล้านนา แรกสุดพำนักอยู่ที่วัดพระยืน เมืองลำพูน เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๒ ต่อมาใน พ.ศ. ๑๙๑๔ พญากือนาทรงสร้างวัดบุปผาราม หรือวัดสวนดอก ที่เชียงใหม่ เพื่อเป็นที่จำพรรษาของพระสุมนเถระ เมื่อพุทธศาสนาจากแคว้นสุโขทัย เข้ามาแพร่หลายในล้านนา แล้วมีผลทำให้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างล้านนากับสุโขทัยทั้งทางศาสนา ศิลปกรรม และประเพณี ซึ่งในต่อมาพุทธศาสนาได้เข้ามาสืบบทบาทในการดำเนินชีวิตของคนล้านนา พระสงฆ์ได้รับการยกย่องในสังคมมาก บทบาทของพระสงฆ์มีหลายด้าน เช่น การศึกษาและด้านการเมือง ตั้งแต่สมัยพญากือนาเป็นต้นไป พบหลักฐานว่า พระสงฆ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพิพากษาคดีต่างๆ ร่วมกับขุนนางของบ้านเมือง และจากหลักฐานตำนานราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่เขียนว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการว่ากล่าวตักเตือนกษัตริย์ล้านนาไทยผู้ประพฤติไม่ถูกต้องอีกด้วย ทั้งยังเป็นที่พักของประชาชนในยามบ้านเมืองอยู่ในความยุ่งยาก เช่น สงคราม เป็นต้น

เมื่อสิ้นสมัยพญากือนาแล้วรัชสมัยองค์ต่อมาคือ พญาแสนเมืองมา ราชบุตรพญากือนา พ.ศ. ๑๙๒๘-๑๙๔๔ ทันทิที่พญากือนาลิ้นพระชนม์ ทำมหาพรหม พระอนุชาของพญากือนาซึ่งเป็นผู้ครองเมืองเชียงรายได้ยกทัพมาแย่งเชียงใหม่แต่ประสบความล้มเหลว ทำมหาพรหมเสด็จไปขอความช่วยเหลือจาก สมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ แห่งกรุงศรีอยุธยา และยกทัพมาอีก โดยหวังจะยึดเขตลันคร (ลำปาง) แต่ก็ถูกตีกลับไป และภายหลังทำมหาพรหมเกิดขัดแย้งกับสมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ จากนั้นมาทำมหาพรหมก็ไม่ยกทัพมาอีก ไม่นานทำมหาพรหมได้เสด็จมาเชียงใหม่ เพื่อขอพระราชทานอภัยโทษต่อพญาแสนเมืองมา และพระองค์ก็ทรงพระราชทานให้ ในการมาเชียงใหม่ครั้งนี้ ทำมหาพรหมได้นำเอาพระพุทธรูปลัทธิลังกาวงศ์สำคัญจากเมืองกำแพงเพชรมาถวายพญาแสนเมืองมาด้วย พระองค์รับสั่งให้ประดิษฐานไว้ ณ วัดสี่เชียงใหม่ (วัดพระสิงห์) และพระองค์ทรงแต่งตั้งให้ทำมหาพรหมไปครองเมืองเชียงรายได้ตามเดิม

พญาแสนเมืองมาทรงมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธรูป รับสั่งให้สร้าง พระเจดีย์หลวงองค์มโหฬารไว้กลางใจนครเชียงใหม่เพื่อเป็นพุทธบูชาให้กับสมเด็จพระราชาบิดาคือพญากือนา เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๔ แต่ไม่ทันเสร็จพระองค์ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน เมื่อ พ.ศ. ๑๙๔๔ พระมหาลีของพระองค์ทรงจัดการสร้างสำเร็จในเวลาต่อมา พญาสามฝั่งแกน ราชบุตรพญาแสนเมืองมาได้ขึ้นครองราชย์ต่อ พระองค์ทรงเป็นวีรกษัตริย์ สามารถป้องกันอาณาเขตของพระองค์ให้พ้นจากข้าศึกศัตรู ทั้งภายในและภายนอกอาณาจักร นอกจากภารกิจฝ่ายอาณาจักรแล้วพระองค์ทรงสนับสนุนช่วยเหลือทางศาสนาอย่างมากมายอีกด้วย ในรัชกาลของพระองค์ พ.ศ. ๑๙๖๗ มีพระเถระชาวเชียงใหม่ ๒๕ องค์ พระชาวลพบุรี ๘ องค์ พระรามัญ ๑ องค์ ได้ไปศึกษาภาษาบาลีพระพุทธรูปศาสนาในลังกา เมื่อกลับมาได้นิมนต์พระลังกามา ๒ รูป มาตั้งนิกายสีลในเชียงใหม่ที่วัดป่าแดง ดังนั้นเชียงใหม่มีพระพุทธรูปศาสนา ๓ คณะ คือ ๑. คณะพื้นเมือง ๒. คณะรามัญ ๓. คณะสีล ลังกาวงศ์ใหม่

พญาสามฝั่งแกนมีโอรส ๑๐ พระองค์แต่เจ้าชายองค์ที่ ๖ คือเจ้าชายลกหรือโลกได้ครองราชย์สืบต่อจากพญาสามฝั่งแกนเมื่อพระชนมายุ ๓๔ พรรษาใน พ.ศ. ๑๙๘๔ โดยมีพระนามว่าพระมหาศรีสุธรรมดีโลกราชหรือสิริธรรมจักรวรรดิดีโลกราช

พญาดีโลกราช ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถพระองค์หนึ่ง ทรงทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองทุกด้าน โดยเฉพาะทางด้านการเมืองและศาสนา ทางด้านการเมืองนั้น ฐานะของเมืองเชียงใหม่มั่นคงมาก พระองค์ทรงขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง ทางด้านใต้และตะวันออก ถึงเมืองน่าน เมืองแพร่ และมีอิทธิพลไปถึงหลวงพระบาง ทางด้านทิศตะวันตก ถึงเมืองนาย เมืองสีป้อ เมืองยองห้วย ทิศเหนือ ได้เมืองเชียงรุ่ง เมืองยอง เป็นต้น นอกจากนี้ เชียงใหม่ยังได้ทำสงครามกับอาณาจักรอยุธยา ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถหลายครั้งส่วนใหญ่เป็นสงครามแย่งชิงดินแดน เป็นเวลากว่า ๒๐ ปี จนกระทั่งประมาณ พ.ศ. ๒๐๑๘ พญาดีโลกราชจึงทรงติดต่อขอทำไมตรีต่ออยุธยาเป็นการยุติสงคราม อยุธยาเองก็บอบช้ำจากการทำสงครามกับล้านนา ประกอบกับอยุธยาสามารถตีหัวเมืองเหนือคือสุโขทัยจากล้านนาได้ ใน พ.ศ. ๒๐๐๕ เมื่อได้ดินแดนทั้งหมดกลับคืนจึงไม่มีเหตุทำสงครามกันอีกต่อไป สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงยอมรับไมตรีจากล้านนาไทยในตอนปลายสมัยพญาดีโลกราช อย่างไรก็ตามสงครามนี้ยังผลให้ล้านนาอ่อนกำลังและเสียอิทธิพลเป็นจำนวนมาก ทำให้บ้านเมืองอ่อนแอลง จนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เสียเอกราชแก่พม่าในที่สุด

ในสมัยพญาดีโลกราช พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด พระองค์ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา มาก ทรงสร้างวัดขึ้นหลายวัด เช่น วัดโพธาราม(วัดเจ็ดยอด) ซึ่งต่อมาพระองค์ได้โปรดให้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นที่วัดนี้ ประมาณ พ.ศ. ๒๐๒๐ นับเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกโลกครั้งที่ ๘ ใช้เวลากว่า ๑ ปี จึงสำเร็จ นอกจากนี้ยังได้สร้างวัดอีกหลายวัด เช่น วัดมณฑลเศียร วัดป่าตาล เป็นต้น และทรงต่อเติมเจดีย์หลวงแล้วอัญเชิญพระแก้วมรกต มาจากวัดพระธาตุลำปางหลวง มาประดิษฐานไว้ที่วัดเจดีย์หลวงด้วย อาจกล่าวได้ว่าในสมัยพญาดีโลกราชนี้ล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดสมัยหนึ่ง หลังจากสมัยพญามังรายแล้วบ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์เป็นปึกแผ่นมั่นคงมาก อาจเรียกว่าเป็นยุคทองของล้านนาไทยก็ได้

เมื่อสิ้นสมัยพญาดีโลกราชแล้ว กษัตริย์พระองค์ต่อมาคือพญาออดเชียงราย ราชนัดดาของพญาดีโลกราช พ.ศ. ๒๐๓๐-พ.ศ. ๒๐๓๘ และหลังจากนี้ก็เป็นสมัยของพญาเมืองแก้ว ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๓๘-๒๐๖๘ พญาเมืองแก้วเป็นราชบุตรพญาออดเชียงราย เป็นสมัยที่วรรณคดีของล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองมาก พระสงฆ์มีความรู้แตกฉานเชี่ยวชาญในภาษาบาลีมาก ซึ่งเป็นภาษาในพระไตรปิฎกฝ่ายหินยาน พระสงฆ์ในสมัยนี้ได้แต่งคัมภีร์ไว้มากมาย มีความไพเราะเช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ หรือ ชินกาลมาลินี แต่งโดยพระรัตนปัญญาเถระ คัมภีร์มิ่งคัลลตถทีปนี และเวสันดรปณี แต่งโดยพระศิริมิ่งคัลลาจารย์ จามเทวีวงศ์ และสิทธิคนิทานแต่งโดยพระโพธิ์รังสี ตำนานมูลศาสนา แต่งโดยพระญาณเจ้า และพระพุกาม เป็นต้นอาจกล่าวได้ว่าสมัยนี้เป็นยุคทองของวรรณกรรม

ในยุครุ่งเรืองของล้านนาคนี้ เขตของล้านนาก็ปรากฏชัดขึ้น แต่เดิมทั้งพ่อขุนรามคำแหงและพญามังราย ต่างทรงถือว่า เมืองแพร่และเมืองน่าน เป็นเมืองบริวารของพระองค์เอง แต่มาสมัยนี้ ๒ เมืองนั้นขึ้นกับเชียงใหม่สำหรับเชียงตุง อาจจะไม่เป็นเมืองบริวารของเชียงใหม่โดยตรงแต่ก็มีความสัมพันธ์กับเชียงใหม่อย่างแน่นแฟ้น ส่วนหลวงพระบางก็มีความสัมพันธ์กับเชียงใหม่มากเหมือนกัน ทางทิศเหนือและตะวันตกเฉียงเหนืออิทธิพลแห่งอำนาจและความเจริญของล้านนาแผ่ไปถึงเมืองเชียงรุ่ง เมืองนายและเมืองมิด โดยทั้งนี้ล้านนาไม่ได้เป็นประเทศที่มีเขตแดนที่แน่ชัดแต่ล้านนา

^๙ คัมภีร์มิ่งคัลลตถทีปนี ปัจจุบันใช้เป็นหลักสูตรสอบปริยัติธรรมประโยค ๔,๖,๗

ประกอบด้วยกลุ่มเมืองกลุ่มหนึ่งที่ตั้งขึ้นกับเชียงใหม่โดยตรง โดยรับเอาการบริหารเมืองจากเชียงใหม่ และรอบนอกยังมีเมืองอีกหลายเมืองที่มีความสัมพันธ์กับล้านนา เพื่อผลประโยชน์ของเขาเอง จนทำให้อิทธิพลแห่งอำนาจ และวัฒนธรรม ซึมซาบอยู่ในเมืองเหล่านั้น เหมือนกับว่ากษัตริย์เมืองเชียงใหม่ทรงปกครองเมืองรอบๆ เชียงใหม่ที่เป็นแกนในของล้านนาโดยพระเดชและทรงใช้นโยบายกับเมืองรอบนอกที่ห่างออกไปโดยพระคุณ ต่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน กษัตริย์ล้านนาในช่วงนี้ ประกอบด้วย

๑. พญากือนา	(พ.ศ. ๑๙๑๐-๑๙๓๑)
๒. พญาแสนเมืองมา	(พ.ศ. ๑๙๓๑-๑๙๕๕)
๓. พญาสามฝั่งแกน	(พ.ศ. ๑๙๕๕-๑๙๘๕)
๔. พญาติโลกราช	(พ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๓๑)
๕. พญาอดิเชียงราย	(พ.ศ. ๒๐๓๑-๒๐๓๘)
๖. พระเมืองแก้ว	(พ.ศ. ๒๐๓๘-๒๐๖๘)

๒.๑.๔ สมัยเสื่อมของล้านนา

สิ้นสมัยพระเมืองแก้วแล้ว ข้าราชการขุนนางได้แต่งตั้งพญาเกษเกล้า อนุชาของพญาเมืองแก้วขึ้นเป็นกษัตริย์สืบมา ด้วยพระเมืองแก้วไม่มีราชโอรส พระเมืองเกษเกล้าขึ้นครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๙-๒๐๘๑ สมัยนี้บ้านเมืองตกอยู่สมัยเสื่อม ซึ่งเริ่มอ่อนแอลงตั้งแต่สิ้นสมัยพญาติโลกราชแล้ว ได้เกิดการจลาจลแย่งชิงราชสมบัติ ในสมัยพระเมืองเกษเกล้า อำนาจการปกครองตกอยู่ในมือของข้าราชการขุนนาง ซึ่งมีอำนาจมากถึงกับสามารถถอดถอนและแต่งตั้งกษัตริย์ได้ ข้าราชการขุนนางได้พร้อมใจกันปลดพระเมืองเกษเกล้าออกจากตำแหน่งกษัตริย์เชียงใหม่แล้วนครเทพพระองค์ไปอยู่เมืองน้อยและได้อัญเชิญท้าวชายคำ ราชโอรสของพระเมืองเกษเกล้าขึ้นเป็นกษัตริย์เชียงใหม่แทน ต่อมาพญาขุนนางเห็นว่าท้าวชายคำปกครองบ้านเมืองไม่ชอบด้วยราชธรรมปกครองไม่เป็นธรรม จึงได้ร่วมมือกันปลงพระชนม์ท้าวชายคำเสีย แล้วกลับไปอัญเชิญพระเมืองเกษเกล้าจากเมืองน้อยกลับมาครองราชย์อีกครั้งหนึ่งต่อมาไม่นานพระเมืองเกษเกล้าถูกลอบปลงพระชนม์อีก ในระยะนี้ขุนนางเชียงใหม่ได้อัญเชิญพระนางจิริประภาเทวี ขึ้นปกครองอยู่ระยะหนึ่ง

หลังจากนั้น ข้าราชการขุนนางได้พร้อมใจกันเชิญพระไชยเชษฐาธิราช แห่งเมืองล้านช้างซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระนางยอดคคทิว พระราชธิดาของพระเมืองเกษเกล้ากับพญาโพธิสารให้มาปกครองเชียงใหม่ พระไชยเชษฐาปกครองระหว่าง พ.ศ. ๒๐๘๙-๒๐๙๐ ปกครองเชียงใหม่ ได้ประมาณหนึ่งปีพญาโพธิสารราชบิดาลิ้นพระชนม์พระองค์จึงได้เสด็จกลับไปปกครองเมืองล้านช้าง เมืองเชียงใหม่จึงว่างกษัตริย์ลงอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาข้าราชการ ขุนนาง จึงพิจารณาเห็นพ้องกันว่าให้อัญเชิญพระเมกุฎิ(เจ้าฟ้าแม่กุ) แห่งเมืองนายซึ่งพระเมกุฎิทรงเป็นเชื้อสายของขุนเครีราชบุตร พญามังรายมาปกครองเชียงใหม่ พระเมกุฎิปกครองระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๔-๒๑๐๑ นับเป็นกษัตริย์พระองค์สุดท้ายของราชวงศ์มังรายที่ปกครองเชียงใหม่ก่อนที่จะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า กษัตริย์ล้านนา ในช่วงนี้ ประกอบด้วย

๑.พญาเมืองเกษเกล้า	(พ.ศ. ๒๐๖๘-๒๐๘๑)	ครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๘๖-๒๐๘๘)
๒. พ่อท้าวชาย	(พ.ศ. ๒๐๘๑-๒๐๘๖)	
๓. พระนางจิริประภามหาเทวี	(พ.ศ. ๒๐๘๘-๒๐๘๙)	
๔. พระไชยเชษฐา	(พ.ศ. ๒๐๘๙-๒๐๙๐)	
๕. พระเมกุฎิ(เจ้าฟ้าแม่กุ)	(พ.ศ. ๒๐๙๔-๒๑๐๑)	

๒.๑.๖ สมัยล้านนาภายใต้การปกครองของพม่า

เมื่อบูรณองยึดครองเชียงใหม่ได้แล้ว ในระยะแรกนี้พมามีได้เข้ามาปกครองโดยตรงแต่ได้แต่งตั้งให้พระเมกุฎิเจ้าเมืองเชียงใหม่ปกครองบ้านเมืองตามเดิม ในฐานะเมืองประเทศราชของพม่าซึ่งเชียงใหม่จะต้องส่งเครื่องบรรณาการต้นไม้เงินต้นไม้ทอง จะต้องเข้าเฝ้าพญาแผ่นดินพม่าปีละ ๑ ครั้ง เป็นอย่างน้อย จะต้องส่งส่วยเป็นสิ่งของตามที่พม่าต้องการ เช่น ช้าง ม้า น้ำรัก เครื่องแพพรพรรณต่างๆ และจะต้องจัดหากำลังคนเสียบียงอาหารช่วยพม่าในยามเกิดศึกสงคราม ต่อมาพม่าได้ปลดพระเมกุฎิออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. ๒๑๐๗ ทั้งนี้เป็นเพราะได้มีความพยายามของพระเมกุฎิในการที่จะตั้งตนเป็นอิสระจากพม่าและพระไชยาเชษฐาจากล้านช้างได้ยกทัพมาโจมตีเชียงใหม่และพยายามสร้างสัมพันธมิตรกับหัวเมืองไทยใหญ่ตามแคว้นต่างๆ พม่าได้แต่งตั้งสตรีเชื้อสายราชวงศ์มังรายเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ คือ นางพญาราชเทวีหรือพระนางวิสุทธิเทวี ซึ่ง นับเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่เชื้อสายราชวงศ์มังรายองค์สุดท้ายที่ปกครองบ้านเมืองฐานะประเทศราชของพม่า เมื่อนางพญาราชเทวีสิ้นพระชนม์ พม่าก็ได้แต่งตั้งให้เจ้านายและข้าราชการของพม่ามาปกครองเมืองเชียงใหม่โดยตรง กษัตริย์เชียงใหม่สมัยที่พม่าปกครองรวมทั้งสิ้นจำนวน ๑๓ พระองค์

การปกครองของพม่าในล้านนาสมัยพม้ายึดครองนั้น จะมีศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่ ซึ่งจะเป็นเมืองที่อยู่ของผู้ปกครองที่พม่าส่งมาทำหน้าที่คอยดูแลเมืองต่างๆ พม่าตั้งตำแหน่ง นาซ้ายนาขวา คอยดูแลเก็บภาษีตลอดจนคอยดูแลและควบคุมหัวเมืองไทยใหญ่มิให้ก่อกบฏ และเมื่อมีการทำสงครามระหว่างพม่ากับอาณาจักรอยุธยา เชียงใหม่ก็จะทำหน้าที่ในการเกณฑ์กำลังคนและเสียบียงอาหารมายังอาณาจักรอยุธยา พันธะที่สำคัญอีกประการก็คือ เชียงใหม่ต้องเกณฑ์ส่วยจากเมืองต่างๆ ส่งไปยังพม่า

อำนาจของพม่าในเชียงใหม่มิใช่เป็นอำนาจที่ถาวรหรือเป็นอำนาจที่มั่นคงตลอดเวลา ทั้งนี้เป็นเพราะว่าตัวอาณาจักรพม่าเองก็มิได้มีความมั่นคงตลอดเวลา แต่มีการขึ้นและลงของราชวงศ์ต่างๆ อยู่ตลอดเวลาเช่นกัน ซึ่งความวุ่นวายในพม่านั้นส่งผลในการปกครองของพม่าในล้านนาด้วย ประกอบกับสภาพที่ตั้งของเมืองต่างๆ ตลอดจนระบบพันนาต่างๆ ของแต่ละเมืองกลายเป็นศูนย์กลางที่ดีของเจ้าเมือง ท้องถิ่นในความพยายามสร้างสมอำนาจภายในเมืองเสมอมา พม่าก็เช่นเดียวกับราชวงศ์มังรายที่ไม่สามารถควบคุมเมืองต่างๆ ได้ ซึ่งเป็นผลเสียต่อการปกครองของพม่าเองที่ทำให้พม่าไม่สามารถปกครองเมืองต่างๆ ได้อย่างเด็ดขาดตลอดเวลาที่ปกครองล้านนามีการกบฏของเมืองต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกเสมอมา จากการกบฏที่เกิดขึ้นในอาณาจักรตลอดมาทำให้ใน พ.ศ. ๒๑๕๗ พม่ามีนโยบายที่จะแบ่งแยกการปกครองล้านนาออกเป็นสองส่วนโดยแยกเชียงใหม่ออกจากเชียงใหม่ให้เชียงใหม่ขึ้นตรงต่อพม่า ดูแลเมืองต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ เมือง แพร่ น่าน ลำปาง ผาง เมืองสาด เชียงของ และเมืองเทิง แต่การแบ่งแยกเชียงใหม่ออกไปนี้มีได้แก่ปัญหาการกบฏในเมืองต่างๆ เพราะยังคงมีการกบฏหรือการแย่งชิงอำนาจกันอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่ครั้งหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นต้นมา ในระยะนี้มีการแย่งชิงอำนาจกันระหว่างผู้ปกครองระดับท้องถิ่นกันเอง เช่นกรณีของเทพสิงห์ผู้ปกครองเมืองยวมเข้าแย่งชิงเชียงใหม่จากผู้ปกครองพม่า และในตอนหลังก็ถูกเจ้าค่างคำจากล้านช้างเข้ามาแย่งชิงราชสมบัติอีกทางเทพสิงห์จึงร่วมมือกับเจ้าเมืองน่าน แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ องค์สามารถปกครองที่เชียงใหม่ได้จนกระทั่งถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ พม่าจึงกลับเข้ามาอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๓๐๑ และได้ใช้ล้านนาเป็นฐานกำลังสำคัญในการยกทัพไปยังอาณาจักรอยุธยา และพม่าก็ปกครองต่อมาจน ๒๓๑๗ กษัตริย์หรือผู้ปกครองล้านนา ในช่วงนี้ ประกอบด้วย

๑. พระนางวิสุทธิเทวี	(พ.ศ. ๒๑๐๑-๒๑๒๑)	
๒. สาวถีนตรามังชอศรี	(พ.ศ. ๒๑๒๑-๒๑๕๐)	
๓. พระช้อย	(พ.ศ. ๒๑๕๐-๒๑๕๒)	ครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๑๕๔-๒๑๕๗)
๔. พระชัยทิพย์	(พ.ศ. ๒๑๕๒-๒๑๕๔)	
๕. เจ้าเมืองน่าน	(พ.ศ. ๒๑๕๗-๒๑๗๔)	
๖. พญาหลวงทิพนทร	(พ.ศ. ๒๑๗๔-๒๑๙๓)	
๗. พระแสนเมือง	(พ.ศ. ๒๑๙๓-๒๒๐๖)	
๘. เจ้าเมืองแพร่	(พ.ศ. ๒๒๐๖-๒๒๑๕)	
๙. อุปราชอั้งแซะ	(พ.ศ. ๒๒๑๕-๒๒๒๘)	
๑๐. บุตรเจ้าเจกุตรา	(พ.ศ. ๒๒๒๘-๒๒๕๐)	
๑๑. มังแรนร่า	(พ.ศ. ๒๒๕๐-๒๒๗๐)	
๑๒. เทพสิงห์	(พ.ศ. ๒๒๗๐-๒๒๗๐)	
๑๓. องค์คำ	(พ.ศ. ๒๒๗๐-๒๓๐๒)	
๑๔. เจ้าจันทร์	(พ.ศ. ๒๓๐๒-๒๓๐๔)	
๑๕. เจ้าซู่หุด	(พ.ศ. ๒๓๐๔-๒๓๐๖)	
๑๖. ไปอภัยคามินี	(พ.ศ. ๒๓๐๖-๒๓๑๒)	
๑๗. ไปมะยง่วน	(พ.ศ. ๒๓๑๒-๒๓๑๗)	

๒.๑.๗ สมัยสมัยเป็นประเทศราชของไทย

ในส่วนนี้เมื่อเป็นประเทศราชของไทยแล้วสุดท้ายก็เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ สมัยดังนี้

๒.๑.๗.๑ สมัยสมัยเป็นประเทศราชของไทย(พ.ศ.๒๓๑๗ ก่อนการปฏิรูปสมัย ร.๕)

๒.๑.๗.๒ เชียงใหม่สมัยปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. ๒๔๒๗-๒๔๗๖)

๒.๑.๗.๓ เชียงใหม่หลังการปฏิรูปการปกครอง (๒๔๗๗-ปัจจุบัน)

๒.๑.๗.๑ สมัยสมัยเป็นประเทศราชของไทย(พ.ศ.๒๓๑๗ ก่อนการปฏิรูปสมัย ร.๕)

ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๑๔๐ เป็นอย่างช้าฝ่ายชาวล้านนาบางจุดเริ่มจะแข็งข้อต่ออำนาจของพม่า ต่อมากลายเป็นการกบฏ แต่ฝ่ายพม่ามักจะควบคุมสถานการณ์ได้ โดยความร่วมมือจากชาวล้านนาอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะชาวล้านนาส่วนที่กบฏนั้น แยกตัวออกเป็นแต่ละเมืองไม่ร่วมมือกัน ต่อมากบฏเกิดมีบ่อยขึ้น ความรุนแรงของการกบฏก็ทวีมากขึ้น การตอบโต้ปราบปรามของพม่าก็รุนแรงขึ้นไปด้วย ทำให้สถานการณ์ในล้านนาลับสนุ่นหายไปหมด เกิดสงครามทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ในช่วงเวลาเกือบ ๒๐๐ ปี นักประวัติศาสตร์ยังไม่สามารถที่จะแยกและลำดับเหตุการณ์ได้อย่างละเอียด ตอนสุดท้ายดูเหมือนว่าล้านนาชาติหลักที่ยึดมั่นจึงแตกออกเป็นกลุ่มต่างๆ มีการปล้น และต่อสู้กันเสมอ ล้านนาล่มสลายลงหมดสภาพแห่งความเป็นรัฐ สภาพการณ์เช่นนี้ มีมาจนถึง พ.ศ. ๒๓๑๗

การฟื้นฟูล้านนาเริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔ พระยาจำบ้านบุญมา ข้าราชการที่เชียงใหม่และเจ้ากาวิละ ลูกเจ้าฟ้าเมืองลำปางเชื้อสายตระกูลเจ้าเจ็ดตน ร่วมกันเริ่มก่อการกบฏการกบฏครั้งนี้ได้จัดเตรียมและวางแผนอย่างแนบเนียน โดยพระยาจำบ้านและเจ้ากาวิละร่วมประสานกันในการกบฏอย่างจริงจัง และนอกจากนี้จำบ้านได้เดินทางไปเข้าเฝ้ากษัตริย์สยาม คือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อทูลฯ อธิบายแผนการกบฏ พร้อมทั้งขอความช่วยเหลือจากกษัตริย์สยามให้ทรงส่งกองทัพไปตีพม่าในล้านนา กษัตริย์สยามทรงเห็นชอบด้วย และพระราชทานความช่วยเหลือในการกบฏครั้งนี้ โดยกษัตริย์สยามทรงเป็นองค์นำกองทัพพร้อมด้วยเจ้าพระยาจักรี(สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) และเจ้าพระยาสุรสีห์แม่ทัพเสด็จฯ ขึ้นมาตีเชียงใหม่ ผลของการร่วมมือกันในครั้งนี้ทำให้สามารถตีเชียงใหม่คืนจากพม่าได้ในปี พ.ศ. ๒๓๑๗^{๑๐}

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระราชทานแต่งตั้งจำบ้านขึ้นเป็นพระยาเชียงใหม่ นับเป็นพระราชกรณียกิจชิ้นแรกของกษัตริย์สยามที่มีในล้านนา โดยฝ่ายล้านนาเริ่มร่วมกับสยามโดยสมัครใจ อย่างไรก็ตาม เมื่อตีเชียงใหม่ได้ หลังจากนั้นอีก ๒ เดือน พม่าก็ยกทัพมาล้อมเชียงใหม่อีก ใช้เวลาล้อมเชียงใหม่อยู่ร่วม ๘ เดือน จนเสบียงอาหารหมด ทัพจากสยามได้ยกมาช่วยขับไล่พม่าแตกพ่ายไป ต่อมาพระยาจำบ้านจึงทิ้งเมืองเชียงใหม่ไป ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๘ ถึง ๒๓๓๙ เมืองเชียงใหม่ซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองก็ถึงกาลเสื่อมโทรมสุดขีด กลายเป็นเมืองร้างไปถึงกับสัตว์ป่า อาทิ เสือ กวาง เก้ง เข้าไปเล่นพ่านอยู่ในเมืองไม่มีผู้คนอาศัยอยู่วัดวาอารามศาสนสถานถูกทอดทิ้งตามยถากรรมเป็นเวลาร่วม ๒๐ ปีเศษ จนกระทั่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ในแผ่นดินสยามแล้ว จึงทรงโปรดเกล้าพระราชทานเลื่อนยศให้พระยาภาววิละเจ้าเมืองลำปางขึ้นเป็นพระยาวิชิตปราการ เจ้าเมืองเชียงใหม่แทน พระยาจำบ้านที่เสียชีวิตลง

เมื่อพระยาภาววิละได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่แล้ว ก็แบ่งไพร่พลจากลำปางไปตั้งมั่นที่เวียงป่าซางก่อน เพราะ ขณะนั้นเชียงใหม่เป็นเมืองร้าง และยังคงอยู่ภายใต้อิทธิพลพม่าจนกระทั่ง พ.ศ. ๒๓๓๙ จึงตั้งเมืองเชียงใหม่ได้ พระยาภาววิละฟื้นฟูเชียงใหม่โดยรวบรวมพลเมืองจากที่ต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเชียงใหม่โดยยกกองทัพไปตีหัวเมืองชายแดนและทำสงครามกับพม่า สงครามครั้งสำคัญคือขับไล่พม่าออกจากเชียงใหม่ พ.ศ.๒๓๔๗ นับเป็นชัยชนะที่เด็ดขาดที่ขับพม่าจากดินแดนล้านนาได้^{๑๑}

อาณาเขตของเมืองเชียงใหม่พระยาวิละปกครองกว้างขวางมากไปถึงเชียงตุง เชียงรุ่ง ลิบสองปันนา และบรรดาหัวเมืองบนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ส่วนทางทิศใต้ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ระบุว่าเมืองตาก ระแหง เกิน ขึ้นกับเชียงใหม่ พระยาภาววิละได้ฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่และรวบรวมดินแดนล้านนาให้เป็นปึกแผ่นอีกครั้ง แต่ดินแดนล้านนาในสมัยนี้ได้เริ่มรวมเข้ากับสยาม โดยการยอมรับอำนาจของสยามและความสามารถของพระยาภาววิละดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นพระเจ้าประเทศราชใน พ.ศ. ๒๓๔๕

ต่อมาก็มีการปรับปรุง ซ่อมแซม บูรณะในล้านนาเมืองต่างๆ ของล้านนาอยู่ภายใต้การนำของกรุงเทพฯ แต่ยังมีอิสระภาพในการบริหารปกครองท้องถิ่นได้หลายประการสมัยนั้นเจ้าเมืองต่างๆ ในล้านนาลงไปกรุงเทพฯ บ่อยครั้งเพื่อเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อสังเกตการบริการ การเมือง และการค้าแบบสมัยใหม่ จะได้นำเอามาใช้ในการบริหารล้านนา ล้านนาเริ่มร่วมกับสยามเป็นทางราชการในปี พ.ศ. ๒๔๑๗ ตอนที่ข้าหลวงจากกรุงเทพฯ คนแรกมาประจำอยู่เชียงใหม่ ในที่สุดล้านนาก็เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม เจ้าเมืองที่ครองเชียงใหม่ในช่วงนี้ประกอบด้วย

^{๑๐} ฮันส์ เพนธ์, ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), หน้า ๓๕.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

๑. พระยาจำบ้าน	(พ.ศ. ๒๓๑๗-๒๓๒๕)
๒. พระยาภาววิไล	(พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๖)
๓. พระยาธรรมลังกา	(พ.ศ. ๒๓๕๘-๒๓๖๔)
๔. พระยาคำฝั้น	(พ.ศ. ๒๒๓๖-๒๓๖๘)
๕. พระยาพุทธรวงค์	(พ.ศ. ๒๓๖๕-๒๓๘๙)
๖. พระเจ้ามโหตรประเทศ	(พ.ศ. ๒๓๙๐-๒๓๙๗)
๗. พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงค์	(พ.ศ. ๒๓๙๙-๒๔๑๓)
๘. พระเจ้าอินทรวชิยานนท์	(พ.ศ. ๒๔๑๖-๒๔๓๙)

๒.๑.๗.๒ เชียงใหม่สมัยปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. ๒๔๒๗-๒๔๗๖)

เชียงใหม่นับตั้งแต่ตกเป็นประเทศราชของไทย ใน พ.ศ. ๒๓๑๗ จนถึงก่อนช่วงการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ ๕ สถานการณ์โดยทั่วไปในเชียงใหม่อาจกล่าวได้ว่าไม่ก่อให้เกิดปัญหาอย่างใดต่อรัฐบาลกลาง แม้ว่าวิธีการควบคุมเมืองเชียงใหม่จะไม่รัดกุมเท่าไรนักก็ตามการเปลี่ยนแปลงในรูปที่รัฐบาลกลางต้องเข้าไปควบคุมกิจการภายในมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งในที่สุดผนวกเอาเชียงใหม่เข้าเป็นส่วนหนึ่งของไทยนั้น เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นยุคแห่งการปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก ด้านการปกครองหัวเมืองมีการยกเลิกระบบการปกครองเมืองประเทศราช ซึ่งเคยปฏิบัติกันมาช้านาน โดยจัดตั้งการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นแทน มีข้าหลวงเทศาภิบาลที่รัฐบาลกรุงเทพฯ ส่งไปครองและขึ้นสังกัดกระทรวงมหาดไทย ระบบมณฑลเทศาภิบาล ที่จัดตั้งขึ้นจึงเป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติรัฐ ซึ่งมีอำนาจรวมศูนย์ที่องค์พระมหากษัตริย์

๒.๑.๗.๓ เชียงใหม่หลังการปฏิรูปการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๗-ปัจจุบัน)

หลังจากการปฏิรูปการปกครองแล้ว เชียงใหม่เปลี่ยนฐานะเป็น จังหวัดสำคัญทางภาคเหนือมาจนถึงปัจจุบัน มีผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้ปกครองดูแลรับผิดชอบโดยตรงต่อกระทรวงมหาดไทยหรือกรมการปกครองในปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒.๒ พระพุทธศาสนาในล้านนา

พระพุทธศาสนานั้นนับเป็นศาสนาสำคัญที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เป็นอย่างมาก ด้วยการเผยแพร่เข้ามาของพระพุทธศาสนาต่างถิ่นที่ได้นำวิทยาการความรู้ต่างๆ เข้ามา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นแก่บ้านเมืองในดินแดนแถบนี้อย่างมากมาย รวมทั้งได้มีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดแบบแผนทางวัฒนธรรมหลายๆ อย่างของบ้านเมืองแถบนี้ขึ้น ซึ่งในเวลาต่อมาสิ่งเหล่านี้ได้มีพัฒนาการมาตามลำดับจนเป็นวัฒนธรรมของล้านนาในที่สุด^{๑๒} ดังนั้นหากเราต้องการศึกษาเกี่ยวกับ ศิลปะและสถาปัตยกรรมอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแล้ว เราจำเป็นต้องเข้าใจความเป็นมาของพระพุทธศาสนาอันเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมของล้านนา

พระพุทธศาสนาในล้านนาสามารถแบ่งเป็นยุคได้ดังต่อไปนี้ คือ

๒.๒.๑ พระพุทธศาสนายุคก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนา

๒.๒.๒ พระพุทธศาสนาในล้านนายุคต้นและยุครุ่งเรือง

๒.๒.๓ พระพุทธศาสนาในล้านนายุคเสื่อม หรือยุคภายใต้การปกครองของพม่า

๒.๒.๔ พระพุทธศาสนาในล้านนายุคฟื้นฟู หรือยุคที่ล้านนาเป็นประเทศราชของไทย

๒.๒.๑ พระพุทธศาสนายุคก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนา

ในยุคนี้ เชื่อว่าชาวล้านนาความเชื่อ หรือนับถือทางด้านต่างๆ ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาวิญญานนิยม ความเชื่อถือทางไสยศาสตร์ และ ศาสนาพุทธ ซึ่งโดยภาพรวมแล้วจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีทำให้เห็นได้ว่าศาสนาพุทธนั้นเป็นศาสนาที่มีการยอมรับกันอย่างแพร่หลายและได้มีการวิวัฒนาการที่มั่นคงเป็นปึกแผ่นในเวลาต่อๆ มา

พระพุทธศาสนาในยุคก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนานั้น คงจะเป็นพุทธศาสนาทั้ง ๒ นิกาย คือเถรวาท (หินยาน) กับมหายาน ผสมกับศาสนาพราหมณ์ ศาสนาวิญญานนิยม^{๑๓} และความความเชื่อถือเดิมของชนพื้นเมือง

พุทธศานามหายานนั้นไม่ปรากฏแพร่หลาย มีเพียงหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนหนึ่งเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่าดินแดนแถบนี้มีการนับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน หลักฐานที่ปรากฏได้แก่ หลาบเงิน มีอักษรจารึก ธรรมนิมิตร์ พบที่ อ.เชียงแสน จ.เชียงราย ซึ่งธรรมนิมิตร์นั้นเป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นมนตร์ของนิกายมหายาน สาขา มंत्रยาน และมีพระพุทธรูปเก่าหลายองค์ที่มีเครื่องทรงแบบษัตริย์ พระพุทธรูปเหล่านี้ความจริงเป็นรูปแทนของพระอาทิตย์ของ พุทธศานามหายาน สาขา มंत्रยาน ไม่ใช่รูปแทนของพระศากยมุนี ของฝ่ายหินยาน เป็นต้น

ส่วนพุทธศาสนาเถรวาท หรือหินยาน เป็นศาสนาสำคัญของประชาชน โดยเฉพาะเป็นศาสนาของชนชาติมอญ ที่อาศัยอยู่แถบลุ่มแม่น้ำปิง ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาก่อน มีหลักฐานทางตำนานบอกไว้เกี่ยวกับการมาของพระนางจามเทวี ผู้ก่อตั้งอาณาจักรหริภุญชัย การเสด็จขึ้นมาของพระนางจามเทวีในคราวนั้นได้ทรงนำเอาพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาและข้าราชการที่มีความรู้ทางศิลปวิทยาการด้านต่างๆ จากเมืองละโว้มาสู่เมืองหริภุญชัยด้วย อันประกอบด้วย พระมหาเถระที่ทรงปฏิภาณ ๕๐๐ องค์ หม่อมปะขาวที่ตั้งอยู่ในเบญจศีล ๕๐๐ คน บัณฑิต ๕๐๐ คน หม่อมช่างสลัก ๕๐๐ คน ช่างแก้ว

^{๑๒} สุรพล ดำริห์กุล, ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร: คอมแพคพริ้นท์จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๘.

^{๑๓} การประชุมใหญ่สมัยที่ ๑๓ องค์การพุทธศาสนิกชนแห่งโลก ๒๔-๒๙ พ.ย. ๒๕๒๓ เชียงใหม่, **พุทธศาสนาในล้านนา** (เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๓๘.

แหวน ๕๐๐ คน พ่อเลี้ยง ๕๐๐ คน แม่เลี้ยง ๕๐๐ คน หมู่มอโหระ ๕๐๐ คน หมอยา ๕๐๐ คน ช่างเงิน ๕๐๐ คน ช่างทอง ๕๐๐ คน ช่างเหล็ก ๕๐๐ คน ช่างเขียน ๕๐๐ คน หมู่ช่างต่างๆ ๕๐๐ คน หมู่พ่อเวียก ๕๐๐ คน^{๑๔} พระพุทธศาสนาที่เข้ามาในครั้งนั้นคงเป็นนิกายเถรวาทหรือหินยานที่สืบเชื้อสายมาจากพระโสณเถระและพระอุตตระเถระซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชได้โปรดส่งมาเผยแพร่พระศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ^{๑๕}

๒.๒.๒ พระพุทธศาสนาในล้านนายุคต้นและยุครุ่งเรือง

ในช่วงนี้เป็นช่วงที่บ้านเมืองมั่นคง เป็นปึกแผ่น ผู้คนทั้งชาวบ้าน ช่างหลวง และพระเจ้าแผ่นดินต่างเลื่อมใส ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาเกิดการพัฒนากลายเป็นลำดับ ซึ่งแบ่งได้ดังนี้ คือ

๒.๒.๒.๑ นิกายพื้นเมืองเดิม

๒.๒.๒.๒ นิกายรามัญหรือลัทธิสังฆายเก่า

๒.๒.๒.๓ นิกายสีลหรือลัทธิสังฆายใหม่

๒.๒.๒.๑ นิกายพื้นเมืองเดิม

หลังจากที่พระเจ้ามังรายได้สถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้นโดยการยึดครองแคว้นทริภุชชัยและสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานีอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ แล้ว เพื่อเป็นการสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้นในระหว่างผู้คนที่มาจากแคว้นโยนกกับชาวแคว้นทริภุชชัยตลอดจนชนพื้นเมืองอื่นๆ ที่อยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง พระเจ้ามังรายจึงได้ใช้เวลาตลอดพระชนม์ชีพประทับอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ได้ทรงยอมรับและสืบทอดอารยธรรมทางศาสนาจากเมืองทริภุชชัยไว้และให้เผยแพร่ในราชอาณาจักรของพระองค์ ด้วยเหตุนี้จึงมีคำกล่าวกันว่าพระเจ้ามังรายนั้นสามารถเอาชนะเมืองทริภุชชัยได้ในทางการเมือง แต่ก็ทรงพ่ายแพ้ในทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะเมืองทริภุชชัยนั้นได้เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาอยู่ในดินแดนแถบนี้มาเป็นเวลาช้านาน ดังปรากฏข้อความในตำนานที่กล่าวให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองทริภุชชัยว่า เป็นเมืองที่มีพระมหากษัตริย์ทั้งหลายประชุมกันอยู่ แม้ว่าเมืองทริภุชชัยจะได้สูญเสียเอกราชและการปกครองให้แก่อาณาจักรล้านนา แต่ในขณะเดียวกันก็ได้เป็นผู้ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมและศิลปกรรมให้แก่ผู้ที่เข้ามาปกครองรวมทั้งยังคงเป็นเมืองสำคัญในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอยู่เช่นเดิม ดังปรากฏว่าพระมหากษัตริย์ล้านนาแทบทุกพระองค์จะทรงให้การอุปถัมภ์วัดพระธาตุทริภุชชัยตลอดมา ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อพระเจ้ามังรายสามารถยึดเมืองทริภุชชัยได้แล้วทรงโปรดให้มีการบูรณะซ่อมแซมเปลี่ยนรูปทรงพระธาตุทริภุชชัยจากเดิมให้เป็นเจดีย์ทรงกลม ด้วยเหตุนี้เมืองเชียงใหม่และล้านนาในระยะเริ่มแรกจึงได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในเมืองทริภุชชัยมาแต่เดิมไว้สืบมา ซึ่งพระพุทธศาสนาสายที่สืบทอดจากเมืองทริภุชชัยนี้จะมีบทบาทอย่างสำคัญอยู่ในดินแดนล้านนายุคต้นๆ และเป็นที่ยึดมั่นในชื่อว่า นิกายพื้นเมืองเดิม ซึ่งต่อมาได้มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่

^{๑๔} พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ, **ตำนานมูลศาสนา** (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาคาร, ๒๕๑๙), หน้า ๒๐๗-๒๐๘.

^{๑๕} สุรพล ดำริห์กุล, **ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม**, หน้า ๑๕๓.

๒.๒.๒.๒ นิกายรามัญหรือลังกาวงศ์สายเก่า

ในดินแดนล้านนานอกจากมีพุทธศาสนาหินยานในสายพื้นเมืองเดิมที่ล้านนารับสืบทอดมาจากทริภุชชัยแล้ว ยังมีพุทธศาสนาหินยานลังกาวงศ์นิกายรามัญ ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองสุพรรณวดี(สะเทิม)ที่เป็นแก้วของเมืองมอญ พม่าในช่วง พุทธศตวรรษที่๑๙ ในสมัยที่เมืองเมาะตะมะ(นครพัน) เป็นราชธานี เมืองนี้ได้เป็นเมืองศูนย์กลางสำคัญของพุทธศาสนาลังกาวงศ์นิกายรามัญ จนกระทั่งสมัยพญาเกือนา กษัตริย์แห่งล้านนา ราวพ.ศ. ๑๘๘๘ เป็นต้นมา เชื่อว่าสมัยนี้พุทธศาสนาลังกาวงศ์เป็นศาสนาที่บริสุทธิ์เพราะการทำสังฆกรรมที่ถูกต้องมาแต่โบราณ พญาเกือนาได้ส่งทูตไปยังสำนักพระมหาสามีมุทุมพรที่เมืองเมาะตะมะ(นครพัน) ในที่สุดก็ได้มีการแนะนำ พระสุมนเถระ พระภิกษุอรัญญาวาสี ที่เมืองสุโขทัย ซึ่งเคยไปศึกษาและอุปสมบทใหม่ที่สำนักของพระมหาสามีมุทุมพรที่เมืองเมาะตะมะ(นครพัน) และสามารถทำสังฆกรรมทุกอย่างได้

พญาเกือนาทรงส่งทูตไปยังสุโขทัยถึง ๒ ครั้ง เพื่ออาราธนาพระสุมนเถระให้มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนา จนกระทั่ง พ.ศ. ๑๙๑๒ พระสุมนเถระจึงได้เดินทางมาล้านนาพระที่นั่งนำพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย ในระยะแรกพระสุมนเถระได้พำนักที่วัดพระยืนเมืองทริภุชชัย ต่อมาใน พ.ศ. ๑๙๑๔ พญาเกือนาทรงสร้างวัดบุปผาราม หรือวัดสวนดอกไม้ (ปัจจุบันคือวัดสวนดอกไม้) ทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ เพื่อเป็นที่จำพรรษาของพระสุมนเถระ และได้สร้างเวียงสวนดอกไม้ให้เป็นเวียงพระธาตุประมาณพ.ศ. ๑๙๑๖^{๑๖} พญาเกือนาโปรดให้สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่พระสุมนเถระเชิญมาจากสุโขทัย โดยประดิษฐานไว้ที่วัดพระธาตุดอยสุเทพ และวัดบุปผาราม

พญาเกือนาทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระสุมนเถระมาก เนื่องจากมีความเชื่อว่าพระภิกษุอรัญญาวาสีเป็นพระภิกษุที่มีความรู้ซึ่งในพุทธศาสนา และถือกันว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่บริสุทธิ์ทำสังฆกรรมถูกต้องมาแต่โบราณ ดังนั้นพญาเกือนาจึงอาราธนาพระนิกายเดิมอันสืบต่อมาจากทริภุชชัย ให้บวชใหม่ถึง ๘,๔๐๐ รูป^{๑๗} และพญาเกือนายังได้สนับสนุนพระภิกษุจากเมืองต่างๆ ในล้านนา เช่น เชียงแสน เชียงตุง และอื่นๆ ให้เดินทางเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาที่วัดสวนดอกไม้ จึงทำให้วัดสวนดอกไม้และเมืองเชียงใหม่ ได้กลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาพระปริยัติธรรมและพระธรรมวินัย แทนที่เมืองทริภุชชัย^{๑๘}

พระสุมนเถระจำพรรษาอยู่ที่วัดบุปผารามตลอด ในฐานะพระมหาสมณะสุวรรณรัตนมหาสวามีเจ้า พระสังฆราชองค์แรกของล้านนา^{๑๙} จนถึงแก่กรรมภาพในประมาณ พ.ศ. ๑๙๓๒^{๒๐} จึงนับว่าพระสุมนเถระเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการวางรากฐานพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในเชียงใหม่ คณะสงฆ์ที่สืบต่อมาจากพระสุมนเถระต่อมาเรียกว่า บุพพาลิคณะ หรือชาวเจ้าคณะสวนดอกไม้ มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดบุปผาราม หรือวัดสวนดอกไม้ และบางครั้งก็เรียกว่านิกายรามัญ เนื่องจากพระสุมนเถระได้บวชเรียนจากสำนักของพระอุทุมพรมหาสามิแห่งเมืองเมาะตะมะในรามัญประเทศ

^{๑๖} สวัสดิ์ อ่องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์จำกัด,๒๕๓๙), หน้า ๑๓๘.

^{๑๗} สมหมาย เปรมจิตต์, **ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง** (เชียงใหม่ : ภาควิซาลังคมและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๙), อัดสำเนา หน้า ๙-๑๐.

^{๑๘} สุรพล ดำริห์กุล, **ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม**, หน้า ๑๕๘.

^{๑๙} เสถียร โพธิ์นันทน์, **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๒** (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา,๒๕๓๗), หน้า ๑๒๓.

^{๒๐} สวัสดิ์ อ่องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, หน้า ๑๓๘.

๒.๒.๒.๓ นิกายสีหหรือลังกาวงศ์สายใหม่

ภายหลังการรับนับถือพระพุทธศาสนาหลักทิลังกาวงศ์ได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาพระพุทธศาสนาหลักทิลังกาวงศ์ได้ทำให้พระภิกษุล้านนาหลายรูปเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนพระศาสนาภายนอกอาณาจักรโดยเฉพาะที่เกาะลังกา และได้รับการตำหนิจากพระสงฆ์ลังกาหลายประการ จึงทำให้เกิดความคลางแคลงใจเกี่ยวกับความถูกต้องในพระธรรมวินัยที่ถือปฏิบัติอยู่ตั้งนั้นใน พ.ศ. ๑๙๖๗ จึงได้มีพระภิกษุที่อยู่ในเมืองเชียงใหม่ ๒๕ องค์ มีพระมหาธัมมคัมภีร์ พระมหาเมธีจักร พระมหาญาณมงคล พระมหาสิริวงศ์ พระมหาสารีบุตร พระมหารัตนนกร พระมหาพุทธศาสตร์ เป็นต้น และพระภิกษุในแคว้นกัมโพช (ลพบุรี) ๘ องค์และพระภิกษุชาวมอญอีก ๖ องค์รวมเป็น ๓๙ องค์ได้เดินทางไปลังกา พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นได้เล่าเรียนอักษรศาสตร์ การอ่านออกเสียงตามตัวอักษรที่ใช้อยู่ในลังกาทวีป และตัดสินใจขออุปสมบทใหม่ทั้งหมดโดยมีพระธรรมอาจารย์เป็นพระอุปัชฌาย์พระมหาสวามีวันรัตเป็นพระกรรมวาจาจารย์ บวชกันในเรื่องชานที่ท่าเรือยาป่าแม่น้ำกัลยาณี คณะสงฆ์กลุ่มนี้อยู่ในลังกาไม่นานนักเพราะในลังกาเกิดพายุภิกษุภัยจึงต้องเดินทางกลับ และได้พาพระเถระชาวลังกามาด้วย ๒ รูป คือ พระมหาอุตตม ปัญญาและพระวิกรมมหา เพื่อจะให้นำมาเป็นพระอุปัชฌาย์ กับทั้งขอพระบรมสารีริกธาตุองค์หนึ่งเพื่อเอามากราบไหว้บูชา เมื่อเดินทางกลับจากลังกาได้เผยแพร่พระพุทธศาสนาในกายสีหตามเมืองต่างๆ เช่นที่ อยุธยา ศรีสัชชาลัย สุโขทัยแล้วกลับถึงเชียงใหม่ใน พ.ศ.๑๙๗๔ พำนักอยู่ที่วัดป่าแดงหลวงคณะสงฆ์กลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็นคณะสงฆ์ลังกาวงศ์กลุ่มใหม่เรียกว่า "นิกายสีห"

ด้วยเหตุนี้ในเมืองเชียงใหม่ขณะนั้นจึงมีคณะสงฆ์อยู่ ๓ นิกาย คือนิกายพื้นเมืองเดิมที่สืบทอดมาจากเมืองทริภุชชัยมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดพระสิงห์นิกายรามัญหรืออุปพวาสีแห่งวัดสวนดอก และนิกายสีห เนื่องจากคณะสงฆ์นิกายสีหหรือลังกาวงศ์สายใหม่ประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด และแตกต่างจากพระภิกษุนิกายรามัญหรือนิกายลังกาวงศ์สายเก่าทำให้ได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากประชาชน ชุนนางและเชื้อพระวงศ์

นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชมาจนถึงรัชกาลของพระเจ้าแก้วมณี พระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์และมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดมีผู้เข้ามาบวชในพระศาสนาและศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างมากมาย รวมทั้งผลของการกระทำสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยพระเจ้าติโลกราชซึ่งถือได้ว่าเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลก ได้มีส่วนทำให้พระสงฆ์ในสมัยต่อมา มีความรู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีและมีความแตกฉานในพระไตรปิฎกอย่างยิ่ง ดังนั้นจึงปรากฏมีงานวรรณกรรมคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีที่พระภิกษุในสมัยนี้แต่งขึ้นเป็นจำนวนมากและมีผลงานหลายชิ้นเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นงานชั้นเยี่ยมในโลกพุทธศาสนาที่สำคัญๆ ได้แก่

- จามเทวีวงศ์ ประวัติพระนางจามเทวีและการสร้างเมืองทริภุชชัยแต่งราว พ.ศ. ๑๙๕๐ -๒๐๐๐ และ สิหิงคนิทาน ประวัติพระพุทธสิหิงค์ แต่งราว พ.ศ. ๑๙๕๔ - ๒๐๐๐ โดยพระโพธิ์รังสีเถระ

- ชินกาลมาลีปกรณ์ ประวัติพระพุทธศาสนา แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ วัชรสารัตถสังคหะ อธิบายหัวข้อธรรมต่างๆ แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๘ และมาติกัตถสรูป อธิบายพระอภิธรรม ซึ่งทั้งหมดแต่งโดยพระรัตนปัญญา หรือสิริรัตนปัญญาเถระ

- เวสสันดรชาติปณี หนังสืออธิบายคัมภีร์เวสสันดรชาดก แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ จักรวาลที่ปณี หนังสือว่าด้วยจักรวาลและสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในจักรวาล แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ สังขยาปกาสะกฏิกา หนังสืออธิบายคัมภีร์สังขยาปกาสะก และ มังคลัตถที่ปณี หนังสืออธิบายมงคลสูตร แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ ซึ่งทั้งหมดแต่งโดยพระศิริมงคลเถระหรือ สิริมงคลอาจารย์

- ปัทกมโยชน-สัททตถาพจินดา อธิบายหลักภาษาไวยกรณ์บาลีโดยพระธรรมเสนาบดีเถระพ.ศ. ๒๐๒๐ - ๒๐๔๕

- สัททพินทุอภินาฎีกา เป็นหนังสืออธิบายตำราไวยกรณ์บาลีแต่โดยพระสัทธัมมกิตติมหาพุสสเทวเถระ
- วิสุทธิมคคทีปนี เป็นงานวรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งที่อธิบายขยายความคัมภีร์วิสุทธิมคคค์ แต่งโดยพระอุตตรารามเถระ

นอกจากนี้ยังมีงานวรรณกรรมต่างๆ อีกเป็นอันมาก เช่น ปัญญาชาดก หรือ ชาดก ๕๐ ชาติ อุปปาตสันติ มูล กัจจายน อัถตโยชนา สีมาลังกรวินิจฉัย ซึ่งล้วนแต่ต่างกันในเวลานี้เกือบทั้งสิ้น

นับตั้งแต่สิ้นรัชกาลของพระเมืองแก้วเป็นต้นมาอาณาจักรล้านนามีแต่ความขัดแย้ง แยกแยก และแย่งชิง อำนาจทางการเมืองกันอย่างไร รุนแรงภายในระยะเวลาเพียง ๓๓ ปี ได้มีกษัตริย์ถึง ๖ พระองค์ ทำให้สภาพเศรษฐกิจทรุดโทรม ประกอบกันต้องเผชิญกับสงครามหลายครั้ง ด้วยเหตุนี้ในช่วงหลังรัชกาลพระเมืองแก้วเป็นต้นมา การทำนุบำรุงพระศาสนาและการบูรณะปฏิสังขรณ์ ตลอดจนการสร้างวัดและปูชนียสถานได้ลดน้อยลง หลังจากนั้นใน พ.ศ. ๒๑๐๑ ล้านนา ก็ถูกพม่ายึดครอง

๒.๒.๓ พระพุทธศาสนาในล้านนาคู่ล้อม หรือยุคภายใต้การปกครองของพม่า

ล้านนาคู่ภายใต้การยึดครองของพม่านับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๐๑ เป็นต้นมานั้น คงมีแต่ความวุ่นวายและไม่เรียบร้อย อยู่ในบ้านเมืองมาโดยตลอด เนื่องมาจากการต่อสู้รบชิงอำนาจกันอยู่ตลอดเวลาทั้งชาวล้านนาด้วยกันเอง กับทั้งพม่าและกรุงศรีอยุธยา เรื่องราวพระพุทธศาสนาในช่วงเวลานี้ไม่ปรากฏชัดเจนนักแต่คาดว่าคงมีความสับสนเนื่องต่อมาจากเมื่อครั้ง ล้านนายังมีความรุ่งเรือง ความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจและความวุ่นวายที่เกิดขึ้นคงทำให้พระศาสนาได้รับการทำนุบำรุงน้อยและลดความสำคัญลงไปเป็นอันมากโดยเฉพาะในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ การต่อสู้กับพม่าเพื่อกอบกู้เอกราชได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นจนทำให้เมืองต่างๆ ในล้านนากลายเป็นเมืองร้างไประยะหนึ่ง พระพุทธศาสนาที่เคยมีความเจริญรุ่งเรืองมันอยู่ในล้านนาก็ได้เสื่อมสลายไปในครั้งนั้นด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒.๒.๔ พระพุทธศาสนาในล้านนายุคฟื้นฟู หรือยุคที่ล้านนาเป็นประเทศราชของไทย

ดินแดนล้านนาได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหลังในราวตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เรื่องราวของพระพุทธศาสนาในช่วงเวลานี้ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด เข้าใจว่าคงจะได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาพร้อมๆ กับการบูรณะบ้านเมืองและวัดวาอารามต่างๆ ด้วย เนื่องจากเศรษฐกิจของล้านนาในช่วงต้นๆ ยังอยู่ในลักษณะที่ฟื้นตัว ดังนั้นพระศาสนาคงได้รับการอุปถัมภ์ไม่มากนักและคงมีลักษณะนิยายที่หลากหลายไปตามกลุ่มชนพลเมืองซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากบ้านเมืองอื่นๆ โดยเฉพาะที่เมืองเชียงใหม่ อย่างไรก็ตามในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ได้พบหลักฐานที่เป็นเอกสารรายชื่อวัดและนิยายโบราณในเมืองเชียงใหม่ ได้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้รับการทำนุบำรุงมากขึ้น ปรากฏว่าในเขตเมืองเชียงใหม่ขณะนั้นมีวัดรวมทั้งสิ้น ๓๔๕ วัด และมีรายชื่อคณะนิยายสงฆ์อยู่ในเมืองเชียงใหม่ขณะนั้นถึง ๑๕ นิยาย ซึ่งการเรียกนิยายสงฆ์ในสมัยนั้นคงหมายถึงความแตกต่างของพิธีกรรมและประเพณีทางศาสนาที่มีความเกี่ยวพันกับชื่อของชาติพันธุ์ของชุมชนนั้นด้วย เป็นต้นว่า นิยายลัวะ^{๒๑} นั้นเป็นวัดและคณะสงฆ์ของชุมชนลัวะอาจมีประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาแตกต่างจากนิยายอื่นบ้าง แม้ว่าจะนับถือพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน นิยายเขินก็แสดงว่าเป็นวัดและคณะสงฆ์ของชนชาวไทยเขินที่อพยพมาจากเชียงตุง และนิยายเลนนั้นเป็นวัดของชาวไทยลื้อที่อพยพมาจากเมืองเลน เป็นต้น ดังมีรายชื่อนิยายสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่และกลุ่มชาติพันธุ์ต่อไปนี้^{๒๒}

๑. นิยายเชียงใหม่ คนไทยวนเชียงใหม่	๒. นิยายเชียงแสนคนไทยวนจากเชียงแสน
๓. นิยายน่าน คนไทยวนจากเมืองน่าน	๔. นิยายแพร่ คนไทยวนจากเมืองแพร่
๕. นิยายมอญ คนมอญ	๖. นิยายเลน คนจากเมืองเลน
๗. นิยายวัวลาย คนจากบ้านวัวลาย	๘. นิยายเขิน คนไทยเขิน
๙. นิยายครง คนจากบริเวณแม่น้ำสาละวิน	๑๐. นิยายแม่ปละ คนจากบริเวณแม่ปละ
๑๑. นิยายยอง คนจากเมืองยอง	๑๒. นิยายลวง คนจากเมืองลวง
๑๓. นิยายหลวย คนจากเมืองหลวย	๑๔. นิยายเงี้ยว คนไทใหญ่จากรัฐฉาน
๑๕. นิยายลัวะ คนลัวะในเชียงใหม่และอาจมาจากที่อื่นด้วย	

จากรายชื่อคณะสงฆ์นิยายต่างๆ ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงว่าคณะสงฆ์ ๓ นิยาย อันได้แก่ นิยายพื้นเมือง นิยายรามัญ และนิยายลื้อ ซึ่งได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ในล้านนาคอนนั้นคงได้เลื่อมสลายไปตามการล่มสลายของบ้านเมืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ และคณะสงฆ์ที่ปรากฏอยู่ในล้านนาคอนหลัง โดยเฉพาะที่เมืองเชียงใหม่ นั้น เป็นนิยายสงฆ์ที่เข้ามาใหม่พร้อมกับกลุ่มชนต่างๆ ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาในยุค "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง" ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เมืองเชียงใหม่ในทุกวันนี้ ได้มีประเพณีและพิธีกรรมอยู่อย่างหลากหลาย แตกต่างกันไปตามชุมชนต่างๆ รวมทั้งงานศิลปะที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาในสมัยนี้นั้น จะมีลักษณะแบบแผนที่แตกต่างไปจากศิลปะล้านนาในสมัยเดิมอีกด้วย

^{๒๑} สมหมาย เปรมจิตต์, ปวีวรรณ, รายชื่อวัดและนิยายโบราณในเมืองเชียงใหม่ ภาคปริวรรตลำดับที่ ๗ (เชียงใหม่: ภาควิชาสังคม มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๘), หน้า ๑๐-๑๓.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

วิหารในวัฒนธรรมล้านนา

๓.๑ ความหมายของวิหาร

วิหาร เป็นภาษาบาลี มีความหมายว่า การพักผ่อน การเที่ยว^๑ และหมายถึงความเป็นไป มีการเปลี่ยนอิริยาบถ^๒ รวมทั้งหมายถึง การเป็นอยู่ การดำรงชีวิต วัด ที่อยู่ของพระสงฆ์ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปคู่กับโบสถ์^๓

จากความหมายทั้งหมดข้างต้น แสดงให้เห็นความแตกต่างกันของการใช้คำว่า "วิหาร" เป็น ๒ ลักษณะคือ เป็นลักษณะของสิ่งก่อสร้าง และการกระทำที่เป็นกิริยาต่างๆ กล่าวคือ วิหารเป็นทั้งตวังานสถาปัตยกรรมที่มีการก่อสร้างมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลซึ่งเป็นลักษณะของกฎที่ประทับของพระพุทธเจ้าหรือพระภิกษุสงฆ์ และการเป็นที่ประทับหรือพำนักนั้นก็เพื่อเปลี่ยนอิริยาบถ ซึ่งเป็นเรื่องของการแสดงกิริยานั่นเอง

ต่อมาความหมายของวิหารได้เปลี่ยนไปในความหมายเดียว คือ ตวังานสถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารที่มีการประดิษฐานพระพุทธรูปคู่กับโบสถ์ มักสร้างให้มีขนาดใหญ่กว่าโบสถ์ ด้วยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นที่ประกอบกิจกรรมของคนจำนวนมากได้อย่างสะดวก^๔

๓.๒ มูลเหตุแห่งการสร้างและวิวัฒนาการของวิหาร

๓.๒.๑ มูลเหตุแห่งการสร้างวิหาร

ในระยะเริ่มแรกของพระพุทธศาสนายังไม่มีการสร้างวิหาร หรืออาคารสำนักทางพระพุทธศาสนา ที่พำนักของพระภิกษุ หรือพระปัจเจกพุทธเจ้า ต่างก็อาศัยอยู่ตามป่า โคนไม้ ซอกเขา หลืบถ้ำ หรือแม้แต่ลอมฟาง รวมทั้งในการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ก็ยังคงแสดงในสถานที่เหล่านี้ ซึ่งค่อนข้างลำบากบางครั้งต้องผจญกับสัตว์ร้ายหรือภัยธรรมชาติต่างๆ ทรานจนได้มี คหบดีแห่งกรุงราชคฤห์ เห็นจริยวัตรของพระภิกษุเหล่านี้แล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธา มีความปรารถนาจะสร้างสถานที่พำนัก เพื่อรองรับสภาพการดำรงอยู่ของเหล่าพระภิกษุทั้งหลายที่มีความเป็นอยู่ค่อนข้างลำบากต้องผจญกับสัตว์ร้าย และความเป็นไปตามธรรมชาติต่างๆ จึงได้มาถามเหล่าภิกษุสงฆ์ทั้งหลายว่า

"...ถ้าหากข้าพเจ้าจักสร้างวิหารถวายพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย พระเป็นเจ้าทั้งหลายจักพำนักอยู่ในวิหาร ของข้าพเจ้าหรือไม่" พระภิกษุทั้งหลายจึงตอบแก่คหบดีไปว่า "ดูราคหบดี วิหารทั้งหลายสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ายังมีได้ทรงอนุญาตไว้" คหบดีจึงกราบขอให้พระภิกษุทั้งหลายถามอนุญาตจากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า "ข้าแต่พระเป็นเจ้า ถ้ากระนั้น ขอให้พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายทั้งหลายไปกราบทูลสอบถามพระผู้มีพระภาคเสียก่อน แล้วมาบอกแก่ข้าพเจ้า"^๕

^๑ มานิต มานิตเจริญ, **พจนานุกรมไทย**, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภา, ๒๕๒๐), หน้า ๘๘๘.

^๒ พระศรีมังคลาจารย์, **จักรวาลที่ปณี**, หอสมุดแห่งชาติ ตรวจสอบชำระเรียบเรียง (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๓), หน้า ๑๓๒.

^๓ **พจนานุกรมศัพท์ศิลป** ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๖), หน้า ๗๖๐.

^๔ ธงทอง จันทรางศุ, **มหาธาตุ** (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๔), หน้า ๘๔.

^๕ สมเด็จพระวันรัต, พระยาปริยัติธรรมธาดา, แบล, **สังคีตยวงศ์ ปริเฉท ๖-๘** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑) หน้า ๔๙๑.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลาย หมายเอาคำของเศรษฐีเป็นเหตุไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ได้ทรงตรัสอนุญาตว่า

"ดูราภิกษุทั้งหลาย เสนาสนะเป็นที่เร้นอยู่ มี ๕ ประการ คือ วิหาร ๑(วิหาร) พะเพิง ๑(อโศก) ปราสาท ๑(ปราสาท) ทิมแถว ๑(หิมย) คูหา ๑(คหบดี)"^๖

คาดว่า ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมต่อสภาพการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภูมิประเทศ ภูมิอากาศตามสถานที่ต่างๆ หรือปัจจัยทางด้านอื่นๆ จากนั้นเหล่าพระภิกษุสงฆ์จึงไปแจ้งแก่คหบดีว่า

"ดูรา คหบดี วิหารทั้งหลายที่ท่านจักทำถวายแก่สงฆ์ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้ว"

ต่อมาคหบดีจึงได้สร้างวิหาร ๖๐ หลัง เมื่อสำเร็จแล้วได้นิมนต์พระสงฆ์มีสมเด็จพระพุทธรองค์เป็นประธานถวายพระกระยาหารอันปราณีตบรรจง และเลี้ยงภัตตาหารแด่พระสงฆ์ทั้งหลาย ครั้นพระฉันแล้ว คหบดีจึงได้ปวารณาพระวิหารทั้ง ๖๐ หลังนั้นไว้เป็นที่ประดิษฐานของพระสงฆ์ที่มาแล้วแลมาแล้วแต่จาตุทิศ

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงตรัสอนุโมทนา เสนาสนะทาน ให้คหบดีเบิกบานด้วยคาถาว่า

"สีต อณห์ ปติหนต์" เป็นความว่า "เสนาสนะ ย่อมป้องกันหนาวร้อน ตลอดถึงภัยพาลมฤค อสรพิษแลเหลือองยุงบุงร่านรินทั้งหลาย ถึงสายฝนสาดคราวที่สริตดูก็กันได้กันต่อไปถึงแดดกัลลัมกล้ำบรรดาที่จะเกิดมี วิหารทานนี้ สมเด็จพระพุทธรเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญแล้วว่า เป็นทานอันเลิศเพื่อให้เป็นที่ลี้ภัย เพื่อให้ได้ความสุข เพื่อบำเพ็ญกุศลเพื่อจำเจริญวิปัสสนาของภิกษุสงฆ์"

"เหตุนั้นแท้จริง บัณฑิตตาสารุชน เมื่อเห็นประโยชน์ตนพึงสร้างเกิด วิหารทั้งหลายอย่างรื่นรมย์ ให้ภิกษุพหูสูตรทั้งหลายได้สำนักอาโศราย(พำนักอาศัย) วิหารเหล่านั้นแลพึงถวาย ของขบฉัน ข้าว(ข้าว) น้ำผ้าแล(และ) ที่นั่งนอนแก่พหูสูตรทั้งหลายนั้นด้วยน้ำใจมุ่งใสศรัทธาในพหูสูตรผู้ปฏิบัติชอบตรงทั้งหลาย"

"พระพหูสูตรทั้งหลายเหล่านั้นย่อมจะสำแดง(แสดง) ธรรมแก่บุคคลนั้น เพื่อได้บรรเทาทุกข์ด้วยประการทั้งปวง นรชนผู้นั้น ได้รู้ธรรมใดก็อาจเป็นไปเพื่อหาอาสวะมิได้(กำจัดกิเลสตัณหาให้หมด) คือ พระปริณิพพาน ในชาตินี้"^๗

จากข้อความที่กล่าวข้างต้นมาแล้ว สามารถสรุปประโยชน์ของวิหารในสมัยพุทธกาลได้ว่า

- ๑) เป็นที่ป้องกันความร้อน-หนาว หรือ แดด-ฝน
- ๒) เป็นที่ป้องกันสัตว์น้อย-ใหญ่ รวมถึงสัตว์มีพิษภัยต่างๆ
- ๓) เป็นที่เจริญวิปัสสนา และบำเพ็ญกุศลของพระภิกษุสงฆ์

^๖ สมเด็จพระวันรัต, พระยาปริยัติธรรมธาดา, แปล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๑-๔๙๕.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๑-๔๙๕.

๓.๒.๒ วิวัฒนาการของวิหาร

วิหารเป็นพุทธศาสนสถานที่สำคัญประเภทหนึ่งที่มีการสร้างควบคู่มากับวัด ตั้งแต่สมัยพุทธกาลในประเทศอินเดีย ดังที่เราจะรู้จักกันเช่น ถ้ำคูหาขนตา ถ้ำภาษา เป็นต้น เป็นเสนาสนะที่สำคัญปัจจัยหนึ่งอันหมายถึงความถึง อาคารอันเป็นที่พำนักของภิกษุสงฆ์ เมื่อพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง มีภิกษุเพิ่มมากขึ้น วิหารจึงใช้เป็นสถานที่สำหรับประชุมสังฆกรรมด้วย ต่อมาวิหารได้ใช้เป็นประดิษฐานพระพุทธรูปอันเป็นประธานในการประชุมกิจสงฆ์

คาดว่า การสร้างวิหารของไทยในระยะเริ่มแรกคงมีขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ในสมัยทวารวดี^๕ ดังปรากฏซากในโบราณสถานทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครสวรรค์ เข้าใจว่าคงได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายวัชรยาน ภายใต้ราชวงศ์ปาละ นอกจากนี้ยังพบสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะวิหารที่แสดงอิทธิพลของปาละ เช่น วิหารวัดโฆง คูบัว จังหวัดราชบุรี และวิหารวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดนครปฐม หลังจากนั้นรูปแบบศิลปกรรมได้ตกอยู่ภายใต้ศิลปะขอม ซึ่งนิยมสร้างปราสาทเป็นหลักประธานของวัด อย่างไรก็ดี วิหารก็ยังพบว่ามีควบคู่กับศาสนสถานอื่นๆ ภายในวัดเสมอ เช่น เทวสถานปราสาทซึ่งสร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ วิหารยังคงมีความสำคัญควบคู่กับปราสาทหรือเจดีย์ดั้งเดิม และถือว่าวิหารเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการประกอบศาสนพิธี และเริ่มใช้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญของวัด ในทางภาคกลางนิยมสร้างพระปราสาทเป็นหลักของวัด มีระเบียบล้อมรอบวิหารจะตั้งอยู่ด้านหน้ามีท้าวจรนาล้ำเข้าไป และมีบันไดเชื่อมต่อกับระเบียบคดนั้น เช่น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี วัดมหาธาตุ อุทยาน เป็นต้น

เมื่อพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทย ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ โดยเฉพาะดินแดนทางภาคกลางตอนบนและภาคเหนือ อันเป็นที่ตั้งของอาณาจักรสุโขทัยและล้านนา หลักประธานของวัดจะอยู่ที่พระสถูปทรงกลม วิหารจะขยายขนาดขึ้นมีความใหญ่และกว้างขวางกว่าเดิม ตั้งอยู่ด้านหน้าของพระสถูป ทั้งนี้เพราะใช้เป็นประดิษฐานพระพุทธรูปประธานของวัดที่นิยมสร้างให้มีขนาดใหญ่เช่นกัน^๖

นอกจากนี้ทางล้านนายังสร้างวิหารให้มีลักษณะพิเศษอีกคือ สร้างวิหารให้มีส่วนเชื่อมต่อกับพระสถูปด้านหลังอีกด้วย นอกจากจะใช้วิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแล้ว ทางล้านนายังนิยมใช้วิหารสำหรับประกอบศาสนกิจต่างๆ โดยให้ความสำคัญมากกว่าโบสถ์ จะพบว่า โบสถ์ทางภาคเหนือจะมีขนาดเล็ก และไม่ปรากฏมากนัก เมื่อจะประชุมทำสังฆกรรม มักจะนิยมไปรวมกันยังโบสถ์ใต้โบสถ์หนึ่งเท่านั้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๕ กรมศิลปากร, *วิวัฒนาการพุทธสถานไทย* (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นท์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๙๔-๙๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔-๙๕.

๓.๓ หน้าที่ของวิหาร

๓.๓.๑ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป

การเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ทำให้เสมือนพระศาสดายังเสด็จอยู่เป็นไปตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และในสมัยพญามังราย มีการสร้างวิหารเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ในคราวก่อนที่พระองค์เสด็จไปตีหัวเมืองมอญ ได้สร้างพระพุทธรูป ๕ องค์ และได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า

"ด้วยเดชบุญอันข้าได้สร้างพระพุทธรูปเจ้านี้ ข้าจะยกกำลังทัพไปเอาเมืองรามัญทะเลหงสาวดีเมืองเมง ผิดว่าผญาอ่อนน้อมกับข้า ด้วยอาณูภาวะอันข้าได้สร้างพุทธรูปเจ้านี้แท้ ข้ารอดมา จักสร้างวิหารที่อาณานี้เป็นที่สถิตสำราญพุทธรูปเจ้าชะแล"^{๑๐}

๓.๓.๒ เป็นที่ประกอบกิจของสงฆ์

ในพิธีรดน้ำมูรธาภิเษก เป็นพิธีที่สำคัญในอดีต เมื่อกษัตริย์จะขึ้นเสวยราชสมบัติ เพื่อการเป็นกษัตริย์โดยสมบูรณ์ หรือเมื่อพระภิกษุได้เลื่อนสมณศักดิ์ยกเลื่อนสมณศักดิ์พระภิกษุ ในสมัยพระเมืองแก้ว พ.ศ.๒๐๕๙ โปรดให้มีการประกอบพิธีรดน้ำมูรธาภิเษกที่วัดป่าแดง แต่งตั้งตำแหน่งพระมหาสามีสังฆราช ให้กับพระสังฆมณฑลลือระเถระ ซึ่งได้มีการกล่าวถึงรายละเอียดของพิธีกรรมนี้ค่อนข้างชัดเจน และเน้นให้เห็นถึงการประกอบพิธีกรรมภายในวิหาร อันมีพระพุทธรูปประธาน เสมือนพระพุทธรูปเจ้าเป็นองค์ประธานของพระภิกษุสงฆ์ในการประกอบพิธี^{๑๑}

๓.๓.๓ เป็นที่ประกอบกิจของราชสำนัก

กิจกรรมที่ราชสำนักใช้วิหารเป็นที่ประกอบพิธี ได้แก่ การใช้วิหารหลายคำ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่ ในการพระราชทานเพลิงศพพระราชธิดาของพระเมืองแก้ว เมื่อแรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ พ.ศ. ๒๐๖๕ หรือการทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของเจ้าราชบุตรชัยคงคาแห่งเมืองเชียงตุง เมื่อวันเสาร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ พ.ศ. ๒๐๖๗ ตลอดจนการขอยกเว้นการเก็บค่าส่วยจากข้าพระ โดยสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชจันทบุรี ๗ สวสังฆปริณายกวรสิงหารามเมื่อราว พ.ศ. ๒๑๗๓^{๑๒}

๓.๓.๔ เป็นที่ประกอบกิจกรรมตามประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างสงฆ์ และฆราวาส

พระภิกษุสงฆ์ใช้วิหารเป็นสถานที่เทศนาแสดงธรรมแก่ฆราวาสในวันธรรมสวนะ และใช้เป็นที่บวชเณร โดยเฉพาะในสมัยที่พม่าปกครองล้านนา ได้ส่งอิทธิพลต่อวัฒนธรรมล้านนา คือ การนิยมบวชเณรมากกว่าการบวชเป็นพระ และมักจะเป็นพิธีที่เอิกเกริก ซึ่งเหตุผลนี้ทำให้วิหารมีความสำคัญขึ้น วิหารจึงเป็นที่เพื่อใช้เป็นอาคารเพื่อกิจกรรมทางศาสนาทั่วไป รวมถึงการบวชเณรด้วย

เนื่องจากอาณาจักรล้านนามีประวัติอันยาวนาน จึงมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย โดยเฉพาะในด้านการเมืองการปกครอง อันมีอิทธิพลอย่างยิ่ง ต่อวัฒนธรรม ประเพณีทางศาสนา บทบาทหน้าที่ต่างๆ ของวิหารลดลงไป ซึ่งในปัจจุบันจะสร้างวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างสงฆ์และฆราวาส เป็นส่วนใหญ่

^{๑๐} ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี (เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗.

^{๑๑} รัตนปัญญาเถระ, เรียบเรียง, แสง มณวิฑูร, แปล, ชินกาลมาลีปกรณ์ (กรุงเทพมหานคร: อรุณ, ๒๕๑๗), หน้า ๑๕๑.

^{๑๒} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, วิหารหลายคำ: ประวัติความเป็นมา ลักษณะ และแนวทางการอนุรักษ์ (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖), หน้า ๔.

๓.๔ การสร้างวิหารในวัฒนธรรมล้านนา

๓.๔.๑ ความคิดความเชื่อในการสร้างวิหาร

เนื่องจากการที่ชาวล้านนาล้วนยอมรับในเรื่องของ "กฎแห่งกรรม" จนซึมซาบเข้าไปในวิถีการดำเนินชีวิต การกระทำใดๆ จึงมักจะเน้นถึงเรื่องการทำความดี ที่จะได้สิ่งสมบุญบารมีเพื่อชีวิตที่ดีกว่าในอนาคต และการยอมรับเรื่องกฎแห่งกรรมนี้ยังเป็นกลไกสร้างความสัมพันธ์ที่ราบรื่น มันคงเป็นปึกแผ่นระหว่างกลุ่มชนชั้นปกครอง กลุ่มสามัญชนทั่วไป และสถาบันทางศาสนา

การสร้างวิหารในดินแดนล้านนา เป็นการสร้างที่เน้นในเรื่องของอานิสงส์และเรื่องของผลบุญ โดยเชื่อว่าการให้ทาน วิหาร หรือ อาวาสทานนั้นเป็นการประกอบกรรมดี และได้รับผลบุญมาก ส่งผลให้มีอายุยืนและในอนาคตจะได้ไปเกิดในที่ที่ดีกว่า ดังตัวอย่างจากจารึกเจ้าอัครราชสร้างวิหาร พ.ศ. ๒๓๔๑ ว่า

"จุลศักราชได้ ๑๑๖๐ ตัว อัสสนากัมโพชชอมวิสัย เข้ามาในคิมหันตฤดู กาฬครุฑปักข์ จตุ คุรุวารไถง ไทย ภาษาว่าปีเป็กข่า เดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ เม็ง ๕ ไทยกาบยี่ ฤกษ์ ๒๑ ตัว ยามกลองงาย บรมวรปฐมมูลัสัทธิกา ภายในหมายมื่อภิชัยภิกขุ แลคิษ(ยา) นุคิษย์ เจ้าชู้ตน แลเอริยสงฆ์รองดามมี ๒๕ วัด ปฐมมูลกายนอกมีรัฐฐาธิบตีชัยนันทบุรี มีนามบุญญัตติชื่อ อัครราช เป็นประธานทั้ง ราชบุตราบุตรี บิดามารดา ชู้คน แลมหา(ยุว) ราชทอหน้า แลกุลวงศา ราชขระกุล ราชบุตราบุตรี ราชกัญญาไวยวัจกร ใช้สอยทั้งมวล ชวนกันริรังสร้างแปลงยังมหาวิหาร แลมหาเจดีย์ แลพุทธพิมพ์รูปเจ้าในวจกรรม มาเมิงพ้อวันนั้น แลผู้เข้าทั้งหลายปได้รอดจอดเอ็งเนรพานเทื่อ ขอทื่อผู้เข้าทั้งมวลได้เว้นจากเสียยังอบายทั้ง ๔ แลเปรตวิสัย"^{๑๓}

รวมทั้งความคิดและความเชื่อในเรื่องของการสิ้นสุดศาสนา ต้องการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ครบ ๕,๐๐๐ วัสสา ตามความเชื่อที่สืบทอดมา จะเห็นได้ว่าชาวล้านนามี ความคิดและความเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรม อานิสงส์ของผลบุญ และความเลื่อมใสศรัทธาอย่างแท้จริงในพุทธศาสนา ส่งผลให้มีการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ วิหาร รวมทั้งอาคารทางพุทธศาสนาอื่นๆ อันเป็นอาวาสทาน มาโดยตลอดมิได้ขาด

๓.๔.๒ องค์ประกอบของผังวัดในวัฒนธรรมล้านนา

๓.๔.๒.๑ การวางแผนผังวัดล้านนา

การกำหนดพื้นที่ใช้สอย ตามกิจกรรมของวัดโดยทั่วไป แบ่งเป็น ๒ ส่วนที่สำคัญ คือ

- เขตพุทธาวาส : เป็นที่ใช้ประกอบกิจทางสังฆกรรมของสงฆ์
- เขตสังฆาวาส : ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์

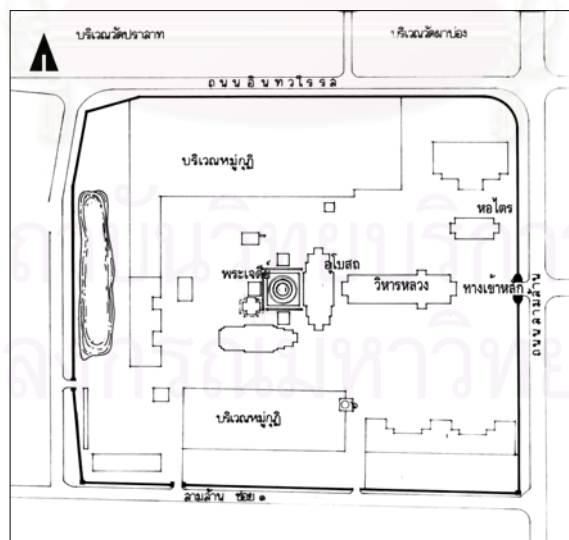
การวางแผนผังของวัดล้านนา(ภาพลายเส้นที่ ๓.๑) เขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ถูกกำหนดด้วยกำแพงวัดล้อมรอบทั้งสิ้นด้าน ไม่มีการแบ่งแยกออกจากกันอย่างชัดเจนอย่างการวางแผนผังวัดในภาคกลาง และในวัฒนธรรมล้านนานั้นจะให้ความสำคัญกับการวางแผนผังในเขตพุทธาวาสเป็นหลักโดยเฉพาะ เจดีย์และวิหาร ซึ่งตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนานั้นทั้ง ๒ สิ่งนี้ถือเป็นเสมือนตัวแทนแห่งการระลึกถึงพระพุทธองค์ ในการวางแผนผังนี้ได้ให้ความสำคัญต่อพระเจดีย์เป็นหลักประธานของวัด โดยมักจะกำหนดให้เจดีย์อยู่กลางบริเวณวัด และวิหารคือส่วนที่สำคัญรองลงมา วางตำแหน่งให้อยู่ด้านหน้าองค์เจดีย์ และอยู่ตรงกับประตูทางเข้าหลักของวัด ลักษณะที่พบโดยมาก

^{๑๓} มุลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน, **จารึกล้านนา**, ภาค ๑ เล่ม ๑ (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๔), หน้า ๖๔-๖๕.

แกนหลักของวัดและมักจะหันทิศไปทางทิศตะวันออกซึ่งพระพุทธรูปภายในวิหารก็จะหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตกด้วย เนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าทิศตะวันตกนั้นเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพาน เมื่อพุทธศาสนิกชนเข้าไปสักการะพระประธานภายในวิหาร ก็จะได้สักการะทั้งพระประธานภายในวิหาร พระเจดีย์หลังวิหาร และดินแดนแห่งพระพุทธรูปทางตะวันตก ยังพบอีกว่ามีวิหารหันหน้าวิหาร หรือแกนหลักของวัดไปทางเส้นทางสัญจร ได้แก่ วัดบุพพารามหันไปทางทิศเหนือ ซึ่งหันหน้าสู่ถนนท่าแพอันเป็นเส้นทางสัญจรสำคัญมาแต่อดีต

ส่วนอาคารอื่นๆ ที่อยู่ในเขตพุทธาวาส ได้แก่ พระอุโบสถ และหอธรรมหรือหอไตร ไม่มีการกำหนดตำแหน่งที่แน่นอนชัดเจน การสร้างโบสถ์เป็นอาคารนั้นนิยมสร้างไว้ในตำแหน่งที่สงบ คนไม่พลุกพล่าน หรืออาจจะอยู่ห่างจากเขตวัดออกไป ดังเช่น พระอุโบสถวัดป่าแดงวรวิหาร ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งตามประวัติแจ้งว่าสร้างในสมัยพระเจ้าติโลกราช ได้แยกเป็นอาคารเดี่ยวอยู่นอกวัด การหันทิศของอุโบสถนั้น โดยมากมักจะหันไปทางทิศตะวันออก แต่ก็มีการหันไปทางทิศอื่น เช่น พระอุโบสถ วัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งหันอาคารไปทางทิศใต้ และในระยะต่อมาพบว่าไม่ค่อยนิยมที่จะมีการสร้างโบสถ์ เพราะเมื่อจะทำการสังฆกรรมก็จะไปรวมกันหลายๆ วัดในโบสถ์ของวัดใดวัดหนึ่ง ดังจะเห็นจากคำสั่งขององค์การคณะสงฆ์ส่วนกลาง สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้จัดให้มีการรายงานถึงหมวดอุโบสถ จำนวนอุโบสถ จำนวนภิกษุ สามเณร และนิกายต่างๆ ของเชียงใหม่ ทำให้ทราบว่าในหนึ่ง หมวดอุโบสถ ที่มาประกอบอุโบสถสังฆกรรม มีหัววัดต่างๆ มากมาย ที่มาพร้อมประกอบพิธีด้วยกัน จุดนี้เองที่แสดงให้เห็นว่าทางล้านนาไม่นิยมสร้างอุโบสถกันเท่าใดนัก ตัวอย่างหมวดอุโบสถวัดนั้นนารามที่ประกอบด้วยหัววัด ๙ วัด คือ วัดหมื่นสาร, วัดนันทาราม, วัดพวกเปีย, วัดหัวฝาย, วัดกู่คำ, วัดยางกวาง, วัดเมืองม่าง, วัดดาวะดิ่ง และวัดศรีสุพรรณ^{๑๔}

ส่วนหอพระไตรปิฎก หรือหอธรรม เป็นอาคารที่ใช้สำหรับเก็บพระไตรปิฎกหรือตำราต่างๆ เป็นเสมือนแหล่งความรู้ที่ค้ำค้ำของพระภิกษุสามเณร ในแต่ละวัดมักจะมีหอไตรอยู่เสมอในผังของวัด แต่ก็ได้มีการกำหนดที่ตั้งอย่างแน่นอน ตัวอย่างเก่าแก่ที่พบในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ หอไตรวัดพระสิงห์ ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายด้านหน้าของวิหารหลวง เป็นต้น

ภาพถ่ายแผนที่ ๓.๑ การวางผังวัดล้านนา วัดพระสิงห์

^{๑๔} สมหมาย เปรมจิตรต์, ปรีวรรต, รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่, ภาคปริวรรต ลำดับที่ ๗ (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๘)

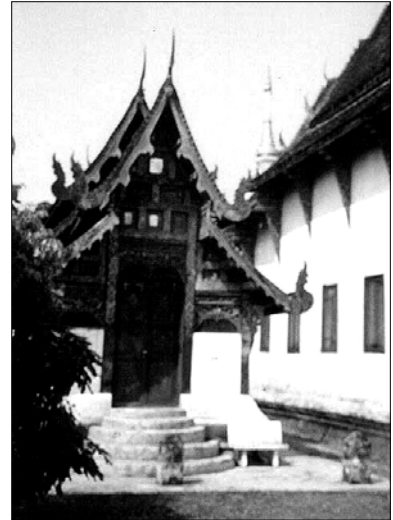
๓.๔.๒.๒ ลักษณะและหน้าที่ของอาคารอื่นๆในผังวัด

โบสถ์ หรือ พระอุโบสถ ในวัดล้านนา ส่วนมากสร้างเป็นแบบขนาดเล็กชั้นเดียวไม่มีมุขแต่มีช่อฟ้าใบระกาเช่นเดียวกับพระวิหาร และมีบางแห่งสร้างอย่างเดียวกับวิหาร เช่นที่วัดพระสิงห์ เป็นต้น สำหรับพระอุโบสถขนาดใหญ่ นิยมสร้างในวัดหลวงที่มีพระภิกษุจำพรรษาอยู่จำนวนมาก เช่น พระอุโบสถวัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) พระอุโบสถวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เป็นต้น อุโบสถ เป็นสถานที่ที่ พระสงฆ์เข้าไปทำพิธีกรรมทางศาสนา ประกอบด้วย(รูปภาพที่ ๓.๑)

๑. พิธีฟังพระปาติโมกข์ คือ ทบทวนพระวินัยของพระสงฆ์
๒. พิธีแสดงอาบัติ คือ สารภาพความผิดสำหรับโทษเบา
๓. พิธีอุปสมบทกุลบุตรให้เป็นภิกษุในพุทธศาสนา
๔. พิธีสวดญัตติทุติยกรรมผ้ากฐิน
๕. พิธีปริวาสกรรมสำหรับภิกษุผู้ต้องคดี คือ อาบัติสังฆาทิเสส
๖. พิธีประชุมสงฆ์สำหรับวินิจฉัยอธิกรณ์เรื่องที่เกิดขึ้นในวงการสงฆ์

หอผีเสื้อวัด ทุกวัดในภาคเหนือจะมีหอสำหรับเป็นที่สถิตของวิญญาณของเจ้าวัด อันหมายถึง วิญญาณเจ้าอาวาส สมภาร ที่เคยอยู่ในวัดนั้นมาก่อน บางรูปบางองค์อาจเป็นผู้ที่ชอบเก็บข้าวเก็บของไว้มาก มีความอาลัยต่อข้าวของหรือบริวารเหล่านั้น เมื่อถึงแก่กรรมภาพ จิตวิญญาณก็กลายเป็นเปรตอสุรกายเฝ้าหวงแหนสมบัติของตนอยู่ ณ วัดนั้นๆ ชาวบ้านอาจจะเกรงกลัวในความดุร้ายของผีเสื้อวัดจึงขอรอนวานให้คุ้มครองวัดด้วยการเช่นสร้างบูชา เวลามีงานเทศกาลเดือนยี่ปีใหม่ หรืองานใหญ่ๆ ต้องบอกกล่าวแก่ผีเสื้อวัดทุกครั้ง ลักษณะเป็นสิ่งก่อสร้างขนาดเล็ก บางครั้งเป็นเพียงเสาไม้ที่มีการนำแผ่นไม้มาต่อต้านบนลักษณะคล้ายหิ้ง หรือทำเป็นซุ้มก่ออิฐถือปูนขนาดเล็ก ตั้งอยู่มุมใดมุมหนึ่งของวัด หรือข้างพระธาตุเจดีย์หรือใกล้กับต้นโพธิ์(รูปภาพที่ ๓.๒)

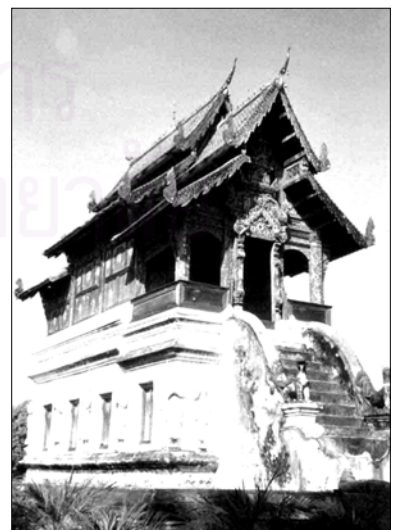
หอพระไตรปิฎก หรือหอไตร(หอธรรม) คือ อาคาร หรือ หอ สร้างขึ้นเพื่อใช้เก็บคัมภีร์ธรรมอันประกอบด้วยใบลาน พับหนังสือและคัมภีร์อื่นๆ ประจำวัดนั้น ลักษณะเป็นอาคารอาคารครึ่งอิฐครึ่งไม้ มักสร้างเป็นอาคาร ๒ ชั้น(รูปภาพที่ ๓.๓)

รูปภาพที่ ๓.๑ อุโบสถวัดดวงดี
จ. เชียงใหม่

รูปภาพที่ ๓.๒ หอผีเสื้อวัด วัดคูคำ
จ. เชียงใหม่

รูปภาพที่ ๓.๓ หอไตรวัดพระสิงห์
จ. เชียงใหม่

หอสงฆ์ หรือหอสงฆ์น้ำพระธาตุ หอนี้จะมีในบริเวณวัดใหญ่ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระธาตุ เช่น วัดพระธาตุศรีบุญชัย วัดพระธาตุศรีจอมทอง เป็นต้น เป็นหอเล็กๆ ใช้รินหรือรองน้ำให้ประชาชนเอาน้ำสัมน้อยหรือน้ำหอมสงฆ์พระธาตุในคราวเทศกาลประเพณีสงฆ์น้ำทุกปี หอนี้มักจะทำเป็นหอสี่เหลี่ยมจัตุรมุข มีทางขึ้นทั้งสี่ด้านสำหรับให้พระสงฆ์และประชาชนขึ้นสงฆ์น้ำ(รูปภาพที่ ๓.๔)

รูปภาพที่ ๓.๔ หอสงฆ์ วัดพระธาตุศรีจอมทอง จ.เชียงใหม่

หอพระ หอพระเป็นปูชนียสถานสำคัญ ซึ่งคนโบราณนิยมสร้างไว้ในวัด หรือในวังของพระเจ้าแผ่นดิน สำหรับเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ ลักษณะเป็นวิหารขนาดเล็ก ประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ภายใน โดยมากในหอนี้มักมีพื้นที่เพียงสามรถทำการสักการะพระพุทธรูปภายในได้เท่านั้น(รูปภาพที่ ๓.๕)

รูปภาพที่ ๓.๕ หอพระ วัดพระธาตุศรีบุญชัย จ.ลำพูน

ศาลา เป็นอาคารโถงที่สร้างขนานไปกับกำแพงวัด ใช้เป็นที่พำนักของศรัทธาที่มาทำบุญใช้เป็นที่พักผ่อนคนเดินทาง หรือใช้เป็นที่นอนมาเพื่ออุโบสถศีลของศรัทธาในวันพระ

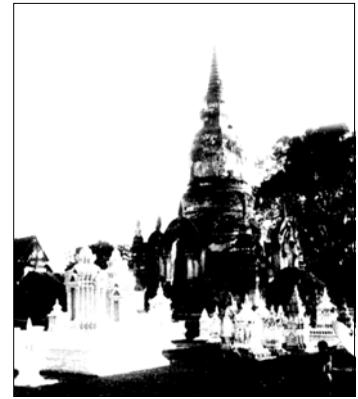
ศาลาบาตร เป็นศาลาที่นั่งของประชาชนที่มาทำบุญตักบาตรและเป็นที่นั่งฟังธรรม โดยที่ไม่สามารถขึ้นไปบนวิหารได้เนื่องจากมีพื้นที่จำกัด ลักษณะเป็นศาลาโถงขนาดยาวที่สร้างติดกับกำแพงหรือสร้างเพื่อกำหนดเขตพุทธาวาส เช่น ที่วัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) จ.เชียงใหม่ บางครั้งมีการสร้างล้อมบริเวณวัดทั้งหมด เช่นที่วัดพระธาตุลำปางหลวง ทั้งนี้เพราะเป็นวัดหลวงเวลามีพิธีกรรมจะมีผู้ร่วมงานมาก^๕ บางครั้งก็มีลักษณะแบบระเบียบจด(รูปภาพที่๓.๖)

รูปภาพที่ ๓.๖ ศาลาบาตรล้อมวิหารวัดอินทราวาส (วัดต้นแก้ว) จ.เชียงใหม่

^๕ จิตรศักดิ์ เดชวงศ์ญา บรรณารักษ์, ความสัมพันธ์ระหว่าง ล้านนา ล้านช้าง : กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นพบุรี, ๒๕๔๔), หน้า ๕๖.

สถูป (กู่) หมายถึงสิ่งปลูกสร้างที่เป็นอนุสรณ์สถาน เช่น เจดีย์หรือที่บรรจุอัฐิธาตุ เป็นคำที่ใช้เรียกสถาปัตยกรรมประเภทหนึ่งในภาคเหนือ หรือ กู่ คือ สถานที่ที่อาศัยของบุคคลที่เสียชีวิตก็ได้ เช่น พระมหากษัตริย์หรือเจ้านาย มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมประเภทโรงเรือน ปราสาท ศาลา บางแห่งทำเป็นที่อยู่แบบก่ออิฐ ก่อหิน ถือปูน เช่นกู่บรรจุอัฐิของบุคคลสำคัญที่วัดสวนดอก จ.เชียงใหม่ เป็นต้น(รูปภาพที่ ๓.๗)

รูปภาพที่ ๓.๗ กู่บรรจุอัฐิบุคคลสำคัญที่ วัดสวนดอก จ.เชียงใหม่

ซุ้มประตู (ประตูโขงหรือโขงประตู) เป็นซุ้มประตูก่อด้วยอิฐ มีวงประตูรูปโค้ง และส่วนยอดของประตูก่อลดหลั่นเป็นชั้นซึ่งตรงตามความหมายของคำว่าปราสาท^{๑๖} โดยมากจะเป็นประตูหลักหน้าวัด(รูปภาพที่ ๓.๘)ละที่สร้างติดผนังในส่วนที่เป็นประตูของวิหารโดยเฉพาะที่เป็นประตูหลัก(รูปภาพที่ ๓.๙) โขงในภาษาล้านนาหมายถึงประตูทางเข้าวัดหรือใช้เรียกมณฑปปราสาทที่ประดิษฐานพระพุทธรูปก็ได้ คำว่า "โขง" อาจมาจากคำว่า "โค้ง"^{๑๗}

รูปภาพที่ ๓.๘ ซุ้มโขงประตูวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่

รูปภาพที่ ๓.๙ ซุ้มโขงวัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ลำปาง

รูปภาพที่ ๓.๑๐ โขงพระเจ้าวัดพระธาตุศรีจอมทอง จ.เชียงใหม่

มณฑปพระประธาน (โขงพระเจ้าหรือกู่พระเจ้า) หมายถึงมณฑปรูปคล้ายเจดีย์ประดิษฐานพระประธานในวิหาร^{๑๘} หรือซุ้มจรนำ ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันปัจจุบัน ล้านนานิยมทำขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมธาตุ มักตั้งอยู่ที่ส่วนท้าย หรือห้องก่อนท้ายของวิหาร เช่น โขงพระเสด็จคณิ โขงพระแก้วมรกตบนพระเจดีย์โชติการาม โขงพระพุทธรูปหิงคี่ในวิหารลายคำวัดพระสิงห์ โขงพระเจดีย์วัดจำเป็งตโปธาราม จ.เชียงใหม่(รูปภาพที่ ๓.๑๐)

^{๑๖} สันติ เล็กสุขุม, *หริภุญชัย-ล้านนา : ศิลปะภาคเหนือ* (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๕) , หน้า ๑๑๑.

^{๑๗} มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม, *วิหารโขงซุ้มสกุลช่างลำปาง* (เชียงใหม่: โครงการวิจัยสถาปัตยกรรมล้านนาไทย, ๒๕๓๔), หน้า ๖๙.

^{๑๘} อุดม รุ่งเรืองศรี รวบรวม, *พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง* (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๒๓), หน้า๑๑๖.

กุฏิ (โอง) หมายถึง เสนาสนะที่อยู่ของพระภิกษุสงฆ์ เป็น
โรงเรือน ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง มักตั้งอยู่ด้านหลังหรือด้านข้างของวิหาร
เดิมเป็นเรือนแบบมีการยกพื้น หลังคารูปจั่วแฝดมีชานด้านหน้า^{๑๙}
แต่ปัจจุบันเปลี่ยนรูปแบบเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนแบบใหม่เสียมาก
แล้ว(รูปภาพที่ ๓.๑๑)

รูปภาพที่ ๓.๑๑ กุฏิล้านนาวัดพระธาตุลำปางหลวง

จ.ลำปาง

(ที่มา: หนังสือ วิหารโถงซุ้มโขงสกุลช่างลำปาง โดย
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ.

๒๕๒๔.)

หอกกลอง เป็นอาคารขนาดเล็กสร้างไว้เพื่อแขวนกลองใช้ตี
เพื่อเป็นพุทธบูชาในวันโกนคือ ก่อนวันพระ เช่น วันขึ้น ๗ ค่ำ แรม
๗ ค่ำ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ แรม ๑๔ ค่ำ คิษย์วัดจะตีกลองนี้ อาจเป็น
เครื่องเตือนใจให้ประชาชนทราบว่ วันรุ่งขึ้นจะเป็นวันพระให้เตรียม
อาหารไปวัดกัน ทั้งยังเป็นการบูชาเทวอารักษ์ด้วย ซึ่งตอนหลังจะ
เปลี่ยนมาเป็นระฆังแทน หรืออาจจะทำเป็นทั้งหอกกลองและหอรระฆัง
รวมในอาคารหลังเดียว โดยที่แขวนระฆังไว้ในส่วนที่สูงกว่า และวาง
กลองไว้ข้างล่าง(รูปภาพที่ ๓.๑๒)

รูปภาพที่ ๓.๑๒ หอกกลองและหอรระฆัง

(หลังเดียวกัน) วัดน้ำริน จ.เชียงใหม่

หอรระฆัง (หอบิ่ง) ใช้เป็นที่แขวนตีหรือระฆังประจำวัด
ใช้เป็นเครื่องสัญญาณต่างๆ เช่น ตีเพื่อนัดหมายการสวดมนต์เข้า
เย็น บอกเวลาฉันเช้าฉันเพลบอกให้พระภิกษุสามเณรขึ้นประกอบพิธี
บณวิหาร อาจเป็นอาคารหลังเดียวกับหอกกลองก็ได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

๓.๔.๓ ประเภทของวิหารในวัฒนธรรมล้านนา

ประเภทของวิหารที่มีการพบในล้านนาได้แก่^{๒๐} วิหารหลวง(วิหารทั่วไป) วิหารพระนอน วิหารรอยพระพุทธรูป วิหารอื่นๆ ซึ่งในบางวัดก็มีเฉพาะวิหารหลวง ในบางวัดมีทั้งวิหารหลวงกับกับวิหารอย่างอื่นด้วย ทั้งนี้คงเนื่องมาจากปัจจัยต่างๆ เช่น เป็นวัดหลวง มีกิจกรรมพิเศษที่แตกต่างจากวัดทั่วไป เช่นที่วัดพระสิงห์ มีวิหารลายคำที่นอกจากเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญแล้วยังเป็นที่ประกอบพิธีของราชสำนักอีกด้วย หรือในวัดที่มีคณะครุฑมากมักจะได้รับการสร้างและถวายพระพุทธรูปและจำเป็นต้องมีการสร้างวิหารหรือหอพระเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนั้น ความหมายของวิหารประเภทต่างๆ ที่พบในล้านนามีดังต่อไปนี้

วิหารหลวง หมายถึง วิหารที่มีหน้าที่ใช้สอยหลักเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญและเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหลักของวัด วิหารประเภทนี้ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะอาคารประธานของวัด มักมีการสร้างให้มีขนาดใหญ่กว่าอาคารหลังอื่นๆ ในกรณีที่เป็นวัดใหญ่มีวิหารที่มีขนาดเล็กกว่ารวมอยู่ด้วยก็จะเรียกวิหารเหล่านั้นว่า "วิหาร" หรือหากมีลักษณะพิเศษใดๆ หรือประดิษฐานพระพุทธรูปต่างๆ ก็เรียกวินั้นให้สัมพันธ์กับลักษณะดังกล่าว จะไม่เรียกว่า "วิหารหลวง" เช่น วิหารลายคำ หรือ วิหารพระเจ้าทันใจ ที่วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่ เป็นต้น

วิหารหลวงมักวางหน้าอาคารหลักประธานของวัดด้านใด ย่อมหมายถึงการกำหนดตำแหน่งของทิศทางของแกนผัง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว คือ การกำหนดด้านหลักที่เป็นทางเข้าของวัดทันทีโดยปริยายนั่นเอง วิหารหลวงสำคัญๆ เช่น วัดเชียงมั่น วัดเจดีย์หลวง วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่ วัดพระธาตุลำปางหลวง จ. ลำปาง เป็นต้น

วิหารพระนอน ส่วนใหญ่หมายถึงกลุ่มวิหารที่มีความสำคัญรองลงมาจากวิหารหลวง สร้างเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนอน ส่วนใหญ่ไม่มีหน้าที่ใช้สอยเพื่อทำกิจกรรมทางศาสนาอย่างวิหารหลวง

วิหารรอยพระพุทธรูป หมายถึงวิหารที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรอยพระพุทธรูปที่มีความสำคัญและไม่มีหน้าที่ใช้สอยเพื่อทำกิจกรรมทางศาสนาอย่างวิหารหลวงหรือวิหารทั่วไป

โดยรวมแล้วถึงแม้ว่าจะมีวิหารประเภทต่างๆ ตามลักษณะการใช้งาน แต่เมื่อศึกษาถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแล้วพบว่ามีความคล้ายกัน นอกจากรายละเอียดบางส่วนเท่านั้นที่อาจแตกต่างออกไปตามลักษณะการใช้งาน

^{๒๐} ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, "การศึกษาวิหารที่สร้างในกระบวนการบูรณาการวิชัย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗-๔๘.

๓.๔.๔ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหารในวัฒนธรรมล้านนา

วิหารในวัฒนธรรมล้านนายังมีลักษณะรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตามกลุ่ม สกูลช่าง หรือตามลักษณะการทำงานของกลุ่มช่างที่มีแนวความคิดทางการออกแบบ เทคนิคและมีช่างในทางเดียวกัน ซึ่งเราสามารถจำแนกได้ สกูลช่างกลุ่มใหญ่ได้ ๒ กลุ่ม ได้แก่ สกูลช่างลำปาง และสกูลช่างเชียงใหม่ และกลุ่มสกูลช่าง อื่นๆ ได้แก่ สกูลช่างลำพูน สกูลช่างพะเยา และสกูลช่างน่าน เป็นต้น ซึ่งวิหารกลุ่มสกูลช่างลำปาง และสกูลช่างเชียงใหม่^{๒๑} เป็นสกูลกลุ่มใหญ่ที่มีการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์วิหาร ในกลุ่มสกูลช่างของตัวเองค่อนข้างที่จะมีจำนวนมากว่าและแสดงเอกลักษณ์เฉพาะของตัวเองค่อนข้างเด่นชัด และมีอิทธิพลทางด้านรูปแบบต่อกลุ่มสกูลช่างอื่นๆ ทั้งนี้จะมาจากเหตุผลเกี่ยวกับความสำคัญทางประวัติศาสตร์ด้านต่างๆ ของเมือง จึงทำให้มีการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์วิหาร หรืออาคารทางศาสนาอื่นๆ ในจำนวนที่มากกว่าที่อื่นๆ

๓.๔.๔.๑ แบบช่างลำปาง โดยมากเป็นวิหารโถงแบบผังวิหารมีการย่อเก็จ ทำการลดชั้นของหลังคาสัมพันธ์กับการย่อเก็จ วิหารที่ลำปางนี้เป็นวิหารล้านนาแบบที่เก่าที่สุดที่หลงเหลืออยู่ได้แก่กลุ่มวิหารที่วัด พระธาตุลำปางหลวง วัดปงยางคก วัดไหล่หิน วัดเวียง จ.ลำปาง เป็นต้น มีลักษณะร่วมทางรูปทรงอยู่ที่สัดส่วนของอาคาร คือ เป็นอาคารขนาดเล็ก ยกพื้นสูงไม่มาก ทำหลังคาคลุมต่ำ ประกอบกับการใช้บันลุ่มแบบ ไม้ปาด แบบนาคตั้งตรงจึงทำให้อาคารมีรูปทรงแข็งแรงไม่อ่อนช้อยที่เรียกทรงแบบนี้ว่า "ช่างปู่" คือมีลักษณะแข็งแรงดังรูปร่างของผู้ชายนั่นเอง(รูปภาพที่ ๓.๑๓)

รูปภาพที่ ๓.๑๓ วิหารแบบช่างลำปาง วิหารจามเทวี
วัดปงยางคก จ.ลำปาง

๓.๔.๔.๒ แบบช่างเชียงใหม่ เป็นแบบผังวิหารย่อเก็จ ทำการลดชั้นของหลังคาสัมพันธ์กับการย่อเก็จ โดยมากเป็นแบบวิหารปิดเป็นวิหารที่พัฒนาต่อจากกลุ่มวิหารที่ลำปางได้แก่ วิหารวัดปราสาท วิหารวัดป่าแดงหลวง วิหารวัดต้นแก้ว วิหารวัดทางดง วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ เป็นต้น เป็นวิหารขนาดกลาง นิยมยกฐานสูง วัดที่ทำขึ้นภายหลังหรือมีการบูรณะในช่วงหลังมักมีการทำมุขระเบียงทางด้านหน้า หลังคานิยมทำอ่อนช้อยเป็นทรงที่เรียกว่า "ช่างแม่" คือมีลักษณะอ่อนช้อยคล้ายสัดส่วนของผู้หญิง(รูปภาพที่๓.๑๔)

รูปภาพที่ ๓.๑๔ วิหารแบบช่างเชียงใหม่ วัดอินทราวาส
(วัดต้นแก้ว) จ.เชียงใหม่

^{๒๑} มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม, วิหารโถงซุ้มโขงสกูลช่างลำปาง, หน้า ๙๐-๙๒.

๓.๔.๔.๓ แบบช่างลำพูน เป็นวิหารที่พัฒนาขึ้นในชั้นหลัง โดยกลุ่มชาวยอง แนวความคิดของครูบาศรีวิชัย ที่เป็นผู้มีบทบาทมากในการสร้างอาคารทางศาสนาแบบลำพูน รูปแบบวิหารเป็นแบบล้านนาโดยกลุ่มชาวยองที่มีการผสมผสานกับแบบวิหารทางภาคกลาง ตัวอย่างเช่น วิหารวัดนางขำน้อย เป็นต้น นิยมทำผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่มีการย่อเก็จ มีการลดชั้นของหลังคาบ้างไม่มาก สัดส่วนของอาคารดูกว้างออกด้านข้างแต่เตี้ยแค้ อาคารมีการเพิ่มพื้นที่ภายในทำให้จังหวะของการซ้อนชั้นของหลังคาอาจเพิ่มเป็น ๓ ตับได้ ถือเป็นลักษณะเด่นของวิหารกลุ่มนี้(รูปภาพที่ ๓.๑๕)

รูปภาพที่ ๓.๑๕ วิหารแบบช่างลำพูน วัดคูค้ำ
จ.เชียงใหม่

๓.๔.๔.๔ แบบช่างพะเยา ลักษณะผังวิหารมีทั้งแบบย่อเก็จและแบบผืนผ้า แบบย่อเก็จดูเหมือนว่าจะได้รับอิทธิพลทางรูปแบบสถาปัตยกรรมจากช่างลำปางอีกทีหนึ่ง ลักษณะเด่นของวิหารแบบช่างพะเยา คือ การตกแต่งอาคารเน้นการใช้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว และเหมือนแบบของจริงในธรรมชาติ วิหารยกพื้นสูง รูปทรงดูหนักแน่น ฝีมือช่างเป็นช่างท้องถิ่น ใช้วัสดุจากตัวอย่างได้แก่ วิหารวัดหลวงราชสถนฐาน เป็นวิหารที่มีรูปทรงขนาดใหญ่ หลังคาคลุมต่ำ วิหารวัดผาแดงหลวง เป็นต้น(รูปภาพที่ ๓.๑๖)

รูปภาพที่ ๓.๑๖ วิหารแบบช่างพะเยา วัดผาแดงหลวง
จ.พะเยา

๓.๔.๔.๕ แบบช่างน่าน ตัวอย่างได้แก่ วิหารวัดภูมินทร์ วิหารวัดบุญยืน วิหารวัดพระธาตุแช่แห้ง เป็นต้น ลักษณะรูปแบบวิหารเป็นแบบล้านนาที่ผ่านมาจากพะเยา ผสมกับลักษณะวิหารแบบล้านช้าง ซึ่งเนื่องจาก การที่น่านเป็นจุดรอยต่อเชื่อมระหว่างอาณาจักรล้านนาและล้านช้าง ลักษณะเด่นในส่วนองค์ประกอบคือ นิยมเจาะหน้าต่างที่มีขนาดค่อนข้างเล็ก และโดยมากมักไม่ทำบานหน้าต่าง^{๒๒} มีการตกแต่งวิหารด้วยรูปนาคกระหวัดพันกัน และงานตกแต่งอื่นๆที่เป็นฝีมือช่างพื้นถิ่น (รูปภาพที่ ๓.๑๗)

รูปภาพที่ ๓.๑๗ วิหารแบบช่างน่าน วัดพระธาตุแช่แห้ง
จ.น่าน

^{๒๒} มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม, วิหารโถงซุ้มโขงสกุลช่างลำปาง, หน้า ๑๑๑.

๓.๔.๕ โครงสร้าง องค์ประกอบทางโครงสร้างของวิหารล้านนา

โครงสร้างของวิหารล้านนาถือว่าเป็นส่วนทำสำคัญมากเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เป็นโครงสร้างรับน้ำหนักแบบระบบเสา คาน มีชื่อเฉพาะเรียกว่าโครงสร้างแบบ "ชื่อไม้ต่างใหม่" หรือ "ชื่อไม้ตั้งใหม่" ที่เข้าใจว่านำชื่อมาจากลักษณะการบันทึกลำไม้ไปขายบนเส้นทางสายไหมของพ่อค้าไม้ต่างในล้านนาในครั้งอดีต^{๒๓} หรือลักษณะคล้ายการซ้อนกันเป็นชั้นๆ ของ ตั่ง(ไม้ตั้ง) อันหมายถึงเก้าอี้ หรือม้านั่ง ซึ่งโครงสร้างชนิดนี้ปรากฏชื่อในตำนานตั้งแต่สมัยพญามังราย ในช่วงที่พระองค์ตั้งเมืองอยู่ที่เวียงกุมกาม กล่าวว่า

"ช่วงกานโถมเมื่ออยู่เชียงใหม่แล้ว จึงตัดเครื่องวิหาร เป็นต้นว่า แป้อ้าย แปยี่ ชื่อไม้ตั้งใหม่แต่เชียงใหม่ ทือเอา มาใส่วิหารกานโถมอันปกเส้าใส่ชื่อไว้ทันแล้ว ก้อมพอกุ้มซุอัน บัดบับหลวมนั้นแล ลวดปรากฏชื่อว่าวัดกานโถมต่อเท่าบัดนี้แล"^{๒๔}

นอกจากนี้ยังมีตำราการสร้างวิหารของชาวล้านนา ชื่อ "ลักษณะวิหาร" กล่าวว่า

"...ตัดไม้วิหาร ทือเอาชื่อหลวงเป็นนาย ทือเอาชื่อมาแตกหัว ทือเป็นหัวของมันแล้วเหลื่อมแปมาตั้งแล้ว ทักกลางใจไว้แล้ว แตกซี้หลวมมาทัก ๖ เสีย ๒ ส่วน ยัง ๔ ส่วนเป็นซ้อยี่ ตั้งใหม่ท่าวลูกหัวขึ้นแถมนอกนั้นแล หัวซี้แตกนั้นเหลื่อมเดียวเป็นนาย อย่าทือมันทวากยาก เพื่อชื่อมันั้น ทือเอาเก็งชื่อหลวงแถมนอกมายี่นั้น ทือเอาหัวชื่อหลวงมาแปหลังม้าแต่หัวเข้ามาปูนโหนดหมายหันเป็นซ้อยี่แลวม้า ๓ นั้น ก็เอาซ้อยี่มาตั้งปูนโหนดหมายหันเป็นม้า ๓ แล ในไม้อันทัก ๖ เสีย ๒ ส่วน เป็นสะโก้นแก่นนอกนั้นเป็นคอกีบเสีย ๑ ย่าแปในที่อันทัก ๒ อัน ลุ่มนั้น ม้า ๓ แปหลังทังมาเข้าตีนตั้งใหม่ซุอันแล

ในแป้อ้ายหลังซุดนั้น มาเข้าสะโก้นั้น ทือทักคอกีบหลังเป็น ๘ ส่วนไว้บน ๒ ส่วน แป้อ้ายเข้าหันแล แตกคอกีบลงมาปลงคอกีบหลังซุดในขนาดชายบนนั้น ทือเอา ๘ ทัก แปแต่กั้นนั้นไว้ลุ่ม ๒ บน ๘ ย่าแก่นซี้ข้างชาวเท่าหัวแต่ตีนตั้งใหม่ออกแก่นในนั้นแล้ว ในชายลุ่มนั้นเป็นตั้ง ยางบนดังกว่าในชายซุอันแป ซุดมาจับนั้น ทือแตกแต่ปลายสะโก้นั้นลงมาถึงตีนยาง ลงรอดที่ใด ยางเข้าหันซุหลังแลฯ

เท่าว่าแป้อ้าย ทือเข้าเสาหลวง แปยี่นั้นทือปลงตุ้มชื่อหลวง แป ๓ ทือเข้าตีนแป คอกีบทือเข้าเสาหลวง ล้านนั้นก็ทือลำดับกันลงมาซุที่ ในชื่อมานั้น บ่เป็นชื่อนักเอา ๓ จักโคจิดทือทือยก็ปลงตามนั้น จักจิมพอทือเป็นประตู กีบลงตามนั้นเทอะฯ

จกกล่าวลักษณะตัดวิหารชื่อหวายก่อนแล ทือเอาชื่อหวายเป็นนาย มาทักเป็น ๔ ส่วน ทือไว้หัวสะตวง ส่วนเป็นกลางใจ ๓ ส่วน คูที่ป่องที่หมาย ๒ แห่งนั้น ทือเป็นที่ตั้งตีนเสาดั้งหันแล เส้าอ้ายนั้นลวงยาวแต่หัวขึ้นไปถึงตีนเส้าหน้ากลางในแก่นนอกนั้น ชื่อหลวงบนนั้นแถมแต่รูตีขึ้นลุ่มนั้นมาเป็นชื่ออ้ายท้วนอรุแล้วชื่อนั้นมา ทักเป็น ๔ ส่วน เอา ๓ ส่วนเป็นซ้อยี่ ซ้อยี่เป็นชื่อ ๓ เสีย ๒ ส่วน เป็นที่พิจารณาตั้งยาวเท่าชื่อ ๓ แถมนอกนั้นแล ตั้งใหม่ลุ่มนั้นท่าวหัวชื่อ ลูกเป็นตั้งใหม่ทือตัดเสียลามไม้ ๑ นั้นตั้งใหม่บนนั้น ยาวเท่าหัวชื่อแถมในนั้น เสาดั้งหลวงนั้นมาทักเป็น ๓ ส่วน เป็นคอก ๒ ส่วน ย่าชื่อแถมแป ๑ ม้ายี่นั้นแถมหัวชื่อหลวงมาหมายเป็นตั้งใหม่ หันช้อยี่ยามเท่าม้าอันม้า ๓ นั้น ก็แถมหัวม้ายี่เส้าเข้าเป็นตั้งใหม่ ๓ ทือเอาม้า ๓ ยาวเท่ากันตามลำดับลงมาซุแห่งแลฯ

^{๒๓} วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, **วิหารล้านนา** (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

^{๒๔} ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, หน้า ๒๓.

ตั้งใหม่นั้นก็ตามตั้งบนนั้นลงมาดั่งเก่า แต่หลังชดนั้นมาเข้าหลังหลวงนั้นหรือเอาคอคับหลังหลวงนั้นมาหัก ๓ ไร่
บน ๒ ส่วน แล้วย้ายรูแป้อยชดเข้าคอคับ เทกมานหมายแต่นั้นลงมาเข้าหั้น ยางนั้นก็เอาอันนั้นหัก แต่กั้นไว้บน ๑ ลุ่ม
๒ ไร่ แยกชั้นบนเต็มระเบียงก็สิ้นตายนั้น หลังชดก็ดั่งคันเลี้ยงแล พิจารณาดีดีเทอะถ้วนเต็มทีแลเจ้าทั้งหลายเหยา"^{๒๕}

จากตำนานที่กล่าวไว้ข้างต้นจะเห็นได้ว่า วิหารล้านนาสามารถจะตัดไม้ให้ได้ขนาดแล้วทำการทดลอง
ประกอบส่วนต่างๆบนพื้นดินเสียก่อน หรือที่เรียกว่า "ลองปรุงวิหาร" ก่อนแล้วย้ายไปสร้างในที่จริงอีกที และตำนานยัง
แสดงให้เห็นอีกว่าขนาดสัดส่วนของโครงสร้างของวิหารอันจะสะท้อนออกมาเป็นสัดส่วนรูปทรงของวิหารนั้น ได้ถูก
กำหนดไว้อย่างค่อนข้างละเอียดชัดเจน และโดยหลักทางด้านโครงสร้างแล้วลักษณะโครงสร้างของวิหารล้านนา นั้น เรียก
ว่า "โครงสร้างระบบเสาและคาน" กล่าวคือ ไม้ตั้งรับน้ำหนักตอนบนจากอกไก่ แล้วจึงถ่ายน้ำหนักลงมายังช่อโท(ช่อ
สาม ช่อยี่) และถ่ายต่อลงมายังช่อหลวงที่วางรับกับแปหัวเสาที่รับน้ำหนักหลังคาด้านข้าง แล้วจึงถ่ายน้ำหนักลงบนหัวเสา
ทั้ง ๒ ข้าง

โครงสร้างในส่วนหลังคาเป็นระบบเสาและคานอันเป็นลักษณะพิเศษของชาวล้านนาที่เรียกว่า "โครงสร้างแบบ
ช่อมาต่างใหม่" นั้นประกอบด้วยส่วนประกอบหลักอยู่ ๒ ส่วนคือ

๑. โครงสร้างหลังคาจั่วดับบน หรือทางล้านนาเรียกว่า "โครงสร้างส่วนหน้าแหบ" คือโครงสร้างหลังคาจั่วดับ
บนเมืองคี่ประกอบที่สำคัญคือ ช่อหลวง ทำหน้าที่รับน้ำหนักองค์ประกอบของส่วนบนทั้งหมดได้แก่ ช่อยี่ แป หลังคาและ
อื่นๆ อีกแล้วถ่ายน้ำหนักลงมายังที่หัวเสากลาง(เสาหลวง)ทั้ง ๒ ข้าง

๒. โครงสร้างส่วนหน้าจั่วปีกนก หรือทางล้านนาเรียกว่า "โครงสร้างส่วนข้าง" คือโครงสร้างด้านข้างที่รับน้ำ
หนักหลังคาต่ำล่าง ซึ่งมีส่วนที่สำคัญอยู่ที่ ช่อตุ้ม ทำหน้าที่รับน้ำหนักส่วนบน คือหลังคาต่ำล่าง ได้แก่ เสาสะโก้น แป
ช่อป็อก เป็นต้น แล้วถ่ายน้ำหนักไปยังเสากลางหรือเสาประธาน(เสาหลวง) และเสาด้านข้าง(เสาระเบียง)

รายการองค์ประกอบทางโครงสร้างของวิหารล้านนา

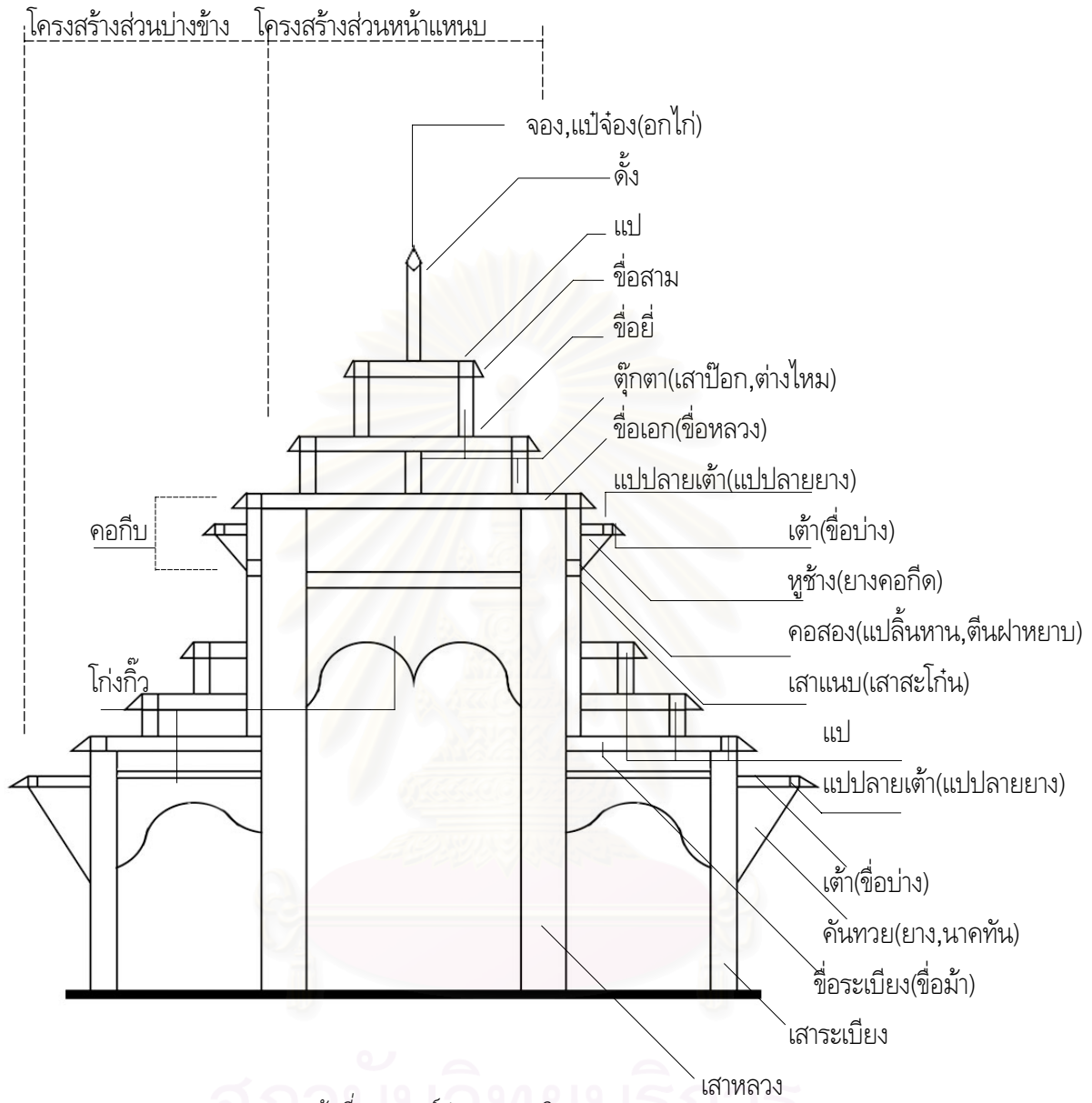
ลำดับที่	ชื่อเรียกภาษาไทย	ชื่อเรียกภาษาล้านนา	ขยายความ
๑	เสาร่วมใน, เสา ประธาน	เสาหลวง	เสาคู่กลางของวิหาร
๒	เสาระเบียง	เสาระเบง	เสาที่ผนังด้านข้างหรือเสาด้านข้าง
๓	เสาตุ๊กตา	เสาตั้ง, เสาป็อก, ต่าง ใหม่	เสาที่ทำหน้าที่รับช่อยี่ ช่อสามขึ้นไปเป็นส่วนประกอบของโครง จั่ว
๔	เสาแหบ	เสาสะโก้น	เสาแนวด้านข้างเสาหลวง เป็นส่วนหนึ่งของจั่วปีกนก
๕	ตั้ง	ตั้ง	ไม้ที่ตั้งขึ้นจากช่อไปรับอกไก่
๖	อกไก่	จอง, หังจอง, แปจ้อง	ไม้ โครงสร้างส่วนบนสุดของหลังคา เป็นสันใช้รับกลอนหรือ จันทัน

^{๒๕} สงวน โชติสุขรัตน์, (แปล), ตำราพิธีสังฆีตและอุบาสวารี แบบพื้นเมืองเหนือ(เชียงใหม่ : โรงพิมพ์กลางเวียง, ๒๕๑๗), หน้า ๔๕-๔๘

รายการองค์ประกอบทางโครงสร้างของวิหารล้านนา(ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อเรียกภาษาไทย	ชื่อเรียกภาษาล้านนา	ขยายความ
๗	ชื่อเอก	ชื่อหลวง	ชื่อที่ใหญ่ที่สุดที่พาดระหว่างเสาหลวง ๒ ต้น
๘	ชื่อโท	ชื่ออ้าย, ชื่อยี่, ชื่อสาม (ชื่อตุ้ม)	ชื่อที่ถัดจากชื่อหลวงขึ้นไป เรียกชื่อตามลำดับ
๙	ชื่อระเบียง	ชื่อม้า	ชื่อที่ปลายข้างหนึ่งเสียบเข้าไปในเสาหลวง ปลายอีกข้างหนึ่งพาดบนหัวเสาระเบียง
๑๐	เต้า	ชื่อบ่าง	ไม้ที่ยื่นออกจากเสาด้านข้างเพื่อไปรับชายคา
๑๑	แป	แป	ไม้ที่วางตามยาวบนชื่อเพื่อรับกลอน และกระเบื้องมุงหลังคา
๑๒	แป	แปอ้าย, แปยี่	แปตัวถัดจากแปตัวหลักที่พาดอยู่บนชื่อหลวงไปตามลำดับ
๑๓	คอสอง	แปลีนทาน, ตีนฝา หยาบ	แปที่ตั้งอยู่ที่เสาสะเก็นเป็นส่วนของหลังคาชั้นลดที่ให้ส่วนบนของกลอนติดอยู่
๑๔	แปปลายเต้า	แปปลายยาง	แปตัวนอกสุดและวางอยู่บนเต้าเพื่อรับส่วนปลายของกลอน
๑๕	กลอน	ก้อน	แผ่นไม้ที่วางบนแปตามขวาง เพื่อใช้เกี่ยว แกะ เครื่องมุง
๑๖	ไม้ระแนง	ไม้ก้านฝา	ไม้ที่วางตามยาวบนกลอน เพื่อใช้เกี่ยวกระเบื้องมุงหลังคา
๑๗	เชิงชาย	แป้นน้าย้อย	แผ่นไม้ยาวอยู่ที่ส่วนล่างของหลังคา มีทั้งแบบเรียบและตกแต่งลวดลาย
๑๘	ระยะคอสอง	คอกีบ	ระยะคอสอง
๑๙	คันทวย	ยาง, นาคทัน, ยาง นาค	เป็นไม้สำหรับค้ำยัน รองรับปลายเต้าที่รับน้ำหนักส่วนชายล่างของหลังคาลงมาที่เสา
๒๐	คันทวยเล็กที่คอสอง	ยางคอกีบ	เป็นไม้สำหรับค้ำยันรองรับปลายเต้าที่รับน้ำหนักส่วนชายล่างของหลังคาลงมาที่เสาเป็นส่วนประกอบของหลังคาต่บบน
๒๑	โก่งคิ้ว, สาท่วย รวงผึ้ง	โก่งคิ้ว	แผงไม้ประดับใต้หน้าบัน ถัดจาก คอกีบ ลงมาจากชื่อมุขด้านสกัดของวิหาร ทำหน้าที่เช่นเดียวกับสาท่วยรวงผึ้งของภาคกลาง

องค์ประกอบทางโครงสร้างของวิหารล้านนา

ภาพลายเส้นที่ ๓.๒ องค์ประกอบของวิหาร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๓.๔.๖ รูปแบบทางศิลปกรรม

ลักษณะงานศิลปกรรมของวิหารสามารถแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภทใหญ่ๆตามประเภทลักษณะของงาน ได้แก่

- ๓.๔.๖.๑ งานไม้
- ๓.๔.๖.๒ งานปูนปั้น
- ๓.๔.๖.๓ งานลงรักปิดทอง(ลายคำ)
- ๓.๔.๖.๔ งานจิตรกรรมฝาผนัง

ซึ่งมีรายละเอียดของงานศิลปกรรมแต่ละประเภทดังนี้

๓.๔.๖.๑ งานไม้

ไม้เป็นวัสดุที่ทำได้ง่ายในดินแดนล้านนาแต่เดิม การสร้างอาคารใดๆ จึงนิยมใช้ไม้เป็นวัสดุในการก่อสร้าง สำหรับวิหารล้านนาแล้วใช้ไม้ในการทำโครงสร้างหลักที่เป็นโครงสร้างเสาและคาน และในส่วนประกอบอื่นๆของวิหารก็ใช้ไม้เป็นวัสดุ และมักจะมีการตกแต่ง ไม้องค์ประกอบของวิหารเหล่านั้นทั้งการแกะ และการสลัก เป็นลวดลายต่างๆและมีทั้งที่ปิดทองและไม่ปิดทอง อย่างสวยงาม ได้แก่

ประตู มักมีประตูใหญ่ตรงกลางเพียงประตูเดียว อาจมีหน้าต่างขนานอยู่ทั้งสองข้างของประตูนี้ นอกจากนี้ยังอาจมีประตูที่ผนังด้านข้างทั้งสองข้าง และมีประตูหลังเพิ่มขึ้นอีกก็ได้ บานประตูมักมีการตกแต่งด้วยการลงรักปิดทอง และการแกะสลัก ลายที่นิยมเป็นลาย ทวารบาล รูปเทวดาถือพระขรรค์

หน้าต่าง ส่วนใหญ่มีขนาดเล็กเพราะอากาศหนาวเย็น ลักษณะหน้าต่างมี ๒ แบบคือ แบบเปิดโล่ง และแบบมีกรงลูกมะหวด หรือกรงไม้สี่เหลี่ยมกันให้มีความปลอดภัย ตัวบานหน้าต่างมักเป็นบานคู่ อาจแกะสลักลวดลายหรือเป็นบานเรียบ ที่แกะสลักมักเป็นรูปเทวดา มีอกเลาแกะสลัก

คันทวย(ยาง, นาคหันต์) เป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีทั้งประโยชน์ทางโครงสร้างและความงาม อยู่ระหว่างฝาตอบนบนกับชายคา ทำหน้าที่รับน้ำหนักบริเวณชายคาที่ยื่นออกมากันแดดฝน คันทวยล้านนามีสองแบบหลักแบบหนึ่งคือ คันทวยที่แกะสลักไม่เป็นรูปลอยตัว อีกแบบคือ "ทวยหูช้าง" นิยมทำแต่เฉพาะที่ล้านนา เป็นแผ่นสามเหลี่ยมมุมฉาก ลวดลายคันทวยล้านนามีหลากหลายกว่าภาคกลางที่มักเป็นรูปกนก ลวดลายที่นิยมในล้านนาคือรูป นาค ลิง หรือหนุมาน ลายเมฆไหลหรือลัศตว์ตามราศีต่าง ๆ ประกอบกับลายดอกไม้ ใบไม้ ลายเครือเถาต่าง ๆ (รูปภาพที่ ๓.๑๘) ลายประกอบเหล่านี้มีทั้งสืบทอดมายาวนานจากศิลปะจีนและลายกนกม้วนของไทย ส่วนที่เป็นรูปนาคเรียกอย่างชาวบ้านว่า "นาคคะตัน" หรือ "นาคชะตัน" เพี้ยนมาจากคำว่า "นาคหันต์" บ้างก็แกะเป็นนาคหลายตัวพันกันเรียกว่า "นาคเกี้ยว"^{๒๖}

หน้าบัน(หน้าแหง) ส่วนปิดโครงสร้างหลังคาของล้านนาก็มีการประดับตกแต่งทั้งด้านหน้าและด้านหลัง แต่การตกแต่งที่ด้านหน้ามีมากกว่า หน้าแหงหรือหน้าบันล้านนาส่วนมากเป็นแบบแบ่งเป็นช่อง ๆ คล้ายจั่วลูกฟัก หรือพรหมพักตร์ของภาคกลาง และเนื่องหลังคาล้านนาซ้อนลดหลั่นกันหลายชั้น ส่วนปิดโครงสร้างหลังคาจึงแผ่กว้างตามหลังคาออกไปด้วย การตกแต่งที่หน้าบันมีทั้งการแกะสลัก เขียนลายลงรักปิดทอง ประดับกระจก และการประดับด้วยปูนปั้นน้ำมันแบบต่าง ๆ ลายที่นิยมเป็นลายรูปสัตว์ ลายเครือเถา ลายดอกลอย เทวดา เป็นต้น

^{๒๖} แนน้อย ปัญจพรรค, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และสมชาย ณ นคร, **เสน่ห์ไม้แกะสลักล้านนา** (กรุงเทพมหานคร: เจริญมัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑.

โก่งคิ้ว ส่วนที่โค้งย้อยลงใต้หน้าบัน และหน้าบันปีกนกนี้เป็นส่วนที่ช่วยลดความแข็งกระด้างของเสาและโครงสร้างของอาคารได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นอาคารในภาคใดก็ตาม ยิ่งตกแต่งด้วยการแกะสลักหรือฉลุไม้เป็นลายที่อ่อนช้อยประกอบเข้าด้วยกันแล้ว ยิ่งทำให้อาคารนั้นดูอ่อนช้อยขึ้น ลายที่นิยมคือ ลายดอกไม้ ใบไม้ เครือเถา และกนกม้วน(รูปภาพที่ ๓.๑๙)

ช่อฟ้า เป็นส่วนสูงสุดของอาคาร ส่วนใหญ่มีลักษณะแบบเดียวกับช่อฟ้าภาคกลาง มีทั้งช่อฟ้าปากนก และปากปลา และแบบที่ขีดขึ้นตรงที่มักเป็นรูปนกหัสติลิงค์ โดยมากเป็นช่อฟ้าปากนก การตกแต่งช่อฟ้า นอกจากปิดทอง ประดับกระจกแล้ว ยังมีการแกะสลักให้เป็นลวดลายที่ช่อฟ้าอีก

บ้านลม คือส่วนที่เป็นแผ่นไม้เรียบไปตามแนวลาดเอียงของหลังคา บางครั้งทำเป็นตัวนาคแบบตรง ๆ ที่ภาคกลางเรียกว่า "นาคลำยอง" (บ้านลมที่เป็นแผ่นไม้เรียบแต่มีใบระกา) ไม่นิยมทำนาคโค้งตัว อย่างที่เรียกว่า "นาคสะดุ้ง" หากที่ใดทำนาคสะดุ้งก็แสดงว่าได้รับอิทธิพลภาคกลาง

ทางหงส์ ที่เห็นอยู่ในปัจจุบันส่วนมากทำเป็นเคียนราศ แต่บางแห่งทำคล้ายตัวหงส์ที่เรียกว่า "ทางวัน"

รูปภาพที่ ๓.๑๘ งานแกะสลักคันทวยไม้
วัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) จ.เชียงใหม่

รูปภาพที่ ๓.๑๙ งานแกะสลักโก่งคิ้วไม้
วัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) จ.เชียงใหม่

๓.๔.๖.๒ งานปูนปั้น

งานปูนปั้นเป็นงานที่ใช้ประดับศาสนสถานต่างๆ ของล้านนามาแต่โบราณ ได้แก่ ปูนปั้นประดับที่เจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร และซุ้มโขง เป็นต้น สำหรับลายปูนปั้นประดับวิหารและอาคารที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน ยังมีการใช้ลายปูนปั้นและปูนปั้นประดับกระจกในการตกแต่งส่วนต่างๆ ของอาคาร และในลักษณะต่างๆ ซึ่งส่วนมากมักพบประดับบนหน้าทับเสา และซุ้มประตู ลักษณะของงานปูนปั้นนั้นจะให้ความละเอียดของลวดลายได้มาก สามารถประดับเป็นลวดลายในส่วนที่มีเนื้อที่จำกัดได้เป็นอย่างดี ซึ่งปูนที่ใช้ปั้นประดับตกแต่งนั้นเป็นปูนที่มีลักษณะเฉพาะของล้านนาที่เรียกว่า "ปูนปั้นสะต่ายจีน" ซึ่งคืองานปูนปั้นชนิดหนึ่งทางล้านนาที่มีสูตรการผสมปูนตามช่างแต่ละกลุ่มและพอจะแยกตามเทคนิคการปั้นปูนได้ ๒ เทคนิค^{๒๗} คือ

๑. การปั้นเป็นตัวโกลนของลวดลายลงไปก่อน แล้วจึงปั้นลวดลายจริงลงไป ทำให้ลวดลายนั้นดูลอยและมีมิติ เช่นลวดลายบัวต่างๆ ลายประจักษ์ยาม ลายพันธุ์พฤกษา เป็นต้น

๒. การปั้นปูนเบาะลายลงไปเลย โดยไม่มีการโกลนเส้นลวดรองรับลวดลาย เทคนิคนี้ดูคล้ายผลงานที่เป็นสองมิติ ไม่มีความตื้นลึก หนานาง ซึ่งจะพบมากในการทำจุดไข่ปลา ลายเส้นลวด หรือแม้แต่หน้ากระดานหัวเสา เป็นต้น

^{๒๗} สุรพล ตาริทธิกุล, บรรณาธิการ, ศิลปล้านนากับคุณค่าที่เปลี่ยนแปลงไป (เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๙.

ส่วนประกอบของวิหารที่เป็นงานปูนปั้น ได้แก่

ส่วนฐานวิหาร ในวิหารที่มีฐานค่อนข้างสูง นิยมใช้ฐานบัวคว่ำ และฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ฐานเป็นแบบลวดบัวที่มักไม่มีการประดับลวดลาย

ราວบ้นได มักเป็นรูปสัตว์หิมพานต์ โดยเฉพาะรูปตัวมกรคายขนาด มักเรียกว่า "ราວบ้นไดขนาด" และมีราວบ้นไดรูปตัวสิงห์ที่หน้าจะได้รับอิทธิพลมาจากทางพม่า ราວบ้นไดขนาดหากเป็นแบบของเก่าราວบ้นไดมักเป็นแบบปูนปั้นที่ไม่ประดับกระจกหรือเซรามิก ยกเว้นส่วนที่เป็นดวงตา ที่มักใช้วัสดุอื่นตกแต่ง หากเป็นราວบ้นไดขนาดที่สร้างขึ้นในช่วงหลังมักเป็นแบบปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบหรือเซรามิก ราວบ้นไดรูปตัวหงส์ที่เป็นแบบที่เชื่อว่าเป็นรูปแบบที่สร้างกันในวิหารล้านนาช่วงแรกๆ และมีราວบ้นไดแบบอื่นๆ อีก

เสา โดยเฉพาะเสาหลวงที่ส่วนใหญ่จะเป็นรูปแปดเหลี่ยมที่มักมีการปั้นปูนเป็นลวดลายประดับ การตกแต่งจะแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนเชิงเสา เป็นลายกรวยเชิง โดยมากเป็นรูปกลีบบัวคว่ำ ส่วนท้องเสา (ส่วนท้องไม้) โดยมากเป็นลายพันธุ์พฤกษา ลายเถาดอกไม้ใบไม้ ลายก้านแย่ง เป็นต้น ส่วนหัวเสา มักจะประดับปูนปั้นเป็นบัวหัวเสา

ซุ้มประตู (โขงประตู) เป็นซุ้มที่สร้างติดผนังในส่วนที่เป็นประตูของวิหารโดยเฉพาะที่เป็นประตูหลัก โขงในภาษาล้านนาหมายถึงประตูทางเข้าวัดหรือใช้เรียกมณฑปปราสาทที่ประดิษฐานพระพุทธรูปก็ได้ อาจมาจากคำว่า "โค้ง"^{๒๘} ลวดลายหรือลวดบัวที่มักใช้ประดับโขงประตูหรือซุ้มประตู ได้แก่ ลายตัวมกร นาค หงส์ ลายกลีบบัว ลายกาบบน กาบล่าง และลายประจายามอก เป็นต้น (รูปภาพที่ ๓.๒๐)

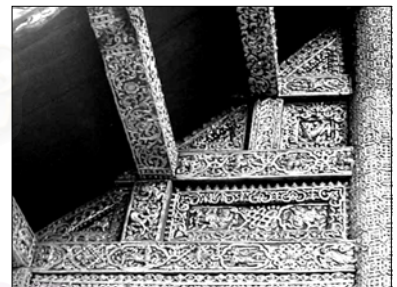
ซุ้มหน้าต่าง สำหรับวิหารล้านนานั้น พบว่ามีการทำซุ้มหน้าต่างบ้าง ไม่มากนัก ที่พบมีลักษณะเป็นซุ้มคูกาหน้านาง และซุ้มบันแถลง ในวิหารที่ค่อนข้างจะเก่าหรือมีอายุประมาณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นต้นไป ซุ้มหน้าต่างที่พบมักเป็นเพียงซุ้มคูกาหน้านาง หรือซุ้มบันแถลงแบบเรียบๆ ไม่มีการตกแต่งลายละเอียดของซุ้ม ในวิหารใหม่หรือบูรณะในช่วงหลังมักจะมีการประดับตกแต่งลวดลายต่างๆ ที่ซุ้มด้วย

หน้าบัน (หน้าแทนบ) เป็นแบบการปั้นปูนเปลวบนโครงสร้างและฝาไม้ ส่วนที่เป็นโครงสร้าง ตกแต่งด้วยลายหน้ากระดานแบบต่างๆ หรือลายเครือเถา พันธุ์พฤกษา และส่วนที่เป็นแผ่นฝาไม้ปิดช่องของโครงสร้างหน้าจั่ว ก็ประดับด้วยลายดอกลอยแบบต่างๆ ลายกลีบบัวเรียงกัน ลายลอยตัว ลายสัตว์หิมพานต์ สัตว์ประจำราศี ปีกัด เป็นต้น

มณฑปพระประธาน (โขงพระเจ้า, กุ่พระเจ้า) มณฑปรูปคล้ายเจดีย์ เป็นที่ประดิษฐานพระประธานในวิหาร^{๒๙} หรือพระบรมธาตุ มักตั้งอยู่ที่ห้องท้าย หรือห้องก่อนท้ายของวิหาร มักจะมีการปั้นสัตว์หิมพานต์ต่างๆ ในการประดับและอาจมีการประดับกระจกและปิดทองที่ปูนปั้นโขงพระเจ้าอีกด้วย

รูปภาพที่ ๓.๒๐ งานปูนปั้นซุ้มประตู
วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่

รูปภาพที่ ๓.๒๑ งานปูนปั้นหน้าบันปีกนก
วัดสำมา จ.เชียงใหม่

^{๒๘} มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม, วิหารโขงซุ้มสกุลช่างลำปาง, หน้า ๖๙.

^{๒๙} อุดม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนา -ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๒๓), หน้า๑๑๖.

๓.๔.๖.๓ งานลวดรักปิดทอง(ลายคำ)

งานลวดรักปิดทอง(ลายคำ) หมายถึง ลวดลายปิดทอง เป็นงานในกลุ่มช่างรัก สำหรับล้ามนั้นคงได้ความรู้มาจากจีน และคงปรากฏมีอยู่ในภูมิภาคแถบนี้มาเป็นเวลาช้านานแล้ว มักนิยมทำการปิดทองลงบนพื้นสีแดงชาด ซึ่งในภาคกลางจะเรียกว่า "ปิดทองล่องชาด" สามารถทำได้ทั้งส่วนของพื้นที่เป็นไม้และเป็นปูน จะมีลักษณะที่อิสระอย่างมากในการสร้างสรรค์ลวดลาย ไม่ว่าจะละเอียดอย่างไรก็ตาม งานลายคำจะมีอยู่ ๓ วิธี^{๓๐} คือ

๑. วิธีปิดทองลายฉลุ เป็นการปิดทองลงบนพื้นรักตามร่องฉลุของลวดลายบนกระดาษหรือแม่พิมพ์ลายฉลุ ซึ่งคล้ายกับการปิดทองของทางภาคกลาง

๒. วิธีการชุดลวด เป็นการทำให้ลวดลายโดยใช้วิธีการชุดขีดเส้นลงบนพื้นที่ปิดทองไว้แล้ว วิธีนี้คล้ายกับการทำลวดลายลงบนผิวภาชนะเครื่องรัก หรือเครื่องเงินของเชียงใหม่

๓. วิธีผสมระหว่างปิดทองลายฉลุและการชุดลวด

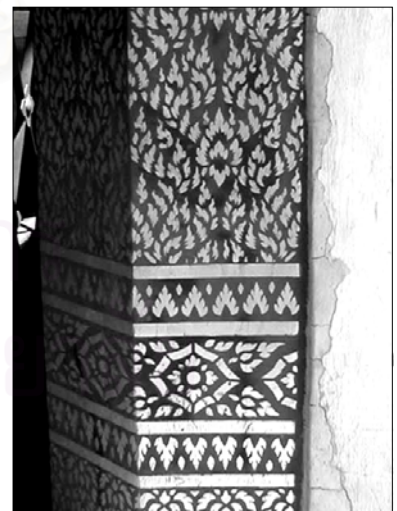
งานลายคำที่พบในส่วนต่างๆ ของวิหาร ได้แก่

เสา ไม่ว่าจะเป็นเสาประธาน หรือเสาข้าง พบว่าในบางวัดก็มีการตกแต่งด้วยงานศิลปกรรมลายคำ และตกแต่งทั้งในส่วนที่อยู่ภายนอกและภายใน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการตกแต่งเสานั้นมักแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ซึ่งแต่ละส่วนถูกขึ้นด้วยลายหน้ากระดาน คือ ลายเชิงเสา ลายประดับที่พบได้แก่ ลายรูปกลีบบัวคว่ำกับเส้นคดโค้งทรงสามเหลี่ยมปลายแหลมซึ่งลงประกอบบกับลวดลายสัตว์ ลายบุคคล ลายเทวดา และลายกนก และลายประภาพร พุ่มข้าวบิณฑ์ ลายกรวยเชิง เป็นต้น ลายท้องเสา(ลายท้องไม้) ลายที่ใช้ตกแต่งได้แก่ ลายเส้นวงโค้งลายเม็ดประคำที่ประกอบบกับลายดอกลอย ลายก้านแย่งที่เป็นทั้งก้านแย่งกนก พุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ก้านแย่งดอก และก้านแย่งนาค ลายเครือเถาดอกไม้ใบไม้ ลายแก้วชิงดวง เป็นต้น ลายหัวเสา โดยมากจะเป็นลายกลีบบัวหงาย บัวหัวเสา(รูปภาพที่ ๓.๒๒)

ผนัง ถือว่าเป็นส่วนที่มีเนื้อที่ในการตกแต่งมาก ได้แก่ ผนังด้านหลังพระประธาน ซึ่งมักมีการตกแต่งด้วยภาพลอยตัว เช่นภาพอดีตพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเรียงกัน ภาพต้นศรีมหาโพธิ์ ภาพเทวดาลอยอยู่ ภาพหม้อดอกไม้(ปुरुณฆฎะ) ลายเครือเถา ภาพมงคลต่างๆ เป็นต้น ผนังด้านข้าง รวมทั้งแผงแลและแผงไม้ที่ติดใต้แป้ ลงมานั้นก็มักจะเป็นภาพลอยตัว เช่นภาพเทวดา ภาพลายสัตว์ ลายเครือเถา ภาพลายดอกลอย และภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นต้น(รูปภาพที่ ๓.๒๓)

บานประตู, หน้าต่าง มีการตกแต่งด้วยงานศิลปะลายคำ ซึ่งโดยมากเป็นภาพทวารบาล ภาพบุคคล ภาพเทวดา เป็นต้น

หน้าบัน, หน้าบันปีกนก(หน้าแหนบ, หน้าแหนบปีกนก) แบ่งเป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนที่เป็นโครงสร้าง ตกแต่งด้วยลายหน้ากระดานแบบต่างๆ หรือลายเครือเถา พันธุ์พฤกษา และส่วนที่เป็นแผ่นไม้ ปิดช่องของโครงสร้างหน้าจั่ว ก็จะประดับด้วยลายดอกลอยแบบต่างๆ ลายกลีบบัวเรียงกัน เป็นต้น

รูปภาพที่ ๓.๒๒ งานลายคำประดับเสาวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่

^{๓๐} สุรพล ดำริห์กุล, ลายคำล้านนา (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓-๒๔.

โครงสร้างหลังคาภายใน พบว่าในบางวัดมีการตกแต่ง งานศิลปะลายคำที่โครงสร้างเหล่านี้ ได้แก่ ชื่อ แปะ กลอน เป็นต้น ซึ่งโดยมากจะเป็นลายหน้ากระดานแบบต่างๆ เป็นต้น

รูปภาพที่ ๓.๒๓ งานลายคำประดับผนัง
วัดปราสาท จ.เชียงใหม่

๓.๕.๖.๕ งานจิตรกรรมฝาผนัง

จิตรกรรมฝาผนังล้านนาส่วนใหญ่จะนิยมเขียนขึ้นภายในวิหาร ในขณะที่ทางภาคกลางนิยมเขียนในอุโบสถ ที่เป็นเช่นนี้น่าจะเป็นเพราะว่าวิหารล้านนานั้นเป็นอาคารหลักของวัด การเขียนจิตรกรรมขึ้นภายในวิหารนั้นนอกจากจะเป็นการสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ให้กับอาคาร^{๓๑} และมีการประดับตกแต่งเป็นพุทธบูชาแล้วยังแฝงวัตถุประสงค์ในแง่การสอนสิ่งที่ดีงาม การปลุกฝังค่านิยมและทัศนคติ หรือการขัดเกลาบุคคลที่ผ่านการดูภาพจิตรกรรมซึ่งเป็นสิ่งที่รับรู้และซึมซับได้ง่าย^{๓๒} เทคนิคที่ใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมฝาผนัง ได้แก่ การเขียนสีฝุ่น และการลงลักปิดทอง(ลายคำ) ตำแหน่งและการตกแต่งภาพเรื่องราวของจิตรกรรมฝาผนังสามารถแยกเป็นส่วนๆ ได้ดังนี้ คือ

ส่วนฝาผนังหลังพระประธาน, ฝาผนังด้านข้างในส่วนห้องพระประธาน ในส่วนนี้โดยมากใช้เทคนิคการลงลักปิดทอง(ลายคำ)ในการตกแต่ง มักใช้ภาพอดีตพระพุทธเจ้า ภาพต้นศรีมหาโพธิ์(ส่วนมากที่ด้านหลังพระประธาน) ภาพเทวดา ภาพหม้อดอกไม้อันประณีต (ปุระณะฆฎะ) ภาพประวัติพระพุทธเจ้า และภาพอันแสดงถึงความเป็นสิริมงคล เป็นต้น

ฝาผนังด้านข้าง(ที่ไม่ใช่ส่วนห้องพระประธาน) ส่วนนี้โดยส่วนใหญ่ใช้เทคนิคการเขียนสีฝุ่น ภาพที่เขียนได้แก่ เรื่องที่มีที่มาจากพระไตรปิฎก ซึ่งเรื่องราวประเพณีนี้จัดเป็นแบบแผนของกลุ่มช่างหลวง ภาพประวัติพระพุทธเจ้า โดยมากได้แก่ ตอนประสูตเจ้าชายสิทธัตถะ และตอนเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ เรื่องจากชาดก ได้แก่ วิหุรบัตตชาดก เวสสันดรชาดก คันทนกุมารชาดก จันทคารชาดก เป็นต้น และนิทานท้องถิ่น ได้แก่ สังข์ทอง และสุวรรณหงส์ เป็นต้น (รูปภาพที่ ๓.๒๔)

รูปภาพที่ ๓.๒๔ งานจิตรกรรมฝาผนัง
วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่

แผงคอสอง ในส่วนนี้มีการใช้เทคนิคทั้งสองอย่างในการตกแต่ง คือมีทั้งเขียนสีฝุ่นและการลงลักปิดทอง(ลายคำ) ภาพที่เขียนได้แก่ ภาพเรื่องราวในพระไตรปิฎก ภาพประวัติพระพุทธเจ้า ภาพเทวดา ภาพหม้อดอกไม้อันประณีต (ปุระณะฆฎะ) ภาพดอกกลอย ภาพลอยตัวอื่นๆ และภาพอันแสดงถึงความเป็นสิริมงคล เป็นต้น

^{๓๑} สัน สีมাত্রัง, การวิเคราะห์แนวความคิดในการออกแบบจิตรกรรมฝาผนังล้านนา (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๓๙-๔๐.

^{๓๒} ภาพพงษ์ เลหาสม, จิตรกรรมฝาผนังล้านนา (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐.

บทที่ ๔

วิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่

๔.๑ วัดในเชียงใหม่ เกณฑ์ที่ใช้ในการเลือกวัดตัวอย่าง

จากการรวบรวมสถิติ จำนวนวัดในจังหวัดเชียงใหม่ ของกรมการศาสนา ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ พบว่ามีวัดในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งสิ้น ๑๐๘๕ วัด แบ่งเป็นวัดหลวง ๕ วัด และวัดราษฎร์ ๑๐๘๐ วัด จำแนกตามอำเภอต่างๆ แบ่งได้ดังนี้

๑ อำเภอเมือง มีจำนวนวัด ๑๐๗ วัด มีพระอารามหลวง ๔ วัดคือ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร วัดวัดสวนดอกวรวิหาร วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร และวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ในเขตอำเภอเมือง แบ่งเป็นวัดในเขตพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

- ๑.๑ พื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองเชียงใหม่ มีจำนวนวัด ๓๖ วัด
- ๑.๒ พื้นที่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง มีจำนวนวัด ๓๗ วัด
- ๑.๓ พื้นที่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง มีจำนวนวัด ๕๐ วัด
- ๑.๔ พื้นที่นอกเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ มีจำนวนวัด ๒๓ วัด

๒ อำเภออื่นๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ อำเภอจอมทอง มีจำนวน ๖๕ วัด เป็นพระอารามหลวง ๑ วัด คือ วัดพระธาตุดุริจจอมทองวรวิหาร, อำเภอสารภี มีจำนวน ๖๖ วัด, อำเภอสันทราย มีจำนวน ๖๘ วัด, อำเภอดอยสะเก็ด มีจำนวน ๕๘ วัด, อำเภอสันกำแพง มีจำนวน ๘๔ วัด, อำเภอแมริม มีจำนวน ๔๗ วัด, อำเภอแม่แตง มีจำนวน ๗๐ วัด, อำเภอสะเมิง มีจำนวน ๒๕ วัด, อำเภอพร้าว มีจำนวน ๖๐ วัด, อำเภอเชียงดาว มีจำนวน ๒๗ วัด, อำเภอฝาง มีจำนวน ๒๘ วัด, อำเภอแม่เมาะ มีจำนวน ๔๓ วัด, อำเภอหางดง มีจำนวน ๖๔ วัด, อำเภอสันป่าตอง มีจำนวน ๑๒๖ วัด, อำเภอฮอด มีจำนวน ๒๕ วัด, อำเภอแม่แจ่ม มีจำนวน ๒๓ วัด, อำเภออมก๋อย มีจำนวน ๑๐ วัด, อำเภอดอยเต่า มีจำนวน ๑๕ วัด และอำเภอเวียงแหง มีจำนวน ๑๔ วัด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เกณฑ์ที่ใช้ในการเลือกวัดตัวอย่าง

การศึกษาองค์ประกอบในงานสถาปัตยกรรมของวิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่ ได้มีข้อกำหนดเบื้องต้นถึงตัวอย่างวิหารที่ทำการศึกษโดยใช้เกณฑ์กำหนดข้อใดข้อหนึ่งหรือมากกว่า ดังนี้

- ๑ เป็นวิหารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์
- ๒ เป็นวิหารที่มีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร
- ๓ เป็นวิหารที่มีหลักฐานการสร้างและการบูรณะ
- ๔ เป็นวิหารที่หลักฐานทางสถาปัตยกรรมสมบูรณ์เพียงพอที่จะสามารถนำมาอ้างอิงได้
- ๕ เป็นวิหารที่มีความสำคัญต่อชุมชน
- ๖ เป็นวิหารที่ตัวแทนลักษณะทางสถาปัตยกรรมบางอย่าง

จากเกณฑ์ข้างต้น สามารถคัดเลือกวัดที่จะใช้เป็นตัวอย่างในการศึกษา ได้ทั้งสิ้น ๑๑ แห่ง

วัดที่ได้เลือกวิหารเป็นกรณีศึกษามีดังต่อไปนี้ คือ

ลำดับที่	ชื่อวัด	ตำบล	อำเภอ	๑	๒	๓	๔	๕	๖
๑	วัดเกตการาม	วัดเกต	เมือง	*	*		*	*	*
๒	วัดบุพพาราม	ช้างคลาน	เมือง	*	*	*	*	*	*
๓	วัดปราสาท	พระสิงห์	เมือง	*	*	*	*	*	*
๔	วัดพระสิงห์	พระสิงห์	เมือง	*	*	*	*	*	*
๕	วัดศรีเกิด	พระสิงห์	เมือง	*	*			*	*
๖	วัดลำภา	ศรีภูมิ	เมือง	*			*	*	*
๗	วัดทุ่งอ้อ	หารแก้ว	หางดง	*			*	*	*
๘	วัดหางดง	หางดง	หางดง	*			*	*	*
๙	วัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)	หนองควาย	หางดง	*	*	*	*	*	*
๑๐	วัดพระธาตุศรีจอมทอง	บ้านหลวง	จอมทอง	*	*	*	*	*	*

ตารางที่ ๔.๑ แสดงการเลือกวิหารเป็นกรณีศึกษา

๔.๒ ข้อมูลและลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหารวัดตัวอย่าง

๔.๒.๑ วัดเกตการาม

ที่ตั้ง: เลขที่ ๙๖ บ้านวัดเกต อ.เจริญราษฎร์ ต.วัดเกต อ.เมือง จ.เชียงใหม่

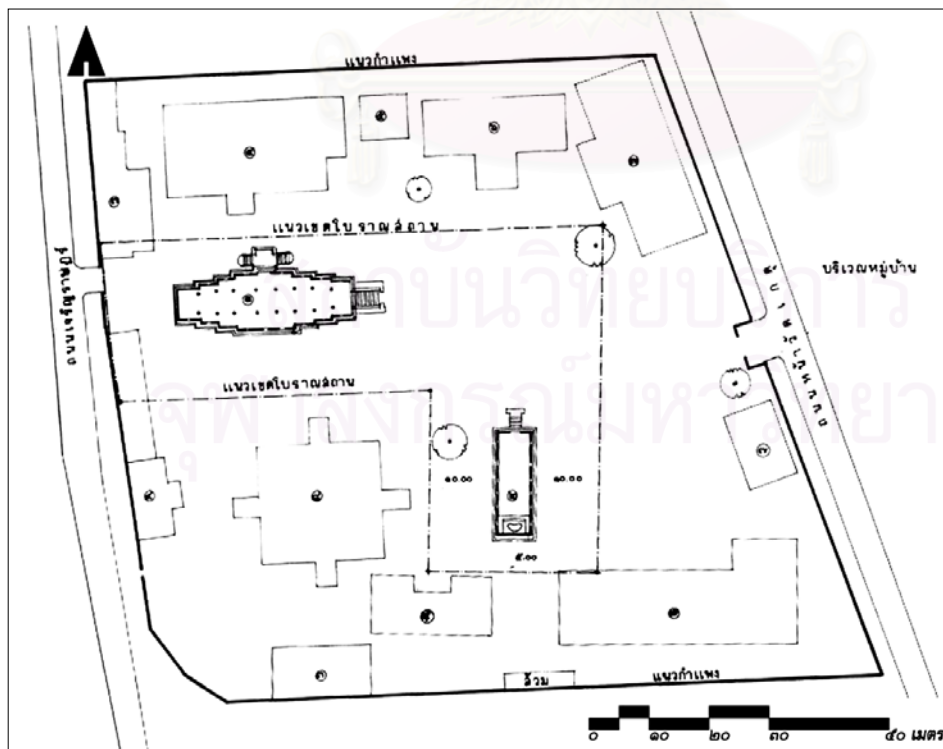
สิ่งก่อสร้าง อาคารเสนาสนะ: วิหาร อุโบสถ พระเจดีย์ หอระฆัง ศาลาการเปรียญ หอพระไตรปิฎก ศาลาเอนกประสงค์ และศาลาบำเพ็ญกุศล

ประวัติการสร้างและบูรณะ: สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๑ ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๘๑ เดิมชื่อ วัดสระเกตุ สร้างขึ้นโดยพระเจ้าสามฝั่งแกน พระราชบิดาของพระเจ้าติโลกราช ผู้จัดการก่อสร้างวัดเกตการามคือ พระยาเมือง พระยาคำ และพระยาลือ (ศิลาจารึกประวัติวัดเกตการาม อยู่ทางด้านทิศใต้ของวิหาร)

เขตติดต่อ:

ทิศเหนือ	จรดที่ดินของราษฎร์
ทิศใต้	จรดที่ดินของราษฎร์และถนนเจริญราษฎร์
ทิศตะวันออก	จรดถนนสาธารณะ
ทิศตะวันตก	จรดที่ดินของราษฎร์และถนนเจริญราษฎร์

ผังวัด: วัดเกตการามตั้งอยู่ในบริเวณย่านที่พักอาศัยที่ค่อนข้างหนาแน่น ทางเข้าหลักอยู่ทางทิศตะวันออกติดต่อกับถนนย่านที่พักอาศัย ทิศตะวันตกมีทางเข้าที่เชื่อมกับถนนเจริญราษฎร์ซึ่งเป็นย่านการค้า ภายในเขตกำแพงวัดไม่ได้มีการแบ่งส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาสอย่างชัดเจน คือ ส่วนพุทธาวาส ที่ประกอบด้วย วิหาร เจดีย์ และอุโบสถนั้น ตั้งอยู่ประมาณส่วนกลางของผังวัด โดยที่ วิหารหลวงหันหน้าไปทางทิศตะวันออกโดยที่อยู่ในแนวใกล้เคียงกับประตูหลักของวัด และอยู่ทางทิศเหนือของพระเจดีย์ ส่วนอุโบสถนั้น อยู่ทิศตะวันออกของพระเจดีย์ และหันหน้าไปทางทิศเหนือ สำหรับส่วนสังฆาวาส ที่ประกอบด้วย กุฏิ ศาลาต่างๆ และอาคารโรงเรียนวัดเกตการาม นั้นตั้งอยู่โดยรอบเขตพุทธาวาส

- ๑ วิหาร
- ๒ อุโบสถ
- ๓ ศาลา
- ๔ กุฏิพระ
- ๕ หอไตร
- ๖ ศาลาบำเพ็ญกุศล
- ๗ ร.ร. วัดเกตการาม
- ๘ เจดีย์

ภาพลายเส้นที่ ๔.๑ ผังบริเวณวัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๑ วิหารวัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๓ ส่วนฐานวิหารวัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๔ บันไดนาควิหารวัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๕ บานประตูลงรักปิดทอง(ลายคำ)
ภาพทวารบาลวิหารวัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๖ พระประธานภายในวิหาร
วัดเกตการาม

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม:

๑ ส่วนผังวิหาร : เป็นวิหารที่มีด้านกว้าง ๓ ห้อง และด้านยาว ๙ ห้อง ตรงกลาง ๓ ห้อง และย่อเก็จด้านหน้า ๓ ครั้ง ด้านหลัง ๓ ครั้ง พื้นที่ห้องหลังสุดประมาณ ๑/๓ ใช้เป็นฐานชุกชีประดิษฐานพระประธานปางมารวิชัย มีทางเข้าออกอยู่ ๓ ทางคือ ทางเข้าด้านหน้าระหว่างเสากลางคู่หน้าและด้านข้างบริเวณส่วนกลางของวิหารห้องที่ ๕ ของวิหาร ทั้งด้านซ้ายและด้านขวา ด้านขวามือของพระประธาน ด้านหน้าของฐานชุกชีมีธรรมมาตตั้งอยู่บนฐานรอง ด้านข้างมีเป็นบันไดทางขึ้นและมีชานพักก่อนเข้าสู่ภายในวิหาร

๒ ส่วนโครงสร้างวิหาร : โครงสร้างของวิหารเป็นระบบเสาและคาน และผนังรับน้ำหนัก เสาวิหารเป็นเสาไม้ โครงสร้างเครื่องบนเป็นระบบที่ล้าหน้าเรียกว่า “ซุ้มมาตังใหม่”

๓ ส่วนฐานวิหาร : เป็นฐานหน้ากระดานซ้อนกันเป็นชั้น ๆ และทำเป็นแบบลบบมุม ๒ แนว ฐานเป็นฐานก่ออิฐฉาบปูนสูงประมาณ ๑.๘๐ เมตร

๔ ส่วนเรือนวิหาร

๔.๑ ผนัง : ผนังเป็นแบบก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสีขาวทั้งข้างนอกและข้างใน การก่อผนังโดยการก่อในช่วงเสาเว้นให้เห็นเสาเป็นช่วง ๆ ก่อขึ้นไปจนถึงแปหัวเสา ผนังภายนอกด้านหลังทำการตกแต่งด้วยลายประดับกระจกเป็นรูปแจกันเถาดอกไม้ แซมด้วยลายดอกกลอยเต็มทั้งผืน

๔.๒ เสาวิหาร : เสาวิหารทั้งหมดเป็นไม้ มี ๓ ลักษณะคือ เสาแปดเหลี่ยม เสากลม และ เสาสี่เหลี่ยม เสาแปดเหลี่ยมเป็นเสาสี่ต้นแถวด้านหน้าสุดของวิหาร การประดับตกแต่งนั้นใช้เทคนิคลายรดน้ำปิดทอง ภายในส่วนห้องไม้ เป็นลายดอกราชวัตร

เสากลม มี ๘ คู่อยู่แนวคูกลางของวิหารต่อจากเสา ๘ เหลี่ยมคู่หน้าเข้าไป การประดับตกแต่งนั้นใช้เทคนิคลายรดน้ำปิดทอง ลายบริเวณห้องไม้แบ่งได้เป็น ๖ คู่แรกเป็นลายเป็นลายดอกราชวัตร คู่ที่ ๗ เป็นลายราชวัตรหน้ากาล คู่ที่ ๘ ซึ่งเป็นคู่ที่ตั้งอยู่หน้าพระประธานเป็นลายคล้ายลายราชวัตรเทพพนม เฉพาะเสากลมที่มีหัวเสาเป็นปูนปั้นประดับกระจกคล้ายบัววง ๒ ชั้น

เสาสี่เหลี่ยม อยู่บริเวณมุมและแนวผนัง การประดับตกแต่งนั้นใช้เทคนิคลายรดน้ำปิดทองทั้งด้านนอกวิหารและในวิหาร มีลายดอกก้านแย่งอยู่ที่เสาแนวด้านหลังสุด และนอกนั้นเป็นลายดอกราชวัตร

๔.๓ บันไดนาค : อยู่ที่ประตูทางขึ้นวิหารด้านหน้า เป็นแบบบันไดนาคแนวตรงออกมาจากเสาคู่กลาง ลักษณะราวบันไดเป็นปูนปั้นรูปมกรคายนา ในส่วนของนาคและหัวมกรนั้นใช้วิธีทำปูนปั้น ประดับกระจกลี โดยเน้นลายที่ส่วนปูน และในส่วนของลำตัวมกรมีการประดับด้วยเกล็ดกระจกลี ลักษณะเป็นมกรคายนาที่มีลายละเอียดมากและนาคมีเขาค่อยกับมังกรจีน

๔.๔ ประตู : ประตูไม่มีซุ้มประดับ ประตูมีการประดับลายลงรักปิดทองด้านหน้า เป็นลายทวารบาล

๔.๕ หน้าต่าง : หน้าต่างไม่มีซุ้มประดับ ประตูมีการประดับลายลงรักปิดทองด้านหน้า

๔.๖ คันทวย(นาคันต์) : ติดอยู่ด้านข้างของเสา มีจำนวนทั้งสิ้น ๑๐ คู่(ไม่นับที่มุมหลังคาคลุมราวบันไดนาคด้านหน้า) ใช้เป็นไม้แกะสลักเป็นรูปพญานาค ปากนกในลักษณะของลายกลุ่มเมฆ ปิดทอง เหมือนกันทุกคู่

๕ ส่วนยอดวิหาร : ลักษณะหลังคาด้านหน้า ๕ ชั้น ๒ ตับ และด้านหลัง ๔ ชั้น ๒ ตับ เหตุที่ด้านหน้ามี ๕ ชั้นนี้ก็เพราะว่าได้มีการทำเป็นมุขหลังคาคลุมบันไดนาคขึ้นมาอีก ๑ ชั้น ภายในทำการตีฝ้าบริเวณช่วงเสาคู่กลางตลอดแนวตกแต่งด้วยดาวเพดาน และภาพแกะสลักสัตว์มงคล ที่ชายคามีการติดแผ่นไม้ฉลุ ที่เรียกว่า แป้นน้ำย่อย

๕.๑ ช่อฟ้า : ช่อฟ้าปากนกปิดทอง

๕.๒ ทางหงส์ : ทางหงส์เป็นรูปหัวนาคมีรายละเอียดค่อนข้างมาก ปิดทองประดับกระจก

๕.๓ ราวระกา : ราวระกาไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกใบระกากลักษณะสั้นๆ มีขนาดเรียงกันเป็นแนว
อยู่ด้านล่าง

๕.๔ หน้าบัน(หน้าแหบ) : ที่หลังคามุขคลุมบันได และด้านหลังเป็นหน้าบัน(หน้าแหบ)แบบกรอบหน้าจั่ว
พิเศษ เป็นไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีที่พื้นลาย ลักษณะลายส่วนใหญ่ เป็นลายพันธุ์พฤกษา

๕.๕ โถงคิ้ว : เป็นไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีที่พื้นลาย ลักษณะเป็นรูปโค้งหน้านางต่อกัน ๒อัน ใช้
ลายส่วนใหญ่ เป็นลายพันธุ์พฤกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๑ วิหารวัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๓ ส่วนฐานวิหารวัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๔ บันไดนาควิหารวัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๕ บานประตูลงรักปิดทอง(ลายค่า)
ภาพทวารบาลวิหารวัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๖ พระประธานภายในวิหาร
วัดเกตการาม

สถาบันวิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๗ โก่งคิ้วไม้แกะสลักวิหาร
วัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๘ คันทวย(นาคหัน)ไม้แกะสลักวิหาร
วัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๙ บัวหัวเสาและผ้าเพดานภายในวิหาร
วัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๑๐ ผ้าเพดานภายในวิหารวัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๑๑ ผ้าเพดานห้องพระประธานวิหาร
วัดเกตการาม

รูปภาพที่ ๔.๑๒ หน้าบัน(หน้าแหนบ)วิหาร
วัดเกตการาม

สถาบัน
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๔.๒.๒ วัดบุพพาราม

ที่ตั้ง: เลขที่ ๑๔๓ ถ.ท่าแพ ต.ช้างกลาง อ.เมือง จ.เชียงใหม่

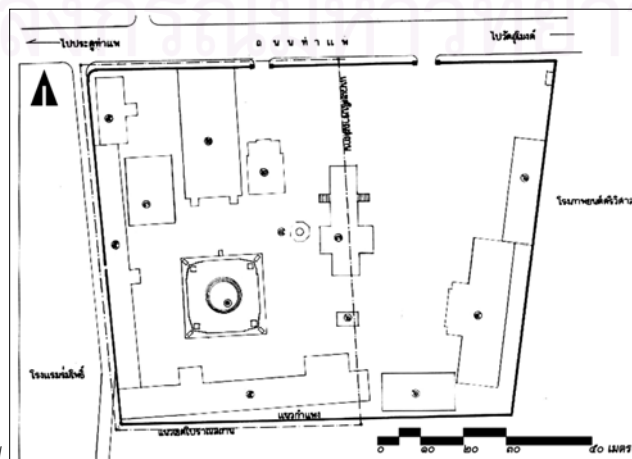
สิ่งก่อสร้าง อาคารเสนาสนะ: พระเจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอมณเฑียรธรรม ศาลาการเปรียญ กุฏิ ๒หลัง และศาลาอเนกประสงค์

ประวัติการสร้างและบูรณะ: วัดบุพพาราม สร้างในสมัยพญาเมืองแก้ว พ.ศ. ๒๐๓๙-๒๐๖๙ ชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวถึงการสร้างวัดบุพพารามว่า “พระเจ้าพิลกปนัดดาธิราช หลังจากได้อภิเษกแล้วในปีที่ ๒ ได้โปรดให้สร้างอารามขึ้นอารามหนึ่ง ในหมู่บ้านที่พระราชขัยกาครั้งเป็นพระยุพราช และพระราชบิดาของพระองค์เคยประทับมาก่อน เมื่อวันอังคาร ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีมะโรง จุลศักราช ๘๕๘(พ.ศ.๒๐๔๐) พระองค์ตั้งชื่ออารามนั้นว่าบุพพารามแปลว่า อารามตะวันออก โดยหมายให้สร้างอารามนั้นให้อยู่ทางทิศบูรพาแห่งราชธานีนครเชียงใหม่” ต่อมาในปีที่ ๓ ของการขึ้นครองราชย์พญาเมืองแก้วทรงโปรดให้สร้างปราสาทขึ้นองค์หนึ่งท่ามกลางมหาวิทยาลัย ในอาราม เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเงินและอย่างเข้าปีที่๔ของการขึ้นครองราชย์พญาเมืองแก้วทรงพระไตรปิฎกฉบับลงทองและหอมณเฑียรธรรม

เขตติดต่อ:

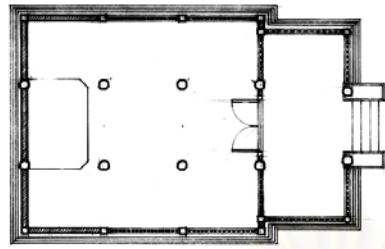
ทิศเหนือ	จรดถนนท่าแพ
ทิศใต้	จรดบ้านพักอาศัย และอาคารพาณิชย์
ทิศตะวันออก	จรดอาคารพาณิชย์
ทิศตะวันตก	จรดอาคารพาณิชย์

ผังวัด: วัดบุพพาราม ตั้งอยู่ในย่านพาณิชย์มีการค้าและการสัญจรหนาแน่น บนถนนท่าแพซึ่งเป็นถนนที่มีความสำคัญมาแต่สมัยราชวงศ์มังราย และถนนสายนี้เป็นถนนที่ตรงกับแกนหลักของเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมักมีขบวนแห่หรือพิธี ประเพณีต่างๆ ที่ใช้ถนนสายนี้ ภายในเขตกำแพงวัดประกอบด้วยส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาส ที่ไม่ได้มีการแบ่งอย่างชัดเจน คือ ส่วนพุทธาวาส ที่ประกอบด้วย วิหาร พระเจดีย์ อุโบสถ และหอมณเฑียรธรรม ตั้งอยู่ในส่วนตะวันตกของผังวัด วิหารมี ๒ หลัง คือ วิหารหลวง และวิหารโถงซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของวิหารหลวง ทั้งสองหันหน้าทางทิศเหนือสู่ถนนท่าแพ ผังวัดมีประตูทางเข้าทางด้านนี้ ๒ ทาง ในส่วนตะวันออกของผังวัดมีประตูทางเข้าที่เข้าไปสู่ลานภายในวัด ส่วนตะวันตกมีประตูทางเข้าซึ่งเป็นแกนเดียวกับวิหารโถงหลังเล็ก พระเจดีย์อยู่หลังวิหารหลวง และอุโบสถตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของวิหารหลวง ส่วนหอไตรหรือหอมณเฑียรธรรมอยู่ถัดจากวิหารโถงหลังเล็กไปทางทิศตะวันออก สำหรับส่วนสังฆาวาส ที่ประกอบด้วย กุฏิ ศาลาต่างๆ นั้นตั้งอยู่กระจายโดยรอบเขตพุทธาวาสและวางอยู่ตามแนวกำแพงวัดมีลานโล่งที่เชื่อมกับทางเข้าถนนท่าแพในส่วนตะวันออกของผังวัด

- ๑ เจดีย์
- ๒ วิหาร
- ๓ อุโบสถ
- ๔ ร.ร. ปริยัติธรรม
- ๕ ศาลา
- ๖ ศาลา
- ๗ หอไตร
- ๘ บ่อน้ำทิพย์

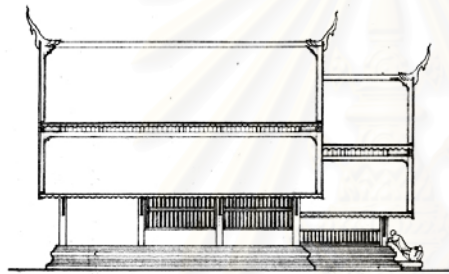
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๓ ผังบริเวณวัดบุพพาราม

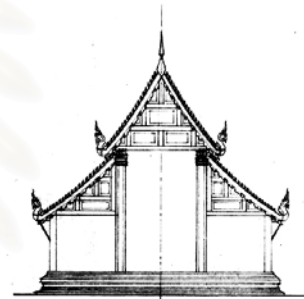
ผังพื้นวิหาร

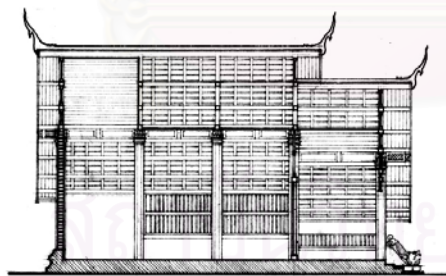
รูปด้านทิศเหนือ

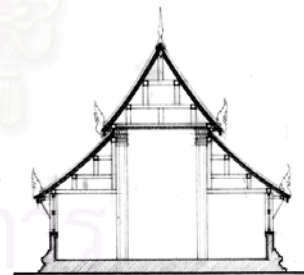
รูปด้านทิศตะวันตก

รูปด้านทิศใต้

รูปตัดตามยาว

รูปตัดตามขวาง

ภาพลายเส้นที่ ๔.๔ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดบุพพาราม

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

๑ ส่วนผังวิหาร : ผังด้านกว้างมี ๓ ห้อง ด้านยาว ๔ ห้อง ลักษณะผังเป็นแบบด้านข้างส่วนหลัง ๓ ห้อง และย่อเก็จออกข้างหน้า ๑ ครั้ง ระดับความสูงของพื้นภายในประมาณ ๐.๖๐ เมตร จากระดับพื้นภายนอก ห้องแรกด้านหน้าเป็นระเบียบ ส่วนห้องหลังสุดเป็นฐานชุกชีประดิษฐานพระประธานขนาดใหญ่เกือบเต็มพื้นที่ ประตูเข้าออกมีอยู่ทางเดียวคือประตูทางเข้าอยู่ระหว่างเสาคู่กลางที่ต่อกับห้องระเบียบ

๒ ส่วนโครงสร้างวิหาร : โครงสร้างของวิหารเป็นระบบเสาและคาน และผนังรับน้ำหนัก เสาวิหารเป็นเสาไม้ โครงสร้างเครื่องบนเป็นระบบที่ล้านนาเรียกว่า “ซื่อม้าย่างใหม่”

๓ ส่วนฐานวิหาร : เป็นแบบฐานหน้ากระดานรับฐานบัวคว่ำ และจึงรับตัวเรือนวิหาร ฐานเป็นแบบก่ออิฐฉาบปูนสูงประมาณ ๖๐ ซม.

๔ ส่วนเรือนวิหาร ประตูด้านหน้าเป็นประตูไม้มีการประดับลายด้วยปูนปั้นรูปเทวบาลประดับบานประตูซ้ายและขวาไม่เหมือนกัน และห้อง ๒ ข้างซ้ายขวาของประตูมีหน้าต่างติดลูกกรงไม้ ส่วนห้องด้านข้างของวิหารนั้นไม่มีหน้าต่างเพราะเป็นลูกกรงไม้ติดอยู่

๔.๑ **ผนัง :** ในส่วนของห้องแรกเป็นห้องระเบียบมีการประดับราวระเบียบไม้ระแนงทุกด้าน ในส่วนห้องภายในวิหาร ๒ ห้องมีการก่ออิฐฉาบปูนขึ้นมาระดับราวระเบียบ แล้วเหนือแนวก่ออิฐนี้มีลูกกรงระแนงไม้ต่อกัน ๒ แนว ปิดจนถึงใต้แปหัวเสา และในช่วงเสาด้านข้าง ๒ ช่วงนี้มีการประดับซุ้มแกะสลักคล้าย ๆ โกงคิ้วอยู่ใต้แปหัวเสาด้วย ส่วนในห้องสุดท้ายซึ่งเป็นห้องที่ประดิษฐานพระประธานนั้นทำการก่ออิฐปิดทึบจนถึงระดับแปหัวเสา และระดับซุ้มทุกด้าน ลักษณะผนังด้านข้างและด้านหลังจะเว้นให้เห็นแนวเสาไม้เป็นช่วง ๆ

๔.๒ **เสาวิหาร :** ลักษณะเสาในผังมี ๒ ลักษณะ คือ เสาไม้ ๘ เหลี่ยม และเสาไม้ ๔ เหลี่ยมจัตุรัส

เสาไม้ ๘ เหลี่ยม ขนาดประมาณ ๐.๔๐ เมตร เป็นเสาคู่กลางทั้งหมด การตกแต่งคือที่เสาแนวแรกเป็นการตกแต่งโดยปูนปั้นสะตายจีน ลายดอกก้านแย่งมีการติดกระจกที่ตัวดอกและเสาแนวที่ ๒ เป็นการใช้เทคนิครดน้ำปิดทองลายที่ใช้ในส่วนท้องไม้เป็นลายดอกลอย ส่วนที่เหลือเป็นเพียงการทาสีเฉยๆ และที่เสา ๘ เหลี่ยมทุกต้นมีการประดับบัวหัวเสาปูนปั้นประดับกระจกลักษณะแบบบัวแวง

เสาไม้ ๔ เหลี่ยมจัตุรัส เป็นเสาด้านข้างและเสามุมขนาดประมาณ ๐.๒๕ เมตร ที่เสาสี่เหลี่ยมบริเวณแถวแรกมีสภาพที่ทรุดโทรมแต่สังเกตเห็นว่าน่าจะมีการตกแต่งแบบปูนปั้นสะตายจีน และมีบัวหัวเสาแบบเสาแปดเหลี่ยม

๔.๓ **บันไดนาค :** ไม่เป็นราวบันไดนาคแต่เป็นลักษณะของตัวมอมปูนปั้นกำลังกลานเตี้ยๆอยู่ทั้ง ๒ ข้าง

๔.๔ **ประตู :** เป็นบานไม้ประดับด้วยลายปูนปั้นรูปทวารบาล

๔.๕ **หน้าต่าง :** มีหน้าต่าง ๒ บานที่ด้านข้างทั้ง ๒ ของประตูทางเข้า มีลูกกรงไม้ติดอยู่ เป็นหน้าต่างเปิดเข้าแบบมีอกเสา และการตกแต่งเพียงทาสีเฉยๆ

๔.๖ **คันทวย(นาคทนต์) :** จากตำแหน่งแล้วจะมีอยู่ด้วยกันทั้งหมด ๕ คู่ แต่งเนื่องจากสภาพทรุดโทรมและชำรุด จึงพบได้เพียงบางชิ้น ลักษณะเป็นไม้แกะสลัก ลายที่พบได้แก่ ลายคนถวายนาค และลายครุฑขุดนาค เป็นต้น

๕ ส่วนยอดวิหาร ส่วนยอดวิหาร : ลักษณะหลังคาเป็นแบบ ๒ ชั้น ๒ ตับ ชั้นล่างคลุมห้องระเบียบ ชั้นบนคลุมส่วนภายในวิหารทั้งหมด มีเชิงชายที่เป็นแผ่นไม้ฉลุลาย ที่เรียกว่า แป้นน้ำย่อยติดอยู่ โครงสร้างหลังคาเป็นโครงสร้างไม้ระบบม้าย่างใหม่ ภายในมักตีฝ้าประดับดาวเพดานด้วยเครื่องถ้วยชาม การตีฝ้าตีเฉพาะแนวกลางของวิหารและตีฝ้าระดับหัวเสาภายใน

๕.๑ ข้อฟ้า : เป็นไม้ ทรงข้อฟ้าปากนก สภาพทรุดโทรม

๕.๒ ทางหงส์ : ทางหงส์เป็นรูปหัวนาคมีรายละเอียดค่อนข้างมาก ปิดทองประดับกระจก

๕.๓ ราวระกา : ราวระกาไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจก ใบระกากลักษณะสั้นๆ มีขนาดเรียงกันเป็นแนว อยู่ด้านล่าง

๕.๔ หน้าบัน(หน้าแหบ) : หน้าบันด้านหน้าเป็นช่องลูกฟ้าในโครงสร้างไม้ตั้งใหม่ ประดับด้วยปูนปั้นปิดทอง ในส่วนของแนวโครงสร้างเป็นลายดอกไม้ประดับกระจกสีเรียงกัน และมีลายเทวดายืนพนมมืออยู่สามองค์ที่ส่วนโครงสร้างทางตั้งบริเวณกลางของหน้าแหบ ส่วนในช่องลูกฟ้าแต่ละช่องนั้นเป็นกรอบแบบเงินประดับกระจกสี

๕.๕ โถงคิ้ว : โถงคิ้วตรงกลางเป็นลักษณะส่วนของวงกลม ๒ อันต่อกันมีส่วนแหลมตรงกลาง ส่วนที่ด้านข้างเป็นลักษณะส่วนของวงกลมติดไว้ในช่วงเสา การตกแต่งเป็นการใช้ปูนปั้นติดเป็นลายพันธุ์ และปิดทองประดับกระจก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๑๓ วิหารวัดบุพพาราม

รูปภาพที่ ๔.๑๔ ส่วนฐานวิหารวัดบุพพาราม

รูปภาพที่ ๔.๑๕ ราวบันไดปูนปั้นรูปตัวมอมวิหาร
วัดบุพพาราม

รูปภาพที่ ๔.๑๖ ผนังซีกรงไม้วิหารวัดบุพพาราม

รูปภาพที่ ๔.๑๗ ประตูประดับลายปูนปั้นภาพ
ทวารบาลวิหารวัดบุพพาราม

รูปภาพที่ ๔.๑๘ พระประธานภายในวิหาร
วัดบุพพาราม

สถาบันวิจัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๑๙ ซุ้มประตูไม้ และหน้าต่าง
วิหารวัดบุพพาราม

รูปภาพที่ ๔.๒๐ เชิงชาย(แป้นน้ำย่อย)
ไม้แกะสลักวิหารวัดบุพพาราม

รูปภาพที่ ๔.๒๑ ส่วนโครงสร้างหลังคาด้านข้าง
วิหารวัดบุพพาราม

รูปภาพที่ ๔.๒๒ ฝาเพดานวิหารวัดบุพพาราม

รูปภาพที่ ๔.๒๓ หน้าบันด้านข้างวิหารวัดบุพพาราม

รูปภาพที่ ๔.๒๔ หน้าบัน(หน้าแหนบ)
วิหารวัดบุพพาราม

๔.๒.๓ วัดปราสาท

ที่ตั้ง: ถ.อินทวโรรส ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

สิ่งก่อสร้าง อาคารเสนาสนะ: วิหาร อุโบสถ กุฏิ และศาลา

ประวัติการสร้างและบูรณะ: วัดปราสาทเป็นวัดเก่าแก่ที่มีการก่อสร้างอยู่ภายในกำแพงเมืองเชียงใหม่ ชื่อของวัดปราสาทคงสืบเนื่องมาจากการสถาปนาธรรมภายในวัดคือตัวโขงปราสาทที่เป็นสิ่งสำคัญของวัดในภาษาพื้นเมืองอาจเรียกว่า “ปราสาท” ซึ่งหมายถึง เรือนยอดเป็นชั้นๆ สำหรับที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินหรือเป็นที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์^๑ วัดแห่งนี้มีชื่อปรากฏในหลักศิลาจารึกโบราณ คือ ศิลาจารึกการสร้างวัดตโปธาราม(วัดจำเปิง) โดยพระนางอติปาเทวี พระอัครมเหสีของพระเจ้ายอดเชียงราย ในปี จ.ศ. ๘๕๔ หรือ พ.ศ. ๒๐๓๕ ซึ่งได้กล่าวถึงรายนามพระภิกษุสงฆ์ที่ได้ทรงอาราธนาเพื่อประกอบพิธี ซึ่งมีพระนามของพระภิกษุจากวัดปราสาทด้วย ดังข้อความ

“...พระมหาสวามีญาณโพธิ วัดป่าแดง พระมหาเถรสุครี วัดมหาโพธิ พระมหาเถรธรรมเสนาบดี **มหาเถรสังฆกรรมฐิรปราสาท** และพระมหาเถรญาณสาคร อารามิสระ ทั้ง ๕ รูปเป็นประธาน...”

ดังนั้นจึงอาจสันนิษฐานได้ว่า วัดนี้น่าจะมีมาก่อน พ.ศ. ๒๐๓๕ และน่าจะมีการให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด แม้แต่คราวที่เชียงใหม่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่าก็ยังได้มีการซ่อมแซมเรื่อยมา ดังปรากฏที่คำจารึกใต้ฐานพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัยที่ประดิษฐานในวิหาร ว่ามีการสร้างเมื่อ จ.ศ. ๙๕๒ หรือ พ.ศ. ๒๑๓๓ นอกจากนั้นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน โดยเฉพาะวิหารนั้น น่าจะมีการสร้างในช่วงสมัยพระยาธรรมลังกา(พ.ศ. ๒๓๘๔-๒๓๘๖) ซึ่งมีพระยาหลวงสามล้าน(หนานขัติยะ) เป็นประธานในการสร้างวิหาร เจดีย์อุโบสถ ชุมปราสาทในปี พ.ศ. ๒๓๖๖ ดังปรากฏในบันทึกว่า

“...วัดปราสาท ข้าก็สร้างพระวิหาร ข้าทานปราสาทโขง พระเจ้ากัณฑ์วิหาร ก็ได้ทานแล้ว...”^๒

ซึ่งสัมพันธ์กับจารึกที่เขียนไว้ที่ฝาผนังด้านทิศใต้ อ่านได้ว่า **จุลศักราช ๑๑๘๔ ตัว ปีฉลูสน่ากัมโภชที่ไกร** ไทยภาษาว่าปีกำเม็ด อันน่าจะเป็นการเขียนเพื่อแสดงให้เห็นถึงปีที่สร้าง ซึ่งเป็นปี พ.ศ. ๒๓๖๖ นั้นเอง ต่อมาวิหารได้มีการซ่อมแซมในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ โดยนายชัยยา พูนศิริวงศ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ เป็นประธานเพื่อนำผ้าป่ามาทอดเพื่อบูรณะวิหาร ส่วนตัวปราสาททำวิหารมีการซ่อมแซมในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๖๙ โดยมีครูบาศรีวิชัยเป็นประธาน

เขตติดต่อ:

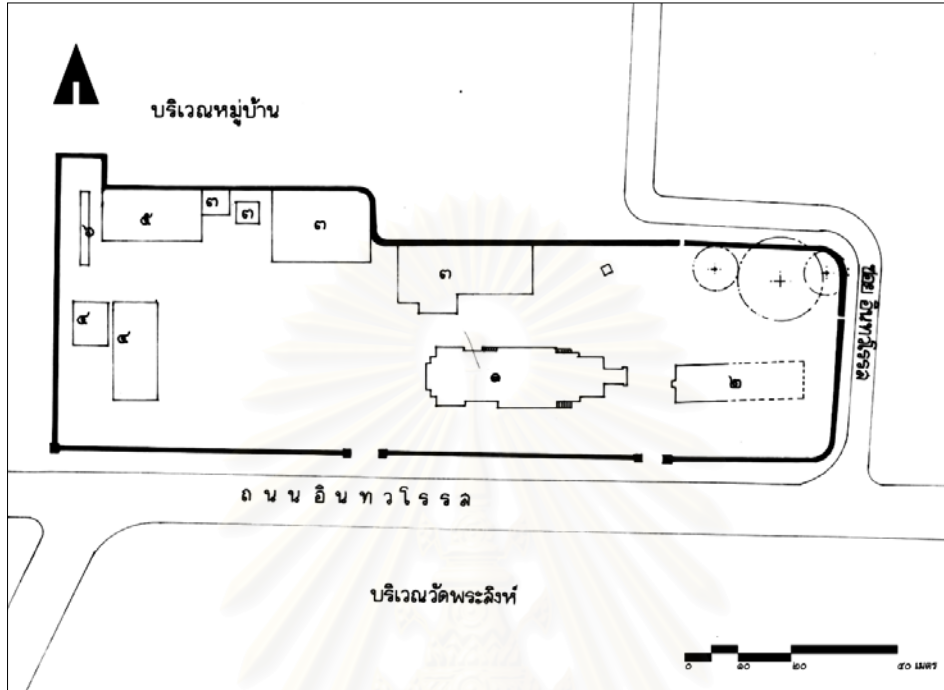
ทิศเหนือ	จรดบ้านพักอาศัย
ทิศใต้	จรดถนนอินทวโรรส
ทิศตะวันออก	จรดซอยถนนอินทวโรรส และวัดผาบ่อง
ทิศตะวันตก	จรดบ้านพักอาศัย อาคารพาณิชย์

ผังวัด: วัดปราสาทตั้งอยู่ภายในกำแพงเมือง ใกล้ๆ กับประตูสวนดอก ทางทิศตะวันออกอยู่ใกล้กับวัดผาบ่อง และทางทิศใต้เป็นถนนอินทวโรรสและวัดพระสิงห์ ซึ่งบริเวณนี้ปัจจุบันเป็นย่านพักอาศัย และย่านพาณิชย์ภายในเขตกำแพงเมือง ผังวัดมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าตามยาวตะวันออก-ตะวันตก ภายในเขตกำแพงวัดประกอบด้วยส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาส ที่ไม่ได้มีการแบ่งอย่างชัดเจน คือ ส่วนพุทธาวาส ที่ประกอบด้วย วิหาร อุโบสถ ซึ่งอยู่ในส่วนทางตะวันออกของผังวัด วิหารตั้งอยู่ด้านหลังและแนวเดียวกันกับอุโบสถ ประตูทางเข้ามี ๒ ทางคือ ส่วนทิศตะวันออกของผังวัดมี

^๑ อุดม รุ่งเรือง, **พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง** (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๒๓), หน้า ๖๗๑.

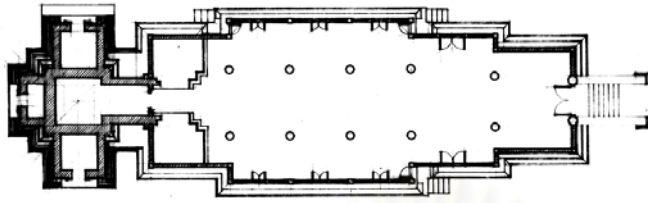
^๒ พระครูชินวงศาบุตร(สิงโต ชินวงศ์), **วัดปราสาทและบันทึกพระยาหลวงสามล้าน** (เชียงใหม่: พระสิงห์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓.

ประตูทางถนนอินทวโรรสทางทิศใต้ เข้าไปสู่ลานโล่งเล็กๆ ที่อยู่ระหว่างวิหารกับอุโบสถ ส่วนตะวันตกของผังวัดมีประตูทางเข้าทางถนนอินทวโรรสทางทิศใต้ เข้าไปสู่ลานโล่งกว้างหลังวิหาร สำหรับส่วนสังฆาวาส ที่ประกอบด้วย กุฏิ ศาลาต่างๆ นั้นตั้งอยู่ในส่วนตะวันตกของผังวัดหรือในส่วนด้านหลังของวิหาร

ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๕ ผังบริเวณวัดปราสาท

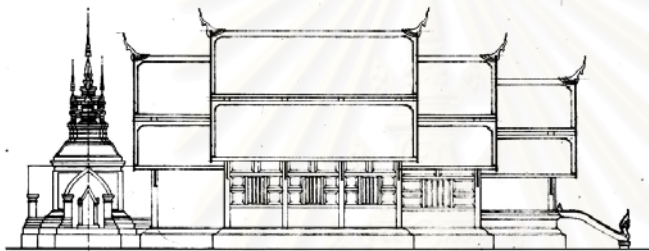
- ๑ วิหาร
- ๒ ปราสาท(อุโบสถ)
- ๓ กุฏิ
- ๔ ศาลา
- ๕ สวนหย่อม
- ๖ ห้องน้ำ
- ๗ บ่อบาดาล

ผังพื้นวิหาร

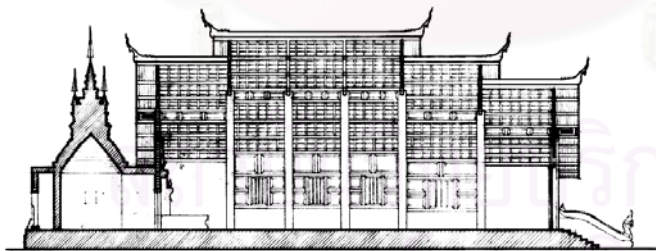
รูปด้านทิศตะวันออก

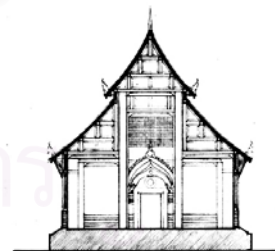
รูปด้านทิศใต้

รูปด้านทิศตะวันตก

รูปตัดตามยาว

รูปตัดตามขวาง

0 ๒ ๔ ๘ ๑๖ เมตร
ภาพลายเส้นที่ ๔.๖ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดปราสาท

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม:

๑ ส่วนผังวิหาร : เป็นวิหารที่มีผังด้านกว้าง ๓ ห้อง ด้านยาว ๖ ห้อง ด้านยาวเริ่มจาก ผังส่วนกลาง ๓ ห้อง ย่อเก็จด้านหลัง ๑ ช่วง ด้านหน้า ๒ ช่วง ผัง ห้องสุดท้ายใช้พื้นที่ ๑ ใน ๓ เป็นฐานชุกชีพระประธาน ห้องสุดท้ายนี้มีส่วนต่อกับมณฑปก่ออิฐด้านหลังวิหาร ห้องด้านหน้าสุดไม่มีมุขระเบียง มีทางเข้าออก ๒ ทาง คือที่ ประตูหน้าหน้า ประตูข้างทางฝั่งเหนือตรงบริเวณยกเก็จก่อห้องสุดท้ายวิหารหันไปทางทิศตะวันตก

๒ ส่วนโครงสร้างวิหาร : โครงสร้างของวิหารเป็นระบบเสาและคาน และผนังรับน้ำหนัก เสาวิหารเป็นเสาไม้ทั้งหมด โดยเป็นเสาสี่เหลี่ยมอยู่ด้านข้างตามแนวผนัง เสาคู่กลางเป็นวงกลมยกเว้นคู่นำสุดเป็นเสา ๘ เหลี่ยม โครงสร้างเครื่องบนเป็นระบบที่ล้าหน้าเรียกว่า “ซุ้มม้ายี่ใหม่”

๓ ส่วนฐานวิหาร : ก่ออิฐถือปูน สูงประมาณ ๑.๒๐ เมตร ในช่วงห้องแรกทำเป็นฐานหน้ากระดานรับบัวคว่ำ ท้องไม้และบัวลูกแก้วอกไก่ขนาดใหญ่ ส่วนห้องถัดไปทั้งหมดเป็นฐานหน้ากระดานรับบัวคว่ำ

๔ ส่วนเรือนวิหาร

๔.๑ ผังวิหาร : ส่วนห้องแรกและห้องสุดท้ายเป็นแบบก่อปูนที่บิขึ้นไปจนถึงแปหัวเสา และก่อเว้นแนวเสาไม้ไว้ ส่วนในห้องที่เหลือเป็นแบบก่อผนังสูงจากฐานประมาณ ๑.๐๐ เมตรแล้งจึงทำเป็นฝาไม้เข้ลิ้น หรือที่เรียกว่า ฝาตาผ้า ทาสีดำ ลักษณะคล้ายฝาปะกนของทางภาคกลาง โดยใช้ลูกตั้ง ลูกนอนและตาผ้าขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นลักษณะการทำผนังอย่างหนึ่งของล้านนา จากร่องรอยที่ปรากฏหลักฐานที่ผนังด้านหน้าได้เห็นการก่อปูนทับไปบนลวดลายปูนปั้นประดับเสา ทำให้สันนิษฐานว่าวิหารหลังนี้อาจเคยเป็นวิหารโถงมาก่อน สำหรับห้องท้ายของวิหารมีฐานชุกชีติดผนังประดิษฐานพระพุทธรูป เว้นช่วงกลางไว้ทำเป็นประตูประดับซุ้มโขง เป็นทางเข้าที่เชื่อมกับมณฑปด้านหลังวิหาร ภายในเป็นห้องที่ประดิษฐานพระประธานปูนปั้นขนาดเต็มห้อง

การตกแต่ง สำหรับผนังภายในห้องสุดท้าย มีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายรดน้ำปิดทอง ผนังด้านทิศเหนือและทิศใต้ เป็นภาพประวัติในตอนต่างๆ ของพระพุทธเจ้า ผนังด้านตะวันตกเป็นภาพอดีตพระพุทธเจ้าประทับนั่งเหนือโพธิบัลลังก์ บนพื้นสีแดงสลักด้วยภาพที่วางบาตรซึ่งขาตั้งยาว แกวละ ๑๐ องค์กร จำนวน ๓ แกว การประดับเช่นนี้มีทั้งทางซ้ายและขวาของซุ้มโขง และยังมีภาพอดีตพระพุทธเจ้าประทับยืนเหนือแถวอดีตพระพุทธเจ้าประทับนั่ง ซึ่งปัจจุบันเลือนรางจนแทบจะมองไม่เห็น

๔.๒ เสาวิหาร : เสาวิหารทั้งหมดเป็นไม้ มี ๓ ลักษณะคือ เสาแปดเหลี่ยม เสากลม และ เสาสี่เหลี่ยม

เสาแปดเหลี่ยมมีคู่เดียวอยู่ที่คู่งกลางด้านหน้าสุดของวิหาร การประดับตกแต่งนั้นใช้เทคนิคปูนปั้นสะอาดเงิน แบ่งเป็นสามส่วนคือลายกรวยเชิง ลายท้องไม้เป็นลวดลายตอกไม้ และบัวหัวเสาคล้ายบัวแวง

เสากลม มี ๕ คู่อยู่แนวคู่งกลางของวิหารต่อจากเสา ๘ เหลี่ยมคู่นำเข้าไป การประดับตกแต่งนั้นใช้เทคนิคลายรดน้ำปิดทอง ลายบริเวณท้องไม้แยกได้เป็น ๕ คู่

คู่งที่ ๑ ลายก้านแย่งภายในเป็นรูปยักษ์

คู่งที่ ๒ ลายก้านแย่งภายในเป็นรูปวาทหรือหนุมาณ

คู่งที่ ๓ ลายก้านแย่งภายในเป็นรูปราหูอมจันทร์

คู่งที่ ๔ ลายก้านแย่งภายในเป็นรูปเทพพนม

คู่งที่ ๕ ลายก้านแย่งภายในเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์

เสาสีเหลือง อยู่บริเวณมุมและแนวผนัง ภายนอกตกแต่งเฉพาะเสาที่อยู่มุมด้านหน้าโดยเทคนิคปูนปั้นสะอาด ยจีน ภายในทั้งหมดตกแต่ง บริเวณท้องไม้เป็นลายสัตว์ต่างๆ และพันธุ์พฤกษา การประดับตกแต่งนั้นใช้เทคนิคลายรดน้ำ ปิดทอง

๔.๓ บันไดนาค : ก่ออิฐถือปูน ทำเป็นรูปมกรคายพญานาคอ้าปาก มีหงอนยาว หางพญานาคเป็นราวบันไดขึ้นไปจนถึงเสาศิลาฐานโดยทำปลายหางขมวดเป็นวงซ้อนกัน ๓ ชั้น เหมือนกันทั้งสองข้าง

๔.๔ ซุ้มประตูโขง : อยู่บริเวณประตูทางเชื่อมห้องทำวิหารและมณฑปข้างหลัง เป็นส่วนที่แบ่งฐานชุกชีออกเป็นสองส่วนเว้นตรงกลางเป็นทางประตู ซุ้มโขงประตูเป็นซุ้มโค้ง ๒ ชั้น ซุ้มโค้งชั้นล่างทำในลักษณะคล้ายกระบี่งมยอดแหลมปลายซุ้มโค้งชั้นล่างเป็นรูปหงส์ยืนหันหน้ามองเข้าไปในกรอบซุ้ม ในตัวกรอบโค้งมีการนำเอาฝาซามเบญจรงค์มาตกแต่งเป็นใจกลางของดอกไม้ล้อมรอบจำนวนทั้งสิ้น ๓ ฝา ซุ้มโค้งชั้นบนทำเป็นรูปมกรสองตัว ทำหางยกขึ้นพันเกี่ยวกันขึ้นไปเป็นยอดซุ้ม และในส่วนช่องว่างที่ทางมกรพันเกี่ยวกันนั้นตกแต่งด้วยฝาซามเบญจรงค์ ปลายซุ้มด้านบนนี้เป็นรูปเศียรนาคข้างละ ๕ เศียรกำลังถูกมกรกลืน กรอบภายในซุ้มโขงใช้กระจกเงินที่ตัดเป็นรูปวงกลมและปั้นปูนเป็นกลีบโดยรอบลักษณะคล้ายดอกไม้หรือสัญลักษณ์แทนดวงอาทิตย์^๖ โดยรอบดวงอาทิตย์นี้มีการปั้นปูนเป็นรูปตัวมอมคลานไถ่กัน ๖ ตัวได้กรอบซุ้มเป็นคานไม้มีการพอกปูนนั้นไว้ แล้วปั้นเป็นรูปสัตว์ อยู่ภายในกรอบช่องกระจก

๔.๕ แผงพระพิมพ์ : ที่ผนังห้องทำในช่วงระหว่างเสาคู่กลาง มีการนำพระพิมพ์ขนาดเล็กจำนวนมากมาเรียงติดกันที่ผนัง โดยอยู่เหนือกรอบซุ้มโขงประตูจรดหน้าบัน(หน้าเหนบ)ด้านหลัง ทั้งนี้การสร้างแผงพระพิมพ์นั้นเป็นการแสดงถึงเรื่องจำนวนของพระพุทธเจ้าที่มาตรัสรู้นั้นมีมากมายเหลือคณานับ และทางล้านนามการสร้างแผงพระพิมพ์ในสองลักษณะคือ การสร้างเป็นแผงไม้ขนาดเล็กในรูปของกรอบซุ้มแล้วบรรจุพระพิมพ์ไว้ภายในกรอบซุ้มนี้ แล้วจึงนำไปประดิษฐานไว้ยังฐานชุกชีภายในวิหาร อีกรูปแบบหนึ่งคือการสร้างแผงพระพิมพ์ติดกับผนังไว้เลย ซึ่งรูปแบบหลังนี้เราสามารถพบได้ที่ วิหารวัดต้นแก้ว วัดทางดง อ.ทางดง จ.เชียงใหม่ ซึ่งมีการสร้างราว พ.ศ. ๒๔๐๑ อันแสดงให้เห็นถึงความนิยมรูปแบบการตกแต่งผนังด้วยแผงพระพิมพ์ในช่วงยุคต่อมา^๗

๔.๖ ประตู : มีประตูทางเข้าออกวิหาร ๒ ทางคือ ประตูหลักด้านหน้า ซึ่งทำเป็นแผ่นไม้ปิดอยู่กับบันไดนาค ล้นนิษฐานว่าคงมีการใส่ประตูนี้ในภายหลัง ประตูอีกทางคือประตูทางทิศเหนือ บริเวณด้านหลังของผนังห้องที่ ๕ มีการทำบันไดเล็กๆขึ้นมา ไม่มีการตกแต่งบานประตู

๔.๗ หน้าต่าง : มีการติดตั้งหน้าต่างเฉพาะในห้องที่ ๒ ถึงห้องที่ ๕ เท่านั้น ซึ่งอยู่ตรงกลางของฝาตาผ้า มีการติดลูกกรงไม้ที่หน้าต่าง ไม่มีการตกแต่งที่บานหน้าต่าง

๔.๘ มณฑปหลังวิหาร : เป็นอาคารสีเหลืองก่ออิฐถือปูน ภายในก่อเป็นห้องเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ โดยทั้งหมดมีฐานเตี้ยรองรับ ๕ ชั้น ฐานบัวคว่ำต่อขึ้นไปเป็นเรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่มีการทำซุ้มจรนำออกทั้ง ๔ ด้าน ซุ้มทางทิศตะวันออกเป็นทางเชื่อมกับด้านหลังวิหาร ซุ้มที่เหลืออีก ๓ ด้านมีปลายซุ้มแหลม ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปที่มีลักษณะคล้ายกับองค์พระพุทธรูปประธานภายในเรือนธาตุ ประทับเหนือดอกบัวหันพระพักตร์ออก ส่วนยอดของมณฑปทำเป็นหลังคาลาด รับยอดมณฑปโดยการทำดล้นคล้ายฐานปัทม์ซ้อน ๕ ชั้น โดยที่

^๖ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, การศึกษารูปแบบวิหารทรงปราสาทในเขตภาคเหนือ (เชียงใหม่: คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ๘๓.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓.

ยอดมณฑปนั้นมีการคล้ายยอดทิศอีก ๔ ยอดตามทิศ เหนือปลายยอดขึ้นไปมีการปักฉัตร และในแต่ละชั้นจะมีการทำซุ้ม
บันแถลงขนาดเล็กติดไว้ทุกทิศ

๔.๙ ต้นทวย(นาครทนต์) : อยู่ติดกับเสาวิหารด้านข้าง ๗ คู่ใช้ไม้แกะสลักกลดลายที่คู่เดียวกันเหมือนกันแต่ไม่
เหมือนกันในคู่อื่นๆ

- ดังนี้
- คู่ที่ ๑ รูปกนิริรายรำในกลุ่มพันธุ์พฤกษา
 - คู่ที่ ๒ รูปวานรยืนแบก
 - คู่ที่ ๓ รูปนาคเกี่ยว
 - คู่ที่ ๔ ครุฑชยุตนาคร
 - คู่ที่ ๕ รูปพญานาคประกอบลายดอกหมาขندانหรือดอกสับประรด
 - คู่ที่ ๖ รูปพญานาคประกอบลายดอกคล้ายพุ่มข้าวบิณฑ์อย่างภาคกลาง
 - คู่ที่ ๗ รูปวานรย่อแบก

๕ ส่วนยอดวิหาร ลักษณะหลังคาเป็นแบบ ก้านหน้า ๓ ซ้อน ๒ ตับ และด้านหลัง ๒ ซ้อน ๒ ตับ ตามลักษณะการยก
เก็จของผัง

๕.๑ ช่อฟ้า : ช่อฟ้าเป็นไม้รูปปากนก มีการสลักกลดลายและประดับด้วยกระจก ลักษณะช่อฟ้าอ้วนดูแข็งแรง
ซึ่งสร้างขึ้นใหม่

๕.๒ หางหงส์ : หางหงส์เป็นไม้มีร่องรอยการปิดทองประดับกระจก ลักษณะเป็นหัวนาคที่มีลายละเอียดมาก
ซึ่งสร้างขึ้นใหม่

๕.๓ รวยระกา : เป็นไม้ ติดปิดหัวแปอยู่ ไม่มีใบระกาทำเป็นแนวเรียบๆ แต่มี นมขนาดที่มีลักษณะคล้าย
ใบระกาที่กลับหัวลง การตกแต่งที่รวยระกาเป็นการสลักประดับกระจก เป็นลวดลายเกลิตพญานาค

๕.๔ โก่งคิ้ว :ประดับด้วยลายใบไม้ฉนวนเหนือขึ้นไปเป็นลวดลายปูนปั้นภาพศิริมงคลของจีน

๕.๕ หน้าบัน(หน้าแหง) : หน้าบันด้านหน้าจะเป็นช่องลูกฟักในโครงสร้างมาตั้งใหม่ ประดับตกแต่งด้วยปูน
ปั้นสะตายจีน บริเวณช่อจะเป็นลายกรอบเงื่อนแบบจีนและสัตว์ในกรอบช่องกระจก บริเวณเสาสะโก้นมีการนำเอาหนุ
มานในท่ากำลังแบกมาประดับด้วย บริเวณคอกัดเป็นรูปดอกไม้แบบกลมและดอกไม้ประดิษฐ์ มีการตกแต่งด้วยกระจก
เงาภายหลัง โดยมีการติดในช่องกระจกทับลวดลายปูนปั้นเดิม หน้าบันด้านหลังเป็นลูกฟักอย่างเรียบๆ

๕.๖ แผงแล : เป็นลวดลายสลักไม้เป็นรูปกรอบช่องกระจกแบบย่อมุมและมีการปั้นปูนเป็นลายไขปลา หรือที่
ล้านนาเรียกว่าลายดอกหมาขندانประดับโดยรอบ ส่วนในซัดที่ ๒ จะเป็นลายดอกสี่กลีบในกรอบแปดเหลี่ยม

รูปภาพที่ ๔.๒๕ วิหารวัดปราสาท

รูปภาพที่ ๔.๒๖ ส่วนฐานวิหารวัดปราสาท

รูปภาพที่ ๔.๒๗ ราวบันไดนาคปูนปั้น
วิหารวัดปราสาท

รูปภาพที่ ๔.๒๘ โขงปราสาทด้านหลัง
วิหารวัดปราสาท

รูปภาพที่ ๔.๒๙ ชุมประตู่โขงทางเข้าสู่ปราสาท
พระประธาน วิหารวัดปราสาท

รูปภาพที่ ๔.๓๐ พระประธานในโขงปราสาท
วิหารวัดปราสาท

สถาบันวิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๓๑ หน้าต่างประดับซี่ลูกกรง
วิหารวัดปราสาท

รูปภาพที่ ๔.๓๒ ประตูทางเข้าด้านหน้า
วิหารวัดปราสาท

รูปภาพที่ ๔.๓๓ ประตูทางเข้าด้านข้าง
วิหารวัดปราสาท

รูปภาพที่ ๔.๓๔ โครงสร้างหลังคา วิหารวัดปราสาท

รูปภาพที่ ๔.๓๕ หน้าบัน(หน้าแทนบ)
วิหารวัดปราสาท

รูปภาพที่ ๔.๓๖ เครื่องปิดเครื่องมุง
วิหารวัดปราสาท

สถาบันวิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๔.๒.๔ วัดพระสิงห์

ที่ตั้ง: ถ.สามล้าน ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

สิ่งก่อสร้าง อาคารเสนาสนะ: เจดีย์ วิหารหลวง วิหารลายคำ วิหารพระนอน วิหารพระเจ้าทันใจ อุโบสถ หอไตร ศาลาการเปรียญ หอสวดมนต์ ศาลาเอนกประสงค์ และกุฏิจำนวนหนึ่ง

ประวัติการสร้างและบูรณะ: วัดพระสิงห์เป็นวัดที่เก่าแก่ที่มีการก่อสร้างอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองเชียงใหม่ ชื่อของวัดพระสิงห์เป็นชื่อที่เนื่องมาจากที่เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระสิงห์ พระคู่บ้านคู่เมืองของชาวเชียงใหม่มาเป็นเวลาช้านาน เดิมวัดนี้มีชื่อว่า “วัดลีเชียงพระ” ดังปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการสร้างมาตั้งแต่สมัยของพระยาผายูราว พ.ศ.๑๙๘๘ เพื่อบรรจุอัฐิของพระยาคำฟูพระราชบิดาซึ่งในตำนานกล่าวว่าอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของประตูสวนดอก เป็นระยะทาง ๑๐๐ วา เดิมชื่อว่าวัดพระเชียงแต่เนื่องจากตั้งอยู่หน้าตลาด (ที่กำแพงเมืองเรียกว่า ลี) ชาวบ้านจึงเรียกชื่อวัดว่า “วัดลีเชียงพระ”^๕ หลังจากนั้นจึงมีการอัญเชิญพระอภัยจุฬาเถระกับศิษย์ ๑๐ รูปจากทริภุชชัยมาเป็นสังฆราช^๖ เมื่อมีการนำพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้ที่วัดแห่งนี้แล้วแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาภิกษุสงฆ์แบบลังกาที่มีต่อล้านนา^๗

วัดพระสิงห์ปรากฏความในตำนานอีกในช่วงสมัยพระเมืองแก้ว กล่าวถึงการสร้างวิหารในสิงห์พาราม เมื่อวันศุกร์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือนอ้าย พ.ศ. ๒๐๖๑^๘ ซึ่งควรจะได้แก่วิหารลายคำพร้อมกุฎด้านหลัง(ชื่อของวิหารลายคำ มาจากลักษณะของวิหารที่มีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายรดน้ำปิดทอง วิจิตรทั้งหลัง) และน่าจะเป็นการสร้างเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ ความสำคัญของวัดและวิหารแห่งนี้มีมาอย่างต่อเนื่องและได้รับการบูรณะมาโดยตลอดเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นคราว พ.ศ. ๒๓๕๖ ซึ่งมีเจ้าสุวรรณหงส์เป็นประธาน โดยมีเจ้ายาสุธัมมราชา และศรีทศาโชดกเป็นผู้สร้างวิหารลายคำ และเข้าใจว่าเป็นการสร้างทับลงบนรากฐานเดิมของวิหารหลังเก่า ต่อมาวิหารลายคำถูกบูรณะอีกในราวพ.ศ. ๒๔๐๖ และ ๒๔๖๓ โดยมีครูบาศรีวิชัยเป็นประธาน และการซ่อมแซมในครั้งสุดท้ายคือ ในปี ๒๕๓๖ โดยกรมศิลปากร

เขตติดต่อ:	ทิศเหนือ	จรดถนนอินทวิโรธ
	ทิศใต้	จรดถนนสามล้านซอย ๑
	ทิศตะวันออก	จรดถนนสิงห์ราช ถนนสามล้าน และถนนราชดำเนิน
	ทิศตะวันตก	จรดถนนอินทวิโรธ และถนนหลวง

ผังวัด: วัดพระสิงห์อยู่ภายในกำแพงเมือง ใกล้ๆ กับประตูสวนดอก อยู่ที่ปลายสุดของถนนราชดำเนิน ซึ่งเป็นถนนแกนหลักของเมืองเชียงใหม่ บริเวณโดยรอบเป็นย่านการค้าและที่พักอาศัย บริเวณแถบนี้มีจำนวนวัดค่อนข้างจะหนาแน่น ผังของวัดมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมเกือบจัตุรัส ประตูทางเข้าหลักด้านหน้าอยู่ตรงกลางทางทิศตะวันออก ตรงกับสามแยกที่เกิดจากถนนสามล้านและถนนราชดำเนิน นอกจากประตูทางเข้าด้านหน้าทางทิศตะวันออกแล้วยังมีประตูด้านหลังทางทิศตะวันตกติดกับถนนหลวง ๑ ประตูและทางด้านทิศใต้ อีก ๒ ประตูติดกับถนนสามล้านซอย ๑ ภายในเขตกำแพงวัด

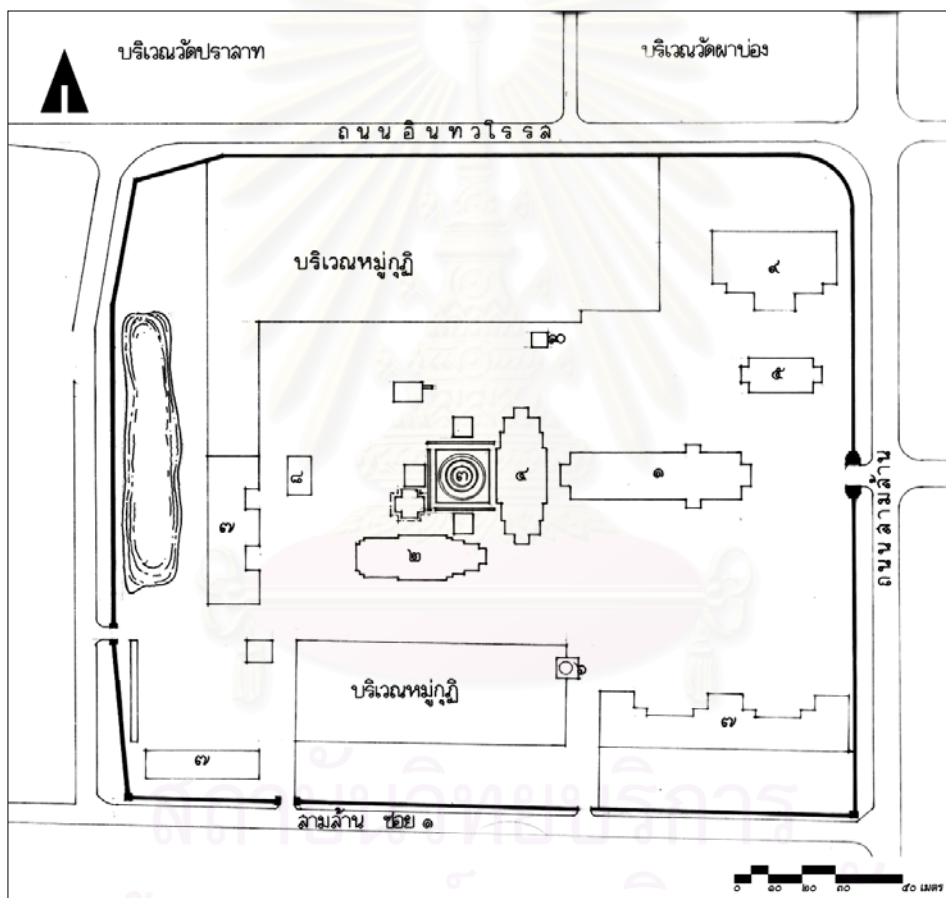
^๕ พระยาประจักษ์จากรจักร, **พงศาวดารโยนก**, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา , ๒๕๑๕) , หน้า ๒๘๙.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๐.

^๗ จิตรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, “วัดพระสิงห์ : ศูนย์กลางพุทธศาสนาแห่งหนึ่งในล้านนา ศึกษาจากโบราณวัตถุสถาน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

^๘ รัตนปัญญาเถระ เรียบเรียง, แสง มณวิฑูร แปล, **ชินกาลมาลีปกรณ์** (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, ๒๕๑๗), หน้า ๑๕๑-๑๖๑.

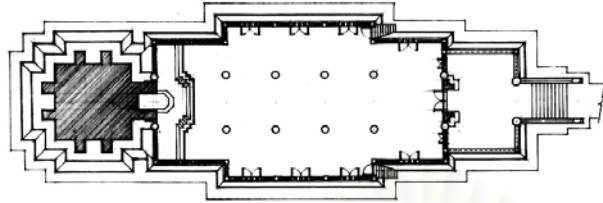
ประกอบด้วยส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาส ที่ไม่ได้มีการแบ่งอย่างชัดเจน คือ ส่วนพุทธาวาส ที่ประกอบด้วย พระเจดีย์ วิหาร และอุโบสถ ซึ่งอยู่บริเวณส่วนกลางด้านหน้าทางทิศตะวันออกของผังวัด โดยมีวิหารหลวง ตั้งอยู่ด้านหน้าแกนเดียวกับประตูทางเข้าหลักของวัด หันหน้าไปทางทิศตะวันออก และมีพระเจดีย์อยู่ด้านหลังและแกนเดียวกับวิหารหลวง เมื่อพิจารณาตำแหน่งที่ตั้งของพระเจดีย์แล้ว พบว่าตำแหน่งนั้นอยู่เกือบตรงกลางของผังวัดพอดี ส่วนอุโบสถนั้นตั้งอยู่ ขวางชั้นระหว่างวิหารหลวงกับพระเจดีย์ หันหน้าไปทางทิศใต้ ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระเจดีย์เป็นที่ตั้งของ วิหารที่มีขนาดเล็กกว่าวิหารหลวง เรียกวิหารหลังนี้ตามลักษณะการตกแต่ว่า วิหารลายคำ^๙ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก และทางทิศตะวันตกของพระเจดีย์ยังมีวิหารพระนอนหลังเล็กอีกหนึ่งหลัง สำหรับส่วนสังฆาวาส ที่ประกอบด้วย กุฏิ ศาลาต่างๆ นั้นตั้งกระจายอยู่ชิดแนวกำแพงโดยรอบสามด้าน คือด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก นอกจากนี้ยังมี สระน้ำลักษณะตามยาวเหนือใต้อยู่ชิดกับกำแพงด้านในทางทิศตะวันตก

ภาพลายเส้นที่ ๔.๗ ผังบริเวณวัดพระสิงห์

๑ วิหารหลวง	๒ วิหารลายคำ
๓ เจดีย์	๔ อุโบสถ
๕ หอไตร	๖ เจดีย์
๗ ร.ร. ธรรมราชศึกษา	๘ วิหารพระนอน
๙ ศาลา	๑๐ หอระฆัง

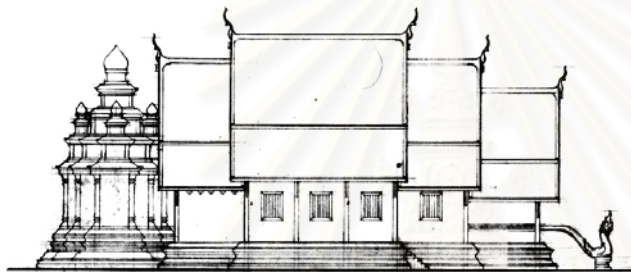
^๙ วิหารลายคำ เป็นวิหารตัวอย่างที่เลือกศึกษาในรายงานฉบับนี้

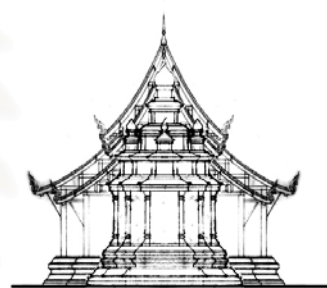
ผังพื้นวิหาร

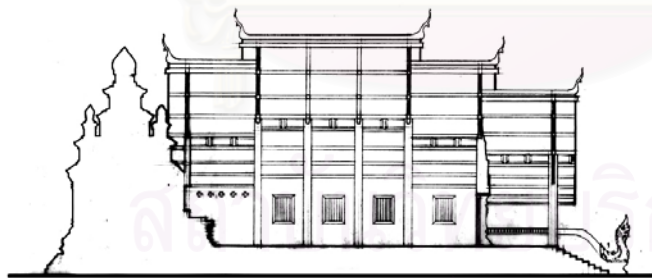
รูปด้านทิศตะวันออก

รูปด้านทิศใต้

รูปด้านทิศตะวันตก

รูปตัดตามยาว

รูปตัดตามขวาง

ภาพลายเส้นที่ ๔.๘ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดพระสิงห์

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม:

๑ ส่วนผังวิหาร : เป็นวิหารที่มีผังด้านกว้าง ๓ ห้อง ด้านยาว ๖ ห้อง ด้านยาวเริ่มจาก ผังส่วนกลาง ๓ ห้อง ย่อเก็จด้านหลัง ๑ ช่วง ด้านหน้า ๒ ช่วง ผัง ห้องสุดท้ายใช้พื้นที่ ๑ ใน ๓ เป็นฐานชุกชีพระประธาน ห้องสุดท้ายนี้มีส่วนต่อกับมณฑปก่ออิฐด้านหลังวิหาร ห้องด้านหน้าสุดเป็นมุขระเบียง มีทางเข้าออก ๓ ทาง คือที่ ประตูหน้าหน้าระเบียง และประตูสองข้างซ้ายขวาตรงบริเวณช่วงกลางของวิหารหันไปทางทิศตะวันออก

๒ ส่วนโครงสร้างวิหาร : โครงสร้างของวิหารเป็นระบบเสาและคาน และผนังรับน้ำหนัก เสาวิหารเป็นเสาไม้ทั้งหมด โดยเป็นเสาสี่เหลี่ยมอยู่ด้านข้างตามแนวผนัง เสาคู่กลางเป็นวงกลมยกเว้นคันทันหน้าสุดเป็นเสา ๘ เหลี่ยม โครงสร้างเครื่องบนเป็นระบบที่ล้าหน้าเรียกว่า “ซุ้มม้ายี่ใหม่”

๓ ส่วนฐานวิหาร : ฐานก่ออิฐฉาบปูน สูงประมาณ ๑.๕ เมตร ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานรับบัวคว่ำ ๒ ชั้น

๔ ส่วนเรือนวิหาร

๔.๑ ผังวิหาร : การทำผนัง ห้องแรกเป็นห้องระเบียงไม่มีผนัง ก่อผนังตั้งแต่ห้องที่ ๒ เป็นต้นไปถึงปราสาทท้ายวิหาร โดยก่อเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนต่อจากฐานขึ้นไปจนติดกับแปหัวเสา และก่อผนังติดระหว่างเสาไม้เว้นให้เห็นเป็นแนวเป็นห้องๆผนังด้านหน้ามีการประดับซุ้มโขนที่ประตูทางเข้า และมี ช่องหน้าต่างทั้ง ๒ ข้าง ผนังด้านข้างทำช่องหน้าต่างทุกห้องยกเว้นห้องสุดท้ายที่เจาะเป็นเครื่องหมายวงเล็กๆ ที่เรียกว่า “ช่องตีนกา”^{๑๑} เรียงกัน ๔ ช่องเหนือระดับหน้าต่างต่าง ผนังด้านหลังเจาะเป็นลักษณะหน้าต่างที่เชื่อมกับมณฑปข้างหลัง

การตกแต่ง ภายนอกเป็นการฉาบปูนเรียบและทาสีขาว ภายในมีการตกแต่ง ๒ ลักษณะคือ การทำลวดลายลดน้ำปิดทองที่บริเวณผนังด้านหลังพระประธาน และ ที่บริเวณด้านข้างซุ้มโขนประตูทางเข้าเป็นรูปลายหงส์และมังกรแบบจีนการตกแต่งอีกอย่างคือการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในผนังทุกด้านยกเว้นในส่วนที่ปิดทอง ผนังฝั่งทางเหนือเขียนเรื่องสังข์ทองและผนังฝั่งใต้เขียนเรื่องสุวรรณหงส์

๔.๒ เสาวิหาร : เสาวิหารทั้งหมดเป็นไม้ มี ๓ ลักษณะคือ เสาแปดเหลี่ยม เสากลม และ เสาสี่เหลี่ยม

เสาแปดเหลี่ยมมีอยู่เดี่ยวอยู่ที่คู่กลางด้านหน้าสุดของวิหาร การประดับตกแต่งนั้นใช้เทคนิคลายรดน้ำปิดทอง แบ่งเป็นสามส่วนคือลายกรวยเชิงลักษณะคล้ายลายกระจังคว่ำหัวลง ลายท่อนไม้ และลายหัวเสาคล้ายบัวแวง แต่ละส่วนขึ้นด้วยลายหน้ากระดานคล้ายลายประจ๋ายามก้ามปู

เสากลม มี ๕ คู่อยู่แนวคู่อกลางของวิหารต่อจากเสา ๘ เหลี่ยมคันทันหน้าเข้าไป การประดับตกแต่งนั้นใช้เทคนิคลายรดน้ำปิดทอง ลายบริเวณท่อนไม้แบ่งได้เป็น ๓ คู่แรกเป็นลายคล้ายพฤษาและกนกกันแย่ง แต่งไม่เหมือนกันเสียทีเดียวในแต่ละคู่

เสาสี่เหลี่ยม อยู่บริเวณมุขและแนวผนัง การประดับตกแต่งนั้นใช้เทคนิคลายรดน้ำปิดทอง ภายนอกตกแต่งเฉพาะเสาที่อยู่มุมด้านหน้า ภายในตกแต่งทั้งหมด ลายภายนอกบริเวณท่อนไม้เป็นลายคล้ายเถาพันธุ์พฤษา ภายในลายคล้ายลายประจ๋ายามตามตั้ง

๔.๓ บันไดนาถ : ก่ออิฐถือปูน ทำเป็นรูปมกรคายพญานาคอ้าปาก มีหงอนยาว ทางพญานาคเป็นราวบันไดขึ้นไปจนถึงเสาวิหาร เหมือนกันทั้งสองข้าง

^{๑๑} วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, การศึกษารูปแบบวิหารทรงปราสาทในเขตภาคเหนือ (เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒). หน้า ๑๑๒.

๔.๔ ซุ้มประตูโขง : อยู่ตรงประตูทางเข้าด้านหน้าวิหาร ทำเป็นซุ้มที่มีเสายกเก็จ ๒ ครั้ง กรอบซุ้มเป็นรูปวงโค้ง ปลายกรอบซุ้มมีรูปหงส์ประดับอยู่ ส่วนปลายกรอบซุ้มด้านในประดับด้วยรูปพญานาคมีลำตัวเป็นกรอบซุ้มโค้งขึ้นไป ส่วนทางพันกันอยู่เหนือซุ้ม ที่ด้านบนของซุ้มมีประติมากรรมครึ่งตัว ซึ่งเข้าใจว่าน่าจะเป็นรูปครุฑประดับอยู่ ส่วนยอดของซุ้มโขงเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ย่อมุมไม้ ๑๒ ซ้อนกัน ๓ ชั้น รองรับยอดดอควัฒม โดยระหว่างกลางของฐานแต่ละชั้นมีทางนาคพันเกี่ยวกันทุกชั้น

๔.๕ ประตู : มีประตูทางเข้า ๓ ทาง คือ ประตูใหญ่ด้านหน้าทางทิศตะวันออก และประตูด้านข้างเป็นประตูเล็ก อยู่ในช่วงมุมของห้องที่ ๓ ทั้ง ๒ ข้าง หน้าทางทิศตะวันออก ประตูทั้งหมดมีการทำลายรดน้ำเปิดทองเป็นรูปทวารบาลแบบภาคกลาง

๔.๖ หน้าต่าง : หน้าต่างอยู่บริเวณตรงกลางผนัง มีการทำลูกกรงไม้ประกอบหน้าต่าง บานหน้าต่างตกแต่งลวดลายรดน้ำเปิดทอง

๔.๗ มณฑปหลังวิหาร : เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ภายในก่อเป็นห้องเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป โดยทั้งหมดมีฐานเขียงรองรับฐานลูกแก้วอกไก่เพิ่มมุม ต่อขึ้นไปเป็นเรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่มีการทำซุ้มจรนำออกทั้ง ๔ ด้าน ด้านทิศตะวันออกทำเป็นทางเชื่อมกับด้านหลังวิหาร ซุ้มจรนำอีก ๓ ทิศเป็นซุ้มปลายแหลมภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทอง หันพระพักตร์ออก เหนือเรือนธาตุเป็นหลังคาเอนลาดขนาดใหญ่สลับกับฐานสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน ๔ ชั้นยอดของมณฑปเป็นรูปดอควัฒมและเหนือซุ้มจรนำทั้ง ๔ ทำเป็นหลังคาเอนลาดแต่มีขนาดเล็กลงลดหลั่นกัน เมื่อนับรวมยอดทั้งหมดจะได้ ๕ ยอด ซึ่งอาจจะมีความหมายถึงพระเจ้า ๕ พระองค์ในภัทรวชิรก็ได้

๔.๘ ต้นทวย(นาคพันต์) : ติดอยู่ด้านข้างของเสา มีจำนวนทั้งสิ้น ๗ คู่ ใช้เป็นไม้แกะสลักเป็นรูปพญานาคในลักษณะของลายกลุ่มเมฆ ปิดทอง เหมือนกันทุกคู่

๕ ส่วนยอดวิหาร ลักษณะหลังคาเป็นแบบ ก้านหน้า ๓ ซ้อน ๒ ตับ และด้านหลัง ๒ ซ้อน ๒ ตับ ตามลักษณะการยกเก็จของผัง

๕.๑ ช่อฟ้า : เป็นไม้ ปิดทอง รูปปากนกปลาองอน ซึ่งสร้างขึ้นใหม่

๕.๒ ทางหงส์ : เป็นไม้ ปิดทอง ทำเป็นแบบทรงนาคปากงุ้มลงไม่ตกแต่งลายละเอียดมาก

๕.๓ รวยระกา : รวยระกาเป็นแผ่นไม้เรียบ ปิดทอง วางอยู่บนหัวแป ไบระกาสั้นป้อมชิดกัน ไม่มีนวมขนาด

๕.๔ โถงคิ้ว : เป็นไม้แกะสลัก ลายคล้ายดอกพุดตาน

๕.๕ หน้าบัน(หน้าแหง) : เป็นฝาตาผ้าแบบปิดทึบ ทางด้านตะวันออกตกแต่งลายลดน้ำปิดทองทั้งผืน

๕.๖ แผงแล : เป็นลวดลายแกะสลักไม้ลายเมฆไหล

รูปภาพที่ ๔.๓๗ วิหารลายคำ วัดพระสิงห์

รูปภาพที่ ๔.๓๘ กุปราสาทด้านหลัง วิหารลายคำ วัดพระสิงห์

รูปภาพที่ ๔.๓๙ ส่วนฐาน วิหารลายคำ วัดพระสิงห์

รูปภาพที่ ๔.๔๐ ราวบันไดนาคปูนปั้น วิหารลายคำ วัดพระสิงห์

รูปภาพที่ ๔.๔๑ ชุมโองประตู่ทางเข้าหลัง วิหารลายคำ วัดพระสิงห์

รูปภาพที่ ๔.๔๒ พระประธานภายใน วิหารลายคำ วัดพระสิงห์

สถาบันวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๔๓ หน้าต่างลูกกรงไม้ ฝาไหล
วิหารลายคำ วัดพระสิงห์

รูปภาพที่ ๔.๔๔ ช่องหน้าต่างรูปกากบาท
ที่ผนังด้านข้างห้องพระประธานวิหารลายคำ
วัดพระสิงห์

รูปภาพที่ ๔.๔๕ คันทวย(นาคทนต์) ไม้กะสลัก
วิหารลายคำ วัดพระสิงห์

รูปภาพที่ ๔.๔๖ โครงสร้างหลังคาภายใน
วิหารลายคำ วัดพระสิงห์

รูปภาพที่ ๔.๔๗ เครื่องปิดเครื่องมุง วิหารลายคำ
วัดพระสิงห์

รูปภาพที่ ๔.๔๘ หน้าบัน(หน้าทับ) วิหารลายคำ
วัดพระสิงห์

สถาบันวิจัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๔.๒.๕ วัดศรีเกิด

ที่ตั้ง: เลขที่ ๑๗๑ ถ.ราชดำเนิน ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

สิ่งก่อสร้าง อาคารเสนาสนะ: พระเจดีย์ วิหาร อุโบสถ กุฏิ และศาลาอเนกประสงค์

ประวัติการสร้างและบูรณะ: วัดศรีเกิด เดิมเรียกว่าวัดป่าจามร หรือ วัดพัชาราม วัดนี้สร้างเมื่อใดยังไม่ทราบหลักฐานที่แน่นอน คำว่า “ศรี” คนพื้นเมืองออกสำเนียงเป็น ”สะหลี” หมายถึงต้นโพธิ์ เป็นต้นไม้ที่เกิดขึ้นเอง วัดนี้สร้างเมื่อใดแน่ นั้น ในโครงการนครทริภูมัย ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงสนับนุนว่า แต่งขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๑๘๐ แต่ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ให้ความเห็นว่า แต่งเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๕๐ มีโคลงบทหนึ่ง ใจความว่า

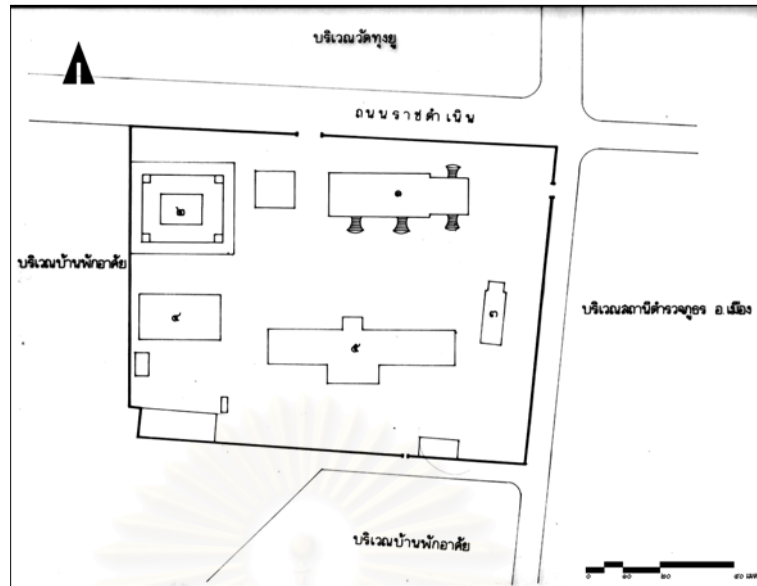
ทุงยูศรีเกิดไถ่	ผาเคียร
สามสี่อารามเจียน	จิมไหว่
กุศลที่ทำเพียร	พบราษฎร์ เดียวเอย
มิใช่จงหวังได้	แต่พื้นไร่ดล

ถ้า “ศรีเกิด” เป็นชื่อเดียวกับวัดศรีเกิด วัดนี้น่าจะสร้างในสมัยอยุธยา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ แต่ วิหารวัดศรีเกิดไม่มีร่องรอยศิลปกรรมสมัยดังกล่าวเลยเพราะได้มีการบูรณะจนกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างขึ้นใหม่ นักประวัติศาสตร์บางท่านถือว่าวัดนี้สร้างสมัยอยุธยา จึงมีความเห็นว่าพระบรมราชาธิบดีกาวิละมิได้สร้างวัดศรีเกิด เพียงแต่ทรงบูรณะ ปฏิสังขรณ์เท่านั้น เพราะก่อนสมัยพระบรมราชาธิบดีกาวิละ วัดต่างๆ ถูกทอดทิ้งไว้โดยเฉพาะวัดวาอารามต่างๆ ที่อยู่นอกกำแพง เนื่องจากเป็นระยะที่พม่ามาตีเชียงใหม่และล้านนา แต่บางท่านเข้าใจว่าวัดศรีเกิดนี้พระบรมราชาธิบดีกาวิละทรงสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประมาณ พ.ศ. ๒๓๓๙-๒๓๖๙ พระบรมราชาธิบดีกาวิละทรงจัดการย้ายพระพุทธรูปจากอารามข้างนอกกำแพงเมืองเข้ามาประดิษฐานไว้ตามพระอารามภายในกำแพงเมืองซึ่งได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่

เขตติดต่อ:

ทิศเหนือ	จรดถนนราชดำเนิน
ทิศใต้	จรดบ้านพักอาศัย
ทิศตะวันออก	จรดถนนซอย และสถานีราชการ
ทิศตะวันตก	จรดสถานที่ส่วนบุคคล อาคารพาณิชย์

ผังวัด: วัดศรีเกิด อยู่ภายในกำแพงเมือง ไกล่ก่า กับประตูสวนดอก อยู่ติดกับถนนราชดำเนินหน้าวัดพระสิงห์ วัดศรีเกิด ตั้งอยู่ในย่าน พาณิชย์ สถานีราชการ และบ้านพักอาศัย ผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตามแนวตะวันออก-ตะวันตก ประตูทางเข้าออก มี ๓ ทางคือ ประตูทางทิศเหนือ อยู่บริเวณเกือบกลางของกำแพง ประตูนี้เข้าไปจะเป็นทางด้านหน้า หลังวิหารเข้าไปด้านในวัด และอ้อมวิหารสามารถออกทางอีกประตูทางทิศตะวันออกได้ ประตูทางทิศตะวันออกตั้งอยู่เกือบบริเวณมุมถนนทางทิศตะวันออก ส่วนอีกประตูเป็นประตูเล็กๆ เป็นทางสำหรับคนเดินผ่าน อยู่ทางกำแพงด้านทิศใต้ก่อนไปทางทิศตะวันออกเล็กน้อย ภายในเขตกำแพงวัดประกอบด้วยสวนพุทธรักษาและสังฆาวาส ที่ไม่ได้มีการแบ่งอย่างชัดเจน คือ ส่วนพุทธรักษา ที่ประกอบด้วย พระเจดีย์ วิหาร และอุโบสถ ซึ่งอยู่เรียงกันบริเวณซีกทางเหนือของผังวัด เริ่มจากวิหารที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านหน้าวิหารทำแนวเฉียงเล็กน้อยกับประตูทางทิศตะวันออก พระเจดีย์ ตั้งอยู่ด้านหลัง ติดกับกำแพงทางทิศตะวันตก แนวพระเจดีย์เฉียงกับแนววิหารเล็กน้อย มีต้นโพธิ์ใหญ่ขึ้นกลางระหว่างวิหารและพระเจดีย์ ส่วนอุโบสถตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวิหาร มีขนาดเล็กกว่าวิหารมาก หันหน้าไปทางทิศเหนือ สำหรับส่วนสังฆาวาส ที่ประกอบด้วย กุฏิ ศาลาต่างๆ นั้นตั้งเรียงรายกันอยู่ทางซีกด้านใต้ของผังวัด

ภาพลายเส้นที่ ๔.๙ ผังบริเวณวัดศรีเกิด

- ๑ วิหาร
- ๒ เจดีย์
- ๓ อุโบสถ
- ๔ ศาลา
- ๕ กุฏิ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม:

๑ ส่วนผังวิหาร : เป็นวิหาร ๖ ห้องผังพื้นเห็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้ามีลานยกกระดบระบบบริเวณทางขึ้น ห้องหลังสุดเป็นฐานชุกชีประดิษฐานพระประธานที่เป็นที่รู้จักในนามของพระเจ้าแช่งคม ด้านหน้าวิหารมีการต่อมุขคลุมบันไดทางขึ้นบันไดนาค มีประตูทางเข้า สามทางคือ ประตูหลักด้านหน้าทางทิศตะวันออก และประตูด้านข้างทางทิศใต้ อีก ๒ ประตูบริเวณห้องที่ ๒ และห้องที่ ๖ และมีการทำมุขหลังคาจั่ว ๒ ตับคลุมบันไดนาคทางขึ้น ทั้งสองทาง

๒ ส่วนโครงสร้างวิหาร : โครงสร้างของวิหารเป็นระบบเสาและคาน และผนังรับน้ำหนัก เสาวิหารเป็นเสาไม้ทั้งหมดที่อยู่เฉพาะแนวคูกกลางเท่านั้น โดยเป็นเป็นวงกลมยกเว้นคูกหน้าสุดเป็นเสา ๘ เหลี่ยม ส่วนด้านข้างแนวผนังนั้นใช้ระบบกำแพงรับน้ำหนักหน้าจะเกิดขึ้นจากการบูรณะภายหลังซึ่งแบบเดินหน้าจะเป็นแนวเสาอยู่ โครงสร้างเครื่องบนเป็นระบบที่ล้านนาเรียกว่า “ซื่อม้าย่างใหม่”

๓ ส่วนฐานวิหาร : ลักษณะเป็นฐานหน้ากระดานสูง ๒ ชั้น รั้วบัวคว่ำ ฐานหน้ากระดานชั้นล่างเป็นส่วนหนึ่งของลานทางขึ้นด้านหน้าวิหาร รวมชุดฐานนี้แล้ว สูงประมาณ ๒.๒๐ เมตร

๔ ส่วนเรือนวิหาร

๔.๑ ผนังวิหาร : ลักษณะเป็นผนังรับน้ำหนัก ก่ออิฐฉาบปูน หนาประมาณ ๖๐ ซม. ก่อต่อจากฐานขึ้นไปถึงระดับแปหัวเสา ผนังด้านหลังห้องกลางประดับซุ้มทรงจั่วต่อยอดแหลม ประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืนปูนปั้น และผนังด้านหลังมีการทำเป็นเสาเก็จปูนปั้นบริเวณแนวเสา

๔.๒ เสาวิหาร : ตามลักษณะที่ปรากฏพบว่ามีเสา ๒ ลักษณะคือ เสาไม้ ๘ เหลี่ยม และเสาไม้กลม เสาไม้ ๘ เหลี่ยมขนาดประมาณ ๐.๕ เมตร อยู่บริเวณเสาคูกกลางหน้าสุดของวิหาร อยู่แนวเดียวกับผนังหน้าแต่มีการก่อผนังให้เห็นเป็นแนวเสาอยู่ ประดับตกแต่งปูนปั้นสะตายจีน ทาสีเหลือง ที่เสามีลายกรวยเชิง

ลายท้องไม้แต่ไม่มีลายที่หัวเสา สุดเพียงลายหน้ากระดาดอยู่เหนือลายท้องไม้เท่านั้น ลักษณะลายท้องไม้เป็นลายคล้ายลายแก้วชิงดวง

เสาไม้กลม ขนาดประมาณ ๐.๔๕ เมตร เป็นเสาศูนย์กลางที่เรียงต่อจากเสา ๘ เหลี่ยม การตกแต่งเป็นการประดับลายรดน้ำปิดทอง ในส่วนลายกรวยเชิงและท้องไม้ ในส่วนบัวหัวเสานั้นปูนลายปูนปั้นลักษณะคล้ายบัววง ลายในส่วนท้องไม้ท้องไม้ ทำเหมือนกันเป็นคู่ๆ ไม่เหมือนกันในแต่ละแนว มีลักษณะ ดังนี้

คูที่ ๑ ลายก้านต่อพันธุ์พฤกษา

คูที่ ๒ ลายดกไม้ในกรอบ ๘ เหลี่ยมเรียงกัน

คูที่ ๓ ลายก้านแย่งพันธุ์พฤกษา

คูที่ ๔ ลายพันธุ์พฤกษาเรียงกัน

คูที่ ๕ ลายดอกประจายามในกรอบรูปเรขาคณิตเรียงต่อกัน

๔.๓ บันไดนาค : อยู่ที่ประตูทางขึ้นวิหารทั้ง ๓ ทาง โดยที่บริเวณประตูด้านหน้านั้น เป็นแบบบันไดนาคแนวตรงออกมาจากเสาศูนย์กลาง ส่วนด้านข้างนั้นเป็นบันไดนาคที่ผายกว้างออกจากบานประตู ลักษณะราวบันไดเป็นปูนปั้นรูปมกรคายนาถ ในส่วนของนาคและหัวมกรนั้นใช้วิธีทำปูนปั้น ประดับกระจก และในส่วนของลำตัวมกรมีการประดับด้วยเกล็ดเซรามิค ลักษณะเป็นมกรคายนาถที่มีลายละเอียดมากและนาคมีเขาคลายกับมังกรจีน

๔.๔ ประตู : มีประตูทางเข้า ๓ ทาง คือ ประตูใหญ่ด้านหน้าทางทิศตะวันออก และประตูด้านข้างเป็นประตูเล็กอยู่ห้องที่ ๒ ทั้ง และห้องที่ ๖ หันทางทิศใต้ ประตูทั้งหมดมีการทำลายรดน้ำปิดทองเป็นรูปทวารบาลแบบภาคกลาง

๔.๕ หน้าต่าง : อยู่บริเวณตรงกลางของห้อง ขอบล่างของหน้าต่างสูงจากระดับพื้นภายในวิหารประมาณ ๐.๑๕ เมตร ภายนอกหน้าต่างมีการประดับซุ้มปูนปั้นทาสี เป็นซุ้มทรงโค้ง ยอดแหลม ปลายเสาประดับซุ้มเป็นรูปหัวนาค และมีใบระกาเรียงกันอย่างห่างๆ ขึ้นไปจนถึงยอดแหลม ด้านนอกบานหน้าต่างทั้งหมดมีการทำลายรดน้ำปิดทองเป็นรูปทวารบาลแบบภาคกลาง

๔.๖ คันทวย(นาคทนต์) : อยู่ติดกับผนังในตำแหน่งบริเวณแนวเสา มี ๗ คู ใช้ไม้แกะสลักลวดลายที่เหมือนกันหมด เป็นลายรูปพญานาคประกอบลายดอกหมากชนิดหรือดอกกล้วยประดับ

๕. ส่วนยอดวิหาร หลังคาเป็นแบบ ด้านหน้า ๔ ชั้น ๒ ตับ เนื่องจากชั้นของหลังคามุขคลุมบันไดนาคด้วยด้านหลัง ๒ ชั้น ๒ ตับ ลักษณะแนวหลังคาไม่แผ่กว้างออกอย่างวิหารล้านนาที่มีการยกเก็จผัง ลักษณะผืนหลังคาเป็นแนวเดียวกันชั้นกัน ตามลักษณะผังที่ไม่ยกเก็จรูปทรงของหลังคาไม่สูงและอ่อนน้อม

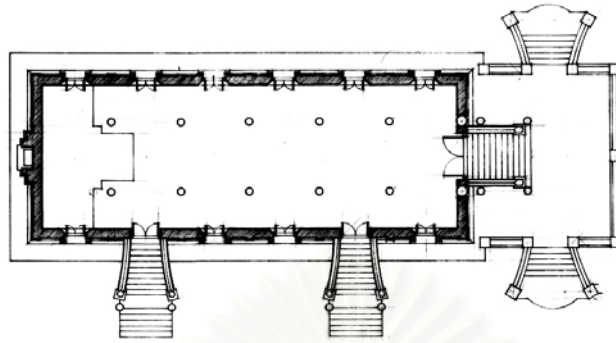
๕.๑ ช่อฟ้า : ช่อฟ้าเป็นไม้รูปปากนกแบบภาคกลาง ประดับด้วยกระจกสีทอง

๕.๒ หางหงส์ : หางหงส์ เป็นไม้มีการประดับกระจกสีทอง ลักษณะเป็นหัวนาคที่มีลายละเอียดมาก

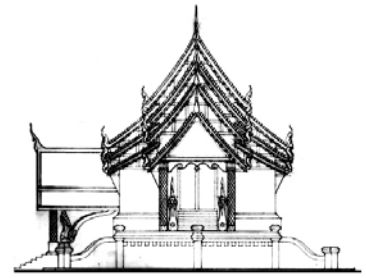
๕.๓ ราวระกา : เป็นไม้ ติดปิดหัวแปอยู่ เป็นราวแบบหัวนาคหางหงส์ที่ไม่สตั้ง ใบระกาเรียงกันห่างๆ มีมนนาคที่มีลักษณะคล้ายใบระกาที่กลับหัวลง การตกแต่งที่ราวระกาเป็นประดับกระจกสีทอง เป็นลวดลายเกล็ดพญานาค

๕.๔ หน้าบัน(หน้าแทนบ) : หน้าบันด้านมีอยู่ที่บริเวณมุขคลุมราวบันได เป็นแบบแผงไม้สามเหลี่ยม ปิดส่วนที่เป็นโครงสร้างของส่วนหลังคา การตกแต่งโดยการแกะสลักลายก้านชดพันธุ์พฤกษาบรรจุในกรอบสามเหลี่ยมนั้นและปิดทองประดับกระจกสีน้ำเงิน

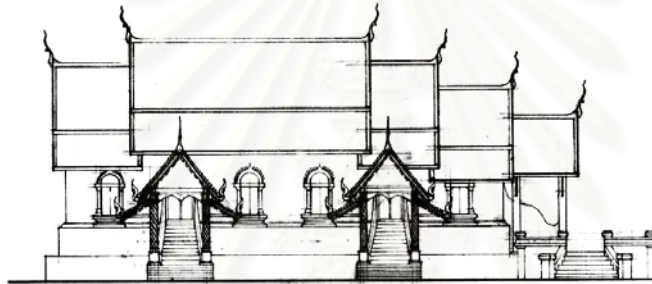
๕.๕ โก่งคิ้ว : อยู่ที่มุขหลังคาคลุมราวบันไดแกะสลักไม้เป็นลายพันธุ์พฤกษาบรรจุในกรอบโก่งคิ้วและปิดทองประดับกระจกสีน้ำเงิน

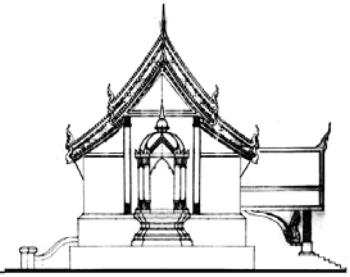
ผังพื้นวิหาร

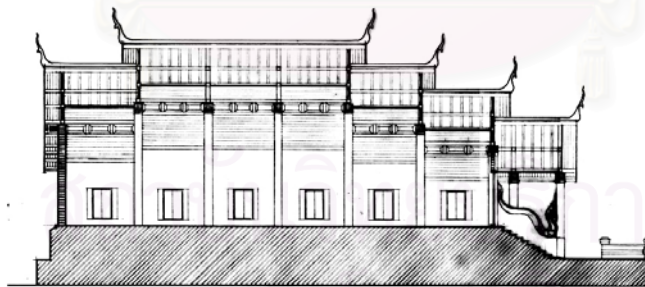
รูปด้านทิศตะวันออก

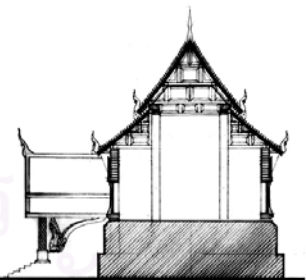
รูปด้านทิศใต้

รูปด้านทิศตะวันตก

รูปตัดตามยาว

รูปตัดตามขวาง

ภาพลายเส้นที่ ๕.๑๐ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดศรีเกิด

รูปภาพที่ ๔.๔๙ วิหารวัดศรีเกิด

รูปภาพที่ ๔.๕๐ ส่วนฐานวิหารวัดศรีเกิด

รูปภาพที่ ๔.๕๑ ราวบันไดนาคปูนปั้น
วิหารวัดศรีเกิด

รูปภาพที่ ๔.๕๒ คันทวย(นาคท่น) วิหารวัดศรีเกิด

รูปภาพที่ ๔.๕๓ ชும்บันแถลงปูนปั้นประดับหน้าต่าง
วิหารวัดศรีเกิด

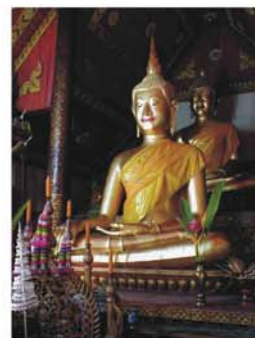

รูปภาพที่ ๔.๕๔ ชும்จระนำประดิษฐานพระยี่น
ผนังด้านหลัง วิหารวัดศรีเกิด

สถาบันการศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๕๕ ประตูลงรักปิดทอง(ลายคำ)
ภาพเทพพนม วิหารวัดศรีเกิด

รูปภาพที่ ๔.๕๖ พระประธานภายใน
วิหารวัดศรีเกิด

รูปภาพที่ ๔.๕๗ ฝ้าเพดานที่ मुखทางเข้าด้านข้าง
วิหารวัดศรีเกิด

รูปภาพที่ ๔.๕๘ ฝ้าเพดานภายใน วิหารวัดศรีเกิด

รูปภาพที่ ๔.๕๙ หน้าบัน(หน้าเหนบ)
วิหารวัดศรีเกิด

รูปภาพที่ ๔.๖๐ เครื่องปิดเครื่องมุง
วิหารวัดศรีเกิด

สถาบัน
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๔.๒.๖ วัดลำภา

ที่ตั้ง: เลขที่ ๒๘ ถ.ราชดำเนิน ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

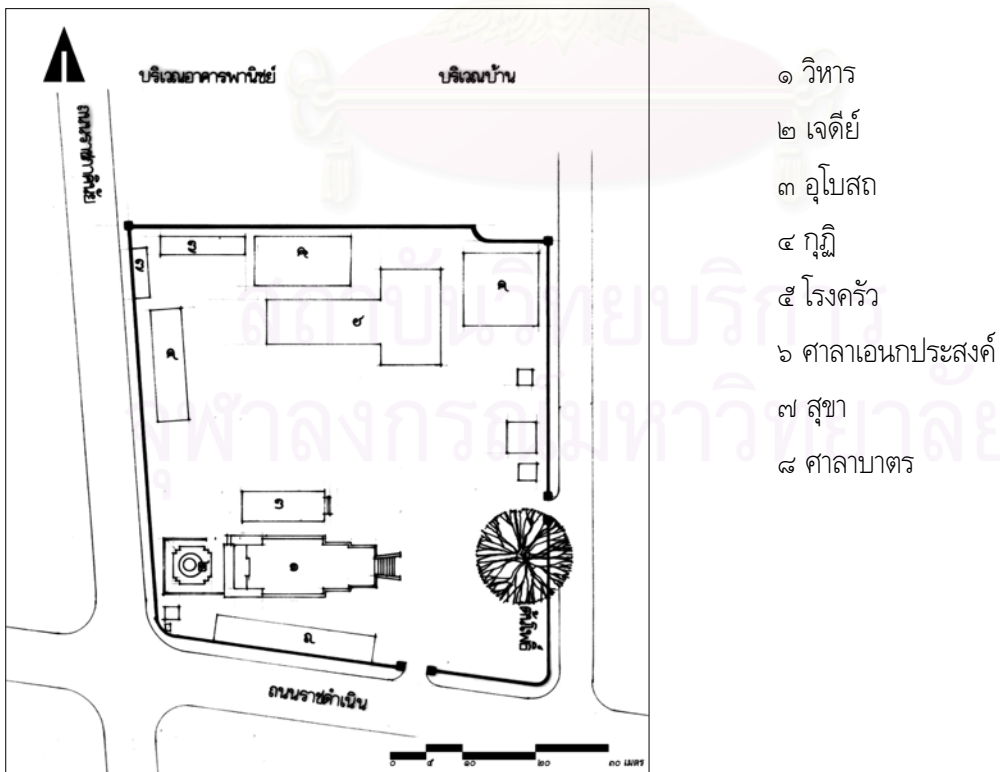
ประวัติการสร้างและบูรณะ: จากเอกสารประวัติวัดของกรมศาสนาแจ้งว่า วัดลำภาสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๓ และวัดนี้ได้รับการบูรณะให้อยู่ในสภาพที่ดีตลอดมา บูรณะครั้งหลังสมัยพระเจ้าอินทวิชานนท์

สิ่งก่อสร้าง อาคารเสนาสนะ: พระเจดีย์ วิหาร อุโบสถ ศาลาอเนกประสงค์ และกุฏิพระ

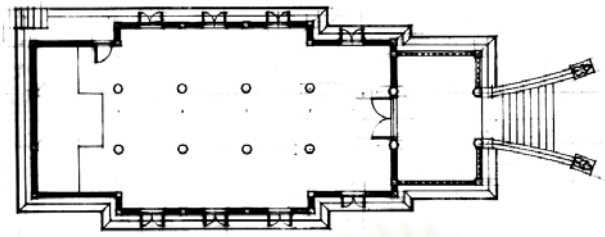
เขตติดต่อ:

ทิศเหนือ	จรดบ้านพักอาศัย
ทิศใต้	จรดถนนราชดำเนิน
ทิศตะวันออก	จรดถนนราชดำเนิน ซอย ๕
ทิศตะวันตก	จรดถนนราชภาคินัย

ผังวัด: วัดลำภา อยู่ภายในกำแพงเมืองเชียงใหม่ ตั้งอยู่บนถนนราชดำเนิน บริเวณวัดเป็นย่านที่พักอาศัยและอาคารพาณิชย์ ผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู ตั้งอยู่บริเวณมุมสี่แยกระหว่างถนนราชดำเนินตัดกับถนนราชภาคินัย ผังวัดมีประตูทางเข้าสองทาง คือทางทิศใต้ติดกับถนนราชดำเนิน และทางทิศตะวันออกติดกับถนนราชดำเนินซอย ๕ ประตูทั้งสองนี้เมื่อเข้าไปแล้วก็จะเจอกับลานโล่งหน้าวิหาร ภายในเขตกำแพงวัดประกอบด้วยส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาส ที่ไม่ได้มีการแบ่งอย่างชัดเจน คือ ส่วนพุทธาวาส ที่ประกอบด้วย พระเจดีย์ วิหาร และอุโบสถ ซึ่งอยู่เรียงกันบริเวณซีกทางใต้ของผังวัด เริ่มจากวิหารที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออกและไม่ได้เป็นแนวเดียวกับประตูทางเข้าวัดทั้งสอง ด้านหลังวิหารมีพระเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานที่เชื่อมกับวิหาร อุโบสถอยู่ชิดด้านทิศเหนือของวิหาร ด้านทิศใต้ของวิหารมีศาลาบาตรอยู่ติดกับกำแพงด้านนี้ หน้าวิหารมีลานโล่งและมีต้นไม้ใหญ่อยู่หน้าวิหารชิดกับกำแพง สำหรับส่วนสังฆาวาส ที่ประกอบด้วย กุฏิ โรงครัว และศาลาอเนกประสงค์ นั้นตั้งเรียงรายกันอยู่ทางซีกด้านเหนือของผังวัด

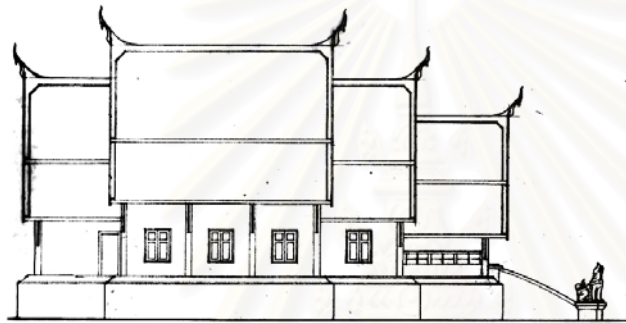
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๑ ผังบริเวณวัดลำภา

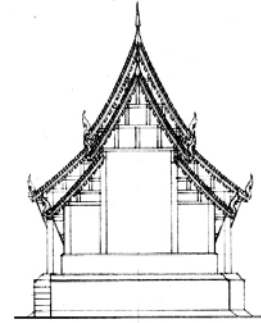
ผังพื้นวิหาร

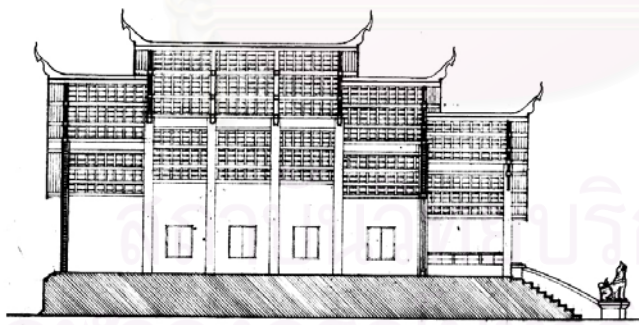
รูปด้านทิศตะวันออก

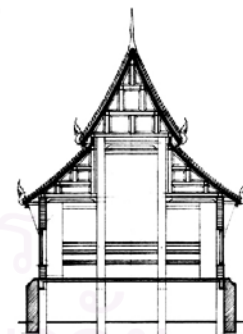
รูปด้านทิศเหนือ

รูปด้านทิศตะวันตก

รูปตัดตามยาว

รูปตัดตามขวาง

ภาพลายเส้นที่ ๔.๑๒ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดสำเนา

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม:

๑ ส่วนผังวิหาร : ลักษณะผังวิหารตั้งอยู่บนฐานที่เชื่อมกับเจดีย์ด้านหลัง ผังวิหารทางด้านกว้างมี ๓ ห้อง ทางด้านยาวมี ๖ ห้อง ตามแนวยาวห้องแรกด้านหน้าเป็นระเบียงที่เชื่อมกับบันไดที่มีลักษณะผายออกจากเสาคู่กลาง ห้องสุดท้ายทางด้านยาว ใช้พื้นที่ประมาณ ๑/๓ ของห้องเป็นฐานชุกชีประดิษฐานพระประธานของวิหาร ๔ องค์ ผังวิหารเริ่มจากทางด้านยาวมีห้องกลาง ๓ ห้อง และย่อเก็จด้านหน้า ๒ ครั้งและด้านหลัง ๑ ครั้ง ส่วนผังนั้นมีประตูทางเข้า ๒ ทางคือทางประตูหน้าที่ย่อระหว่างเสาคู่กลางและประตูด้านข้างเป็นประตูเล็กด้านทิศเหนือของห้องสุดท้าย

๒ ส่วนโครงสร้างวิหาร : โครงสร้างของวิหารเป็นระบบเสาและคาน และผนังรับน้ำหนัก เสาวิหารเป็นเสาไม้ โครงสร้างเครื่องบนเป็นระบบที่ล้าหน้าเรียกว่า “ซุ้มมาตั้งใหม่”

๓ ส่วนฐานวิหาร : เป็นฐานก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว สูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร ลักษณะเป็นฐานหน้ากระดานสูงรับฐานบัวคว่ำ ก่อนจะรับตัวเรือนวิหาร

๔ ส่วนเรือนวิหาร : ส่วนเรือนในส่วนห้องแรกนั้นเป็นระเบียงมีการทำราวกันตกเป็นลักษณะราวเหล็กหล่อเป็นรูปเถาดอกไม้ทั้งด้านหน้าและด้าน ห้องถัดมาทั้งหมด ผนังเป็นลักษณะก่ออิฐฉาบปูน

๔.๑ ผนัง : ผนังเป็นลักษณะก่ออิฐฉาบปูน การก่อเป็นการก่อชนช่วงเสา เว้นให้เป็นเป็นแนวเสาไม้ และก่อกันขึ้นไปถึงแปหัวเสา การตกแต่งผนังด้านนอกเป็นเพียงการทาสี และด้านใน ตกแต่งเฉพาะบริเวณผนังที่อยู่ระหว่างเสาคู่กลางหลังพระประธานโดยเป็นเป็นภาพเขียนสีรูปตันโพธิ์

๔.๒ เสาวิหาร : แบ่งเป็น ๒ ลักษณะคือ เสากลมและเสาสี่เหลี่ยมจัตุรัส

เสากลม เป็นเสาไม้ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๔๐ เมตร เป็นเสาคู่กลาง มีทั้งหมด ๖ คู่ เริ่มจากแถวหน้าสุดเรียงเข้าไป เสากลมคู่สุดท้ายอยู่ที่บริเวณหน้าพระประธาน การตกแต่งเสาไม้กลมนี้ มี ๒ ลักษณะคือ การตกแต่งโดยใช้ปูนปั้นสะตายจีน ปิดทอง ที่เสาคู่ด้านหน้าสุด ลายมีลักษณะคล้ายลายแก้วชิงดวงแต่เป็นวงกลมเหลี่ยมซ้อนเหลื่อมต่อกันไป

อีกลักษณะหนึ่งคือการ ตกแต่งโดยใช้เทคนิคลายรดน้ำปิดทอง ตกแต่งในส่วนเสากลมที่เหลือทั้งหมด ลักษณะลายเหมือนกันทุกเสา คือ บริเวณท้องไม้เป็นรูปลายเถาพันธุ์พุด

เสาสี่เหลี่ยม เป็นเสาไม้สี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดประมาณ ๐.๒๕ เมตร เป็นเสาที่แนวผนังด้านข้างและเสาที่มุม การตกแต่ง ๒ ลักษณะคือ การตกแต่งโดยใช้ปูนปั้นสะตายจีน ปิดทอง ที่เสาสี่เหลี่ยมที่มุมด้านหน้าสุด ลายมีลักษณะเดียวกับที่เสากลมคือ คล้ายลายแก้วชิงดวงแต่เป็นวงกลมเหลี่ยมซ้อนเหลื่อมต่อกันไป สำหรับการตกแต่งอีกลักษณะหนึ่งในเสาไม้สี่เหลี่ยมเป็นเพียงการทาสี แต่งเท่านั้น ทั้งด้านภายนอกและภายใน

๔.๓ บันไดนาค : ไม่เป็นราวบันไดนาคแต่ เป็นราวบันไดเป็นแบบก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาวลักษณะเป็นเส้นตรงกลางราว ปลายราวตกแต่งด้วยปูนปั้นรูปสิงห์ ตั้งอยู่บนฐานที่ต่อกับปลายของราวบันได

๔.๔ ประตู : ประตูเป็นประตูไม้เปิดเข้าไม่มีซุ้มประดับประตู ประตูด้านหน้าประดับด้วยลายรดน้ำปิดทอง ภาพทวารบาล ประตูด้านข้างทิศเหนือตกแต่งโดยการทาสีธรรมดา

๔.๕ หน้าต่าง : หน้าต่างเป็นหน้าต่างบานคู่ไม้เปิดออกอยู่ห้องละ ๑ ชุด ยกเว้นห้องสุดท้ายที่ไม่มีการเจาะช่องหน้าต่าง ตกแต่งโดยการทาสีธรรมดา

๔.๖ คันทวย(นาคทนต์) : มีทั้งหมด ๗ คู่ เป็นไม้แกะสลัก ลวดลายแบ่งได้เป็น ๒ แบบ ดังนี้ คือ แบบเป็นรูปมกรตั้งอยู่บนเชิง ๓ เหลี่ยม อยู่ในตำแหน่งคูที่ ๑,๒ และ ๓ โดยที่คูที่ ๑ มีการปิดทอง ส่วนคูที่เหลือเป็นเพียงการทาสีแดง ลายอีกแบบเป็นลายตัวหงามีม้วนตั้งอยู่บนเชิง ๓ เหลี่ยม อยู่ในตำแหน่ง คูที่ ๔ –คูที่ ๖

๕ ส่วนยอดวิหาร : ลักษณะหลังคาเป็นแบบข้างหน้า ๓ ชั้น ๒ ตับ และข้างหลัง ๒ ชั้น ๒ ตับ ตามลักษณะการย่อเก็จของผนังวิหาร ภายในไม่มีการตีฝ้า ทำให้เห็นเป็นโครงสร้างใต้หลังคาทั้งหมด

๕.๑ ช่อฟ้า : ช่อฟ้าแบบช่อฟ้าปากนกแบบภาคกลาง ประดับกระจกสีทอง

๕.๒ หางหงส์ : หางหงส์เป็นแบบหัวนาคที่มีลายละเอียดมาก มีการตกแต่งโดยติดกระจกสีให้เกิดเป็นลวดลาย

๕.๓ รวยระกา : ส่วนรวยระกานั้นเป็นแบบไม่มีนาคสะดุ้ง ใบระกามีลักษณะเล็กแหลมเรียงกันห่างๆ มีขนาดที่ลักษณะคล้ายใบระกาแต่อยู่ด้านล่างของรวย เรียงกันตลอดความยาวของรวยระกา รวยระกานี้ใช้การตกแต่งโดยติดกระจกสีให้เกิดเป็นลวดลายและมีการใช้โทนกระสีของตัวรวยระกาที่ต่างกัน ดังนี้ ด้านหน้า มีรวยระกา ๓ ชุด (เนื่องมาจากเป็นหลังคา ๓ ชั้น) รวยระกาชั้นล่าง ด้านหน้าสุดใช้กระจกสีเขียวสลับกับกระจกสีทอง ชั้นกลางใช้กระจกสีน้ำเงินสลับกับกระจกสีทอง ส่วนชั้นสุดท้ายบนสุด ใช้กระจกสีแดงสลับกับกระจกสีทอง สำหรับด้านหลัง มี รวย ๒ ชุด ชั้นล่างใช้กระจกสีเขียวสลับกับกระจกสีทอง ชั้นบนใช้กระจกสีน้ำเงินสลับกับกระจกสีทอง

๕.๔ หน้าบัน(หน้าแหง) : หน้าบันด้านหน้าเป็นช่องลูกฟักในโครงสร้างมาตั้งใหม่ ประดับด้วยปูนปั้นปิดทอง ในส่วนของแนวโครงสร้างเป็นลายเทพันธุ์พฤษภา ส่วนในช่องลูกฟักแต่ละช่องนั้นเป็นลายสัตว์ในกรอบแบบจีน

๕.๕ โถงคิ้ว : โถงคิ้วตรงกลางเป็นลักษณะส่วนของวงกลม ๒ อันต่อกันมีส่วนแหลมตรงกลาง ส่วนที่ด้านข้างเป็นลักษณะส่วนของวงกลมติดไว้ในช่วงเสาการตกแต่งเป็นการใช้ปูนปั้นติดเป็นลายเทพันธุ์พฤษภาประดับกับลายสัตว์ต่างๆ และปิดทอง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๖๑ วิหารวัดสำเภา

รูปภาพที่ ๔.๖๒ ส่วนฐาน วิหารวัดสำเภา

รูปภาพที่ ๔.๖๓ ราวบันไดรูปสิงห์ปูนปั้น
วิหารวัดสำเภา

รูปภาพที่ ๔.๖๔ ด้านหลัง วิหารวัดสำเภา

รูปภาพที่ ๔.๖๕ ประตูทางเข้าด้านหน้า
ลงรักบิตทอง(ลายคำ) ภาพทวารบาล วิหารวัดสำเภา

รูปภาพที่ ๔.๖๖ พระประธานภายใน วิหารวัดสำเภา

สถาบันวิจัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๖๗ คันทวย(นาคทัน) วิหารวัดสำเภา

รูปภาพที่ ๔.๖๘ โครงสร้างหลังคา ภายใน
วิหารวัดสำเภา

รูปภาพที่ ๔.๖๙ โครงสร้างหลังคา ด้านข้าง
ภายในวิหารวัดสำเภา

รูปภาพที่ ๔.๗๐ โครงสร้างหลังคาส່วนห้องมุขทางเข้า
วิหารวัดสำเภา

รูปภาพที่ ๔.๗๑ หน้บ้าน(หน้าแหงบ) วิหารวัดสำเภา

รูปภาพที่ ๔.๗๒ เครื่องปิดเครื่องมุง วิหารวัดสำเภา

สถาบันวิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๔.๒.๗ วัดทุ่งอ้อ

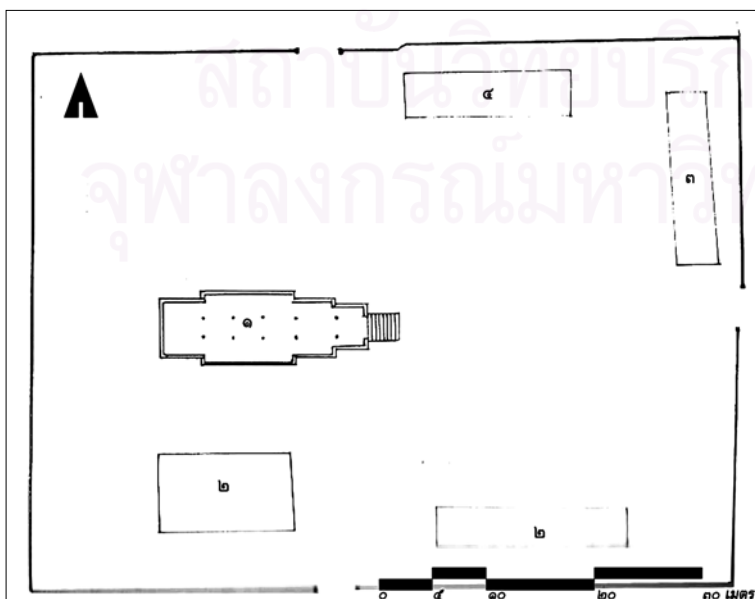
ที่ตั้ง: เลขที่ ๓๐ บ้านทุ่งอ้อ หมู่ ๓ ต.หารแก้ว อ.หางดง จ.เชียงใหม่

สิ่งก่อสร้าง อาคารเสนาสนะ: วิหาร ศาลาการเปรียญ ศาลาบำเพ็ญกุศล กุฏิ และโรงครัว

ประวัติการสร้างและบูรณะ: วัดทุ่งอ้อ จากเอกสารประวัติวัดของกรมศาสนาแจ้งว่า วัดทุ่งอ้อสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ เดิมชาวบ้านเรียกว่า วัดทุ่งอ้อหลวงตามชื่อของหมู่บ้าน ซึ่งแต่เดิมเคยมีครุฑาประชาชนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นศูนย์กลางของการศึกษาวิชาการต่างๆ ในสมัยโบราณ ประมาณว่ามีประชากรอาศัยอยู่เป็นชุมชนขนาดใหญ่ ต่อมาเกิดความแห้งแล้งกันดาร จึงได้พากันอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นเป็นจำนวนมาก คราวเรือนที่เหลืออยู่จึงกลายเป็นชุมชนขนาดเล็กสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้นประมาณ ๖๐ ครัวเรือน รูปแบบวิหารทุ่งอ้อนั้นเป็นวิหารขนาดเล็ก ตามสภาพของชุมชน สภาพแต่เดิมทรุดโทรมมาก ฐานทรุด ส่วนที่เป็นเครื่องไม้ก็ผุกร่อน กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์โดยยังคงรูปแบบเดิมไว้ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๔๐

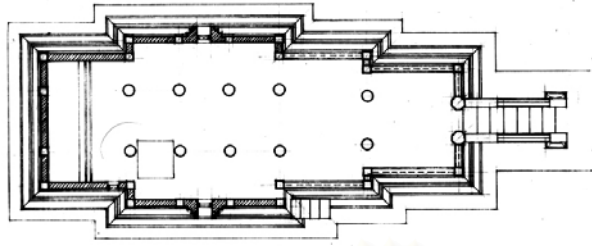
เขตติดต่อ:	ทิศเหนือ	จรดธรณีสงฆ์
	ทิศใต้	จรดทางสาธารณะ
	ทิศตะวันออก	จรดทางสาธารณะและธรณีสงฆ์
	ทิศตะวันตก	จรดธรณีสงฆ์

ผังวัด: วัดทุ่งอ้อ อยู่ในย่านที่พักอาศัยแบบเบาบางของชุมชนขนาดเล็กที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม บริเวณแถบนี้โดยรอบเป็นทุ่งนา ผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวตามแนวตะวันออก-ตะวันตก มีประตู ๓ ด้าน คือด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ ปัจจุบันประตูทางทิศเหนือเลิกใช้แล้ว ประตูทางทิศใต้และทิศตะวันออกติดกับทางสาธารณะของหมู่บ้าน ประตูด้านหน้าวัดคือประตูทางทิศตะวันออก ภายในเขตกำแพงวัดไม่ได้มีการแบ่งส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาสอย่างชัดเจน เพราะเป็นวัดขนาดเล็กที่ประกอบด้วยอาคารจำนวนน้อยได้แก่ วิหาร ศาลาการเปรียญ ศาลาบำเพ็ญกุศล กุฏิ และโรงครัว ตำแหน่งต่างๆ ของอาคารในวัด เริ่มจาก วิหารตั้งอยู่ตรงกลางของผังวัด หันหน้าไปทางทิศตะวันออกและเป็นแกนเดียวกับประตูทางเข้าหน้าวัด บริเวณด้านหน้าและรอบๆ วิหารเป็นลานทรายโล่ง ส่วนกุฏิและศาลาต่างๆ ตั้งอยู่กระจายตามแนวกำแพงสองข้างของวิหาร

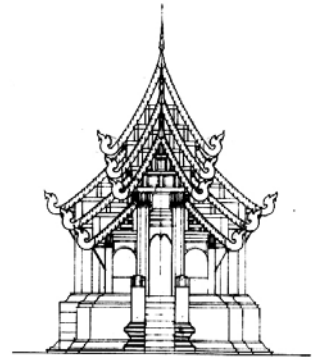

- ๑ วิหาร
- ๒ กุฏิ
- ๓ ศาลา
- ๔ ศาลาอเนกประสงค์

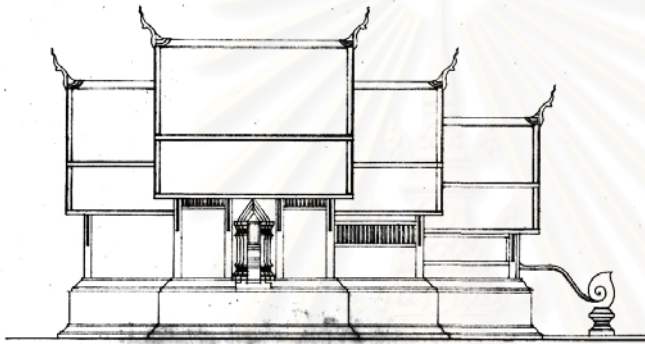
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๓ ผังบริเวณวัดทุ่งอ้อหลวง

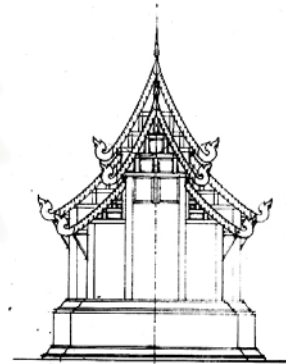
ผังพื้นวิหาร

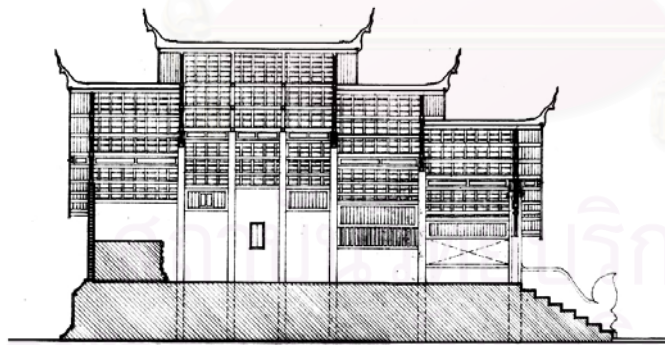
รูปด้านทิศตะวันออก

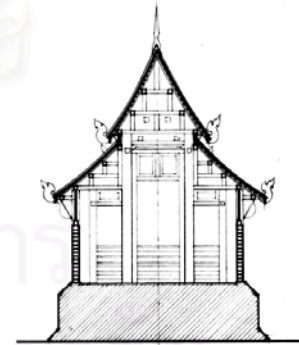
รูปด้านทิศเหนือ

รูปด้านทิศตะวันตก

รูปตัดตามยาว

รูปตัดตามขวาง

ภาพลายเส้นที่ ๔.๑๔ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดทุ่งอ้อ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม:

๑ ส่วนผังวิหาร : เป็นวิหาร ๖ ห้อง ตรงกลาง ๓ ห้อง แล้วย่อเก็จเป็นข้างหน้า ๒ ครั้ง และข้างหลัง ๑ ครั้ง วิหารเป็นวิหารขนาดเล็กกึ่งเปิดโล่ง คือไม่มีประตูหรือซุ้มประตู แต่มีทางเข้าตรงเสาคู่กลางด้านหน้า และด้านข้างทางทิศใต้มีบันไดทางขึ้นเป็นทางเล็กๆบริเวณ ห้องสุดท้ายประมาณ ๑/๓ ของห้องสุดท้ายเป็นฐานชุกชีพระพุทธรูปประธานสูงจากระดับพื้นภายในประมาณ ๑.๒๐ เมตร

๒ ส่วนโครงสร้างวิหาร : โครงสร้างของวิหารเป็นระบบเสาและคาน และผนังรับน้ำหนัก เสาวิหารเป็นเสาไม้ โครงสร้างเครื่องบนเป็นระบบที่ล้านนาเรียกว่า “ซื่อม้าย่างใหม่”

๓ ส่วนฐานวิหาร : ลักษณะเป็นฐานหน้ากระดานสูงรับฐานบัวคว่ำ ฐานก่ออิฐและฉาบปูนเรียบสูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร

๔ ส่วนเรือนวิหาร เป็นลักษณะแบบกึ่งเปิดโล่ง คือ ไม่มีประตูเป็นบานที่ใช้เวลาเปิดปิด

๔.๑ **ผนัง :** ส่วนผนังก็เป็นลักษณะโล่งและค้อยทึบ กล่าวคือ ในส่วนของห้องแรกของวิหารนั้นมีการก่ออิฐบริเวณเสาด้านข้างให้สูงเท่ากับวาระเบียงและเว้นช่องโปร่งไว้ แล้วถัดขึ้นไปเป็นไม้ตาผ้าติดอยู่ใต้แปหัวเสาทั้ง ๒ ข้างซ้ายขวา ห้องที่ ๒ เป็นเหมือนกันแต่มีการติดติดเป็นลูกกรงไม้ไว้ในแนวช่องนี้ ห้องที่ ๓ นั้นมีการก่อผนังขึ้นไปชนกับไม้ตาผ้าที่ติดอยู่ใต้แปหัวเสาห้องที่ ๔ นั้นมีการก่อผนังขึ้นไปชนใต้แปหัวเสาเลย ห้องที่ ๕ และ ๖ เป็นเหมือนห้องที่ ๓ เพียงแต่ในส่วนของไม้ตาผ้าที่อยู่เหนือห้องที่ ๕ ทางด้านทิศใต้นั้นมีการทำเป็นช่องหน้าต่างติดลูกกรงไว้ ผนังภายในบริเวณที่เป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนนั้นมีการเขียนจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๒ ข้างซ้ายขวา

๔.๒ **เสาวิหาร :** เสาวิหารทั้งหมดเป็นไม้ มี ๓ ลักษณะคือ เสาแปดเหลี่ยม เสากลม และ เสาสี่เหลี่ยม เสาแปดเหลี่ยมมีคู่เดียวอยู่ที่คูกลางด้านหน้าสุดของวิหาร ขนาดประมาณ ๐.๔๕ เมตร ตกแต่งโดยการทาสีออกเป็นสีแดง และมีการประดับลวดบัวประดับกระจกที่หัวเสาคู่นี้

เสากลม มี ๕ คู่อยู่แนวคูกลางของวิหารต่อจากเสา ๘ เหลี่ยมคู่หน้าเข้าไปขนาดประมาณ ๐.๔๕ เมตร การประดับตกแต่งนั้นเป็นเพียงการทาสีออกแดงที่เป็นสีเดียวกับสีที่ทาในส่วนอื่นๆ

เสาสี่เหลี่ยม อยู่บริเวณมุมและแนวผนังขนาดประมาณ ๐.๒๕ เมตร การประดับตกแต่งนั้นเป็นเพียงการทาสีออกแดงที่เป็นสีเดียวกับสีที่ทาในส่วนอื่นๆ และมีการประดับลวดบัวประดับกระจกที่หัวเสาสี่เหลี่ยมคูกลางหลังพระประธาน

๔.๓ **บันไดนาค :** เป็นแนวตรงต่อออกมาจากเสาคู่กลางด้านหน้า ลักษณะไม่เป็นบันไดนาค แต่เป็นรูปตัวหึ่ง ก่ออิฐถือปูน ตั้งขึ้น ขนาดใหญ่พอสมควร

๔.๔ **หน้าต่าง :** มีการเจาะหน้าต่างในบริเวณผนังก่ออิฐถือปูนนี้ เฉพาะในห้องที่ ๔ และที่ ๖ เท่านั้น หน้าต่างที่ช่วงห้องที่ ๔ นั้นมีการทำซุ้มปูนปั้นประดับกรอบหน้าต่าง ลักษณะซุ้มเป็นแบบซุ้มหน้าจ้งยกเก็จ ๕ ครั้ง มีช่อฟ้าจั่วซุ้มเพียงอันเดียวที่หน้าจั่วของเก็จด้านหน้าสุด ลักษณะเสาซุ้มประดับนี้ลักษณะเป็นแบบบังปากปลิง ในห้องที่ ๖ นั้นไม่มีการทำซุ้มประดับ หน้าต่างที่ทำนั้น ไม่มีตัวบานเพียงแต่เป็นลูกกรงติดไว้

๔.๕ **คันทวย(นาคทนต์) :** อยู่ติดกับผนังในตำแหน่งบริเวณแนวเสา มี ๗ คู่ใช้ไม้แกะสลักลวดลายที่เหมือนกันหมด เป็นลายรูปก้านขดพันธุ์พฤษชาติไปมา

๕. ส่วนยอดวิหาร ลักษณะหลังคาเป็นแบบข้างหน้า ๓ ชั้น ๒ ตับ และข้างหลัง ๒ ชั้น ๒ ตับ โครงสร้างหลังคาเป็นโครงสร้างไม้ในลักษณะของโครงสร้างมาต่างใหม่ การเข้าไม้ในส่วนโครงสร้างหลักนั้นใช้การเข้าสลักไม้ ส่วนหลังคาภายในโชนีโครงสร้างของหลังคาทั้งหมด เฉพาะส่วนห้องกลางเหนือพระประธานเป็นแบบตีฝ้าไม้ระดับหัวเสาวิหาร

๕.๑ **ช่อฟ้า** : เป็นช่อฟ้าไม้ รูปปากนก ส่วนปลายประดับและปากแบบหางไหล ตกแต่งโดยการสลักลวดลายประดับ

๕.๒ **หางหงส์** : เป็นไม้รูปมกรคายขนาด ซึ่งมีรูปร่างลักษณะแบบนก มีการตกแต่งลายละเอียดโดยการทาสีที่เหมือนส่วนอื่นๆ

๕.๓ **รอยระกา** : รอยระกาไม้ลักษณะโค้งแอ่นไม่เป็นแบบนาคสะดุ้ง ใบระกาเป็นลายแกะสลักลงบนรอยระกามีขนาดที่อยู่เป็นแนวเป็นระยะด้านล่างโดยตลอด

๕.๔ **หน้าบัน(หน้าทับ)** : หน้าบันด้านหน้าเป็นช่องลูกฟักในโครงสร้างมาตั้งใหม่ ประดับด้วยปูนปั้นสีขาว บริเวณส่วนที่เป็นโครงสร้าง เป็นการติดด้วยปูนปั้นเป็นเส้นโค้งม้วนแล้ววกต่อกันไป บริเวณแผ่ช่องลูกฟัก เป็นปูนปั้นรูปดอกไม้ประจำในแต่ละช่องประดับด้วยกระจกลีส่วนหน้าบันด้านหลังเป็นช่องลูกฟักเรียบๆ

๕.๕ **โก่งคิ้ว** : โก่งคิ้วที่ติดอยู่ระหว่างเสาคู่กลางเป็นแผ่นไม้มีลักษณะโค้งและมีปลายแหลมตรงกลาง ส่วนด้านข้างเป็นแบบโค้งเกือบครึ่งวงกลม การตกแต่งโดยการแกะสลักให้เป็นแนวกรอบ แล้วประดับด้วยลายก้านขดปูนปั้น ติดบนแผ่นไม้ภายในกรอบ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๗๓ วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง

รูปภาพที่ ๔.๗๔ ส่วนฐาน วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง

รูปภาพที่ ๔.๗๕ ราวบันไดปูนปั้นรูปตัวหงา(หางวัน)
วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง

รูปภาพที่ ๔.๗๖ ซุ้มหน้าต่าง วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง

รูปภาพที่ ๔.๗๗ บันไดทางขึ้นด้านข้าง
วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง

รูปภาพที่ ๔.๗๘ พระประธานภายในวิหาร
วัดทุ่งอ้อหลวง

สถาบันวิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๗๙ ภายในวิหารวัดทุ่งอ้อหลวง

รูปภาพที่ ๔.๘๐ โครงสร้างหลังคาภายใน
วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง

รูปภาพที่ ๔.๘๑ การเข้าไม้ส่วนโครงสร้างหลังคา
วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง

รูปภาพที่ ๔.๘๒ หน้าบัน(หน้าแหลม)
วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง

รูปภาพที่ ๔.๘๓ หน้าบันด้านข้าง
วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง

รูปภาพที่ ๔.๘๔ เครื่องปิดเครื่องมุง
วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง

๔.๒.๘ วัดทางดง

ที่ตั้ง: เลขที่ ๗๘ บ้านดง หมู่ ๙ ต.ทางดง อ.ทางดง จ.เชียงใหม่

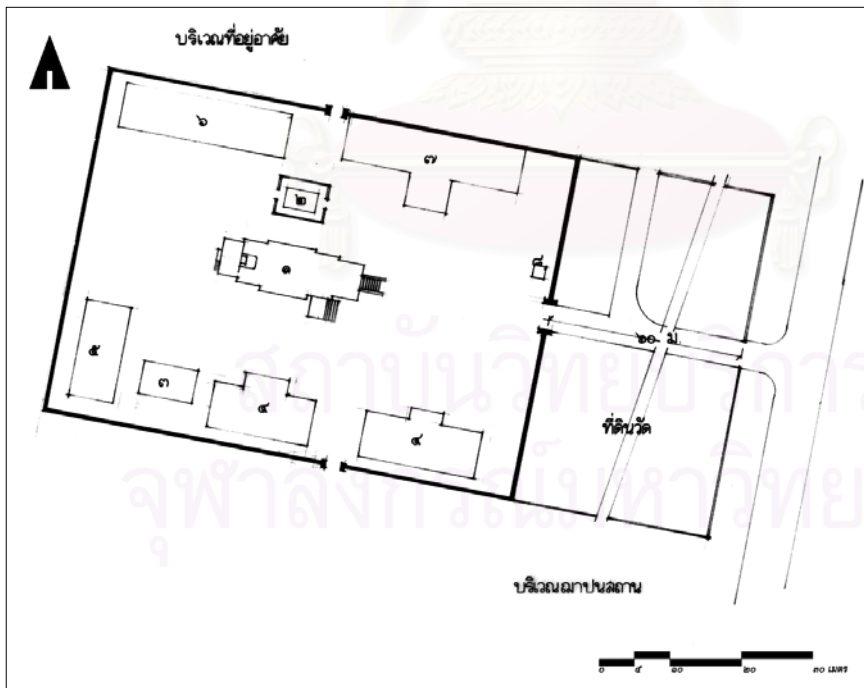
สิ่งก่อสร้าง อาคารเสนาสนะ: วิหาร อุโบสถ หอระฆัง กุฏิ ศาลาอเนกประสงค์ และห้องสมุด

ประวัติการสร้างและบูรณะ: วัดทางดง เป็นวัดขนาดเล็ก ไม่ปรากฏหลักฐานและประวัติความเป็นมา แต่จากการพิจารณาเทียบเคียงหลักฐานทางศิลปกรรม จะเห็นได้ว่ามีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับวิหารของวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) ซึ่งตามประวัติกล่าวไว้สร้างขึ้นในตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ ๒๕ จึงอาจจะมีอายุใกล้เคียงกัน

เขตติดต่อ:

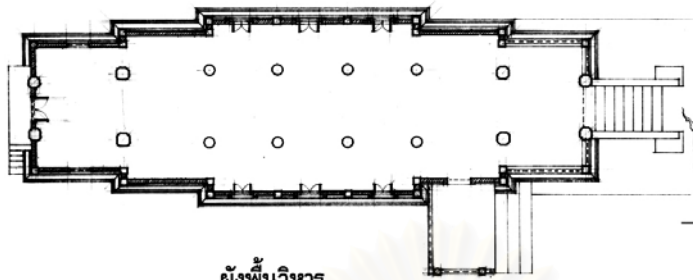
ทิศเหนือ	จรดทางสาธารณะ
ทิศใต้	จรดทางสาธารณะ
ทิศตะวันออก	จรดทางสาธารณะและธรณีสงฆ์
ทิศตะวันตก	จรดบริเวณบ้านพักอาศัย

ผังวัด: วัดทางดงตั้งอยู่ในบริเวณย่านที่พักอาศัยที่ไม่หนาแน่น ผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางตามแนวตะวันออก-ตะวันตก มีประตูทางเข้าออก สามทาง คือ ทางด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ โดยที่ประตูหลักหน้าวัดอยู่ทางทิศตะวันออก ผังของวัดไม่มีการแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสออกจากกันอย่างชัดเจน กล่าวคือวิหารตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางเป็นประธานของผังวัด และหันหน้าไปทางทิศตะวันออก แกนวิหารเป็นแกนเดียวกันกับประตูทางเข้าด้านหน้า ด้านหน้าวิหารเป็นลานทรายโล่ง อุโบสถมีขนาดเล็กกว่าวิหารมาก ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวิหาร หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ส่วนอาคารอื่นๆ ตั้งอยู่ชิดกับแนวกำแพงทั้งสองฟากของวิหาร

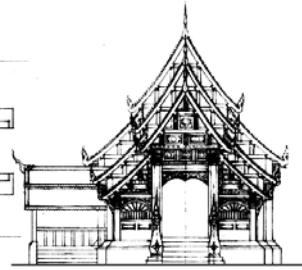

- ๑ วิหาร
- ๒ อุโบสถ
- ๓ ศาลา
- ๔ กุฏิ
- ๕ ห้องสมุด
- ๖ ศาลาอเนกประสงค์
- ๗ ศาลา
- ๘ หอระฆัง

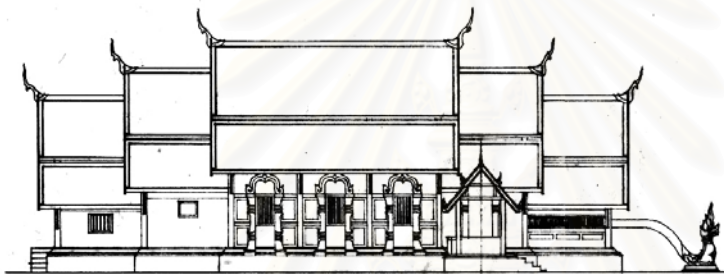
ภาพลายเส้นที่ ๔.๑๕ ผังบริเวณวัดทางดง

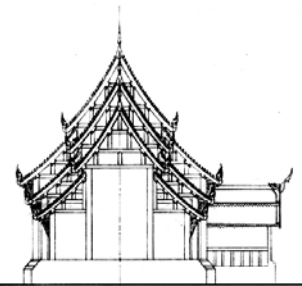
ผังพื้นวิหาร

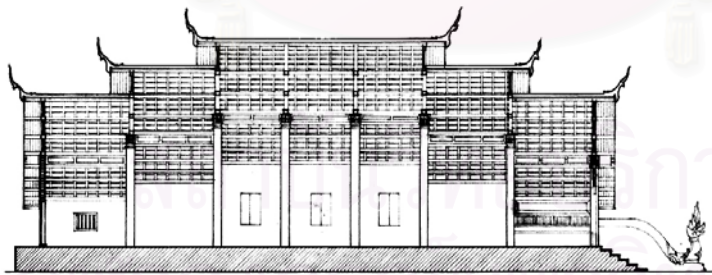
รูปด้านทิศตะวันออก

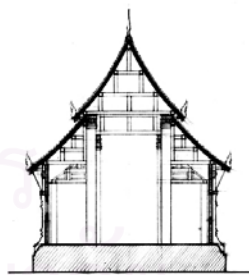
รูปด้านทิศใต้

รูปด้านทิศตะวันตก

รูปตัดตามยาว

รูปตัดตามขวาง

ภาพลายเส้นที่ ๔.๑๖ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดหางดง

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

๑ ส่วนผังวิหาร : เป็นวิหารที่มีด้านกว้าง ๓ ห้อง ด้านยาว ๗ ห้อง แบ่งเป็นส่วนตรงกลาง ๓ ห้อง แล้วย่อเก็จข้างหน้า ๒ ครั้ง ด้านหลัง ๒ ครั้ง ระดับพื้นภายในประมาณ ๑ เมตร และมีบันไดทางขึ้นด้านหลังเป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูนแนบไปกับฐานวิหารด้านหลัง ประตูวิหารมีอยู่ ๓ ประตู เป็นประตูไม้อยู่ระหว่างเสาคู่กลางด้านหน้าสุด และด้านหลังสุดของวิหาร และประตูด้านข้างบริเวณทิศเหนือห้องที่ ๓ เป็นประตูที่มีมุขหลังคาคลุมอีก ๑ ประตู ห้องสุดท้ายของผังใช้เนื้อที่ประมาณ ๑/๓ เป็นฐานชุกชีประดิษฐานพระประธานปรางมารวิชัย

๒ ส่วนโครงสร้างวิหาร : โครงสร้างของวิหารเป็นระบบเสาและคาน และผนังรับน้ำหนัก เสาวิหารเป็นเสาไม้ โครงสร้างเครื่องบนเป็นระบบที่ล้าหน้าเรียกว่า “ซื่อม่าตั้งใหม่”

๓ ส่วนฐานวิหาร : ฐานวิหารเป็นฐานหน้ากระดานสูงรับบัวคว่ำ รับตัวเรือนวิหาร เป็นฐานก่ออิฐฉาบปูน สูงประมาณ ๑.๐๐ เมตร

๔ ส่วนเรือนวิหาร : ห้องแรกด้านหน้าทำลักษณะเป็นระเบียงมีการก่ออิฐเป็นแนวระเบียงสูงจากพื้นภายในประมาณ ๕๐ ซม. และวางทับด้วยรางระเบียงระแนวไม้สูงประมาณ ๓๐ ซม. อีกที่ สำหรับด้านข้างก็จะมีแผ่นไม้ปิดต่อขึ้นไปจนถึงใต้แปหัวเสา สำหรับรักษาความปลอดภัยของตัววิหาร ส่วนด้านหน้าก็จะเป็นช่องโค้งใต้โค้งคือด้านข้างได้มีติดไม้ระแนงเป็นรูปครึ่งวงกลมในช่องว่างนี้ ส่วนผนังด้านข้างห้องอื่น ๆ เป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนทาสี

๔.๑ ผนัง : ส่วนผนังด้านข้างห้องอื่น ๆ เป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนทาสี ก่อระหว่างช่องเสาเว้นให้เห็นเป็นแนวเสาไม้ และก่อผนังขึ้นไปชนกับแปหัวเสา ผนังภายนอก

การตกแต่งผนังในส่วนก่ออิฐฉาบปูนนั้น ภายนอกมีการตกแต่งปูนผนังให้เป็นรูปของกรอบไม้ตาผ้า ตั้งแต่ห้องที่ ๒ ถึงห้องที่ ๕ มีการทาสีขาวและทาสีแดงบริเวณแนวเหนือซุ้มหน้าต่าง และภายในที่ผนังด้านข้างซ้ายขวาพระประธาน มีการเขียนลัทธิธรรมฝาผนัง สภาพปัจจุบันเลอะเลือนมากภาพเกี่ยวกับประวัติพระพุทธเจ้า และรามเกียรติ์ สำหรับผนังภายในบริเวณด้านหลังพระประธานนั้น มีการตกแต่งปูนปั้นสะอาดยจีน บริเวณผนังระหว่างเสาคู่กลางหลังพระประธานนั้นเป็นแผงพระ ๓ แผง เรียงซ้อนกันแบ่งจังหวะโดยใช้โครงสร้างเป็นตัวแบ่ง และในแต่ละแผงนั้นมีพระพิมพ์ ๓ แถวเรียงซ้อนกัน

๔.๒ เสาวิหาร : ลักษณะเสาในผังมี ๓ ลักษณะคือ เสาไม้ ๘ เหลี่ยม เสาไม้กลม และเสาไม้ ๔ เหลี่ยมจัตุรัส

เสาไม้ ๘ เหลี่ยม มี ๓ คู่ เป็นแบบเสาคู่กลางด้านหน้าสุดและเสาคู่กลางถัดไปขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๔๕ เมตร เสาคู่ด้านหน้ามีร่องรอยการตกแต่งที่ตัวเสาโดยการใช้เทคนิคปูนปั้นสะอาดยจีน ลายเสาบริเวณด้านนอกชำรุดหลุดร่วงไปหมดแล้ว เหลือเพียงด้านในลายที่ใช้เป็นลายกรอบหยาบๆ ใช้เส้นกระจกสีทองในการแบ่งกรอบ ภายในกรอบตกแต่งเป็นลายสัตว์และสัตว์หิมพานต์ต่างๆ เช่น กิณรี สิงห์ และนาค เป็นต้น และทำบัวหัวเสาเป็นปูนปั้นประดับแผ่นโลหะสีลักษณะเป็นบัววงซ้อนกัน ๒ ชั้น เสา ๘ เหลี่ยมคู่ถัดมา ตกแต่งแบบเดียวกันแต่ภายในกรอบเป็นลายกลุ่มช่อดอกไม้ มีบัวหัวเสาเหมือนกัน และเสาคู่กลางด้านหลังพระประธาน เทคนิคเหมือนกัน แต่ลายที่ท้องไม้เป็นลายช่อดอกไม้ในกรอบ ๘ เหลี่ยมเรียงต่อกัน มีบัวหัวเสาเหมือนกัน

เสาไม้กลม เป็นเสาลอยคู่แนวกลางภายในวิหารมี ๕ คู่เรียงถัดจากเสา ๘ เหลี่ยมคู่กลาง ๒ แถวหน้า ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๔๕ เมตร ตกแต่งโดยใช้เทคนิคปูนปั้นสะอาดยจีน ปิดทองประดับกระจก พื้นลายทาสีแดง ตกแต่งลายไม้เหมือนกันในแต่ละคู่ ลายที่ใช้ได้แก่ ลายเถาหน้ากาลคายขนาด ลายก้านแย่งในกรอบรังผึ้ง ลายช่อดอกไม้ในกรอบรังผึ้งและลายราชวัชช่อดอกไม้ มีบัวหัวเสาเหมือนกัน

เสา ๔ เหลี่ยมจัตุรัสเป็นเสาด้านข้าง เสามุม และเสาที่แนวผนังเป็น ขนาดประมาณ ๐.๒๕ เมตร มีการตกแต่งที่ เสาเสามุมด้านหน้าสุด และเสามุมภายในวิหาร ตกแต่งโดยใช้เทคนิคปูนปั้นสะอาดจีน ปิดทองประดับกระจก พื้นลาย ทาสีแดง ตกแต่งลาย และทำบัวหัวเสาเป็นปูนปั้นประดับแผ่นโลหะสีลักษณะเป็นบัววงซ้อนกัน ๒ ชั้น ลายที่ห้องไม้เป็น ลายราชวัตรเทพพนมส่วนเสาสี่เหลี่ยมด้านข้าง ภายในแต่งโดยการเขียนสี ลายคล้ายลายใบไม้ร่วง

๔.๓ บันไดนาค : ก่ออิฐถือปูน ทำเป็นรูปมกรคายขนาดอัปภา มีหงอนยาว ไม่มีปลายหางเป็นแบบแนวลำตัว และจบที่เสาวิหาร เหมือนกันทั้งสองข้าง

๔.๔ ประตู : ประตูวิหารมีอยู่ ๓ ประตู เป็นประตูไม้อยู่ระหว่างเสาคู่กลางด้านหน้าสุด และด้านหลังสุดของ วิหาร และประตูด้านข้างบริเวณทิศใต้ห้องที่ ๓ เป็นประตูที่มีชหลังคาคลุม บานด้านหน้าเป็นประตูเหล็กบานยึด ซึ่ง สันนิษฐานว่าประตูไม้เดิมน่าจะชำรุดเสียหายไป ส่วนประตูไม้ด้านหลังเป็นประตูปิดตายไว้ไม่ใช้ประโยชน์เพราะอยู่ติดกับ ด้านหลังฐานชุกชีและพระประธาน ประตูทางด้านทิศเหนือเป็นประตูไม้ซุ้มประดับประตู ก่ออิฐฉาบเรียบมีการตกแต่ง ปูนปั้นเป็นรายละเอียดเล็กน้อยเท่านั้น บานประตูเป็นบานประตูเหล็กยึด ซึ่งคาดว่าเดิมน่าจะมีบานประตูไม้อยู่

๔.๕ หน้าต่าง : สำหรับบานหน้าต่าง มีบานหน้าต่างบานเปิดอยู่ระหว่างช่วงเสา บริเวณห้องกลาง ๓ ห้อง และห้องสุดท้ายมีการทำซุ้มปูนปั้นประดับกรอบหน้าต่างบริเวณเฉพาะหน้าต่าง ๓ ซุดห้องกลาง และทำเป็นหน้าต่าง หลอกที่ห้องที่ ๖ บานหน้าต่างเป็นแผ่นไม้เปิดเข้าแบบมือกลา มีการติดกรงเหล็กไว้ภายนอก

๔.๖ คันทวย(นาคันต์) : อยู่ติดกับเสาวิหารด้านข้าง มีทั้งหมด ๘ คู่ ใช้ไม้แกะสลักลวดลายที่คู่เดียวเหมือน กันเป็นคู่ๆ ดังนี้คือ ซ้ำกันในคู่อื่นๆ บ้าง ลายที่ใช้ได้แก่ ลายนาคบนฐาน ๓ เหลี่ยมลายยักษ์ขี่ม้าและกำลังกลืนหัวม้าบน ฐาน ๓ เหลี่ยมและลายเหงากนบนฐาน ๓ เหลี่ยมเป็นต้น

๕ ส่วนยอดวิหาร : หลังคาเป็นแบบข้างหน้า ๓ ซ้อน ๒ ตับ และข้างหลังเป็นแบบ ๓ ซ้อน ๒ ตับ ตามลักษณะผังพื้น วิหารที่ย่อเก็จ มีหลังคามุขประตูด้านทิศเหนือห้องที่ ๒ ของวิหารเป็นหลังคา ๑ ผืน ๒ ตับ ภายในมีการประดับฝ้า เพดานเฉพาะบริเวณห้องสุดท้ายเหนือพระประธาน และบริเวณแผงแลห้องนี้มีการประดับแผงพระพิมพ์ ในส่วนหลังคา ภายในส่วนอื่น ๆ ไซวีให้เห็นโครงสร้างและวัสดุ หลังคามุงกระเบื้องดินเผา

๕.๑ ซ้อฟ้า : ซ้อฟ้าเป็นไม้สลักประดับกระจกสภาพทรุดโทรม มีลักษณะเป็นแบบปากนกและปากนาคเฉพาะ หลังคาด้านหน้าซ้อนบนสุด ตกแต่งเป็นลายกระจกสี

๕.๒ ทางหงส์ : บริเวณทางหงส์เป็นรูปหัวนาคมีลวดลายค่อนข้างมาก แต่งลายโดยกระจกสี

๕.๓ รอยระกา : รอยระกาโค้งแอนแบบล้านนา ซึ่งชำรุดทรุดโทรมมากแล้ว รอยระกาเป็นไม้สลักประดับกระจก ไบระกาเป็นซี่เล็กๆ มีขนาดเรียงกันห่างๆอยู่ด้านล่าง

๕.๔ หน้าบัน(หน้าแหบ) : หน้าบันด้านหน้าเป็นช่องลูกพักในโครงสร้างมาตั้งใหม่ ประดับด้วยปูนปั้นปิดทอง ในส่วนของแนวโครงสร้างเป็นลายเถาประดับกระจกสีและซามเบญจรงค์ ส่วนในช่องลูกพักแต่ละช่องนั้นเป็นลายประดับ กระจกสีและซามเบญจรงค์ เป็นประธานในกรอบ

๕.๕ โค้งคิ้ว : โค้งคิ้วตรงกลางเป็นลักษณะส่วนของวงกลม ๒ อันต่อกันมีส่วนแหลมตรงกลาง ส่วนที่ด้านข้าง เป็นลักษณะส่วนของวงกลมติดไว้ในช่วงเสา การตกแต่งเป็นการใช้ปูนปั้นปิดทองติดเป็นลายก้านขด

รูปภาพที่ ๔.๘๔ วิหารวัดหางดง

รูปภาพที่ ๔.๘๖ ส่วนฐานวิหารวัดหางดง

รูปภาพที่ ๔.๘๗ ราวบันไดนาคปูนปั้น
วิหารวัดหางดง

รูปภาพที่ ๔.๘๘ มุมประตูทางเข้าด้านข้าง
วิหารวัดหางดง

รูปภาพที่ ๔.๘๙ ชุมประตูทางเข้าด้านข้าง
วิหารวัดหางดง

รูปภาพที่ ๔.๙๐ การตกแต่งผนังและชั่มหน้าต่าง
วิหารวัดหางดง

สถาบันวิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๙๑ คันทวย(นาคทัน) วิหารวัดทางดง

รูปภาพที่ ๔.๙๒ พระประธานภายในวิหารวัดทางดง

รูปภาพที่ ๔.๙๓ ผ้าเพดานห้องพระประธาน
วิหารวัดทางดง

รูปภาพที่ ๔.๙๔ โครงสร้างหลังคาภายใน
วิหารวัดทางดง

รูปภาพที่ ๔.๙๕ หน้าบันด้านข้าง(หน้าแห่นบปิกนก)
วิหารวัดทางดง

รูปภาพที่ ๔.๙๖ เครื่องปิดเครื่องมุง วิหารวัดทางดง

๔.๒.๙ วัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

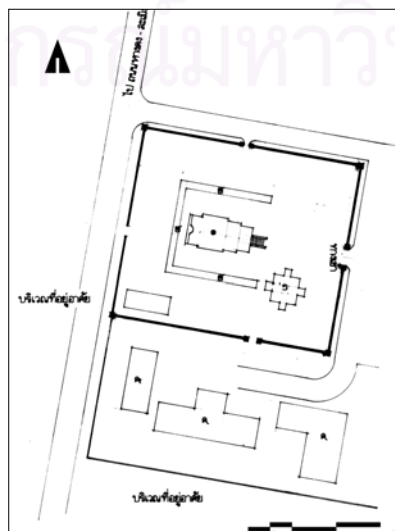
ที่ตั้ง: หมู่ ๔ ต.หนองควาย อ.หางดง จ.เชียงใหม่

สิ่งก่อสร้าง อาคารเสนาสนะ: วิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิ มณฑปจัตุรมุข ระเบียงคต และโรงครัว

ประวัติการสร้างและบูรณะ: เดิมวัดนี้ชื่อ วัดต้นแก้ว ซึ่งเป็นชื่อของต้นไม้ชนิดหนึ่งที่ขึ้นตรงบริเวณที่สร้างวิหารในปัจจุบัน ชื่อปัจจุบันคือ วัดอินทราวาส ตั้งตามชื่อเจ้าอาวาสผู้สร้างวัดนี้คือครูบาอินทร์ จากเอกสารประวัติวัดของกรมศาสนาแจ้งว่า วัดต้นแก้ว สร้างเมื่อ ๒๓๙๙ สำหรับพระวิหารสร้างในปี พ.ศ. ๒๔๐๑ ตามบันทึกอักษรไทยยวนที่เพดานภายในวิหาร จากคำบอกเล่ากล่าวว่าวัดนี้ใช้เป็นสถานที่หยุดพักขบวนแห่พระบรมธาตุศรีจอมทองจากอำเภอจอมทองไปยังเมืองเชียงใหม่ เป็นเวลา ๒-๓ วัน สำหรับประชาชนในท้องถิ่นบริเวณนี้ได้มาบูชาและสรงน้ำพระธาตุแล้วจึงอัญเชิญต่อไปยังเมืองเชียงใหม่

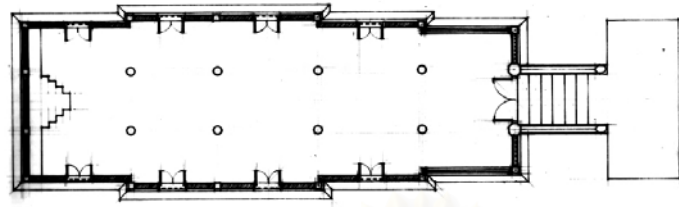
เขตติดต่อ:	ทิศเหนือ	จรดลำเหมือง
	ทิศใต้	จรดลำเหมือง
	ทิศตะวันออก	จรดที่ดินเอกชน
	ทิศตะวันตก	จรดลำเหมืองและทางสาธารณะ

ผังวัด: วัดอินทราวาสตั้งอยู่ในบริเวณย่านที่พักอาศัยที่ไม่หนาแน่นและติดกับพื้นที่เกษตรกรรม อาณาเขตทั้งหมดของวัดนั้นไม่ชัดเจนเพราะถูกกำหนดรั้วแบบชั่วคราว ผังของวัดได้แบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสออกจากกันอย่างชัดเจน คือหากแบ่งพื้นที่ของวัดออกเป็น ๒ ส่วน จะได้ ส่วนเหนือและส่วนใต้ ส่วนด้านเหนือเป็นเขตพุทธาวาส ที่ประกอบด้วย วิหาร มณฑปจัตุรมุข ระเบียงคต ตั้งอยู่ในแนวเขตกำแพงรูปสี่เหลี่ยมเกือบจัตุรัสอย่างชัดเจน ในแนวเขตกำแพงสี่เหลี่ยมนี้มีประตูทางเข้าด้านละประตู รวมเป็นสี่ประตู ประตูทางเข้าหลักด้านหน้าอยู่ตรงกลางทางด้านตะวันออก ประตูอื่นๆ เป็นประตูขนาดเล็กตั้งอยู่เกือบตรงกลางของแต่ละด้าน ประตูด้านทิศเหนือติดกับถนนซอยทางเข้าหลักของวัด ประตูทางทิศใต้ติดต่อกับเขตสังฆาวาส ประตูทางทิศตะวันตกติดกับถนนของหมู่บ้าน วิหารตั้งอยู่ตรงกลางเป็นประธานในแนวเขตกำแพง ทิศหน้าไปทางทิศตะวันออกเป็นแกนเดียวกับประตูหลักด้านหน้า บริเวณด้านหน้าวิหารเป็นลานทรายโล่ง รอบๆวิหารเป็นลานทราย วิหารถูกล้อมรอบด้วยระเบียงคต ๓ ด้าน คือด้านซ้าย ขวาและด้านหลังวิหาร และมีมณฑปจัตุรมุขอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวิหาร ตรงกันกับแนวระเบียงคตทางขวาของวิหาร สำหรับเขตสังฆาวาสนั้นแยกอยู่ทางส่วนใต้ของผังวัด ประกอบด้วย กุฏิ และ ศาลาอเนกประสงค์ เรียงกันเป็นแนว ทางเข้าออกของเขตสังฆาวาส มี ๒ ทาง คือ ทางเข้าของคนเดินเท้าจากประตูเขตพุทธาวาส และทางสำหรับรถจากถนนซอยที่อ้อมผ่านด้านหน้าเขตพุทธาวาส

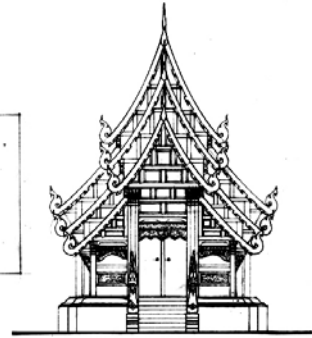

- ๑ วิหาร
- ๒ ศาลาบาตร(ระเบียงคต)
- ๓ ศาลาสรงน้ำพระบรมธาตุ
- ๔ กุฏิ
- ๕ ศาลา

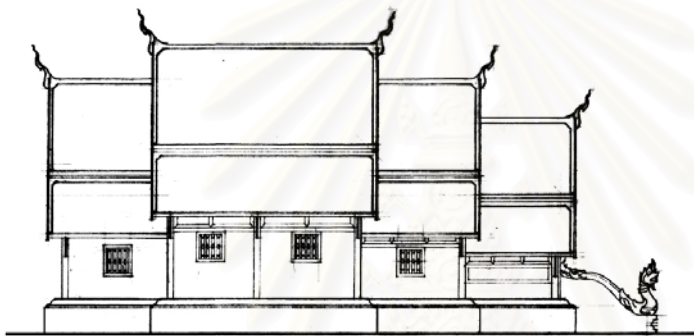
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔.๑๗ ผังบริเวณวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

ผังพื้นวิหาร

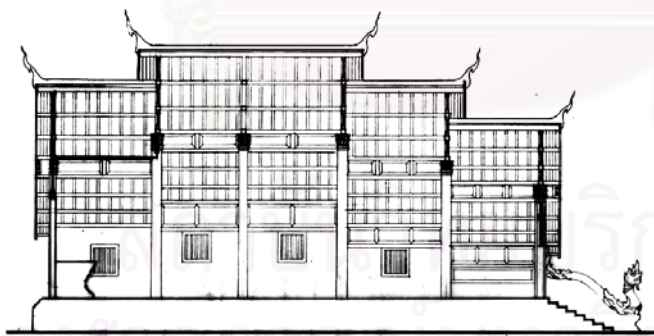
รูปด้านทิศตะวันออก

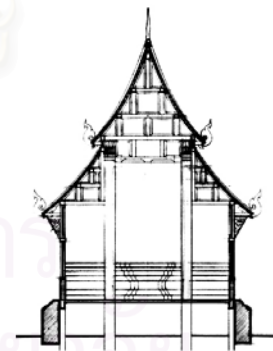
รูปด้านทิศเหนือ

รูปด้านทิศตะวันตก

รูปตัดตามยาว

รูปตัดตามขวาง

ภาพลายเส้นที่ ๔.๑๘ แบบสถาปัตยกรรมวิหารอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

๑ ส่วนผังวิหาร : วิหารทางด้านกว้างมี ๓ ห้อง ด้านยาวมี ๕ ห้อง ด้านยาวเริ่มจากห้องกลาง ๒ ห้อง และย่อเก็จด้านหน้า ๒ ครั้ง และด้านหลัง ๑ ครั้ง มีทางเข้าออกเพียงทางเดียวคือ ทางด้านหน้า ประตูอยู่ระหว่างเสา ๘ เหลี่ยมกลางคูแรกของวิหาร ห้องสุดท้ายใช้เนื้อที่ประมาณ ๑/๓ ของห้องเป็นฐานชุกชีประดิษฐานพระประธานปางมารวิชัย

๒ ส่วนโครงสร้างวิหาร : โครงสร้างของวิหารเป็นระบบเสาและคาน และผนังรับน้ำหนัก เสาวิหารเป็นเสาไม้ โครงสร้างเครื่องบนเป็นระบบที่ล้านนาเรียกว่า “ซุ้มม้ายี่ใหม่”

๓ ส่วนฐานวิหาร : เป็นฐานหน้ากระดานสูงรับฐานบัวคว่ำ แล้วจึงรับตัวเรือนวิหาร ลักษณะเป็นฐานก่ออิฐฉาบปูนทาสี สูงประมาณ ๑.๒๐ เมตร รอบตามแนวผังพื้นวิหาร

๔ ส่วนเรือนวิหาร : การติดตั้งประตูเป็นประตูบานคู่ไม้เปิดเข้าติดอยู่ระหว่างช่วงเสาไม้ ๘ เหลี่ยมด้านหน้า ลักษณะหน้าต่างเป็นหน้าต่างบานไหล ลักษณะเป็นซุ้มทรงไม้ติดตั้งอยู่กับแผงไม้ตาผ้าด้านบน และมีหน้าต่างอยู่กลางผนังระหว่างช่วงเสาทุกห้อง ยกเว้นห้องสุดท้ายที่ก่อผนังเต็ม

๔.๑ ผนัง : ส่วนห้องแรกทางด้านหน้า ทำเป็นก่ออิฐฉาบปูนขึ้นไปสูงประมาณ ๔๐ ซม. แล้ววางทับแนวก่อนี้ด้วยคานไม้ เหนือแนวคานไม้นี้เป็นโก่งคิ้วด้านข้างที่ติดอยู่กับซุ้มด้านบน โก่งคิ้วแกะสลักไม้และฉลุทะลุเป็นช่องแสงและระบายอากาศเชื่อมกับคานไม้ด้านล่างด้วย ซุ้มแนวไม้เป็นระยະ ซึ่งสภาพปัจจุบันระยະไม้นี้ได้หลุดร่วงหายไปจึงได้มีการทำตะแกรงเหล็กมาติดไว้เพื่อการปกป้องสิ่งมีค่าภายในวิหาร สำหรับทางด้านข้างของห้องแรกทำการก่ออิฐเป็นแนวระยະสูงประมาณ ๖๐ ซม. และวางทับด้วยกรอบไม้แกะสลักเต็มช่วงเสาติดกับแผงไม้ตาผ้าที่ติดอยู่ใต้แปหัวเสา และผนังห้องถัดไปเป็นแบบก่ออิฐฉาบปูนทาสีระหว่างช่วงเสาเว้นให้เห็นแนวเสา ก่อผนังนี้ไปชนกับซุ้มกรอบไม้ตาผ้ากว้างประมาณ ๐.๘๐ เมตรที่ติดอยู่ใต้แปหัวเสา

๔.๒ เสาวิหาร : ลักษณะเสาในผังมี ๓ ลักษณะคือ เสาไม้ ๘ เหลี่ยม เสาไม้กลม และเสาไม้ ๔ เหลี่ยมจัตุรัส

เสาไม้ ๘ เหลี่ยม เป็นแบบเสาคู่กลางด้านหน้าสุด ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๔๕ เมตร มีร่องรอยการตกแต่งที่ตัวเสาโดยการใช้นิคมปูนปั้นสะอาดยจีน ลายที่ใช้เป็นลายเทพยดาพันธุพิศุษา และทำบัวหัวเสาเป็นปูนปั้นประดับแผ่นโลหะสีลักษณะเป็นบัววงซ้อนกัน ๒ ชั้น

เสาไม้กลมเป็นเสาอยู่แนวกลางภายในวิหารมี๔คู่เรียงถัดจากเสา๘เหลี่ยมคู่กลางหน้าขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ๐.๔๕เมตร ตกแต่งโดยใช้นิคมลายรดน้ำปิดทอง ตกแต่งในส่วนเสากลมทั้งหมด ลักษณะลายเหมือนกันทุกเสา คือ บริเวณท้องไม้เป็นรูปลายก้านแย่งพันธุพิศุษาที่ผูกปลายแน่นเต็มพื้นที่

เสา ๔ เหลี่ยมจัตุรัสเป็นเสาด้านข้าง เสามุม และเสาที่แนวผนังเป็น ขนาดประมาณ ๐.๒๕ เมตร มีการตกแต่งที่เสาเสามุมด้านหน้าสุด ใช้นิคมปูนปั้นสะอาดยจีน ลายที่ใช้เป็นลายดอกก้านแย่งและทำบัวหัวเสาเป็นปูนปั้นประดับแผ่นโลหะสีลักษณะเป็นบัววงซ้อนกัน ๒ ชั้น และที่เสาคู่กลางหลังพระประธานใช้นิคมลายรดน้ำปิดทอง ลายที่ท้องไม้เป็นลายราชวัตรเทพพนม

๔.๓ บันไดนาค : ก่ออิฐถือปูน ทำเป็นรูปมกรคายนาคอัปภา มีหงอนยาว มีมกรคายนาค ๒ ครั้งคือที่ คอของนาคและบริเวณปลายหาง มกรนาคเป็นราวบันไดขึ้นไปจนถึงเสาวิหาร เหมือนกันทั้งสองข้าง

๔.๔ ประตู : มีประตูทางเข้าที่เดียว อยู่ระหว่างเสา ๘ เหลี่ยมกลางคูแรกของวิหาร ประตูเป็นแผ่นไม้หนาแบบมีออกเสามีการประดับที่จับประตูเป็นโลหะรูปหัวสิงห์

๔.๕ หน้าต่าง : อยู่กึ่งกลางผนังห้องที่ ๒ , ๓ และ ๔ ติดต่อกันลงมาจากไม้ตาฟ้าที่ติดอยู่ใต้แป้นหัวเสา ลักษณะหน้าต่างมีลักษณะพิเศษคือเป็นลูกกรงไม้สลักกลวดลาย และลูกกรงนี้ทำแบบฝาไหลเลื่อนทั้งแผงเปิดปิดได้

๔.๖ คันทวย(นาคันต์) : อยู่ติดกับเสาวิหารด้านข้าง มีทั้งหมด ๖ คู่ ใช้ไม้แกะสลักกลวดลายที่คู่เดียวเหมือนกัน เป็นคู่ๆ ดังนี้คือ

คู่ที่ ๑ รูปกิ้งกือ

คู่ที่ ๒ รูปครุฑยุคนาค

คู่ที่ ๓ รูปครุฑ

คู่ที่ ๔ รูปนาค ๒ ตัวพันกัน

คู่ที่ ๕ รูปนาคตัวเดียว

คู่ที่ ๖ รูปมกรคายนาค

๕ ส่วนยอดวิหาร : ลักษณะหลังคาเป็นแบบด้านหน้า ๓ ซ้อน ๒ ชั้น ด้านหลัง ๒ ซ้อน ๒ ชั้น ตามลักษณะของการย่อเก็จของเสาวิหาร โครงสร้างหลังคาเป็นโครงสร้างไม้ สร้างแบบระบบมั่วต่างใหม่ของล้านนา ภายในอาคารมีการติดฝ้าประดับที่ห้องเหนือพระประธาน ระดับหัวเสา และบริเวณด้านข้างส่วนกลางของผังที่ระดับหัวเสาด้านข้าง ส่วนที่เหลือใช้ให้เห็นโครงสร้างและวัสดุ

๕.๑ ซ่อฟ้า : ส่วนซ่อฟ้านั้นเป็นไม้แกะสลักกลวดลายประดับกระฉาก ขนาดค่อนข้างอวบหนา แต่ก็ดูอ่อนช้อย

๕.๒ หางหงส์ : ส่วนหางหงส์เป็นรูปตัวหงาประดับมกรคายนาค ซึ่งรูปทรงโดยรวมแล้วแสดงออกเป็นรูปตัวหงา

๕.๓ รวยระกา : รวยเป็นแบบไม้สะดุ้งอย่างทางภาคกลาง ไม่มีใบระกา แต่มีนมนาคด้านข้าง ทำด้วยไม้แกะสลักประดับกระฉาก บางช่วงมีการสลักจันทะลุแผ่นรวยระกา

๕.๔ หน้าบัน(หน้าแหง) : หน้าบันด้านหน้าเป็นช่องลูกฟักในโครงสร้างมั่วตั้งใหม่ ประดับด้วยปูนปั้นสะอาดตา ฉินประดับกระฉาก สภาพทรุดโทรมมาก

๕.๕ โก่งคิ้ว : โก่งคิ้วตรงกลางเป็นลักษณะส่วนคล้ายๆซุ้มหน้านางต่อกัน ๒ อัน ส่วนที่ด้านข้างเป็นลักษณะส่วนของวงกลมลักษณะเหมือนขอบเปลือกตาติดไว้ในช่วงเสา การตกแต่งเป็นการแกะสลักเป็นเกลายพันธุ์พฤษาประดับในกรอบโก่งคิ้ว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๙๗ วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

รูปภาพที่ ๔.๙๘ ด้านข้างวิหารวัดอินทราวาส (วัดต้นแก้ว)

รูปภาพที่ ๔.๙๙ ราวบันไดนาคปูนปั้น วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

รูปภาพที่ ๔.๑๐๐ ส่วนฐาน วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

รูปภาพที่ ๔.๑๐๑ หน้าต่างไม้แบบฝาไหล วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

รูปภาพที่ ๔.๑๐๒ คันทวย(นาคทั้น) วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

สถาบันวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ ๔.๑๐๓ พระประธานภายใน
วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

รูปภาพที่ ๔.๑๐๔ โครงสร้างหลังคา
และการทำฝ้าเพดาน วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

รูปภาพที่ ๔.๑๐๕ โถงคิ้วไม้แกะสลัก
วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

รูปภาพที่ ๔.๑๐๖ หน้บ้าน(หน้าแหลม)
วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

รูปภาพที่ ๔.๑๐๗ หน้บ้านด้านข้าง
วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

รูปภาพที่ ๔.๑๐๘ เครื่องปิดเครื่องมุง
วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว)

๔.๒.๑๐ วัดพระธาตุศรีจอมทอง

ที่ตั้ง: ต.บ้านหลวง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่

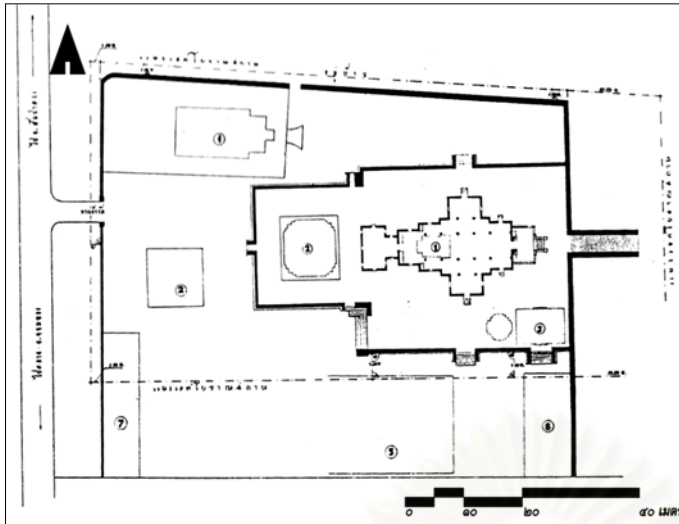
สิ่งก่อสร้าง อาคารเสนาสนะ: พระเจดีย์ ๒ องค์ วิหารจัตุรมุข อุโบสถ ศาลา ศาลาอเนกประสงค์ กุฏิ และโรงเรียนพระปริยัติธรรม

ประวัติการสร้างและบูรณะ: วัดพระธาตุศรีจอมทอง มีประวัติบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแสดงถึงความสำคัญ ในฐานะที่เป็นพระอารามหลวงประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คู่บ้านคู่เมืองเชียงใหม่ โบราณสถานสำคัญภายในวัดพระธาตุศรีจอมทอง ล้วนมีประวัติการก่อสร้างมาตั้งแต่สมัยกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เช่น วิหารจัตุรมุขและมณฑปภายในวิหาร สร้างในสมัยพระเมืองแก้ว สร้างเสร็จราว พ.ศ. ๒๐๖๐ และให้อัญเชิญพระบรมธาตุบรรจุไว้ในมณฑปแห่งนี้ แต่มีแบบแผนทางศิลปกรรมของสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ลงมาทั้งสิ้น เนื่องจากได้มีการบูรณะซ่อมแซมสมัยฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๔

เขตติดต่อ:

ทิศเหนือ	จรดทางสาธารณะ และอาคารพาณิชย์
ทิศใต้	จรดลานที่ดินเอกชน
ทิศตะวันออก	จรดบ้านพักอาศัย และทุ่งนา
ทิศตะวันตก	จรดทางหลวงเชียงใหม่-จอมทอง

ผังวัด: วัดพระธาตุศรีจอมทองตั้งอยู่บริเวณชุมชนหนาแน่นในตัวอำเภोजอมทอง บริเวณแถบนี้ในแนวติดถนนใหญ่เป็นย่านพาณิชย์และที่พักอาศัยที่ค่อนข้างหนาแน่น และเบาบางลงเมื่อห่างจากถนนใหญ่ออกไป ผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมูสังเกตได้ว่าที่ดินบริเวณนี้มีความลาดเอียงจากฝั่งตะวันตกและลาดลงทางฝั่งตะวันออก มีการปรับผิวดินให้เสมอกัน ทำให้ทางทิศตะวันออกมีบันไดทางขึ้นสูง ผังวัดมีประตูทางเข้าออกทุกด้าน ด้านหน้าวัดเป็นประตูที่ต่อกับบันไดทางขึ้นวัดทางทิศตะวันออก แต่เดิมประตูนี้น่าจะเป็นประตูทางเข้าหลักของวัด ปัจจุบันประตูนี้ไม่ค่อยใช้กันแล้ว เพราะการขยายตัวของเมืองและชุมชนทำให้เกิดถนนหลวงทางด้านทิศตะวันตกของวัด ทางเข้าวัดที่สะดวกจึงเป็นทางด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ ส่วนประตูทางทิศเหนือนั้นเป็นทางเข้าออกเล็กๆ ภายในเขตกำแพงวัดประกอบด้วยส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาส ที่ไม่ได้มีการแบ่งอย่างชัดเจน คือ ส่วนพุทธาวาส ที่ประกอบด้วย พระเจดีย์ วิหาร และอุโบสถ ซึ่งอยู่บริเวณซีกทางเหนือของผังวัด เริ่มจากวิหาร พระเจดีย์ และศาลาสร้าง ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ตัววิหารอยู่ชิดทางตะวันออกและหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านหน้าวิหารเป็นแกนเดียวกับประตูวัดทางทิศนี้ พระเจดีย์ตั้งอยู่ด้านหลังวิหารและอยู่ในแกนเดียวกัน ตำแหน่งของเจดีย์อยู่บริเวณศูนย์กลางของผังวัด ศาลาสร้างอยู่บนฐานเดียวกันทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวิหาร และอุโบสถอยู่ด้านหลังชิดมุมกำแพงทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระเจดีย์หันหน้าไปทางทิศตะวันออกสำหรับส่วนสังฆาวาสประกอบด้วย กุฏิ ศาลาต่างๆ นั้นตั้งเรียงตามแนวกำแพงอยู่ทางซีกด้านใต้ของผังวัด

ภาพลายเส้นที่ ๔.๑๙ ผังบริเวณวัดพระธาตุศรีจอมทอง

- ๑ ชุ่มโขงบรรจุพระบรมธาตุ
- ๒ เจดีย์
- ๓ ศาลา
- ๔ อุโบสถ
- ๕ ศาลาธรรมสามัคคี
- ๖ ร.ร.ปริยัติธรรม
- ๗ ระเบียบงคด

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

๑ ส่วนผังวิหาร : เป็นวิหาร ๗ ห้อง เริ่มจากตรงกลาง ๓ ห้อง และมีการย่อเก็จข้างหน้า ๒ ครั้ง ข้างหลัง ๒ ครั้ง และตรงกลางมีการทำเป็นมุขยื่นออกทาง ๒ ข้าง ทำให้เกิดเป็นผังแบบจัตุรมุข ตอนท้ายสุดของวิหารจัตุรมุขต่อกับวิหารขวางหลังเล็กอีก ๑ หลัง วิหารหันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก บริเวณกลางห้องที่ ๖ ของวิหารเป็นที่ประดิษฐานมณฑปก่ออิฐฉาบปูนและเปิดทองใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญของวัด ส่วนวิหารขวางที่ต่อด้านหลังสุดของวิหารปัจจุบันเป็นที่เก็บของโบราณเกี่ยวกับกษัตริย์เชียงใหม่ มีประตูทางเข้า ๓ ทางคือ ทางเข้าด้านหน้าและมุขข้างซ้ายขวา

๒ ส่วนโครงสร้างวิหาร : โครงสร้างของวิหารเป็นระบบเสาและคาน และผนังรับน้ำหนัก เสาวิหารเป็นเสาไม้ โครงสร้างเครื่องบนเป็นระบบที่ล้านนาเรียกว่า “ซื่อม้าย่างใหม่” การเข้าไม้หรือการฝากไม้นั้นใช้สลักไม้เป็นตัวช่วย โครงสร้างหลังคาเนื่องจากเป็นอาคารจัตุรมุข ทำให้ดูค่อนข้างที่จะซับซ้อน แต่หากพิจารณาแล้วก็มีความสมเหตุสมผลตรงไปตรงมา

๓ ส่วนฐานวิหาร : เป็นฐานหน้ากระดานรับฐานบัวคว่ำ ก่ออิฐถือปูน สูงจากระดับพื้นภายนอกประมาณ ๐.๔๕ เมตร

๔ ส่วนเรือนวิหาร บริเวณห้องแรกด้านหน้าเป็นห้องระเบียบมีการทำเป็นราวระเบียบวันบริเวณทางเข้าไว้ ส่วนห้องอื่นๆ ผนังเป็นแบบก่ออิฐฉาบปูน

๔.๑ ผนัง : แบบก่อผนังระหว่างช่วงเสาไม้ ทำให้เห็นเป็นแนวเสาตลอดช่วงเสา การก่อผนังก่อถึงเพียงระดับกรอบไม้ตาผ้าที่ติดตั้งอยู่ที่ใต้บัวเสาลงมาประมาณ ๐.๘๐ เมตร ตามช่วงเสา สำหรับด้านสกัดมีการติดตั้งไม้ตงผ้าตั้งแต่เหนือระดับวงกบประตูขึ้นไป และไม้ตาผ้าในส่วนภายในวิหารมีการตกแต่งลายรดน้ำปิดทอง รูปพระพุทธรูปเทพ และพุทธประวัติ

๔.๒ เสาวิหาร : เสาของวิหารทั้งหมดเป็นเสาไม้ แบ่งเป็น ๒ ลักษณะคือ เสาวงกลม และเสาสี่เหลี่ยมจัตุรัส เสาวงกลมนั้นมีทั้งหมด ๖ คู่ ขนาดประมาณ ๐.๔๐ เมตร เป็นเสาคู่กลางเรียงกันตั้งแต่ เสาคู่กลางที่อยู่ติดกับชุ่มประตูทางเข้าคู่หน้า เป็นแนวเสาแนวที่ ๒ ไม้ใช้เสาแนวแรกสุดในผังวิหาร เป็นต้นไป จนถึงแนวเสาคู่กลางก่อนผนังด้านหลังสุด การตกแต่งเป็นแบบลายรดน้ำปิดทอง สามารถแบ่งการใช้ลายที่ส่วนท้องไม้ได้ ๓ แบบ คือ

เสากลม ๒ แถวหน้า เป็นลายก้านต่อพันธุ์พฤษา

เสากลม ๒ แถวกลาง เป็นลายราชวัตรประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์เทพพนม

เสากลม ๒ แถวหลัง เป็นลายราชวัตรประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกกลอย

เสาสีเหลี่ยมจัตุรัส ตำแหน่งเสาต่างๆที่ไม่ใช่เสากลมจะเป็นเสาสีเหลี่ยมทั้งหมด ขนาดประมาณ ๐.๒๕ เมตร มีการใช้เทคนิคตกแต่งเสา ๒ ลักษณะคือปูนปั้นปิดทองประดับกระจก เทคนิคนี้ใช้กับเสาสีเหลี่ยมที่อยู่ห้องระเบียงด้านหน้า การใช้ลายในส่วนท้องไม่เป็นลายก้านต่อพันธุ์พฤกษา อีกเทคนิคคือลายรดน้ำปิดทองใช้กับเสาสีเหลี่ยมในส่วนที่เหลือทั้งหมด การใช้ลายในส่วนท้องไม้นั้นแบ่งได้ดังนี้คือ

ในส่วนของเสาที่อยู่ด้านในและเสากายในนั้นใช้ลายในกลุ่มก้านต่อดอกพันธุ์พฤกษา

ในส่วนของเสาที่อยู่ด้านนอก การตกแต่งมีความหลากหลายทั้งตำแหน่งของลายประดับเสากับการใช้ลักษณะลาย ซึ่งพอจะจำแนกลักษณะลายในส่วนท้องไม่ได้ดังนี้

ลายที่ ๑ ลายเกลียวหัวนาค

ลายที่ ๒ ลายราชวัตรดอกกลอยหน้าขบ

ลายที่ ๓ ลายมะลิเลื้อยชอกนก

ลายที่ ๔ ลายประจายามนกสามตัวก้านแย่ง

ลายที่ ๕ ลายมะลิเลื้อยหัวนาค

ลายที่ ๖ ลายก้านขดหัวนาค

ลายที่ ๗ ลายดอกกลอยก้านแย่ง

๔.๓ บันไดนาค : ราวบันไดทางขึ้นเป็นรูปมกรคายพญานาค ปูนปั้นทาสี และมีรูปยักษ์ปูนปั้นทาสี ยืนอยู่คู่ด้านข้างของราวบันไดทั้ง ๒ ฝั่ง

๔.๕ ประตู : มีประตูทางเข้า ๓ ทางคือ ทางเข้าด้านหน้าและมุขข้างซ้ายขวา ประตูด้านหน้ามีซุ้มบันแถลงอย่างภาคกลาง ประตูบานประตูทุกบานใช้เทคนิคการตกแต่งโดยเป็นลายรดน้ำปิดทอง ภาพที่ใช้เป็นภาพทวารบาล

๔.๖ หน้าต่าง : เป็นหน้าต่างบานไม้เปิดเข้า มีการติดกรงเหล็กด้านนอก ใช้เทคนิคการตกแต่งโดยเป็นลายรดน้ำปิดทอง ลายที่ใช้เป็นลายก้านต่อเทพพนม

๔.๗ คันทวย(นาคพันต์) : อยู่ติดกับผนังในตำแหน่งบริเวณแนวเสา มี ๘ คู่ใช้ไม้แกะสลักลวดลายนาคพันเกี่ยวกันเป็นแผงสามเหลี่ยม ไม่เหมือนกันแต่คล้ายกันทั้งหมด

๕ ส่วนยอดวิหาร : รูปทรงของหลังคาเป็นแบบหลังคาจัตุรมุข หลังคาด้านหน้า ๓ ชั้น ๒ ตับ ด้านหลัง ๓ ชั้น ๒ ตับ และมุขด้านข้างซ้ายขวาเป็นแบบ มุขเดี่ยว ๒ ตับ

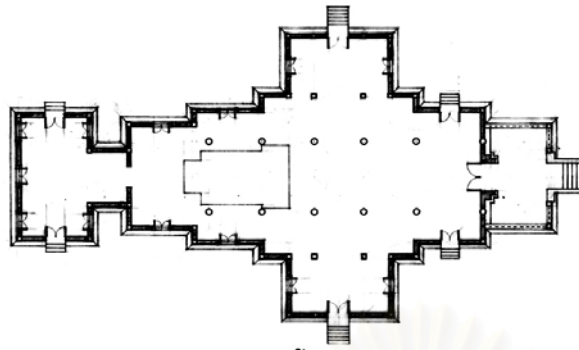
๕.๑ ช่อฟ้า : เป็นช่อฟ้าปากนก ที่มีงอยปากสั้นๆ ไม่มีการทำลวดลายประดับ ทำเพียงปิดทองเฉยๆ

๕.๒ หางหงส์ : เป็นแบบรูปร่างหัวนาค และปิดทอง

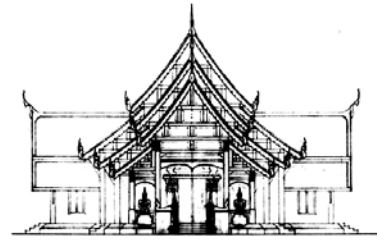
๕.๓ รอยระกา : รอยระกาเป็นแผ่นไม้สลักเป็นลายเกล็ดนาคแบบไม่สะดุ้ง วางปิดหัวแปอยู่ ใบระกาขนาดสั้นๆ วางเรียงห่างกัน มีขนาดด้านล่างเรียงกันตลอดแนว

๕.๔ หน้าบัน(หน้าแหบ) : หน้าบันด้านหน้าเป็นช่องลูกฟักในโครงสร้างมาตั้งใหม่ ประดับด้วยปูนปั้นปิดทอง ในส่วนของแนวโครงสร้างเป็นลายเทพพันธุ์พฤกษา ส่วนในช่องลูกฟักแต่ละช่องนั้นเป็นลายก้านขดที่มีรูปดอกเป็นประธานตรงกลางของแต่ละช่อง

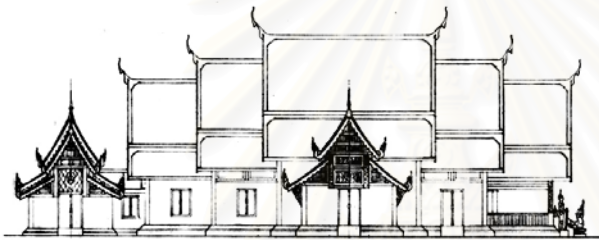
๕.๕ โก่งคิ้ว : โก่งคิ้วตรงกลางเป็นลักษณะส่วนของวงกลม ๒ อันต่อกันมีส่วนแหลมตรงกลาง ส่วนที่ด้านข้างเป็นลักษณะส่วนของวงกลมติดไว้ในช่วงเสา การตกแต่งเป็นการใช้ปูนปั้นติดเป็นลายพันธุ์พฤกษาปิดทอง และประดับกระจกในส่วนพื้นลาย

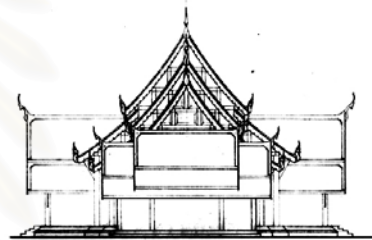
ผังพื้นวิหาร

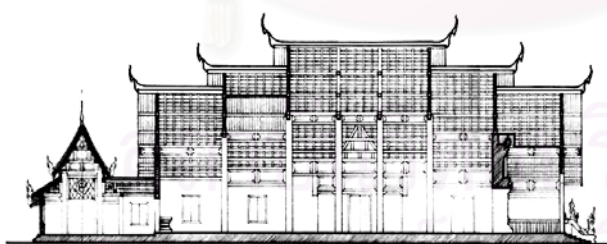
รูปด้านทิศตะวันออก

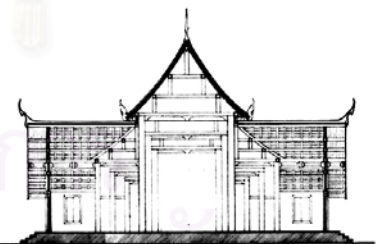
รูปด้านทิศใต้

รูปด้านทิศตะวันตก

รูปตัดตามยาว

รูปตัดตามขวาง

ภาพลายเส้นที่ ๔.๒๐ แบบสถาปัตยกรรมวิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๐๙ วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๑๐ ทางขึ้นदानหน้า
วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๑๑ มุขข้าง
วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๑๒ ส่วนวิหารต่อท้าย
วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๑๓ คันทวย(นาคหัน)
วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๑๔ โขงพระประธานภายในวิหาร
วัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๑๕ โครงสร้างหลังคาส่วนต่อกับมุขข้าง
วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๑๖ การฝากไม้แป๊ะหลังคา กับฝาไม้เข้ลั่น
และการตกแต่งฝาไม้เข้ลั่น
วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๑๗ หน้าบัน(หน้าแทนบ) มุขข้าง
วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๑๘ หน้าบัน(หน้าแทนบ) ด้านหน้า
วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๑๙ โถงคิ้วด้านข้าง
วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง

รูปภาพที่ ๔.๑๒๐ เครื่องปิดเครื่องมุงวิหาร
วัดพระธาตุศรีจอมทอง

ศิลปวิทยาการช่าง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ ๕

การวิเคราะห์

๕.๑ การสร้างวัดในเมืองเชียงใหม่

พุทธศาสนาที่มาพร้อมกับวัฒนธรรมอินเดียสู่ดินแดนแถบนี้เริ่มมีมานานกว่า ๒,๐๐๐ ปีแล้วหากแต่ไม่ได้รับมาโดยตรงจากอินเดียแต่เป็นการรับอิทธิพลที่ผ่านมาจากละโว้ทางทริภุญไชยและพุกาม อิทธิพลจากทั้งสองแหล่งนี้ได้ผสมผสานกับวัฒนธรรมของชาวไทยวน(ไตโยน)เดิมที่อพยพจากทางเหนือมาสู่ลุ่มแม่น้ำปิง และมีพัฒนาการจนเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเอง^๑ งานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาก็เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของสกุลช่างล้านนา

งานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาในเมืองเชียงใหม่เริ่มมาก่อนสมัยพญามังรายหลายร้อยปีแล้ว ตามเอกสารและหลักฐานทางโบราณคดี พอจะจำแนกให้เห็นพัฒนาการอย่างรวมๆ เป็นช่วงสมัยได้ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ช่วงอาณาจักรทริภุญไชย

๕.๑.๒ ช่วงพญามังรายก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่

๕.๑.๓ ช่วงพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่

๕.๑.๔ ช่วงราชวงศ์มังราย

๕.๑.๕ ช่วงพม่าปกครอง

๕.๑.๖ ช่วงรวมตัวกับรัตนโกสินทร์ ในการปกครองของกษัตริย์ตระกูลเจ้าเจ็ดตน

๕.๑.๑ เชียงใหม่ช่วงอาณาจักรทริภุญไชย

ในช่วงจากหลักฐานทางเอกสารและโบราณคดี พบว่ามีกษัตริย์หรือเชื้อพระวงศ์ของอาณาจักรทริภุญไชย เป็นผู้สร้างไว้ได้แก่ วัดพระธาตุดอยคำ ต.แม่เหียะ อ.เมือง วัดพระธาตุดอยน้อย ต.ดอยหล่อ กอ.ดอยหล่อ เป็นต้น ลักษณะสำคัญของวัดในช่วงนี้ คือ เป็นวัดที่มีเจดีย์ธาตุ มีการสร้างพระเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุตามตำนาน มักตั้งอยู่บนภูเขาหรือยอดเขา หันด้านหน้าหรือแกนหลักทางทิศตะวันออก

จากลักษณะข้างต้นพอจะให้เห็นได้ว่าได้มีความเชื่อในการสร้างพระเจดีย์เพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุมาตั้งแต่ก่อนสร้างอาณาจักรล้านนาและมีอิทธิพลต่ออาณาจักรล้านนาด้วย พบว่ามีการสร้างวัดและพระเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ตามตำนานในอาณาจักรล้านนาก็จำนวนไม่น้อย การสร้างน่าจะมาจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาต้องการที่จะคำชูพระพุทธศาสนาให้อยู่ครบ ๕,๐๐๐ พรรษา เริ่มจากการที่ให้ความสำคัญต่อพระเจดีย์เป็นอันดับแรกก่อนและอาจจะมีเพียงการสร้างเพียงพระธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเท่านั้น ไม่มีการสร้างอาคารเสนาสนะอื่นๆ หรืออาจจะมีพระสงฆ์ จำพรรษาอยู่ ดังเช่นประวัติของพระธาตุดอยสุเทพที่แต่แรกสร้างเพียงพระบรมธาตุเจดีย์เท่านั้น แล้วหลังจากนั้นร่วม ๑๐๐ กว่าปีจึงมีพระสงฆ์จากลำพูนอาสาไปจำพรรษา ณ ที่แห่งนั้น^๒

^๑ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, สถาปัตยกรรมเชียงใหม่ (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๑.

^๒ ประวัติวัดสำคัญในจังหวัดเชียงใหม่ มปท หน้า ๘.

๕.๑.๒ เชียงใหม่ช่วงพญามังรายก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่

ในช่วงนี้คติความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นการรับมาจากพุทธศาสนาของหริภุญไชย หลักฐานการสร้างงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณเวียงกุมกาม ที่พอจะทราบแน่ชัดว่าผู้สร้างคือพญามังราย สร้างเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ ได้แก่ วัด วัดเจดีย์เหลี่ยมหรือวัดกู่คำ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี สร้างเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และที่วัดกานโถมหรือวัดช้างค้ำ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี สร้างอารามเป็นพุทธรูปเพื่อถวายแด่พระภิกษุที่พระองค์ทรงเลื่อมใส และวัดอื่นๆ ที่อยู่ภายในเวียงกุมกาม ได้แก่ วัดปู่เขี้ยว วัดธาตุน้อย วัดธาตุน้อย วัดธาตุน้อย วัดอิกก้าง เป็นต้น ลักษณะที่สำคัญของวัดในช่วงนี้ คือ ส่วนใหญ่เป็นซากโบราณสถานที่เหลือแต่ส่วนฐาน มีบางวัดเท่านั้นที่มีการบูรณะซ่อมแซมและเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ในปัจจุบัน เช่นวัดเจดีย์เหลี่ยม เป็นต้น การหันด้านหน้าหรือแกนหลักของวัดมี ๒ แบบคือหันไปทางทิศของเส้นทางสัญจร คือทางแม่น้ำปิงสายเก่า ที่มีจำนวนพอกับหันหน้าหรือแกนหลักของวัดไปทางทิศตะวันออก

ลักษณะของวัดที่สร้างในช่วงนี้ถึงแม้ที่เหลืออยู่จะเป็นเพียงส่วนฐานของสิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนาแต่พอเห็นได้ว่า ในการวางผังวัดนั้นให้ความสำคัญต่อพระเจดีย์ที่ตั้งอยู่ในบริเวณศูนย์กลางในผังและมีการสร้างวิหารไว้ด้านหน้าของพระเจดีย์ ซึ่งมักจะตรงกับประตูทางเข้าหลักของวัด จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่บ่งบอกว่าบริเวณแถบนี้เป็นชุมชนของอาณาจักรหริภุญไชยที่มีมาก่อนพญามังรายจะมาประทับและสร้างเวียงที่นี่ และพบว่างานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะเจดีย์ที่สร้างในบริเวณนี้นั้นมีการพัฒนาและคลี่คลายมาจากแบบแผนของหริภุญไชย โดยเฉพาะเจดีย์เหลี่ยมหรือกู่คำที่พญามังรายทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ให้สร้างขึ้นซึ่งมีต้นแบบมาจากพระเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม วัดจามเทวี จากลำพูน^๓ และลักษณะของซากโบราณสถานอันเป็นฐานของพระวิหารหรือพระอุโบสถ พบว่าส่วนมากโดยเฉพาะพระวิหารลักษณะผังของจะเป็นแบบย่อเก็จข้างหน้า ๒ ครั้งหลัง ๑ ครั้ง ซึ่งสันนิษฐานว่าลักษณะการทำผังของอาคารเช่นนี้น่าจะเป็นที่นิยมทำมาก่อนช่วงที่พญามังรายจะเข้ามา โดยเฉพาะมักจะทำเป็นผังของพระวิหาร ช่วงนี้ซึ่งถือว่าเป็นจุดกำเนิดของวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งเกิดจากการยอมรับเอารูปแบบทางวัฒนธรรมต่างๆ ของหริภุญไชยที่ถือว่ามีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่า มาผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่างๆ ในบริเวณนี้ ในที่สุดก็เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างสรรค์เอกลักษณ์อันเป็นศิลปวัฒนธรรมร่วมกันของสังคมล้านนา

๕.๑.๓ เชียงใหม่ช่วงพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่

ในช่วงนี้คติความเชื่อทางพุทธศาสนาหลักๆ นั้นยังคงเป็นการรับมาจากพุทธศาสนาของหริภุญไชย อาจจะมีการผสมของความเชื่อตามกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มชนพื้นถิ่นบ้าง เป็นช่วงที่พญามังรายกำลังสร้างเมืองเชียงใหม่และทรงย้ายจากเวียงกุมกามมาอยู่ที่นี่ด้วย หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเกี่ยวกับการสร้างอาคารทางพุทธศาสนาที่มีและเชื่อถือได้ส่วนใหญ่จะเป็นการสร้างโดยพญามังรายเอง วัตถุประสงค์หลักเนื่องมาจากความศรัทธาและอันิสงค์ผลบุญ และเพื่อวัตถุประสงค์อื่นๆ เช่น เริ่มจากวัดแรกหลังจากสถาปนาเมืองเชียงใหม่เสร็จ คือ วัดเชียงมั่น ที่สร้างถวายเป็นพุทธรูปที่บริเวณที่พญามังรายใช้เป็นที่ประทับชั่วคราวขณะกำลังสร้างเมืองเชียงใหม่ วัดสะดือเมืองหรือวัดอินทิล เดิมเป็นวัดที่มีเสาดินทิลที่อยู่ศูนย์กลางเมืองตามความเชื่อของชนพื้นถิ่น คือชาวลัวะ วัดนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ในเมื่อเมืองเชียงใหม่มีการสร้างจากคติความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากเมืองข้างเคียง ไม่ว่าจะเป็นเมืองหริภุญไชยหรือโดยเฉพาะจาก

^๓ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๗.

สุโขทัย คติเกี่ยวกับจักรวาลอันมีเขาพระสุเมรุ เป็นแกนกลางและมีทวีปต่างๆ ล้อมรอบตามทิศ ซึ่งคล้ายกับทางไสยศาสตร์ของคนพื้นถิ่นแถบนี้ หรือในคัมภีร์มหาทักษาซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณ ที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องดวงเมืองที่แบ่งเขตและความสำคัญตามการเปรียบเทียบส่วนต่างๆ กับของเรือนร่างมนุษย์ น่าจะมีอิทธิพลต่อตั้งแต่ช่วงนี้เป็นอย่างซ้ำสังเกตได้จากมีการแบ่งเขตตามความเชื่อเป็นบริเวณต่างๆ เช่นที่ประทับของกษัตริย์ที่เรียกว่า เขตเวียงแก้วทองคำ ซึ่งอยู่บริเวณหัวเวียง เป็นต้น วัดอินทิลหรือวัดสะดือเมืองนี้จึงแสดงให้เห็นว่าได้มีคติความเชื่อเกี่ยวกับคติจักรวาลหรือดวงเมืองตามคัมภีร์มหาทักษาอยู่ พร้อมทั้งแสดงให้เห็นถึงการยอมรับกันระหว่างกลุ่มชนชั้นปกครองที่เข้ามาใหม่กับกลุ่มชนพื้นเมืองเดิมและวัดนี้ตามตำนานกล่าวว่าเป็นที่เกิดของพญามังราย นอกจากนี้ยังมีวัดที่มีหลักฐานว่าสร้างโดยพญามังรายอีก คือ วัดพระเจ้ามังราย หรือวัดกาละก๊อด เป็นวัดที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น

จะเห็นว่าการสร้างวัดในช่วงนี้ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่าวัดที่สร้างขึ้นในช่วงนี้ส่วนใหญ่ถูกสร้างโดยพญามังราย แต่น่าจะมีการสร้างขึ้นโดยบุคคลกลุ่มอื่นๆ ในบริเวณอื่นด้วยตามคติความเชื่อของมหาทักษา หากแต่ขาดหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่จะนำมายืนยันได้ ลักษณะที่สังเกตได้ของการสร้างวัดในช่วงนี้คือ มีการสร้างวัดตามคติความเชื่อมหาทักษา โดยเริ่มที่วัดสะดือเมืองหรือวัดอินทิล มีการสร้างวัดเป็นพุทธรูปสำคัญคือวัดพระเจ้ามังรายหรือวัดกาละก๊อด แกนหลักของวัดที่สร้างในช่วงนี้แทบทั้งหมดอยู่ในแนวตะวันออก ตะวันตก เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจจะเพราะความพ้องกันของสิ่งเหล่านี้ คือ ตามคติความเชื่อเดิมในดินแดนแถบนี้ที่มีการทำแกนหลักทางทิศตะวันออก ตะวันตก และเพราะทำเลทางภูมิศาสตร์ ที่มีตอยสุเทพที่เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของชนพื้นถิ่นอยู่ทางทิศตะวันตก และมีแม่น้ำปิงซึ่งเป็นแม่น้ำที่ใช้ในการคมนาคมสายสำคัญอยู่ทางทิศตะวันออก การวางผังวัดยังคงรักษาระเบียบตามแบบของวัดในช่วงก่อนนี้คือ ในผังจะให้ความสำคัญต่อพระเจดีย์ โดยที่มีวิหาร และประตูทางเข้าหลักอยู่ด้านหน้า ในแกนเดียวกันซึ่งเป็นแกนหลักของวัด

๕.๑.๔ เชียงใหม่ช่วงราชวงศ์มังราย

ในช่วงนี้พุทธศาสนาในเมืองเชียงใหม่ นั้น มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งคือ ความเข้าใจและเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาที่มีมากขึ้น บรรดาที่จะให้แนวทางของพระพุทธรูปศาสนาที่มีความถูกต้องและบริสุทธิ์อย่างแท้จริง ช่วงนี้พุทธศาสนาในล้านนามีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญถึง ๒ ครั้ง คือ ช่วงสมัยของพญากือนา ที่มีการรับเอาพุทธศาสนาปางอวัชระเข้ามา และในสมัยพญาติโลกราชที่พุทธศาสนานิกายสีลหรือลังกาวงศ์สายใหม่ได้รับการอุปถัมภ์อย่างมาก ในช่วงนี้คติความเชื่อเกี่ยวกับทักษาเมืองน่าจะมีอิทธิพลและมีบทบาทต่อมาจากช่วงก่อนหน้านั้นและมีความชัดเจนขึ้น ในการแบ่งเขตการอยู่อาศัยของบุคคลในระดับต่างๆ การสร้างวัดของกลุ่มบุคคลต่างๆภายในเมืองเชียงใหม่จึงมีความสัมพันธ์กับการแบ่งเขตตามทักษาเมือง จากการอ่านคัมภีร์มหาทักษาของวัดศรีภูมิ โดยรองศาสตราจารย์สรสวัสดิ์ อ่องสกุล^๕ พบว่าเชียงใหม่มีวัดสำคัญใน ๘ ทิศที่สอดคล้องกับระบบความเชื่อนี้ คือบริเวณกลางเวียงหรือสะดือเมือง ปัจจุบันคือวัดเจดีย์หลวง ถือเป็นเขตเมือง ด้านทิศเหนือถือเป็นเขตเมือง มีวัดเชียงยืนเป็นวัดสำคัญ ด้านทิศใต้ถือเป็นมนตรียเมือง มีวัดนันทารามเป็นวัดสำคัญ ด้านทิศตะวันออกถือเป็นมุลเมือง มีวัดบุพพารามเป็นวัดสำคัญ ด้านทิศตะวันตก ถือเป็นบริวารเมือง มีวัดสวนดอกเป็นวัดสำคัญ ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือถือเป็นอายุเมือง

^๕ สมโชติ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อชุมชน (เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

มีวัดเจ็ดยอดเป็นวัดสำคัญ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือถือเป็นศรีเมือง มีวัดชัยศรีภูมิเป็นวัดสำคัญ และด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ถือเป็นกาลกิณีเมือง มีวัดโตไปตารามเป็นวัดสำคัญ วัดในกลุ่มนี้ถึงแม้มีเพียงบางวัดที่มีหลักฐานทางเอกสารและโบราณคดีแสดงว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้สร้าง แต่วัดในกลุ่มนี้ทั้งหมดจะได้รับการอุปถัมภ์โดยพระมหากษัตริย์หรือขุนนาง และจะเป็นวัดที่เกี่ยวข้องกับการทำพิธีการสืบชะตาเมืองมาแต่โบราณ

ช่วงนี้วัดที่สร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์นั้น มีหลายลักษณะ ได้แก่ สร้างเพื่อเป็นที่ประทับของพระสังฆราช วัดสวนดอก สร้างเพื่อฉลอง ครบรอบ ๒,๐๐๐ ปีแห่งพุทธกาล คือวัดเจ็ดยอด^๕ สร้างเพื่อเป็นที่เก็บพระอัฐของพระราชบิดา คือวัดพระสิงห์ สร้างบนที่ที่เคยเป็นที่ประทับก่อนที่จะขึ้นเสวยราชสมบัติ คือวัดบุพพาราม วัดที่พระมหากษัตริย์ทรงยกพื้นที่ในเขตเวียงแก้วถวายเป็นวัด เช่น วัดมณฑลเศียร วัดควรถาม้า เป็นต้น สำหรับวัดที่สร้างโดยกลุ่มบุคคลอื่นโดยเฉพาะกลุ่มขุนนางในระดับต่างๆของล้านนา จะสร้างเป็นวัดประจำครอบครัวและผู้ใต้บังคับบัญชาของตน^๖ ได้แก่ วัดของขุนนางระดับนายร้อยไชยคและชื่อของตนเป็นชื่อวัด เช่น วัดร้อยจัน โดยขุนนางระดับนายร้อยชื่อจัน วัดร้อยซ้อ โดยขุนนางระดับนายร้อยชื่อซ้อ ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นวัดลอยเคราะห์ ขุนนางระดับนายพันสร้างวัด ได้แก่ วัดพันอัน วัดพันแหวน ขุนนางระดับเจ้าหมื่นสร้างวัด ได้แก่ วัดหมื่นสาร โดยนายอำมาตย์มียศระดับเจ้าหมื่นมีหน้าที่เกี่ยวกับพระราชสาส์นและใช้สถานที่วัดเป็นที่แปลพระราชสาส์น วัดหมื่นกอง ปัจจุบันคือวัดหมื่นเงินกอง ขุนนางระดับเจ้าแสนเป็นขุนนางชั้นสูง ได้แก่ วัดแสนเมืองมา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีชุมชนของกลุ่มคนที่เป็นช่างฝีมือหรือข้าขุนนางระดับต่ำกว่าเรียกว่า “พวก” กับ “ช่าง” กลุ่มพวกเป็นเป็นกลุ่มที่มีความสามารถและหน้าที่พิเศษมีวัดเป็นของตนเอง ได้แก่ วัดพวกเปีย โดยกลุ่มผู้ทำเครื่องดนตรีประเภทตีที่เรียกว่า เป็ยะ หรือพิณเป็ยะ วัดพวกแต้ม โดยกลุ่มที่พวกเขียนรูป วาดรูป ส่วนกลุ่มช่างฝีมือต่างๆที่สร้างวัดในชุมชนของตน ได้แก่ วัดช่างทอง โดยกลุ่มของช่างทำทอง วัดช่างหล่อ โดยกลุ่มช่างหล่อ วัดช่างแต้ม โดยกลุ่มของช่างเขียนรูป วาดรูป เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าในช่วงนี้คติความเชื่อเกี่ยวกับทักษาเมืองน่าจะมื่ออิทธิพลในระดับหนึ่งที่ชัดเจนขึ้นหรือคลี่คลายต่อจากช่วงก่อนหน้านี้ ทำให้เกิดการแบ่งพื้นที่ของการตั้งชุมชนออกเป็นส่วนๆ มีการวัดกำหนดวัดให้เป็นวัดตามตำแหน่งในทักษาเมืองดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ลักษณะของการวางแกนวัดในช่วงนี้โดยมากจะมีแกนหลักที่หันไปทางทิศตะวันออก ตะวันตก และมีส่วนหนึ่งที่หันแกนหลักไปทางเส้นทางสัญจรที่เป็นถนนสายสำคัญมาแต่โบราณ เช่น วัดบุพพาราม วัดแสนฝาง หันไปทางถนนท่าแพซึ่งแกนหลักทางด้านหน้าเมืองคือทางทิศตะวันออก เข้าสู่เมืองโดยผ่านประตูท่าแพ วัดควรถาม้า วัดมณฑลเศียร และวัดโลกโมฬี ตั้งอยู่บนถนนมณีนพรัตน์ แนวถนนเรียบแนวกำแพงเมืองทางทิศเหนือหรือส่วนหัวเมืองเป็นที่ตั้งของประตูข้างเผือก ซึ่งมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับถนนนี้และประตูข้างเผือกเกี่ยวกับการสถาปนาเมืองหรือการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองชั้นสูงจะมีพิธีการเชิญเข้าสู่เมืองโดยผ่านประตูข้างเผือกนี้ เป็นต้น

^๕ สมโชติ อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อชุมชน*, หน้า ๑๔.

^๖ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, *สถาปัตยกรรมเชียงใหม่* (เชียงใหม่: คณะสถาปัตยกรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๓.

๕.๑.๕ เชียงใหม่ช่วงพม่าปกครอง

ในช่วงนี้เป็นช่วงที่บ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอำนาจการปกครอง จากการปกครองของกษัตริย์เชื้อสายแห่งราชวงศ์มังราย เปลี่ยนเป็นตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ถึงแม้ว่าช่วงนี้จะกินเวลาทั้งสิ้นกว่า ๒๐๐ ปี แต่ลักษณะของหลักฐานทางโบราณคดีของศิลปะและสถาปัตยกรรมของช่วงนี้ก็กลับไม่แสดงลักษณะต่างๆ ที่เป็นผลกระทบมาจากการเปลี่ยนอำนาจ สันนิษฐานว่าสาเหตุที่สำคัญบางประการน่าจะเกี่ยวข้องกับ ๒ ประเด็นต่อไปนี้ คือ เมื่อพม้ายึดเมืองเชียงใหม่ได้ในช่วงแรกนั้น ได้ให้กษัตริย์เชื้อสมัยราชวงศ์มังรายปกครองเมืองเชียงใหม่ต่อไปในฐานะเป็นเมืองขึ้นของพม่า และสนับสนุนให้รักษาแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ แบบเดิมไว้ และอีกประเด็นหนึ่งคือ เชียงใหม่ในช่วงตลอดที่อยู่ภายใต้การปกครองของพมานั้น บ้านเมืองไม่ค่อยจะสงบนักมีทั้งปัญหาทางด้านการเมือง การปกครอง และปัญหาสงครามแย่งดินแดนหรือกบฏ เมื่อในขณะที่บ้านเมืองไม่สงบสุข ก็จะส่งผลกระทบต่อสร้างสรรค์งานศิลปะแทบทุกแขนง โดยเฉพาะในส่วนที่สำคัญอันเกี่ยวข้องกับทางพุทธศาสนาและราชสำนัก จากการศึกษาค้นคว้าหลักฐานทางเอกสารที่เกี่ยวข้องกับในช่วงนี้มีการกล่าวถึงการซ่อมแซม บูรณปฏิสังขรณ์ งานทางสถาปัตยกรรมและงานทางศิลปกรรมอยู่บ้าง โดยทั้งจากชาวล้านนาเองและชาวพม่าด้วย แต่มีจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่น มีการสร้างพระพุทธรูปหมื่นทอง ๑ องค์ถวายแด่วัดปราสาท เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๓๘^๗ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าในช่วงนี้ เป็นช่วงที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงอำนาจการปกครองของเมืองเชียงใหม่และอาณาจักรล้านนา ส่งผลถึงการสร้างสรรค์งานศิลปะโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับทางพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าจะมีหลักฐานทางเอกสารที่กล่าวถึงการสร้าง ซ่อมแซมและบูรณปฏิสังขรณ์วัดอยู่บ้างและหลักฐานทางศิลปะสถาปัตยกรรมนั้นไม่สามารถที่จะนำมาอ้างอิงถึงลักษณะที่เด่นชัดของงานดังกล่าวในช่วงนี้ได้ เพราะเชื่อว่าน่าจะมีการเปลี่ยนแปลงจากการซ่อมแซมและบูรณะในภายหลังจนไม่สามารถที่จะอ้างอิงถึงลักษณะเดิมได้ และลักษณะของวัดที่ได้รับอิทธิพลของพม่า เชียงใหม่ที่ปรากฏให้เห็นในทุกวันนี้ มีหลักฐานที่ค่อนข้างจะแน่ชัดว่ามาจากการสร้างหรือบูรณะซ่อมแซมโดยชาวพม่า แต่เป็นในช่วงของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และโดยเฉพาะในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่เชียงใหม่และล้านนาหรือมณฑลฝ่ายเหนือสมัยนั้นมีการติดต่อค้าขายไม่กับชาวอังกฤษที่ปกครองพม่าอยู่ มีการนำเอาคนงานจากพม่าเข้ามาทำงานเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เชียงใหม่และเมืองต่างๆ ในล้านนา มีการตั้งชุมชนชาวพม่าและได้นำเอารูปแบบทางศิลปะและวัฒนธรรมเข้ามาด้วยในช่วงนี้ จึงพอจะสรุปได้ว่า การสร้างวัดในเชียงใหม่ในช่วงที่ถูกพม่าปกครองนั้น ถึงแม้จะมีจำนวนที่น้อย แต่ก็น่าจะยังคงรักษารูปแบบทางศิลปะที่สืบทอดมาจากช่วงก่อนหน้านี้นี้

๕.๑.๖ เชียงใหม่ช่วงรวมตัวกับรัตนโกสินทร์ ในการปกครองของกษัตริย์ตระกูลเจ้าเจ็ดตน

ช่วงนี้เริ่มต้นที่ประมาณ พ.ศ. ๒๓๑๗ ในช่วงต้นเมืองเชียงใหม่ยังมีสภาพรกร้าง ผู้คนหลบหนีกระจัดกระจายเนื่องจากภาวะหลังสงคราม พระยาภาววิละกษัตริย์ตระกูลเจ้าเจ็ดตนพระองค์แรกที่ปกครองเชียงใหม่ ได้ทำการฟื้นฟูปรับปรุง บูรณะซ่อมแซม เมืองเชียงใหม่ มีการย้ายผู้คนจากเมืองต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ อาจจะเป็นคนกลุ่มเดิมที่หนีไปตอนเกิดสงคราม อพยพกลับมาส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งอาจมาจากเมืองใกล้เคียงเช่น ลำปาง แพร่ น่าน เป็นต้น และผู้คนที่อยู่ไกลออกไปโดยพระยาภาววิละได้ทำสงครามกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองต่างๆ ทางเหนือของล้านนาจาก

^๗ พระคูขึงนางคานูวัตร และหนานปรวงคำ ตูยเขียว, วัดปราสาทและบันทึกรัชกาลพระยาหลวงสามล้าน (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๘), หน้า ๑๖.

ประมาณ ๕๒ หัวเมือง ซึ่งเป็นเมืองที่เคยเป็นเมืองขึ้นของล้านนามาก่อน มีการเรียกช่วงการกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองต่างๆ ของล้านนา โดยพระยาภาววิละว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ซึ่งหัวเมืองต่างๆ ครอบคลุมถึงหัวเมือง เชียงตุง เชียงรุ้ง แคว้นสิบสองปันนา ชาวไตลื้อ ไตเขิน ไตใหญ่ เงี้ยว ยอง เป็นต้น

การฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ในช่วงนี้ เชื่อว่าคติความเชื่อที่มาจากครั้งสมัยราชวงศ์มังราย ยังได้รับการยอมรับ ที่แสดงให้เห็น ได้แก่ ในสมัยพระยาภาววิละ ที่ทำพิธีการเข้าเมือง ที่ให้ชาวลัวะเดินจงกรมเข้าเมืองก่อน เป็นการยอมรับเจ้าของพื้นที่เดิมคือชาวลัวะเหมือนดังที่สมัยพญามังรายเคยทำเมื่อครั้งมาสร้างเมืองที่เชียงใหม่ และคติความเชื่อเกี่ยวกับดวงเมืองตามคัมภีร์มหาทักษา มีการแบ่งเขตการตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับครั้งสมัยของราชวงศ์มังราย เช่น กำหนดให้เวียงเชียงใหม่ส่วนบนบริเวณที่เป็นมงคลทั้ง ๓ ของเมือง คือ อายุเมือง เดชเมือง และศรีเมือง ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเขตพระราชวังและที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน และก็ให้กลุ่มประชาชนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ ได้แก่ ชาวม่าน ชาวยอง ชาวไตต่างๆ เป็นต้น อยู่ภายในบริเวณกำแพงเมืองชั้นนอกทางทิศตะวันออกและทิศใต้ อันเป็นมูลเมือง อุตสาหเมือง และมนตรีเมือง

หลังจากบ้านเมืองเริ่มเป็นปึกแผ่นมีความมั่นคงขึ้นได้มีการบูรณะซ่อมแซมวัดวาอารามต่างๆ หรือมีการสร้างขึ้นใหม่ โดยทั้งจากกลุ่มผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่เองและกลุ่มคนต่างๆ ที่อพยพและถูกกวาดต้อนมา การสร้างวัดในเชียงใหม่ในช่วงนี้เป็นช่วงที่ถือว่ามีความน่าสนใจ เนื่องจากช่วงนี้มีการสร้างและบูรณะซ่อมแซมวัดจากกลุ่มบุคคลหลายกลุ่มและหลายเชื้อชาติ น่าจะมีการรับเอารูปแบบทางศิลปะมาผสมกันบ้างและรักษาลักษณะที่เป็นแบบเฉพาะของตนเองไว้ สำหรับวัดเดิมในเชียงใหม่ที่ประวัติมีความสำคัญก็จะถูกบูรณะซ่อมแซมและอุปถัมภ์โดยกษัตริย์ กลุ่มผู้ปกครองบ้านเมือง ซึ่งน่าจะยังคงพยายามที่จะรักษารูปแบบตามแบบประเพณีเดิมเอาไว้ และมีการบูรณะซ่อมแซมในช่วงนี้เป็นจำนวนมาก ทำให้พอที่จะสังเกตว่าลักษณะของรูปแบบทางงานสถาปัตยกรรมค่อนข้างที่มีทิศทางที่ไปในทางเดียวกัน สามารถแยกเป็นลักษณะของกลุ่มสกุลช่างได้ โดยเฉพาะวิหารล้านนาในเชียงใหม่ ที่เป็นวัดเก่าแล้วมีการบูรณะซ่อมแซมในช่วงนี้ที่ถือว่าเป็นสกุลช่างเชียงใหม่ ได้แก่ วิหารหลวงวัดปราสาท วิหารลายคำวัดพระสิงห์ วิหารหลวงวัดลำเภา วิหารหลวงวัดทุ่งยู ภายในกำแพงเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น สำหรับวัดที่มีการสร้างขึ้นใหม่ในช่วงนี้และสร้างวิหารล้านนาแบบเชียงใหม่ ได้แก่ วัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) วัดหางดง วัดทุ่งอ้อหลวง อ.หางดง วัดบวกรกทหลวง อ.สันกำแพง วัดท่าข้าม อ.แม่แตง เป็นต้น วัดที่มีการสร้างขึ้นใหม่เนื่องจากความต้องการของชุมชนที่ตั้งขึ้น ต้องการมีวัดเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นศูนย์รวมของชุมชน

ลักษณะที่สังเกตได้ของวัดที่บูรณะและสร้างขึ้นใหม่ในช่วงนี้ น่าจะคงลักษณะดั้งเดิมเป็นหลักไว้แล้วจึงบูรณะซ่อมแซมตามลักษณะที่เป็นรูปแบบศิลปะของกลุ่มผู้ที่บูรณะอาจจะมีการผสมผสานกันบ้างตามแต่ความคิดของช่าง สำหรับวัดล้านนาแบบเชียงใหม่ มีลักษณะผังที่รักษารูปแบบเดิมที่ทำมา คือมีเจดีย์ เป็นประธานในผัง มีวิหารและประตูทางเข้าหลักอยู่ด้านหน้าในแกนเดียวกันที่หันไปทางทิศตะวันออกเป็นส่วนมาก และลักษณะของผังที่ทำให้ความสำคัญกับวิหารและเจดีย์ ที่อยู่ต่อกันเป็นประธานในเขตพุทธาวาสซึ่ง และช่วงนี้ไม่มีผังวัดแบบไม่มีเจดีย์มีเพียงวิหารที่ล้อมรอบด้วยลานทรายเป็นประธานในเขตพุทธาวาสปรากฏขึ้น ได้แก่ วัดต้นแก้ว(อินทราวาส) วัดหางดง วัดทุ่งอ้อหลวง เป็นต้น ซึ่งวัดที่สร้างขึ้นใหม่ในช่วงนี้ส่วนใหญ่จะมีแกนหลักของวัดหันไปทางทิศตะวันออก

๕.๒ ผังบริเวณวัด

๕.๒.๑ ตำแหน่งที่ตั้งของวัด

มี ๒ ลักษณะคือ วัดที่อยู่ในบริเวณชุมชน(วัดคามาวาส) และวัดที่อยู่นอกบริเวณชุมชน(วัดอรัญวาสี) มีลักษณะที่แตกต่าง คือวัดคามาวาสมักจะมีการสร้างรั้วหรือกำแพงวัด ที่มีขอบเขตชัดเจนหรือมีตึกติดมากกว่าวัดอรัญวาสี ตัวอย่างที่มีบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรมาแต่โบราณว่าเป็นการสร้างวัดวัดอรัญวาสีได้แก่ วัดป่าแดง และวัดอุโมงค์ที่นอกเมือง เป็นต้น

๕.๒.๒ การแบ่งพื้นที่ภายในวัด

ลักษณะวัดโดยทั่วไปแล้วจะสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วนที่สำคัญคือ เขตสังฆาวาส ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เขตพุทธาวาส ใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมทางพิธีกรรมของสงฆ์ โดยที่จะให้ความสำคัญที่เขตพุทธาวาสก่อน มีเจดีย์และวิหารเป็นประธาน ซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานสิ่งแทนพระพุทธเจ้า ต่อมาจึงให้ความสำคัญกับโบสถ์ และหอไตร ส่วนเขตสังฆาวาสจะมีความสำคัญรองลงมา มีกุฏิเป็นอาคารหลักภายในเขตวัดในล้านนา เขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตพื้นที่เดียวกันถูกกำหนดโดยกำแพงในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ (ตารางที่ ๕.๑)

- ๑ เขตพุทธาวาสอยู่บริเวณตรงกลางในผัง
- ๒ เขตพุทธาวาสอยู่ด้านใดด้านหนึ่งในผังวัด

๑ เขตพุทธาวาสอยู่บริเวณตรงกลางในผัง ที่ถูกล้อมรอบโดยเขตสังฆาวาส ด้านข้าง ๒ ด้าน หรือด้านหลังด้วยเป็น ๓ ด้าน ลักษณะนี้จากกรณีศึกษา ได้แก่ วัดพระสิงห์ วัดเกตการาม วัดหางดง และวัดทุ่งอ้อ เป็นต้น พบว่าส่วนหนึ่งเป็นลักษณะของวัดที่มีการสร้างมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ส่วนใหญ่เป็นวัดที่มีหลักฐานว่ามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นที่ประกอบพิธีกรรมที่สำคัญของบ้านเมือง เช่น วัดเชียงมั่น วัดพระสิงห์ วัดเจดีย์หลวง และวัดสวนดอก เป็นต้น สันนิษฐานว่าลักษณะของผังน่าจะเป็นลักษณะที่คลี่คลายมาจากลักษณะของวัดที่มีการสร้างในช่วงก่อนหน้านี้อคือ ช่วงก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นต้นไปเพราะพบว่ามีวัดเก่าหลายวัดในเวียงกุมกามและในลำพูนอันเคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรหริภุญไชย ก็มีวัดที่สร้างโดยให้ส่วนพุทธาวาสอันมีเจดีย์เป็นประธานในผังและอยู่บริเวณจุดศูนย์กลางของผังวัด หรือก็อาจเป็นไปได้ว่าต้องการสร้างวัดให้เป็นวัดที่มีความสำคัญเป็นที่ประกอบพิธีกรรมที่สำคัญต่างๆ ดังนั้นในช่วงแรกที่มีการสร้างน่าจะมีการกำหนดขนาดพื้นที่ของวัดที่ค่อนข้างกว้างขวางและน่าจะมีการกำหนดส่วนพุทธาวาสไว้อยู่ทางด้านใดด้านหนึ่งในผังวัด แต่เนื่องจากที่เชียงใหม่เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ โดยเฉพาะทางกายภาพของผังวัดย่อมมีโอกาสที่จะถูกเปลี่ยนแปลงทำให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นไปของบ้านเมือง อาจมีการกำหนดเขตวัดขึ้นใหม่ในภายหลังทำให้เกิดผังวัดที่มีลักษณะดังกล่าว

สำหรับวัดที่มีการสร้างในช่วงหลังคือสมัยช่วงกษัตริย์ตระกูลเจ้าเจ็ดตนนั้น มีการสร้างวัดที่มีผังวัดแบบเขตพุทธาวาสอยู่บริเวณกลางในผัง อันได้แก่ วัดหางดง วัดทุ่งอ้อหลวง เป็นต้น สันนิษฐานว่าเป็นการรับแนวความคิดมาจากวัดที่สำคัญในเชียงใหม่ หรืออาจเกิดจากการที่ช่วงนี้มีการผสมผสานของกลุ่มเชื้อชาติและวัฒนธรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นจากวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่หรือวัฒนธรรมจากทางภาคกลาง ทำให้แนวความคิดทางพุทธศาสนาของช่างผู้ทำการออกแบบ สร้างวัดมีความหลากหลายและกว้างขวางขึ้น สามารถเลือกรูปแบบที่เหมาะสมตามสภาพความต้องการ ก็เป็นได้

๒ เขตพุทธาวาสอยู่ด้านใดด้านหนึ่งในผังวัด โดยที่ผังวัดจะแยกเป็น ๒ ส่วน และอีกด้านหนึ่งจะเป็นเขตสังฆาวาส ได้แก่ วัดบุพพารามวัดสำเภา วัดศรีเกิด วัดอินทราวาส(วัดต้นตันแก้ว) และวัดพระธาตุศรีจอมทอง เป็นต้น พบว่าวัดแทบทั้งหมดจะมีเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสอยู่ติดต่อกันภายในขอบเขตของกำแพงวัดมีเพียงวัดอินทราวาส(วัดต้นตันแก้ว)เท่านั้นที่มีการสร้างกำแพงล้อมรอบเขตพุทธาวาสออกจากเขตสังฆาวาสอย่างชัดเจน ลักษณะการวางตำแหน่งเขตพุทธาวาสพบว่ามีหลายลักษณะเช่น

- เขตพุทธาวาสอยู่ทางทิศเหนือ และเขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศใต้

ได้แก่ วัดศรีเกิด วัดมหาวัน วัดควรรค่ามา วัดดับภัย วัดท่าข้าม วัดอินทราวาส(วัดต้นตันแก้ว)

วัดพระธาตุศรีจอมทอง เป็นต้น

- เขตพุทธาวาสอยู่ทางทิศใต้ และเขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศเหนือ

ได้แก่ วัดสำเภา วัดหูกยู วัดเซตพน เป็นต้น

- เขตพุทธาวาสอยู่ทางทิศตะวันออก และเขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศตะวันตก

ได้แก่ วัดวัดปราสาท วัดดวงดี วัดพวงหงส์ เป็นต้น

- เขตพุทธาวาสอยู่ทางทิศตะวันตก และเขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศตะวันออก

ได้แก่ วัดบุพพาราม เป็นต้น

การแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสนั้นน่าจะมีความตั้งใจอย่างซื่อๆที่น่าจะก่อนสมัยพญามังราย เพราะถ้าในกรณีวัดตั้งอยู่ในชุมชนการแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสจะเป็นการจัดระเบียบสร้างความเรียบร้อยให้กับวัด หากแต่ว่าการกำหนดว่าด้านใดเป็นเขตพุทธาวาสหรือสังฆาวาสนั้น ที่สังเกตได้พบว่ามีวัดที่ไม่ได้อยู่ภายในเมืองเชียงใหม่ส่วนมากจะมีเขตพุทธาวาสอยู่ทางด้านทิศเหนือและเขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศใต้ของผังวัด เช่น วัดพระธาตุศรีจอมทอง วัดอินทราวาส(วัดต้นตันแก้ว) เป็นต้น การวางเขตพุทธาวาสอยู่ทางทิศเหนือนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะมีแนวความคิดสัมพันธ์กับเรื่องทักขเมือง คือหากเปรียบวัดที่อยู่นอกเมืองเป็นระบบๆ หนึ่ง ดังนั้นหากเปรียบเทียบตามทักขเมืองแล้ว ส่วนทิศเหนือคือส่วนของผู้ปกครอง ในที่นี้ก็เปรียบ เสมือนดังพระคาสดาเสด็จประทับอยู่เป็นผู้ปกครองอยู่ และสำหรับวัดที่อยู่ในเขตกำแพงเมืองพบว่าลักษณะการวางเขตพุทธาวาสมีความหลากหลาย การที่เป็นเช่นนี้ น่าจะมีปัจจัยที่สำคัญคือทางสัญจรการวางเขตพุทธาวาสจะมีการสัมพันธ์และติดต่อกับทางสัญจรมากกว่า

การแบ่งพื้นที่ภายในวัด	
๑ เขตพุทธาวาสอยู่บริเวณตรงกลางในผัง	๒ เขตพุทธาวาสอยู่ด้านใดด้านหนึ่งในผังวัด

ตารางที่ ๕.๑ การแบ่งพื้นที่ภายในวัด

๕.๒.๓ การวางตำแหน่งอาคาร สิ่งก่อสร้างภายในวัด

ถึงแม้จะพอแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสออกจากกันได้ แต่ลักษณะการแบ่งเป็นการแบ่งที่ไม่มีขอบเขตกันในลักษณะที่ชัดเจนด้วยการใช้กำแพงหรือเครื่องหมายที่กำหนดไว้ชัดเจน สิ่งสำคัญที่บ่งบอกว่าเป็นเขตพุทธาวาสคือเจดีย์และวิหาร ส่วนสิ่งสำคัญที่บ่งบอกว่าเป็นเขตสังฆาวาสคือ กุฏิ ส่วนอาคารอื่นๆ ก็จะอยู่รายล้อมอาคารหลักในทั้งสองเขตดังกล่าวในลักษณะต่างๆ ที่ค่อนข้างมีความหลากหลาย ซึ่งอาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัด มีดังนี้ ได้แก่ เจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร หอกลอง หอระฆัง หอฉัน ศาลาบาตร ศาลาบำเพ็ญกุศล ศาลาอเนกประสงค์ หอสงฆ์ หอเสื่อวัด ระเบียงคด ชุมโฆง กุฏิ และบ่อน้ำ เป็นต้น พบว่าสิ่งก่อสร้างที่กล่าวมาแล้วนั้นมีอาคารสิ่งก่อสร้างบางอย่างที่มีในบางวัด และไม่มีในบางวัดเช่น อุโบสถ หอไตร หอระฆัง หอกลอง ที่บางวัดมีและบางวัดไม่มี และพบว่าทุกวัดจะมีวิหาร และกุฏิ เป็นต้น ในอาคารเหล่านี้สามารถแบ่งกลุ่มได้เป็น ๒ กลุ่มตามลักษณะการวางอาคารในตำแหน่งที่สำคัญในผังวัด คือ กลุ่มสิ่งก่อสร้างและอาคารประธาน กลุ่มสิ่งก่อสร้างและอาคารทั่วไป

๑ กลุ่มสิ่งก่อสร้างและอาคารประธาน เป็นสิ่งก่อสร้างและอาคารที่มีความสำคัญ ตั้งกำหนดไว้อย่างค่อนข้างชัดเจนอยู่บริเวณศูนย์กลางหรือบริเวณที่สำคัญของเขตวัดหรือเขตพุทธาวาสของวัดและกำหนดแกนประธานหลักของวัดประกอบด้วย เจดีย์ วิหาร โดยมีประตูทางเข้าหลักหรือชุมโฆง เป็นสิ่งที่ช่วยเน้นถึงความ เป็นแกนหลักของวัด สามารถแบ่งกลุ่มลักษณะการให้ความสำคัญของอาคารในกลุ่มนี้ได้อีก คือ (ตารางที่ ๕.๒)

๑.๑ ให้ความสำคัญต่อองค์พระเจดีย์เป็นสำคัญ โดยในเจดีย์ตั้งอยู่บริเวณที่สำคัญของวัด เช่น ศูนย์กลางของที่ดินวัดหรือในเขตพุทธาวาส และโดยปกติมักจะสร้างวิหารไว้ด้านหน้าเจดีย์ ได้แก่ วัดเชียงใหม่ วัดพระสิงห์, วัดเจดีย์หลวง อ.เมือง และวัดพระธาตุศรีจอมทอง อ.จอมทอง เป็นต้น กลุ่มนี้พบว่าน่าจะเป็นรูปแบบที่เป็นแบบประเพณีที่มีมาแต่เดิม ส่วนใหญ่จะเป็นวัดหลวงและวัดที่มีความสำคัญ

๑.๒ ให้ความสำคัญต่อองค์พระเจดีย์และวิหารเป็นสำคัญ โดยวางตำแหน่งของพระเจดีย์และวิหารไว้บริเวณที่สำคัญของวัด เช่น ศูนย์กลาง หรือบริเวณที่เด่นและเข้าถึงได้ง่ายที่สุดของพื้นที่ ได้แก่ วัดลำภา วัดเซตุน วัดทุ่งยู อ.เมือง เป็นต้น โดยมากเจดีย์ที่อยู่คู่กับวิหารเหล่านี้จะมีขนาดไม่ใหญ่นัก พบว่าวัดที่มีลักษณะนี้ส่วนใหญ่เป็นวัดที่สร้างอยู่ภายในบริเวณกำแพงเมืองเชียงใหม่และในพื้นที่รอบๆ และสร้างขึ้นมากในช่วงที่เมืองเชียงใหม่เจริญเติบโตเป็นศูนย์กลางทางด้านต่างๆ มีการอยู่อาศัยที่หนาแน่น ซึ่งผู้สร้างวัดมีทั้งกลุ่มคนทั่วไปและกลุ่มผู้ปกครองในระดับต่างๆ ลักษณะที่เกิดขึ้นน่าจะมาจากความจำกัดทางด้านพื้นที่ภายในกำแพงเมือง และโดยรอบที่เป็นพื้นที่อยู่อาศัยที่หนาแน่น

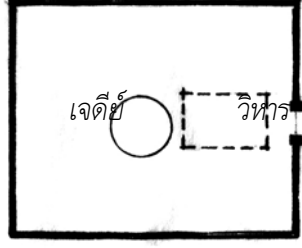
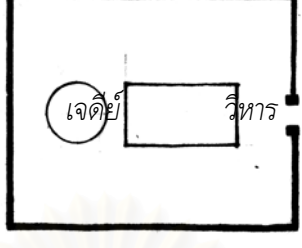
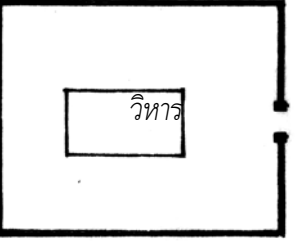
๑.๓ ให้ความสำคัญต่อวิหารและไม่มีเจดีย์ภายในวัด โดยการวางตำแหน่งของวิหารอยู่ในตำแหน่งที่สำคัญของวัด และอาจมีการสร้างวิหารคดล้อมรอบวิหารอีกทีหนึ่ง ได้แก่ วัดหางดง และวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) อ.หางดง เป็นต้น พบว่ามีการสร้างวัดในลักษณะนี้ค่อนข้างมากในช่วงหลังจากล้านนารวมกับรัตนโกสินทร์แล้ว และวัดส่วนใหญ่จะสร้างในบริเวณเมืองที่อยู่รอบๆ ตัวเมืองเชียงใหม่ออกไป เช่น หางดง สันกำแพง สันป่าตอง แม่แจ่ม เป็นต้น ซึ่งช่วงนี้เป็นช่วงที่มีความหลากหลายของวัฒนธรรมทั้งจากทางกรุงเทพฯ และจากกลุ่มชนต่างๆ ที่รวมกันที่เชียงใหม่ ทำให้แนวความคิดในการสร้างวัดมีความหลากหลายและกว้างขวางมากขึ้น และช่วงนี้เป็นช่วงที่มีการฟื้นฟูบ้านเมืองครั้งใหญ่น่าจะมีการขาดแคลนในปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น ดินปัจจัยในทุนทรัพย์ ดินปัจจัยในช่างฝีมือและผู้ก่อสร้าง เป็นต้น การสร้างวัดในลักษณะนี้จึงน่าจะเป็นการพิจารณาความเป็นไปได้ของลักษณะของวัด จากแนวความคิดที่กว้างและหลากหลาย

หลายมากขึ้นประกอบกับปัจจัยต่างๆ ที่มีอยู่ก่อนการสร้างวัด คือสร้างอาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัดเท่าที่จำเป็นและให้สอดคล้องกับคติทางพุทธศาสนา

๒ กลุ่มสิ่งก่อสร้างและอาคารทั่วไป อาคารอื่นๆ ที่อยู่ในเขตวัด ได้แก่ อุโบสถ หอไตร หอกลอง หอระฆัง หอฉัน ศาลาบาตร ศาลาบำเพ็ญกุศล ศาลาอเนกประสงค์ หอสรง หอเลี้ยววัด ไม่มีการกำหนดตำแหน่งที่แน่นอนชัดเจน อาคารสิ่งก่อสร้างที่พอจะสังเกตได้บ้างถึงลักษณะทั่วไปทางด้วยตำแหน่งที่ตั้ง มีดังนี้ ได้แก่

พระอุโบสถ หรือโบสถ์ เป็นอาคารที่นิยมสร้างไว้ในตำแหน่งที่สงบเงียบ คนไม่พลุกพล่าน หรืออาจจะอยู่ห่างจากเขตวัดออกไป ดังเช่น วัดน้ำริน อ.สะเมิง ซึ่งสร้างโบสถ์ไว้ใกล้กับเขตชานบสถานซึ่งเป็นที่ตั้งบอยู่ไกลออกไปทางท้ายหมู่บ้าน และโบสถ์วัดป่าแดงวรวิหาร ต.สุเทพ อ.เมือง ซึ่งตามประวัติแจ้งว่าสร้างในสมัยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งได้แยกเป็นอาคารเดี่ยวอยู่นอกวัด การหันทิศของอุโบสถนั้น โดยมากมักจะหันไปทางทิศตะวันออก แต่ก็มีที่หันไปทางทิศอื่น เช่น พระอุโบสถ ของวัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งหันอาคารไปทางทิศใต้ และในระยะต่อมาพบว่า ไม่ค่อยนิยมที่จะมีการสร้างโบสถ์ เพราะเมื่อจะทำการสังฆกรรมก็จะไปรวมกันหลายๆ วัดในโบสถ์ของวัดใดวัดหนึ่ง ดังจะเห็นจากคำสั่งขององค์การคณะสงฆ์ส่วนกลาง สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้จัดให้มีการรายงานถึงหมวดอุโบสถ จำนวนอุโบสถ จำนวนภิกษุ สามเณร และนิกายต่างๆ ของเชียงใหม่ ทำให้ทราบว่าเป็น ๑ หมวดอุโบสถ ที่มาประกอบอุโบสถสังฆกรรม จะมีหัววัดต่างๆ มากมาย ที่มาร่วมประกอบพิธีด้วยกัน จุดนี้เองที่แสดงให้เห็นว่าทางล้านนาไม่นิยมสร้างอุโบสถกันเท่าใดนัก

หอไตรปฏิภน หอไตรหรือหอธรรม เป็นอาคารที่ใช้สำหรับเก็บพระไตรปิฎกหรือตำราต่างๆ เป็นเสมือนแหล่งความรู้เป็นที่ค้นคว้าของพระภิกษุสามเณร ในเมืองเชียงใหม่วัดที่มีหอธรรมที่เป็นวัดเก่าโดยมากจะเป็นวัดที่สำคัญ เป็นวัดของกลุ่มบุคคลชั้นสูง หรือเป็นวัดที่มีศรัทธาจำนวนมาก เช่น วัดเชียงใหม่ วัดบุพพาราม วัดพระสิงห์ วัดมหาวัน วัดเกตการาม วัดศรีสุพรรณ เป็นต้น ตำแหน่งของหอธรรมที่พบโดยมากจะสัมพันธ์กับตำแหน่งของวิหาร คือจะอยู่ด้านข้างของวิหารด้านใดด้านหนึ่ง และอาจจะอยู่แนวที่เรียงกับวิหารหรือเอียงกันอยู่ทั้งเอียงหน้าและเอียงหลังก็มี เช่น วัดพระสิงห์ มีหอธรรมอยู่ด้านซ้ายมือพระประธานในวิหารและอยู่เอียงไปทางด้านหน้า ของวิหาร และที่วัดเชียงใหม่ มีหอธรรมอยู่ทางด้านขวามือของพระประธานในวิหาร และอยู่เอียงไปทางด้านหลังของวิหาร เป็นต้น นอกเหนือจากความสัมพันธ์กับวิหารแล้วนั้นน่าจะมีตำแหน่งที่สัมพันธ์กับเขตสังฆาวาสด้วยคือ ในสมัยโบราณหอธรรมนั้นจะอยู่ด้านข้างของวิหารที่เป็นด้านที่ติดกับเขตสังฆาวาส หรืออาจจะสามารถพิจารณาได้ว่าอยู่บริเวณส่วนรอยต่อของเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาสในผังวัด เพราะการสร้างหอธรรมนั้นนอกเหนือจากจะใช้เป็นที่ค้นคว้า เก็บตำรา พระไตรปิฎกต่างๆ ที่พระสงฆ์สามารถเข้าใช้ได้อย่างสะดวกในเวลาต่างๆ แล้วหอธรรมยังเป็นธรรมเจดีย์อันเป็นสัญลักษณ์แทนพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า อันประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของพุทธศาสนาคือพระรัตนไตร อันประกอบด้วยพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ตำแหน่งที่อยู่ระหว่างพระพุทธ แทนด้วยวิหารและเจดีย์ในเขตพุทธาวาส และพระสงฆ์ แทนด้วยหมู่กุฏิในเขตสังฆาวาส จึงพิจารณาว่าเป็นการวางตำแหน่งที่มีความเป็นไปได้และเหมาะสม แต่เนื่องจากในปัจจุบันวัดต่างๆ ในเชียงใหม่ มีประวัติการสร้าง บูรณะซ่อมแซมมาเป็นเวลานาน ผลกระทบทางด้านสังคมในช่วงสมัยต่างๆ ทำให้ตำแหน่งของหอไตรของวัดหลายๆ วัดไม่สัมพันธ์กับลักษณะดังกล่าวข้างต้น

ตำแหน่งกลุ่มสิ่งก่อสร้างและอาคารประธาน		
		
๑. ให้ความสำคัญต่อองค์พระเจดีย์ เป็นสำคัญ	๒. ให้ความสำคัญต่อองค์พระเจดีย์ และวิหารเป็นสำคัญ	๓. ให้ความสำคัญต่อวิหารและไม่มีเจดีย์ภายในวัด

ตารางที่ ๕.๒ ตำแหน่งกลุ่มสิ่งก่อสร้างและอาคารประธาน

๕.๒.๔ การหันทิศ

สำหรับการหันทิศของวัดนั้นหากเอาวิหารและเจดีย์เป็นแกนของวัดนั้น แบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก และหันหน้าไปทางเส้นทางสัญจร

๑ การหันแกนวัดไปทางทิศตะวันออก พบว่ามีการทำแกนลักษณะนี้มาตั้งแต่ก่อนมีการสร้างเมืองเชียงใหม่ ได้แก่วัดจำนวนหนึ่งที่สร้างขึ้นในสมัยพญามังบริเวณเวียงกุมกาม เชื่อว่าการสร้างวัดลักษณะนี้ในช่วงนี้เป็นการสร้างที่มีมาจากความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาแต่โบราณที่ว่า ทิศตะวันตก เป็นทิศของพุทธเกษตร และประเทศอินเดียอันเป็นสถานที่แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การหันแกนไปทางตะวันออก ตะวันตก คนที่ทำสักการะ อยู่หน้าวัดก็จะได้สักการะพระประธานในวิหาร พระเจดีย์ที่อยู่หลังวิหาร และประเทศอินเดียทางตะวันตกอันเป็นสถานที่แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และสำหรับวัดที่มีการสร้างในช่วงที่เมืองเชียงใหม่ในช่วงหลังพบว่าส่วนมากจะยังคงยึดแกนตะวันออกตะวันตกเหมือนเดิมแต่น่าจะมีปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องของวัดที่สร้างในช่วงนี้หรือช่วงต่อมาในเมืองเชียงใหม่คือเกี่ยวกับทำเลทางภูมิศาสตร์การตั้งเมืองที่มีตอยสุเทพที่เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของชนพื้นถิ่นอยู่ทางทิศตะวันตก และมีแม่น้ำปิงซึ่งเป็นแม่น้ำที่ใช้ในการคมนาคมสายสำคัญอยู่ทางทิศตะวันออก พบได้ทั่วไปและเป็นจำนวนมาก ได้แก่ วัดพระสิงห์ วัดสวนดอก วัดเจดีย์หลวง วัดหางดง วัดอินทราวาส วัดปราสาท วัดเชตุพน วัดลำภาฯ เป็นต้น

๒ การหันไปทางทิศทางสัญจร พบว่ามี การวางทิศในลักษณะนี้ตั้งแต่ครั้งที่พญามังรายสร้างอาณาจักรในช่วงแรกๆ ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีชี้ให้เห็นว่ามีหลายวัดที่หันหน้าไปทางทิศเหนือทางของแม่น้ำปิงในสมัยนั้น และช่วงต่อมาก็พบการหันแกนวัดไปทางทางสัญจร วัดบุพพาราม ที่หันหน้าสู่ถนนท่าแพ ซึ่งถือว่าเป็นถนนสำคัญที่มีกิจกรรมทางประเพณีมาแต่โบราณ และวัดมณเฑียรที่อยู่ติดกับกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ หันหน้าไปทางทิศเหนือเป็นต้น

๕.๓ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหาร

๕.๓.๑ ลักษณะผังพื้นวิหาร

ลักษณะของผังอยู่บนฐานสูงประมาณ ๑-๒ เมตร ลักษณะของผังวิหารแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ (ตารางที่ ๕.๓)

๕.๓.๑.๑ ผังที่มีการย่อเก็จหน้า หลัง

๕.๓.๑.๒ ผังแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า

๕.๓.๑.๑ ผังที่มีการย่อเก็จหน้า หลัง โดยมากจะมีการย่อเก็จข้างหน้ามากกว่าข้างหลัง เช่น ข้างหน้า ๒ ครั้ง ข้างหลัง ๑ ครั้ง เป็นต้น ลักษณะผังพื้นแบบย่อเก็จพบว่าเป็นลักษณะของวิหารที่มีการสร้างมาตั้งแต่ก่อนสมัยที่พญามังรายจะสร้างเวียงกุมกาม ซึ่งเชื่อว่าลักษณะของผังที่มีการยกเก็จข้างหน้า ๒ ครั้ง ข้างหลัง ๑ ครั้ง เป็นรูปแบบดั้งเดิมของวิหารที่มีการสร้างในดินแดนแถบนี้และในเมืองเชียงใหม่ในเวลาต่อมา ลักษณะการทำผังของวิหารในลักษณะนี้ อาจารย์ปฐม พัวพันธ์สกุล ได้มีความเห็นว่า ผังวิหารลักษณะนี้เรียกว่า วิหารبيب หรือ วิหารหักจ็อก และได้ให้ความเห็นอีกว่า วิหารลักษณะนี้เป็นวิหารที่มีการสร้างในรูปแบบแสดงถึงสัญลักษณ์ในรูปทรงเรือสำเภาทรงปราสาทวิมาน ตามคติที่วิมานเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าลดลัดส่วน ส่วนหน้าและส่วนหลังของผัง ในลักษณะที่เรียกว่า หักจ็อก หรือหักมุม ลักษณะผังแบบนี้ส่วนหนึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับลักษณะการใช้สอยพื้นที่ภายในวิหาร คือห้องท้ายสุดจะเป็นที่ประดิษฐานพระประธาน และในบริเวณห้องกลางในส่วนที่กว้างที่สุดของวิหาร ทางด้านขวามือของพระประธานจะเป็นแท่นอาสนสงฆ์ กว้างประมาณ ๑ เมตร สูงประมาณ ๐.๔ เมตร ยาวเกือบเต็มพื้นที่ในส่วนนี้ และบริเวณส่วนกลางของวิหารในส่วนที่มีความกว้างมากที่สุด บริเวณหน้าพระประธานจะเป็นที่วางเครื่องประกอบพิธีกรรมตามประเพณีล้านนา และบริเวณรอบๆ ถัดออกไปจะเป็นที่นั่งของฆราวาส ศรัทธาของวัดที่มาทำบุญ

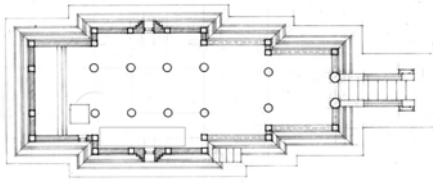
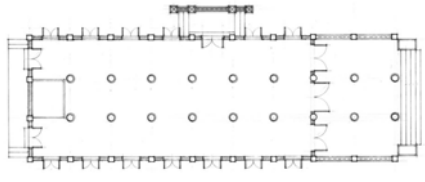
จำนวนห้องของวิหาร จำนวนห้องของวิหารนั้นมีความสัมพันธ์กับการย่อเก็จของผังวิหาร กล่าวคือจำนวนการย่อเก็จหน้าและหลังจะเท่ากับจำนวนห้องของวิหารที่อยู่ในส่วนที่ย่อเก็จข้างหน้าและข้างหลัง ส่วนพื้นที่ตอนกลางที่กว้างที่สุดของวิหารพบว่าที่จำนวน ๒ ห้องและ ๓ ห้อง ในวิหารที่มีการย่อเก็จหน้า ๒ ครั้งหลัง ๑ ครั้ง นั้นพบว่ามีจำนวนห้อง ๕-๖ ห้อง ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบว่ามีปรากฏขึ้นมาตั้งแต่ก่อนสมัยที่พญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ และน่าจะเป็นรูปแบบที่นิยมใช้กับการสร้างวิหารของชุมชนในแถบนี้มาก่อน และพบว่ามีการสร้างวิหารที่มีการย่อเก็จของผังที่แตกต่างจากรูปแบบที่กล่าวไปแล้วข้างต้นซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบประเพณีของวิหารในล้านนา คือมีการยกเก็จหน้า ๒ ครั้ง หลัง ๒ ครั้งคือที่วิหารวัดหางดง วิหารวัดบวกรกทหลวง และวิหารวัดท่าข้าม เป็นต้น และย่อเก็จหน้า ๓ ครั้ง หลัง ๓ ครั้ง คือที่วิหารวัดเกตการาม พบว่าวัดที่มีการเพิ่มการย่อเก็จขึ้นจากรูปแบบเดิม ส่วนใหญ่เป็นวิหารที่มีการสร้างในภายหลังในช่วงของกษัตริย์ตระกูลเจ้าเจ็ดตนเป็นต้นมา การที่เพิ่มจำนวนยกเก็จหรือจำนวนห้องในลักษณะนี้น่าจะมาจากความต้องการพื้นที่ใช้สอยที่เพิ่มขึ้น และจะทำให้ในลักษณะของการเพิ่มพื้นที่ออกไปตามทางด้านยาวของวิหาร ไม่ปรากฏว่ามีการเพิ่มพื้นที่ในลักษณะของการเพิ่มความกว้างในด้านข้างและมีจำนวนชั้นเพิ่มจาก ๒ ชั้นเป็น ๓ ชั้น เป็นต้น ส่วนในส่วนในช่วงกลางที่มีความกว้างมากที่สุดของวิหารโดยมากจะเกิดจากการทำช่วงห้องในส่วนนี้ที่พบทั้ง ๒ ห้อง และ ๓ ห้อง และแนวเสาของห้องในส่วนนี้จะมีความกว้างไม่เท่ากับแนวเสาในส่วนอื่นๆ ที่มีการย่อเก็จ เหตุที่เป็นเช่นนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าแบบแผนเดิมของวิหารล้านนานั้นน่าจะมีความต้องการให้ผังในส่วนห้องกลางที่กว้างที่สุดนี้เป็นพื้นที่รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือให้มีลักษณะของพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทำให้แนวเสาในส่วนนี้มีความแตกต่างกับแนวเสาในส่วนย่อเก็จ

ลักษณะของวิหารแบบที่มีผังพื้นย่อเก็จนี้ ยังมีวิหารเก่าในกลุ่มนี้ที่มีลักษณะของผังวิหารมีความแตกต่างจากวิหารล้านนาทั่วไปคือ วิหารที่มีการย่อเก็จของผังและเป็นวิหารจัตุรมุข คือวิหารหลวงวัดพระธาตุศรีจอมทองมีหลักฐานทางเอกสารที่บอกว่ามีการกำหนดให้วิหารนี้เป็นวิหารจัตุรมุขตั้งแต่ที่มีการสร้างขึ้นในครั้งแรกการทำวิหารลักษณะนี้น่าจะเกิดขึ้นจากการที่วิหารนี้เป็นวิหารที่สำคัญมีการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และมีพิธีกรรมที่สำคัญต่างๆ การทำวิหารในลักษณะนี้น่าจะเป็นการจัดทำเนื้อที่ให้ตอบสนองต่อจำนวนผู้ใช้สอย และกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น

๕.๓.๑.๒ ผังพื้นแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า แม้จะพบว่าวิหารที่พบในเชียงใหม่ส่วนใหญ่จะเป็นแบบที่มีการย่อเก็จหน้าหลัง ซึ่งจะมีความแตกต่างไปจากอาคารประเภทอื่นๆ แต่ก็พบว่ามีวิหารในเชียงใหม่จำนวนหนึ่งที่มีการสร้างวิหารให้มีผังพื้นเป็นแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้าในจำนวนนี้ส่วนใหญ่จะมีการบูรณะแล้ว ซึ่งวิหารที่มีผังพื้นแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้าโดยมากจะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าเป็นการยกเอาหอคำอันเป็นอาคารประเภทพัทธกาศัยของกลุ่มชนชั้นปกครองมอญถวายเป็นพุทธบูชาให้แล้ววัด และถึงแม้วิหารบางหลังจะมีการบูรณะในภายหลังก็น่าจะยังคงลักษณะรูปแบบเดิมเอาไว้โดยเฉพาะในส่วนผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า วิหารที่ยังเหลือรูปแบบของหอคำหลังเดิมได้แก่ วิหารวัดพันเตา เป็นหอคำเดิมของเจ้ามโหตรประเทศ วิหารวัดดวงดี เป็นต้น และที่ไม่เหลือรูปแบบแล้วแต่น่าจะมีการสร้างให้มีผังพื้นสัมพันธ์กับวิหารหรือหอคำเดิมคือเป็นผังแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ได้แก่ วิหารวัดเชียงมั่น วิหารเดิมเคยเป็นท้องพระโรงของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ วิหารวัดสวนดอก เดิมเคยเป็นหอคำหลังใหญ่(เรือนหลวง)ของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ วิหารวัดเซตุพน เดิมเคยเป็นหอคำหลังเล็ก(เรือนรอง)ของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ วิหารลายคำวัดแสนผาง เดิมเคยเป็นหอคำของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เป็นต้น

และลักษณะรูปแบบของผังแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นอิทธิพลจากวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่างๆ ที่เข้ามาเชียงใหม่มากในยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของผังวิหารในลักษณะนี้โดยทั่วไปมีลักษณะดังนี้คือ อยู่บนฐานที่ไม่สูงมาก มีห้องด้านหน้าเป็นมุขโถง ด้านกว้างแบ่งช่วงเสาเป็น ๓ ห้อง ด้านยาวจำนวนห้องมักเป็นเลขคี่ เช่น ๕,๗ และ ๙ ห้อง เป็นต้น มีประตูด้านหน้า ๑ ทาง และด้านข้างด้านใดด้านหนึ่งโดยจะสัมพันธ์ด้านความสะดวกในการเข้าถึง หลังคาเป็นแบบ ผืนเดียว ๒ ตับ ลักษณะไม่อ่อนและไม่ชันมาก แต่มีวิหารที่มีผังพื้นแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่มีลักษณะโดยทั่วไปที่แตกต่างกับที่กล่าวไปแล้วข้างต้น คือวิหารวัดศรีเกิด ซึ่งถือว่าเป็นวัดที่เก่าแก่ที่มีประวัติการสร้างวัดมาแต่ครั้งราชวงศ์มังราย ลักษณะที่แตกต่างคือ อยู่บนฐานที่สูง และมีการทำหลังคาแบบวิหารที่มีผังพื้นย่อเก็จหน้า ๒ ครั้งหลัง ๑ ครั้ง ลักษณะของหลังคาก็จะเป็นแบบ หน้า ๓ ตับ ๒ ชั้น และ ข้างหลังแบบ ๒ ตับ ๒ ชั้นแต่ลักษณะแนวของชายคาทุกตับจะเป็นแนวเดียวกัน เนื่องจากการยื่นชายคาออกจากแนวผนังเป็นระยะที่เท่ากัน และการไม่ย่อเก็จของผัง และเชื่อว่าวัดนี้ถูกบูรณะโดยได้รับอิทธิพลจากอยุธยา หรือจากรัตนโกสินทร์ตอนต้น สังเกตจากการทำผนังก่ออิฐที่มีความหนามาก ซึ่งเป็นลักษณะผนังของวิหารที่ไม่ค่อยพบในดินแดนล้านนา

^๕ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, สถาปัตยกรรมเชียงใหม่ (เชียงใหม่: คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

ลักษณะผังพื้นวิหาร	
	
๑ ผังที่มีการย่อเก็จหน้า หลัง	๒ ผังพื้นแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า

ตารางที่ ๕.๓ ลักษณะผังพื้นวิหาร

๕.๓.๒ การใช้พื้นที่ภายในผัง

๕.๓.๒.๑ การวางตำแหน่งพระประธาน มีลักษณะต่างๆ แบ่งได้ดังนี้ (ตารางที่ ๕.๔)

- ๑ อยู่ในมณฑปหรือซุ้มโขงพระประธานบริเวณห้องก่อนสุดท้ายของวิหาร
- ๒ อยู่ในมณฑปท้ายวิหาร
- ๓ อยู่บนฐานชุกชีบริเวณห้องท้ายสุดของวิหาร

๑ อยู่ในมณฑปหรือซุ้มโขงพระประธานบริเวณห้องก่อนสุดท้ายของวิหาร การสร้างกุฏิหรือซุ้มโขงพระประธาน พบว่ามีการสร้างภายในวิหารบริเวณห้องก่อนสุดท้ายของวิหารมาตั้งแต่โบราณ หลักฐานที่พบเกี่ยวกับวิหารที่มีการสร้างกุฏิหรือซุ้มโขงพระประธานภายในวิหารพบที่เชียงใหม่ และลำปาง ที่เชียงใหม่ได้แก่ กุฏิภายในวิหารวัดเชียงมั่น กุฏิภายในวิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง เป็นต้น กุฏิหรือซุ้มโขงนั้นสร้างเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระประธานหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของวัด ซึ่งส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็ก เช่นพระประธานขนาดเล็ก หรือผอบที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น

การสร้างกุฏิหรือซุ้มโขงพระประธาน น่าจะเป็นการจัดองค์ประกอบพระประธานหรือสิ่งที่เป็นประธานที่มีขนาดเล็กให้เข้ากับปริมาตรของที่ว่างภายในโดยการใส่กุฏิหรือซุ้มโขงพระประธานเป็นส่วนที่ช่วยขยายพระพุทธรูปหรือสิ่งที่เป็นประธานที่ประดิษฐานอยู่ให้กระชับกับปริมาตรที่ว่างภายในวิหาร

๒ อยู่ในมณฑปท้ายวิหาร วิหารที่มีการทำมณฑปต่ออยู่ที่ส่วนท้ายของวิหาร เป็นลักษณะที่พบไม่มากนักในดินแดนล้านนา จะใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานที่มีขนาดสัดส่วนพอดีกับปริมาตรภายใน จากงานวิจัยของคุณวรลัญจก์ บุญยสุรัตน์ในการศึกษาเรื่องวิหารทรงมณฑป ซึ่งได้เรียกลักษณะของวิหารที่มีการเชื่อมต่อในส่วนท้ายกับกุฏิหรือมณฑป ว่าวิหารทรงมณฑป เท่าที่งานวิจัยดังกล่าวสำรวจพบวิหารลักษณะนี้ในดินแดนล้านนามีอยู่เพียง ๕ แห่งเท่านั้น ๒ แห่งเป็นซากโบราณสถานคือ ที่วัดอุโมงค์อริยมณฑล จ. เชียงใหม่ และที่วัดพระธาตุดอยปู่เข้า จ. เชียงราย และเป็นวิหารที่ได้รับการบูรณะและยังมีการใช้สอยวิหารอยู่จนทุกวันนี้คือ ๓ แห่ง คือ วิหารหลวงวัดปราสาท วิหารหลวงวัดป่าแดงหลวง และวิหารลายคำวัดพระสิงห์ จ. เชียงใหม่

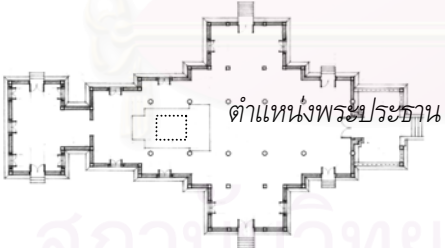
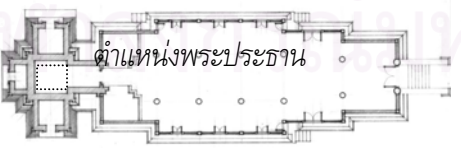

พบว่าวิหารที่มีการทำมณฑป ต่อท้ายวิหารที่นอกเหนือในพื้นที่ล้านนาคือที่สุโขทัยแต่แตกต่างกันในทางด้านของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม คือ

- ปราสาทแบบล้านนา จะมีผังพื้นลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสทางด้านทิศตะวันออกมีการทำคูหา เพื่อประดิษฐานพระประธานและมีการสร้างซุ้มจรนำอีก ๓ ทิศ เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนยอดนั้นมีการทำใน ๒ ลักษณะคือ ยอดเป็นเจดีย์ทรงระฆังหรือเจดีย์ทรงกลม และยอดปราสาท ซึ่งมีทั้งยอดกรวยแหลมและยอดรูปดอกบัวตูม

- ปราสาทแบบอิทธิพลสุโขทัย จะมีผังพื้นแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทางด้านทิศตะวันออกมีการทำคูหาเพื่อประดิษฐานพระประธานเช่นเดียวกับแบบล้านนา แต่ไม่มีการสร้างซุ้มจรนำอีก ๓ ทิศเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนยอดนั้นทำเป็นหลังคาปีกนก ซึ่งเหมือนกับมณฑปแบบสุโขทัย และใช้วัสดุก่อสร้างเป็นอิฐ

ทำให้สันนิษฐานได้ว่าวิหารที่มีมณฑปต่อในส่วนท้ายหรือที่เรียกว่าวิหารทรงปราสาทนั้น สำหรับในเชียงใหม่แล้วน่าจะเป็นการรับเอารูปแบบมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมข้างเคียง แล้วสร้างสรรค์ให้เป็นแบบเฉพาะของตัวเอง สำหรับวิหารลักษณะนี้ในเชียงใหม่ถือได้ว่าพบได้ในจำนวนที่น้อยมาก และทุกแห่งล้วนมีความสำคัญในระดับวัดหลวงของล้านนาทั้งสิ้น

๓ อยู่บนฐานชุกชีบริเวณห้องท้ายสุดของวิหาร ลักษณะการทำฐานชุกชีประดิษฐานพระประธานนั้น ส่วนใหญ่จะทำยาวเต็มผนังในส่วนห้องท้ายสุดของวิหาร และกว้างจากผนังด้านหลังออกมาประมาณครึ่งหนึ่งหรือ ๑ ใน ๓ ของห้อง พบว่ากำทำฐานชุกชีเป็นที่ประดิษฐานพระประธานลักษณะนี้นั้นพบได้มากที่สุดใวิหารในเชียงใหม่ ลักษณะฐานชุกชีส่วนใหญ่จะเป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ มีการประดับลวดลายปูนปั้นและปูนปั้นประดับกระจกเป็นลวดลายต่างๆ ที่นิยมมักจะเป็นลายในกลุ่มพันธุ์พฤกษา ฐานสูงประมาณ ๑-๑.๕ เมตร ลักษณะของพระประธานโดยมากจะเป็นพระพุทธรูปแบบปางมารวิชัยที่เรียกว่า พรพุทธรูปลีหิงค์ในแบบต่างๆ ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๑ เมตร

การวางตำแหน่งพระประธาน	
	<p>๑. อยู่ใน กู่ หรือ ซุ้ม โขง พระประธานบริเวณห้องก่อนสุดท้ายของวิหาร</p>
	<p>๒. อยู่ในมณฑปท้ายวิหาร</p>
	<p>๓. อยู่บนฐานชุกชีบริเวณห้องท้ายสุดของวิหาร</p>

ตารางที่ ๕.๔ การวางตำแหน่งพระประธาน

๕.๓.๒.๒ การวางตำแหน่งองค์ประกอบอื่นๆ ภายในผังวิหาร

องค์ประกอบต่างๆ ภายในผังวิหารที่จะกล่าวต่อไปนี้ จากการศึกษาลักษณะและการวางตำแหน่งต่างๆ ก่อนข้างจะเป็นแบบแผนของทางล้านนาและเป็นลักษณะที่พบได้เป็นส่วนมาก (ภาพลายเส้นที่ ๕.๑)

๑ **อาสนสงฆ์** หรือทางล้านนาเรียกว่าจองสงฆ์ คือพื้นที่หนึ่งของพระสงฆ์ในการประกอบพิธีกรรม แบบแผนของการวางตำแหน่งที่นิยมอยู่บริเวณด้านขวามือของพระประธาน ลักษณะเป็นแท่นหรือเก้าอี้สูงประมาณ ๐.๔ เมตร ความยาว ในวิหารที่มีการย่อเก็จแท่นอาสนสงฆ์จะอยู่บริเวณช่วงห้องที่กว้างที่สุดของวิหารยาวเกือบเต็มพื้นที่เว้นระยะหัวท้าย พอประมาณเพื่อเป็นทางเดินเข้าออกทางประตูข้าง

๒ **ธรรมาสน์** คือส่วนหนึ่งของพระสงฆ์ผู้ทำการแสดงธรรมเทศนาและนำสวดมนต์ นิยมวางไว้ด้านหน้าขวามือใกล้พระประธานบริเวณหัวมุมอาสนสงฆ์ ธรรมาสน์ของทางล้านนานิยมก่อสร้างด้วยรูปแบบที่คล้ายคลึงหรือเลียนแบบมาจากเรือนปราสาท^๙ และศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์และอาจารย์ศิริรัตน์ อาคเนศ ได้อธิบายได้อธิบายถึงรูปแบบของธรรมาสน์ว่า นิยมทำเป็นรูปปราสาท รูปมณฑปหรือปราสาทองค์ขนาดเล็ก โดยย่อส่วนมาจากของจริงหรือจินตนาการว่า พระผู้เทศเป็นผู้แทนเทพที่เรียกว่า วิสุทธิตเทพ อันหมายถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรืออนุพุทธะ ได้แก่พระอรหันต์สาวกของพระองค์ จึงสมควรที่จะนั่งในที่นี้ซึ่งอันวิจิตรงดงาม ธรรมาสน์ส่วนมากทำมาจากไม้สัก การประดับตกแต่งธรรมาสน์นั้นบางองค์ บางองค์แกะสลักทั้ง ๔ ด้าน บางองค์ใช้เขียนลายรดน้ำปิดทองหรือลายคำแบบล้านนา มีประตูทางขึ้นด้านหนึ่งทำบันไดขึ้นลงสามารถยกเข้าออกได้ตัวบันไดทำอย่างงดงามคู่กับธรรมาสน์^{๑๐} ตัวอย่างธรรมาสน์เก่าและมีความงดงามได้แก่ ธรรมาสน์ที่วัด พันเตา วัดสวนดอก เป็นต้น

๓ **สัตตภัณฑ์** คือเครื่องสำหรับตั้งหรือรองเครื่องรูป เทียนดอกไม้ สักการะพระรัตนตรัย คือพระพุทธรูปพระธรรม และพระสงฆ์ จะตั้งอยู่ที่หน้าพระประธาน

สัตตภัณฑ์ ตามความหมายของพุทธศาสนาคือโอฬาริกขัยธรรม^{๑๑} คือธรรมะที่เป็นฝักฝ่ายหรือแนวทางการรู้ธรรม หรือแนวทางที่เข้าสู่ความเป็นพุทธ มีอยู่ ๗ ประการ ดังบาลีว่า โภชณงโค สติสังขาโต รัชมาน วิจโย ตถาวิริยม ปิติ ปส สหธิ โภชณงคา จะตถาปเร สมารูเปกขา โภชณงคา

องค์หรือส่วนประกอบในการเป็นพุทธ ๗ ประการคือ

- ๑ สติ ความระลึกได้
- ๒ รัชมวิจย การวิเคราะห์ วิจัย พระธรรม
- ๓ วิริยะ ความพากเพียร
- ๔ ปิติ ความอิ่ม ความพอใจ
- ๕ ปัสสัทธิ ทำใจได้
- ๖ สมาริ การทำจิตรแน่วแน่ มั่นคง
- ๗ อุเบกขา วางเฉยในสิ่งวุ่นวายทั้งปวง

^๙ วิโรฒ ศรีสุโร, ดร. สถาปัตยกรรมล้านนา"อีสานเบิ่งล้านนา" (ขอนแก่น: โรพิมพ์แก่นคำออฟเซ็ท, ๒๕๓๙), หน้า ๔๕.

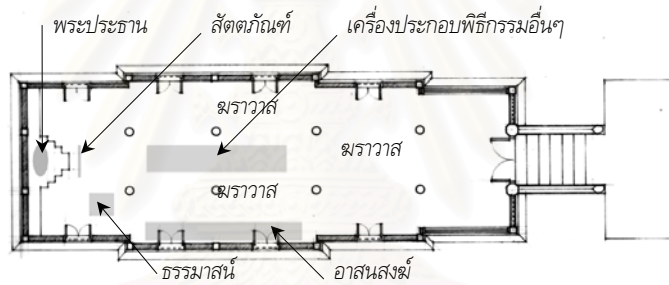
^{๑๐} ศ. มณี พยอมยงค์ และคณะ, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, หน้า ๕๙-๖๐.

^{๑๑} วิโรฒ ศรีสุโร, ดร. สถาปัตยกรรมล้านนา"อีสานเบิ่งล้านนา", หน้า ๔๕.

การจุดเทียนบูชา นั้น หมายถึง บูชาพระธรรมที่เป็นโลกิยะ และโลกุตระ ซึ่งเรียกว่า พระธรรมคำสอน เพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงประจวบตั้งประทับที่เทียนบูชาบนสัตตภัณฑ์ รูปลักษณะของสัตตภัณฑ์ที่มีอุดมคติมาจาก ภูเขทั้ง ๗ ที่ตั้งอยู่รายล้อมเขาพระสุเมรุไว้ คือ ยุคนธร สู่ทัศนะ อิลินทร วินันตกะ กรวิก อัศภันท์ เนมินทร ส่วนใหญ่รูปลักษณะของสัตตภัณฑ์ จะเป็นรูปนาคา ๗ ตัว ลอดเลี้ยวเกี่ยวกัน แนวคิดนี้มาจากพิธีการกวนเกษียรสมุทรเพื่อน้ำอมฤตโดยเอา นาคทั้งหลายมาพันรอบเขาพระสุเมรุ แล้วหมุนรอบอย่างรุนแรงจนนาคคายพิษทำให้น้ำทะเลเป็นพิษ เดือดร้อนพระอิศวร จึงต้องดูดพิษที่พญานาคคายไว้จนทำให้พระสอดดำ สัตตภัณฑ์ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นรูปนาคพันกันแล้ว ยังมีรูปอื่นๆ อีกด้วย เช่น เป็นรูปนาคงู เป็นต้น

๔ เครื่องประกอบพิธีกรรมอื่นๆ เช่น ชั้นแก้ว ชั้นขอศีล ชั้นนำทาน ใช้เป็นเครื่องราชูโภคประจำอยู่กับพระประธานในวิหาร เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างของล้านนา เช่น พิธีสมโภช พิธีวชพระพุทธรูป เป็นต้น ตำแหน่งของชั้นต่างๆ เหล่านี้ จะอยู่บริเวณหน้าพระประธานถัดจาก สัตตภัณฑ์ออกมาและเว้นเนื้อที่พอประมาณให้เป็นที่นั่งของผู้กล่าวนำคำสวดต่างๆ ที่เป็นฆราวาส

๕ ตำแหน่งที่นั่งของฆราวาส ฆราวาสผู้ที่เป็นผู้กล่าวสวดนำ จะเป็นผู้ที่นั่งหน้าสุดบริเวณหน้าพระประธาน และบริเวณถัดไป ก็จะเป็นที่นั่งของฆราวาสทั้งหมด เว้นช่วงกลางที่วางชั้นต่างๆ หากมีการตั้งชั้นต่างๆ

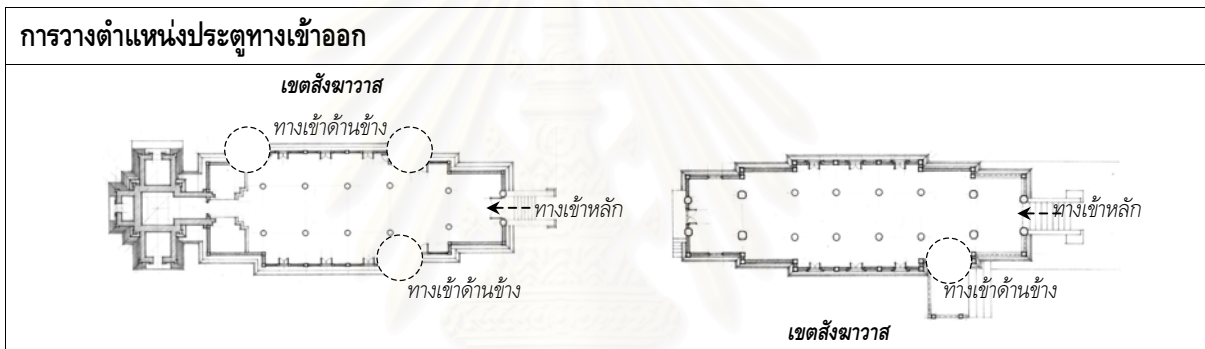

ภาพลายเส้นที่ ๕.๑ การวางตำแหน่งองค์ประกอบต่างๆ ภายในผังวิหาร

๕.๓.๒.๓ การวางตำแหน่งประตูทางเข้าออก

ประกอบด้วยประตูทางหลักเข้าด้านหน้าในช่วงเสาคู่กลาง และมีประตูทางเข้าด้านข้าง ส่วนมากไม่มีประตูทางเข้าทางด้านหลัง สำหรับประตูทางเข้าด้านข้างนั้น แบ่งได้อีก๒ อย่างคือ ทำประตูทางเข้าที่บริเวณย่อเก็จทางด้านหน้าและด้านหลัง ลักษณะนี้จะทำเป็นบันไดทางขึ้นเล็กๆ แนบกับฐานของวิหาร เช่น วิหารลายคำวัดพระสิงห์ วัดปราสาท วัดทุ่งอ้อหลวง เป็นต้น ส่วนประตูทางเข้าด้านข้างอีกลักษณะหนึ่งจะทำแบบเป็นประตูทางเข้าที่ผนังด้านข้างบริเวณกลางช่วงเสา ส่วนมากประตูด้านข้างแบบนี้มักจะทำซุ้มทางขึ้นประกอบด้วย เช่นวัดทางดง วัดบวรนครหลวง วัดท่าข้าม วัดเกตการาม เป็นต้น

การทำประตูด้านข้างวิหาร จะพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาส คือโดยมากจะทำในด้านที่ติดต่อกับเขตสังฆาวาส ลักษณะการทำประตูด้านนี้อาจจะทำในด้านใดด้านหนึ่งที่เป็นติดต่อกับเขตสังฆาวาสโดยอิงจากกุฏิเจ้าอาวาสเป็นหลัก หรือจะมีการทำประตูด้านข้างทั้ง ๒ ด้านแต่จำนวนประตูจะมีมากกว่าในด้านที่ติดกับเขตสังฆาวาสที่พิจารณาจากกุฏิเจ้าอาวาสเป็นหลัก (ตารางที่ ๕.๕)

ตารางที่ ๕.๕ การวางตำแหน่งประตูทางเข้าออก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕.๓.๓ โครงสร้างของวิหารล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่

โครงสร้างของวิหารนี้โดยรวมแล้วเป็นลักษณะของโครงสร้างระบบเสาและคานรับน้ำหนัก ซึ่งจะกล่าวแยกออกเป็น ๓ ส่วน คือ โครงสร้างในส่วนฐาน ส่วนตัวอาคาร และส่วนหลังคา

๕.๓.๓.๑ โครงสร้างส่วนฐาน หมายถึง ส่วนประกอบของโครงสร้างอาคารที่ประกอบกันเป็นส่วนฐาน เพื่อรับน้ำหนักที่ถ่ายเทจากส่วนที่เหนือขึ้นไป ฐานวิหารค่อนข้างสูง เท่าที่พบในในส่วนฐานของวิหารโบราณสถานที่เวียงกุมกาม และวิหารที่กำลังมีการบูรณะอยู่ เช่นที่วัดทรายมูล อำเภอหางดง ซึ่งบางส่วนเป็นของเดิมและบางส่วนมีการบูรณะใหม่ ใช้วิธีการก่ออิฐสอปูน(รูปภาพที่ ๕.๑) การใช้อิฐเป็นวัสดุเพราะเนื่องจากอิฐเป็นวัสดุก่อสร้างในท้องถิ่นที่เก่าแก่และนิยมใช้มาแต่โบราณ ทั้งมีความแข็งแรงและประยุกต์ใช้ในงานก่อสร้างส่วนต่างๆได้ ลักษณะการก่อฐานในกรณีที่เป็นฐานไม่สูงมากนัก สันนิษฐานว่าจะใช้วิธีแบบก่ออิฐปูเต็มทั้งฐานแล้วจึงทำผิวพื้นทับอีกทีหนึ่ง ในกรณีที่ฐานสูงลักษณะการก่อฐานจะเป็นแบบก่อแนวรับกำแพง และก่อเป็นแนวเพื่อไปรับกับเสาประธานที่ตั้งลอยอยู่ลักษณะเป็นช่วงตามแนวเสาภายใน ผังพื้นก็จะมีลักษณะเป็นช่องๆ แล้วจึงนำดินหรือทรายมาอัดในแต่ละช่องจนได้ระดับแล้วจึงนำแผ่นอิฐมาปูเต็มทั้งหมดเป็นระดับพื้นภายในวิหาร แล้วจึงทำผิวพื้นปิดทับอีกที ผิวพื้นที่พบในวิหารปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นแบบเทคอนกรีตซึ่งน่าจะมาจากการที่วิหารส่วนใหญ่นั้นมีการบูรณะซ่อมแซม หรือมักจะมีการปูเป็นผิวกระเบื้องลักษณะต่างๆ เป็นต้น ส่วนฐานรากของวิหารนั้นสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการรองพื้นด้วยหิน ทราย หรือเศษอิฐหัก อัดแน่นและปรับระดับดินให้เรียบก่อนที่จะมีการก่ออิฐทำฐาน

๕.๓.๓.๒ ส่วนตัวอาคาร หมายถึง ส่วนประกอบของโครงสร้างที่ประกอบขึ้นเป็นตัวอาคาร ในส่วนนี้ประกอบด้วยเสาและฝาผนัง

เสา เนื่องจากระบบโครงสร้างหลักของวิหารเป็นระบบเสาและคานรับน้ำหนัก เสาจึงเป็นส่วนที่รับน้ำหนักในส่วนที่อยู่เหนือขึ้นไปแล้วจึงถ่ายน้ำหนักลงสู่ส่วนพื้นหรือฐานอีกทีหนึ่ง ซึ่งวัสดุที่ใช้ทำเสาพบว่าวิหารล้านนาแทบทั้งหมดใช้ไม้ในการทำเสาเป็นเพราะไม่เป็นวัสดุพื้นดินและหาได้ง่ายในสมัยก่อนทั้งมีความแข็งแรง ตกแต่งเพื่อใช้งานหรือให้เกิดความสวยงามได้ง่าย ลักษณะเสาแบ่งตามลักษณะการรับน้ำหนักจากส่วนบนลงมาแล้วจะสามารถแบ่งได้ ๒ ลักษณะคือ

๑ เสาข้าง หรือเสาในส่วนข้างหรือเสาที่รับน้ำหนักจากโครงสร้างหลังคาปีกนกลงมา ลักษณะเสาข้างนี้จะมียอดตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เหตุที่เป็นเสาสี่เหลี่ยมจัตุรัสน่าจะมาจากลักษณะการใช้งาน คือในส่วนเสาข้างนี้จะต้องรับกับส่วนฝาผนังไม้หรือปูน ซึ่งจะเหมาะสมเรียบง่าย ตรงไปตรงมาในส่วนของรอยต่อระหว่างฝาผนังและเสา

๒ เสาประธาน (เสาหลวง) หรือเสาคู่กลาง เป็นส่วนที่รับน้ำหนักคานส่วนกลางหรือส่วนหลังคาจั่วลงมา โดยทั่วไปใน วิหาร ๑ หลังจะมีลักษณะของเสาคู่กลางนี้ คือ คู่แรกเป็นเสา ๘ เหลี่ยมคู่เดียว และคู่หลังถัดไปทั้งหมดเป็นเสาวงกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางใกล้เคียงกัน

ส่วนฝาผนัง ฝาผนังนั้นไม่ได้ทำหน้าที่รับน้ำหนักในส่วนที่อยู่เหนือขึ้นไปทำหน้าที่เพียงปิดล้อมอาคารอยู่ ฝาผนังมีอยู่ ๒ ลักษณะคือ

๑ ผนังก่ออิฐฉาบปูน ลักษณะคือการก่ออิฐสอปูนเรียงเป็นแผงมีความกว้างพอดีกับขนาดเสา เข้าไปชนในช่องระหว่างช่วงเสาด้านข้าง การฉาบปูนจะไม่ฉาบทับเสาไม้จะเว้นให้เห็นเสาเป็นช่วงๆ ตามตำแหน่งเสา (รูปภาพที่ ๕.๒) ความสูงของผนังก่ออิฐฉาบปูนนั้นมิตั้งแต่ระดับพื้นถึงระดับแปหัวเสา หรือมีความสูงถึงแค่ขอบบนหรือขอบล่างของหน้าต่างเหนือขึ้นไปเป็นช่องหน้าต่าง และฝาไม้ หรือซี้กรงไม้เพื่อเป็นช่องแสงและระบายอากาศ ในผนังที่สูงมากหรือ

มีการก่อจนถึงระดับแป้วเสานั้น อาจมีการเจาะผนังนี้เป็นช่องเล็กๆ มีลักษณะเป็นเครื่องหมายบวก เช่นที่วิหารลายคำ วัดพระสิงห์

๒ ฝาไม้ ลักษณะจะทำเป็นโครงไม้เป็นช่วงๆ แล้วนำฝาไม้เป็นแผ่นๆ ที่ทางล้านนาเรียกว่า “ผาดำผ้า” มาปิด ลักษณะเป็นฝาแผ่นไม้เข้าลิ้น โดยไม่ต้องใช้ตะปูหรือหากจะเป็นตะปูก็เป็นตะปูไม้ที่ทางล้านนาเรียกว่า “แล้วไม้” ลักษณะฝาไม้คล้ายกับฝาปะกนของภาคกลาง โดยใช้ลูกตั้งและลูกนอน และตาผ้า หรือลูกปะกนที่ค่อนข้างใหญ่ การใช้ไม้ตาผ้า ติดตามโครงไม้ต่างๆ นอกจากในส่วนผาดำผ้าแล้วยังมีส่วนอื่นๆ ด้วย เช่นในส่วนของแผงคอสอง หรือบริเวณปิดหน้าจั่วของหลังคาชั้นต่างๆ ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง แตกต่างกันที่การตกแต่งเท่านั้น

รูปภาพที่ ๕.๑ การก่ออิฐส่วนฐานวิหาร

รูปภาพที่ ๕.๒ ส่วนผนังวิหาร

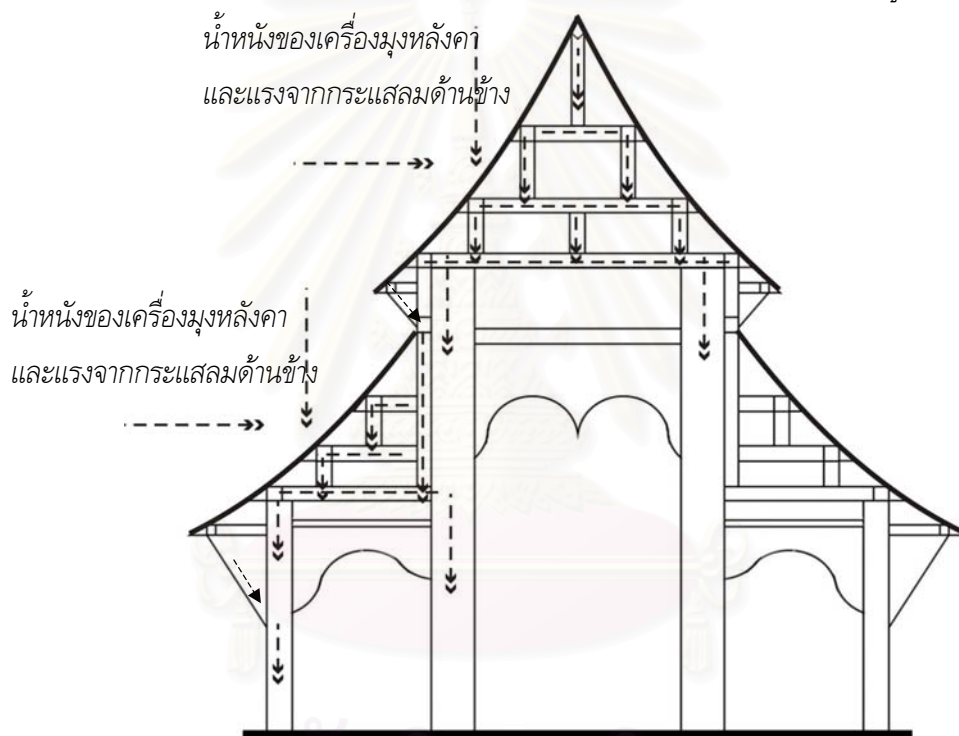
รูปภาพที่ ๕.๓ ส่วนหลังคาวิหาร

๕.๓.๓.๓ ส่วนหลังคา โครงสร้างส่วนหลังคาของวิหารที่ได้ทำการศึกษา พบว่าทั้งหมดเป็นโครงสร้างระบบเสา และคานที่ชาวล้านนาเรียกว่า “โครงสร้างม้าตั้งใหม่” ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบดั้งเดิมลักษณะเฉพาะของวิหารในดินแดนล้านนา (รูปภาพที่ ๕.๓) พบว่ามีตำราพื้นเมืองที่กล่าวถึงโครงสร้างชนิดนี้ และหากพิจารณาแล้วจะพบว่าโครงสร้างนี้เป็นสิ่งกำหนดขนาดและรูปทรงโดยรวมทั้งหมดของวิหาร โดยที่เริ่มจากขนาดและสัดส่วนของช่อหลวงที่วางพาดอยู่บนเสาหลวง คู่กลางก่อนแล้วสัดส่วนของโครงสร้างชั้นอื่นๆ ก็จะมีขนาดที่เป็นสัดส่วนตามขนาดของช่อหลวง

ลักษณะการรับน้ำหนักแบบเสาและคานของโครงสร้างหลังคาของวิหารล้านนา (ภาพลายเส้นที่ ๕.๒) เริ่มจากแนวอกไก่ที่รับน้ำหนักในส่วนสันหลังคาและน้ำหนักของส่วนกลอนที่ยึดอยู่ ซึ่งส่วนกลอนนี้จะรับน้ำหนักของไม้ระแนง และแผ่นกระเบื้องมุงหลังคา ตามความยาวของวิหาร น้ำหนักที่ส่วนอกไก่รับจะถ่ายลงสู่ตั้งที่รับอกไก่อยู่ ตั้งวางตั้งอยู่บนกิ่งกลางของช่อสาม แล้วกระจายน้ำหนักไปสู่ตั้งไม้ซ้ายและขวา ตั้งใหม่ซ้ายและขวานั้นนอกจากจะรับน้ำหนักที่แผ่มาจากช่อสามแล้ว ส่วนปลายยังวางรับอยู่กับแป๊ะที่รับน้ำหนักของ กลอน ไม้ระแนง และกระเบื้องมุงหลังคาที่อยู่เหนือขึ้นไปด้วย แล้วก็ถ่ายน้ำหนักไปสู่ชุดของต่างใหม่และช่อโทชุดล่าง ที่รับน้ำหนักลักษณะเดียวกันนี้ ก่อนจะถ่ายน้ำหนักลงบนช่อหลวงที่วางและถ่ายน้ำหนักไปยังหัวเสาประธานทั้งสองข้างอีกทีหนึ่ง ปลายของช่อหลวงจะยื่นออกมาจากหัวเสาสามารับกับแป้วเส้า และยึดอยู่ในแนวเดียวกันกับเสาแนว ส่วนชายคาที่ยื่นออกมาจากหลังคาหน้าจั่ว อันประกอบด้วย น้ำหนักของ หลัง

คา กลอน แปบปลายเต้า และเชิงชาย จะถูกรับโดยช่อข้าง(เต้า) แล้วถ่ายน้ำหนักไปยังเสาแนวโดยผ่านการกระจายน้ำหนักของแผ่นไม้สามเหลี่ยมคล้ายนาครีแต่มีขนาดที่เล็กกว่า

ส่วนหลังคาบางข้าง น้ำหนักของหลังคาส่วนนี้จะถ่ายลงสู่เสาหลวงข้างหนึ่งและเสาระเบียงข้างหนึ่ง โดยจะกระจายน้ำหนักผ่านทางช่อข้างหรือ ช่อระเบียง การรับน้ำหนัก เริ่มจากที่คอสองซึ่งเป็นส่วนที่อยู่ต่ำลงมาในแนวเดียวกันกับแปหัวเสาของหลังคาหน้าจั่ว วางยึดอยู่กับเสาแนว ในส่วนคอสองนี้จะเป็นส่วนที่กลอนของหลังคาต่บล่างทั้งหมดเกาะอยู่ในส่วนของน้ำหนักของหลังคาระหว่างคอสองกับแปหัวเสาที่เสาระเบียงนั้นจะถ่ายน้ำหนักลงสู่ จะถ่ายน้ำหนักลงสู่ช่อระเบียงด้านล่าง ผ่านการกระจายน้ำหนักของแปบางข้าง ตังโหมบางข้าง และช่อข้างที่วางซ้อนกันอยู่ สองชุดช่อระเบียงจะถ่ายน้ำหนักที่รับมาสู่เสาสองข้าง โดยจะวางอยู่บนหัวเสาระเบียงข้างหนึ่งพร้อมกับรับแปที่หัวเสาระเบียง และอีกข้างหนึ่งจะเป็นการถ่ายน้ำหนักไปที่เสาประธานข้างหนึ่งโดยการเสียบฝากไว้ ส่วนชายคาของหลังคาปีกนกจะถูกรับน้ำหนักโดยเต้าที่เสียบฝากไว้กับเสาระเบียง และมีขนาดหน้าตัดในการช่วยรับน้ำหนักและแผ่กระจายลงสู่เสาระเบียงอีกทีหนึ่ง

ภาพลายเส้นที่ ๕.๒ แสดงการกระจายน้ำหนักจากส่วนโครงสร้างหลังคาลงสู่เสาของวิหาร

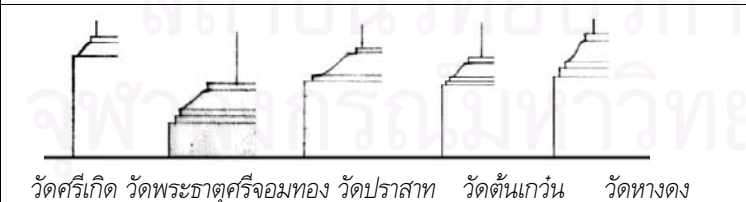
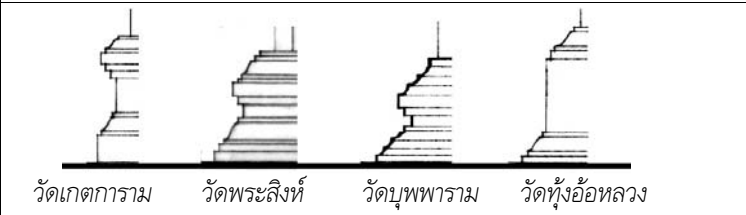
๕.๓.๔ ลักษณะขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวิหาร

๕.๓.๔.๑ ส่วนฐานวิหาร

โดยมากเป็นฐานที่ยกสูงประมาณ ๑-๒ เมตร ลักษณะเป็นฐานบัวคว่ำรับส่วนตัวอาคารของวิหาร ลักษณะฐานบัวคว่ำที่หั้งแบบชั้นเดียวและ ๒ ชั้นรับส่วนอาคารของวิหารอยู่ (ตารางที่ ๕.๕) ลักษณะโดยทั่วไปของฐานบัวคว่ำชุดหนึ่งจะประกอบด้วย เริ่มจากฐานหน้ากระดานสูง เส้นลวด ๒ เส้น ฐานบัวคว่ำ และเส้นลวดอีก ๑-๒ เส้น รับส่วนตัวอาคาร ในวิหารที่มีฐานบัวคว่ำชุดเดียวรับส่วนตัวอาคารอยู่หากต้องการความสูงก็จะมีการเพิ่มความสูงเฉพาะที่ฐานหน้ากระดานด้านล่างสุด และที่เหลือก็จะคงสัดส่วนของฐานบัวคว่ำเอาไว้ หากเป็นบัวคว่ำ ๒ ชั้นซ้อนกันก็จะเป็นแบบชุดบัวคว่ำดังกล่าวซ้อนกัน ๒ ชุด และขึ้นด้วยหน้ากระดานทอ้งไม้ หากจะทำการเพิ่มความสูงของฐานก็จะทำการเพิ่มความสูงของหน้ากระดานทอ้งไม้ระหว่างฐานบัวคว่ำบนและล่าง

ฐานโดยมากไม่มีการประดับลวดลายปูนปั้นตกแต่งมีเพียงทาสีขาวเท่านั้น การทำฐานบัวคว่ำที่พบโดยมากจะเป็นการทำแบบบัวคว่ำชั้นเดียวแล้วยึดความสูงบริเวณฐานหน้ากระดาน มากกว่าที่จะทำแบบฐานบัวคว่ำสองชั้น ตัวอย่างวิหารที่มีฐานแบบบัวคว่ำชั้นเดียว ได้แก่ วิหารวัดศรีเกิด วิหารวัดปราสาท วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง วิหารวัดทางดง วิหารวัดอินทราวาส (วัดต้นแก้ว) เป็นต้น วิหารที่มีฐานแบบบัวคว่ำ ๒ ชั้นได้แก่ วิหารวัดทุ่งอ้อหลวง วิหารลายคำวัดพระสิงห์ วิหารวัด บุษพาราม และวิหารวัดเกตการาม เป็นต้น จากตัวอย่างที่พบพอจะบอกได้ว่ามีความนิยมทำหั้งที่เป็นแบบฐานบัวชั้นเดียว และฐานบัวซ้อนกัน ๒ ชั้น แต่ฐานบัวแบบ ๒ ชั้นนั้นน่าจะเป็นที่นิยมในวิหารของวัดที่เป็นวัดหลวงมากกว่า

การกำหนดความสูงของชั้นฐานนี้น่าจะมีการคำนึงถึงสัดส่วนโดยรวมของอาคารและและสัดส่วนความชัน โค้งอ่อนของหลังคา และโดยส่วนมากในวิหารที่ฐานสูงจะเป็นวิหารที่มีลักษณะร่วมทางด้านสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน และมีหลังคาที่โค้งงอ แบบทรงผู้หญิง หรืออ่างแม่ และมีวิหารที่ตั้งอยู่บนฐานที่เตี้ย ประมาณ ๐.๕ เมตร คือ ที่วิหารหลังเล็กวัดบุพพาราม ซึ่งสาเหตุที่มีฐานที่เตี้ยน่าจะเนื่องมาจากเป็นวิหารที่มีขนาดเล็ก สัดส่วนต่างๆ โดยรวมจึงเล็กตาม และที่วิหารหลวงวัดพระธาตุศรีจอมทอง มีฐานสูงประมาณ ๐.๕ เมตร สาเหตุที่สำคัญที่เกี่ยวข้องน่าจะเนื่องมาจากการที่วิหารตั้งอยู่บนฐานไพบี อยู่แล้ว กับลักษณะทรงของหลังคาของวิหารที่ถึงแม้จะแสดงถึงลักษณะโค้งอ่อนแต่ค่อนข้างจะป้านออกมากกว่าวิหารอื่นๆ ที่มีความโค้งอ่อนและค่อนข้างชัน

ส่วนฐานวิหาร	
 <p>วัดศรีเกิด วัดพระธาตุศรีจอมทอง วัดปราสาท วัดต้นแก้ว วัดทางดง</p>	ฐานบัวคว่ำแบบชั้นเดียว
 <p>วัดเกตการาม วัดพระสิงห์ วัดบุพพาราม วัดทุ่งอ้อหลวง</p>	ฐานบัวคว่ำแบบ ๒ ชั้น

ตารางที่ ๕.๖ แสดงรูปแบบของฐานวิหาร(ไม่อยู่ในมาตราส่วนเดียวกัน)

๕.๓.๔.๒ รวบบันได บันไดนาค

การทำบันไดทางขึ้นวิหารทำด้วยการก่ออิฐถือปูน ซึ่งเป็นส่วนที่ประกอบด้วยลูกตั้งและลูกนอนของชั้นบันไดให้คนเหยียบขึ้นแล้วและยังมีส่วนของพนักบันไดไว้ให้ผู้คนจับและเป็นที่ยึดสำหรับกันตก ส่วนของพนักบันไดและและหัวบันไดในสถาปัตยกรรมล้านนา ได้รับการออกแบบตกแต่งให้สวยงามซึ่งโดยมากที่พบจะเป็นรูปหัวมกรคายนาค ซึ่งทางล้านนาจะเรียกว่าบันไดนาค^{๑๒} โดยมากจะทำเป็นแนวตรงออกมาจากเสาประธาน ๘ เหลี่ยมของวิหารทำให้ความกว้างของช่วงบันไดแต่ละวิหารก็จะเท่ากับระยะความกว้างของเสาประธานคู่หน้าของวิหารหลังนั้นๆ ความสูงของราวบันไดประมาณ ๑ เมตร รวบบันไดส่วนใหญ่ทำจากการก่ออิฐขึ้นรูปให้เป็นรูปทรงอย่างหยาบ แล้วจึงทำการปั้นปูนตกแต่งหรือประดับด้วยกระเบื้องเซรามิคต่างๆ รูปแบบของราวบันไดที่พบในเชียงใหม่ได้แก่ รูปมกรคายนาคที่ล้านนาเรียกว่าบันไดนาค รูปสิงห์ รูปหงา รูปเทวดา รูปตัวมอม เป็นต้น (ตารางที่ ๕.๖)

๑ รูปตัวหงา รวบบันไดทางขึ้นที่มีการประดับตกแต่งอย่างง่ายๆ เป็นเพียงตัวหงาหรืองานปูนปั้นส่วนปลายที่บันไดเป็นรูปคดโค้ง เช่น วิหารวัดบุญเปีย วิหารวัดวัดธาตุนาวา วิหารวัดไม้ซัง เวียงกุมกาม วิหารวัดเชียงมั่น วิหารวัดหมื่นเงินกอง เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น เชื่อว่าเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่น่าจะรับอิทธิพลทางศิลปะมาจากลังกาและเคยนิยมทำในวิหารล้านนาในยุคต้นๆ

๒ รูปสิงห์ เชื่อว่าไม่ปรากฏในช่วงการปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์มังราย และอาจมีปรากฏขึ้นในช่วงที่พม่าปกครองเชียงใหม่และอาจมีการบูรณะ วัดวาอารามต่างๆ อาจจะมีปรากฏขึ้นแต่ไม่มีหลักฐานที่ยืนยันได้ว่าเป็นสิงห์ที่สร้างขึ้นเมื่อครั้งที่พม่าปกครองเชียงใหม่ แต่สิงห์ที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันนั้นเป็นอิทธิพลของศิลปะพม่าที่เข้ามาในช่วงหลังที่ล้านนารวมกับรัตนโกสินทร์แล้ว ในช่วงที่ชาวพม่าในการปกครองของอังกฤษมีการค้าค้าเกี่ยวกับการป่าไม้กับล้านนาหรือมณฑลพายัพเหนือในสมัยนั้นหรือเมื่อประมาณ ๑๕๐ ปีที่แล้ว ชาวพม่าเข้ามาล้านนาเป็นจำนวนมากและมีการตั้งชุมชนและบูรณะวัดวาอารามต่างๆ โดยใช้รูปแบบทางศิลปะจากวัฒนธรรมของตนที่นิยมมีการมีรูปสิงห์ประดับไว้ที่วัด โดยเฉพาะประตูทางเข้าวัด และบริเวณทางเข้าอาคารทางพุทธศาสนาต่างๆ และน่าจะมียุทธิพลต่อวัดที่มีการสร้างหรือบูรณะภายในเมืองเชียงใหม่ในเวลาต่อมาบางส่วนด้วย

๓ รูปนาค ในระยะแรกปรากฏบนซุ้มโขง ซึ่งลักษณะเป็นนาค ๕ เศียรแบบมีหงอนใหญ่ แบบที่เรียกว่านาคมีมงกุฎ คล้ายกับศิลปะสุโขทัยและแบบเขมร ส่วนนาคยุคหลัง จะเป็นนาคเศียรเดียวและส่วนใหญ่จะเป็นมกรคายนาค นาคมีรูปทรงเพียวขึ้น ส่วนหัวมีหงอนแบบเปลวเพลิง และมีเศียร วิธีการตกแต่ง ส่วนมากเป็นการปั้นปูนและประดับวัสดุต่างๆ ตามความเหมาะสม เช่นประดับด้วยกระเบื้องเซรามิค เช่นที่ วัดศรีเกิด วัดเกตการาม ฯลฯ เป็นต้น มีบางวิหารในกลุ่มที่มีหลักฐานว่าเป็นวิหารเก่าที่เป็นรูปแบบเดิมตั้งแต่สร้างวิหารหรือมีการบูรณะและมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับของเดิมเมื่อแรกสร้าง รูปมกรคายนาคนั้นเป็นแบบปั้นปูนทั้งหมดรวมถึงส่วนรายละเอียดต่างๆ แล้วทาสีโดยมากเป็นสีขาว เช่นที่วัดพระสิงห์ วัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) วัดปราสาท เป็นต้น

๔ รูปเทวดา การทำรูปเทวดาประดับในอาคารนิยมทำมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายแล้ว และส่วนใหญ่จะเป็นการทำรูปเทวดาปูนปั้นประดับที่มุม หรือผนังของอาคารต่างๆ เช่น เจดีย์ หรือ หอไตร เป็นต้น การทำรูปเทวดาประดับที่ราวบันไดนั้น น่าจะเป็นการทำใหม่หรือบูรณะในภายหลังประมาณช่วงที่ล้านนารวมกับรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมาและเป็นการนำรูปแบบที่ปรากฏตามมุมหรือผนังของอาคารที่กล่าวไปแล้วข้างต้นมาใช้

^{๑๒} วิโรฒ ศรีสุโร, ดร, สถาปัตยกรรมล้านนา"อีสานเมืองล้านนา", หน้า ๗๗.

๕ รูปตัวมอม เป็นลัทธิในจินตนาการชนิดหนึ่งลักษณะที่ปรากฏเป็นลักษณะของ เสือ จิ้งจก และสุนัขรวมกัน^{๑๓} รูปตัวมอมประดับราวบันไดได้แก่ ที่วิหารหลังเล็กวัดบุพพาราม ที่บันไดมุขประตูด้านข้างของวัดศรีสุพรรณ เป็นต้น และยังพบรูปตัวมอมในส่วนอื่นๆ ของวิหาร เช่น ทำเป็นลายปูนปั้นที่ ผนัง หน้าบันของวิหาร ซึ่งน่าจะส่วนที่ปรากฏขึ้นก่อนและไปปรากฏเป็นตัวมอมประดับราวบันไดในภายหลัง และยังพบว่ามีการใช้ลวดลายรูปตัวมอมประดับส่วนต่างๆ ของวิหารของชาวไทลื้อในเขตสิบสองปันนา อีกด้วย

<p>ราวบันได</p> <p>ราวบันไดวัดทุ่งอ้อหลวง</p>	<p>รูปตัวเหงา</p>
 <p>ราวบันไดวัดศรีเกิด และวัดบวกรกทหลวง(นาคปากแล)</p>	<p>รูปนาค</p>
 <p>ราวบันไดวัดลำภา</p>	<p>รูปสิงห์</p>
 <p>ราวบันไดวัดบุพพาราม</p>	<p>รูปตัวมอม</p>

ตารางที่ ๕.๗ ราวบันไดลักษณะต่างๆ(ไม่อยู่ในมาตราส่วนเดียวกัน)

๕.๓.๔.๓ เสา

รูปแบบเสาและการวางตำแหน่งของเสา

ลักษณะที่พบมากและถือเป็นรูปแบบที่เป็นแบบแผนของวิหารล้านนาในเชียงใหม่ คือ การใช้เสาสี่เหลี่ยมจัตุรัส เสากลม และเสา ๘ เหลี่ยม (ภาพลายเส้นที่ ๕.๓)

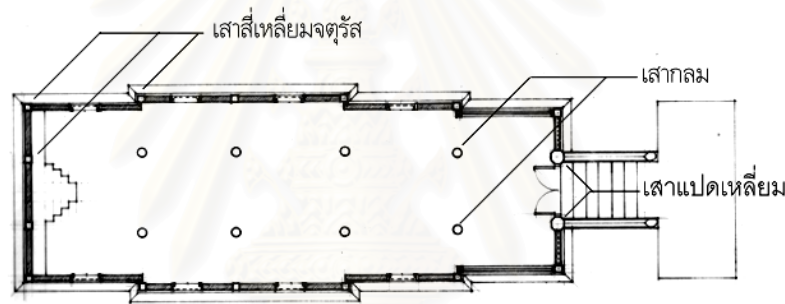
๑ เสา ๘ เหลี่ยม เป็นเสาคู่กลางหรือเสาประธานที่อยู่หน้าสุดของวิหาร เป็นเสาไม้ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๔-๐.๕ เมตร ตามลักษณะการใช้งานแล้วเสา ๘ เหลี่ยมที่ต้องเชื่อมต่อกับส่วนต่างๆ ของวิหารที่นอกเหนือจากส่วนโครงสร้างหลังคา คือส่วนแนวระเบียงมุขโถงด้านหน้า ราวบันไดนาค รวมทั้งส่วนโถงคิ้ว เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัย

^{๑๓} วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *วิหารล้านนา*, หน้า ๔๐.

พิจารณาว่าการเลือกใช้เสา ๘ เหลี่ยมในตำแหน่งนี้ของช่างหรือผู้ออกแบบ ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากความลงตัวในด้านการก่อสร้าง

๒ เสากลม เป็นเสาลอยคูกกลางหรือเสาประธานที่มีตำแหน่งอยู่ถัดจากเสา ๘ เหลี่ยมคู่แรกด้านหน้าวิหาร เรียงไปจนถึงแนวเสาก่อนผนังด้านหลังสุด เป็นเสาไม้ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๔-๐.๕ เมตร การทำเสาลอยของวิหารโดยใช้ลักษณะเสาที่เป็นเสากลมนั้นน่าจะเป็นลักษณะที่ทางล้านนานิยมทำกันมาช้านานแล้ว และรวมถึงในอาคารประเภทอื่นๆ ด้วย เช่น หอกลอง อาคารยุงฉางที่เก็บข้าวเปลือก ที่ทางล้านนาเรียกว่า หล่องข้าว เป็นต้น การทำเสาเช่นนี้ยังพบว่าเป็นที่นิยมในดินแดนทางตอนเหนือของล้านนา ซึ่งเป็นไปได้ว่าเป็นการรับรูปแบบดังกล่าวมาจากจีน เพราะคติความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องขวัญของจีนนั้นนิยมลบเหลี่ยม มุม ส่วนของโครงสร้างต่างๆ ที่ลอยตัวอยู่ของอาคาร

๓ เสาสี่เหลี่ยมจัตุรัส เป็นเสาที่อยู่แนวของผนังด้านข้าง ผนังด้านหลังและส่วนมุมที่มีการย่อเก็จของวิหาร เป็นเสาไม้ขนาดประมาณ ๐.๒๕ x ๐.๒๕ การใช้เสาสี่เหลี่ยมจัตุรัสในตำแหน่งดังกล่าวนั้นแสดงให้เห็นถึงความลงตัวและตรงไปตรงมาของโครงสร้าง เพราะจะเป็นส่วนที่มีการเข้าไม้ และฝากไม้ของโครงสร้างตามแนวยาว และขวางของวิหาร และเสาสี่เหลี่ยมจัตุรัสในส่วนแนวผนังก็เป็นส่วนที่รับกับผนังก่ออิฐ และเป็นสิ่งที่กำหนดความหนาของผนังก่ออิฐฉาบปูนของวิหารอีกด้วย

ภาพลายเส้นที่ ๕.๓ รูปแบบเสาและการวางตำแหน่งของเสา

การตกแต่งเสา

ในวิหารหลังหนึ่งการตกแต่งเสาของวิหาร ไม่ว่าจะเป็นเสาสี่เหลี่ยมจัตุรัส เสากลม เสา ๘ เหลี่ยม ส่วนใหญ่รูปแบบการตกแต่งจะเป็นไปในลักษณะเดียวกันทั้งหมด คือ หากตกแต่งเสาด้วยการใช้เทคนิคปั้นปูนประดับ ก็จะทำการปั้นปูนประดับทั้งหมด หรือหากทำลายรดน้ำปิดทองหรือลายคำ ก็จะทำลายปิดทองรดน้ำทั้งหมด แต่ก็มีบางวัดที่แตกต่างออกไปคือ อาจตกแต่งโดยการปั้นปูนประดับเฉพาะในส่วนหัวเสา และในส่วนตัวเสา และฐานเสาใช้การตกแต่งด้วยลายปิดทองรดน้ำหรือลายคำ หรืออาจจะทำลายปูนปั้นเฉพาะเสาแถวแรกของวิหารที่मुखโถงเท่านั้น และเสาเหลือจะทำเป็นลายปิดทองรดน้ำ การทำลักษณะนี้ก็จะเกิดขึ้นจากการบูรณะภายหลัง เช่น ที่วิหารวัดลำภา ลวดลายที่ใช้ในการตกแต่งเสาทั้งหมด จะเป็นการแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือส่วนฐานเสา ส่วนตัวเสา และส่วนหัวเสา

๑ ส่วนฐานเสา จะใช้เป็นลายประเภทกรวยเชิง ส่วนใหญ่จะเป็นลายแบบกระจังแบบล้านนาโบราณ และโดยมากจะเหมือนกันในทุกเสา

๒ ส่วนท้องไม้(ส่วนตัวเสา) เทคนิคที่นิยมใช้ทั่วไปในวิหารคือเทคนิคฉลุกระดาดปิดทองลักษณะของลวดลายที่พบจะเป็นการออกแบบขึ้นโดยอาศัยแบบอย่างของศิลปะไทยภาคกลางเป็นหลัก โดยโครงสร้างลายส่วนใหญ่จะเป็นลายก้านแย่ง ส่วนรายละเอียดมีตั้งแต่ลายกาบ ลายกนกเปลว ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ในลักษณะต่างๆ เป็นต้น

การใช้ลายในส่วนท้องไม้พบว่ามีการวางตำแหน่งขอลาย โดยเฉพาะในส่วนของเสากลมที่เป็นเสาประธานที่ลอยอยู่ ลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

- ใช้ลายเดียวกันเหมือนกันหมดทุกเสา ลักษณะนี้เป็นลักษณะที่พบได้มากที่สุด
- การใช้ลายเหมือนกันเป็นคู่ของเสา คู่เดียวกับจะใช้ลายเหมือนกัน และหากต่างคู่กันจะใช้ลายต่างกัน ลักษณะการใช้ลายในลักษณะนี้พบว่าลายแต่ละแบบจะมีศักดิ์ต่างกัน เช่น ที่เสาที่อยู่ใกล้พระประธานที่สุด จะเป็นลายก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์ซึ่งโดยรูปแบบแล้วเป็นลายมาตรฐานของทางภาคกลางที่จัดว่ามีศักดิ์สูงสุดในชุดลายเสากลม และถัดออกไปก็จะเป็นลายที่มีศักดิ์ลดลงตามลำดับ เช่น ที่วิหารวัดปราสาท ส่วนในสี่ ๔ เหลี่ยมจัตุรัส จะทำลายในส่วนด้านในวิหารที่เหมือนกับหมดในกลุ่มเสา ๔ เหลี่ยมจัตุรัส แต่จะเป็นลายที่แตกต่างกับเสากลมทั้งหมด

- การใช้ลายเป็นเสมือนพิกาด^{๑๔} โดยเฉพาะเสากลมของวิหาร การใช้ลายเสาลักษณะนี้พบที่วิหารลายคำวัดพระสิงห์ กล่าวคือจะมีลาย ๔ แบบกับเสากลม ๔ คู่ โดยที่ลายแบบที่ ๑ ใช้กับเสาประธาน(เสาด้านทิศตะวันตก) สำหรับลายแบบที่ ๒ และ ๓ จะใช้กับเสาคู่ตามแนวไม้แป้นไม้ไผ่ด้านซีก โดยลายแบบที่ ๒ สำหรับคู่เสาด้านทิศใต้ และลายแบบที่ ๓ สำหรับคู่เสาด้านทิศเหนือ ส่วนลายแบบที่ ๔ จะเป็นลายของคู่เสาคู่ตามแนวซีก คู่แรกด้านทิศตะวันออก การใช้ลายเสาลักษณะนี้ช่างได้ใช้ลายเป็นเสมือนพิกาดกำหนดเขตชั้นในลักษณะปิดล้อมที่วางบริเวณที่ใช้สำหรับนมัสการพระพุทธรูป

๓ ส่วนหัวเสา มีทั้งทำลายที่ เป็นแบบ ๒ มิติคือ การใช้ลายฉลุปิดทองเป็นรูปบัวหัวเสา และแบบ ๓ มิติที่เป็นลวดบัวหัวเสา โดยใช้เทคนิคปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี หรือแผ่นโลหะสี ซึ่งลายหัวเสาทั้ง ๒ ชนิดนั้นมักนิยมทำเป็นรูปคล้ายบัวแวง ซ้อนกัน ๑ - ๒ ชั้น

ส่วนหัวเสา	ส่วนตัวเสา	ส่วนฐานเสา
		
		

ตารางที่ ๕.๘ แสดงลักษณะการตกแต่งเสา

^{๑๔} ชัยยศ อิชฎิวรพันธ์ และภาณุพงษ์ เลหาสม, วิหารลายคำวัดพระสิงห์: สถาปัตยกรรมและจิตรกรรม (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ตรีสิริน, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖.

๕.๓.๔.๔ ผนัง

ลักษณะการทำผนังเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่สามารถชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างกันของวิหารล้านนา สกูลช่างลำปาง กับสกูลช่างเชียงใหม่ คือ ลักษณะของวิหารล้านนาสกูลช่างลำปางนั้นจะเป็นวิหารโถง และทำผนังไม้ตาผ้า ต่อติดลงมาจากกระดานแป้นหัวเสา ประมาณ ๑ เมตร เท่านั้น และมีการทำผนังก่ออิฐฉาบปูนเฉพาะผนัง ๓ ด้านในส่วนของ ห้องพระประธานเท่านั้น สำหรับการำผนังของวิหารล้านนาสกูลช่างเชียงใหม่ ที่ได้ทำการศึกษาคือจะเป็นแบบวิหารปิดมีการ ทำผนังทั้งหมด การทำผนังก็มีลักษณะต่างๆ ดังนี้คือผนังก่ออิฐฉาบปูน ผนังผนังไม้ตาผ้าและผนังซุ้มกรงไม้(ตารางที่๕.๘)

๑ ผนังก่ออิฐฉาบปูน ลักษณะการก่อจะเป็นการก่อแบบเว้นแนวเสาไม้ไว้ ทำให้เห็นช่วงเสาเป็นแนวๆ ความหนาของผนังส่วนใหญ่จะเท่าๆ กับกว้างของขนาดเสา ความสูงของผนังก่ออิฐฉาบปูนนั้นมีตั้งแต่ระดับพื้นถึงระดับ แป้นหัวเสา หรือมีความสูงถึงแค่ขอบบนหรือขอบล่างของหน้าต่างเหนือขึ้นไปเป็นช่องหน้าต่าง และฝาไม้ หรือซุ้มกรงไม้เพื่อ เป็นช่องแสงและระบายอากาศ

การตกแต่งผนังภายนอก ส่วนใหญ่จะเป็นเพียงการฉาบเรียบทาสี(ขาว) มีการตกแต่งที่ผนังภายนอก โดยวิธีติดกระเบื้องเป็นลวดลายซึ่งพบได้น้อย เช่น ที่วัดเกตการาม และวัดพญามังราย จะตกแต่งที่ด้านสกัด ลวดลายจะเป็นลายเถาดอกไม้ ลายเทวดา เป็นต้น และการตกแต่งผนังภายนอกอีกอย่างที่พบคือ มีการทำลวดลายในผนังก่ออิฐ ฉาบปูนให้มีลวดลายเหมือนผนังไม้ตาผ้า โดยการปั้นปูนเป็นกรอบเหมือนกรอบไม้ตาผ้า วิหารที่ทำการศึกษาคือวิหารวัด หางดง

สำหรับผนังภายในนั้น มีการใช้เทคนิคต่างๆ ดังนี้ คือ ลายรดน้ำปิดทอง ฉลุปิดทอง ปูนปั้นปิดทอง ประดับกระจก และลายเขียนสี การตกแต่งภายในวิหารนั้นจะเน้นมากที่สุดโดยเฉพาะห้องสุดท้ายที่ประดิษฐานพระ ประธาน การตกแต่งในห้องนี้มักจะเป็นลวดลายเทคนิคที่สามารถปิดทองได้ ลวดลายที่พบในห้องนี้มักจะเป็นลายเกี่ยวกับ อติตพระพุทธเจ้า ลายเทพนม เป็นต้น และพบอีกว่าบริเวณผนังด้านหลังพระประธานจะมีการตกแต่งด้วยลายปิด ทองต่างๆ แล้ว ยังมีการประดับตกแต่งโดยการติดแผงพระพิมพ์ที่บริเวณผนังระหว่างเสาคู่กลางหลังพระประธานขึ้นไป สำหรับผนังด้านข้างภายในวิหารที่พบยังมีการเขียนสีเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังต่างๆ เรื่องราวเป็นเกี่ยวกับประวัติพระ พุทธเจ้า และชาดกตอนต่างๆ เป็นต้น

๒ ผนังไม้ ที่ใช้แผ่นไม้ตีเป็นกรอบ คล้ายฝาปะกน ทางล้านนาเรียกว่า "ไม้ตาผ้า" ซึ่งมีสัดส่วนที่ใหญ่ และหนากว่า การทำฝาใช้วิธีประกอบตัวไม้โครงเป็นช่องตารางยึดช่วงโครงสร้างก่อนแล้วจึงบรรจุแผ่นลูกฟักภายหลัง^{๑๕} ทำเป็นแผงๆไปติด ในช่วง ๑ ห้องอาจแบ่งฝาตาผ้าได้ ๒ -๓ ชุด ได้แก่ที่วัดปราสาท เป็นต้น การตกแต่งมีการทำลาย ฉลุปิดทอง ที่บริเวณแผ่นชุดบนที่ติดใต้แป้นหัวเสาลงมา เช่น ที่วัดพระธาตุศรีจอมทอง เป็นลาย เทพชุ่มชุ่ม และประวัติ พระพุทธเจ้าบางตอน เป็นต้น

๓ ผนังซุ้มกรงไม้ โดยมากที่พบจะใช้ที่ที่ผนังด้านข้างของห้องด้านหน้า หรือที่มุขโถงด้านหน้า มีเพียงที่ วิหารบุพพารามที่ใช้ผนังเป็นซุ้มกรงไม้ทั้งหมดยกเว้นผนังในส่วนห้องพระประธานเท่านั้น เชื่อว่าการทำผนังแบบนี้เป็นการ แสดงถึงความต้องการที่จะเชื่อกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในวิหารกับกิจกรรมภายนอกวิหารโดยผ่านทางารรับรู้ทางสายตา เพราะวิหารหลังนี้ภายในวิหารมีพระประธานที่สำคัญและภายนอกวิหารทางด้านหน้าเป็นถนนที่สำคัญคือถนนท่าแพ ซึ่ง มักมีกิจกรรมสำคัญบนถนนสายนี้

^{๑๕} สลิลทิพย์ ตียาภรณ์, **รูปแบบวิหารล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่**, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

ผนังก่ออิฐฉาบปูน	ผนังไม้	ผนังซีกทรงไม้
		

ตารางที่ ๕.๙ แสดงลักษณะการทำผนัง

๕.๓.๔.๕ ซุ้มโขงประตู

จากการสังเกตพบว่า กลุ่มวัดเก่าในเชียงใหม่ส่วนใหญ่ที่วิหารมีมณฑปต่อท้ายหรือภายในวิหาร ที่มักมีการสร้าง ซุ้มโขงประตู ตำแหน่งที่ใช้ซุ้มโขง คือ ซุ้มโขงประตูหน้าเช่นที่ วิหารลายคำวัดพระสิงห์(รูปภาพที่ ๕.๔) และซุ้มโขงที่ประตูที่เชื่อมระหว่างห้องหน้าวิหารกับมณฑปด้านหลัง เช่นที่วิหารวัดปราสาท(รูปภาพที่ ๕.๕) และที่วัดป่าแดงหลวง ซุ้มโขงประตูเป็นการก่ออิฐฉาบปูนและปั้นปูนปิดทองประดับกระจก น่าจะเป็นการนำเอารูปแบบของซุ้มจรนำของมณฑปภายในหรือมณฑปท้ายวิหาร หรือที่ประดิษฐานตามพระเจดีย์ต่างๆ มาใช้

๕.๓.๔.๖ ประตู

ประตูที่พบ เทคนิคที่ใช้ได้แก่ เทคนิคลายรดน้ำปิดทอง ซึ่งพบมากที่สุด(รูปภาพที่ ๕.๖) เช่นที่ประตูวิหารลายคำวัดพระสิงห์ ประตูวิหารวัดเกตการาม ประตูวิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง เป็นต้น, เทคนิค ปูนปั้น(รูปภาพที่ ๕.๗) ได้แก่ วิหารหลังเล็กวัดบุพพาราม เป็นต้น และเทคนิค แกะสลักปิดทองและไม่ปิดทอง ได้แก่ ที่วัดท่าช้าง เป็นแบบแกะสลักไม่ปิดทอง และที่วัดบวรกรกหลวง เป็นแบบแกะสลักปิดทอง โดยลายที่ใช้ประกอบประตูส่วนใหญ่แทบทั้งหมดจะเป็นลายทวารบาล พบว่ามีวิหารเก่าส่วนหนึ่งที่ไม่มีการประดับลวดลายใดๆ ที่ประตูเลย เช่นที่ วิหารวัดอินทาวาส (วัดต้นแก้ว) วิหารวัดปราสาท เป็นต้น การตกแต่งประตูด้วยลายภาพทวารบาลต่างๆ น่าจะเป็นการรับเอาอิทธิพลทางศิลปะจากทางภาคกลางและผสมกับแนวความคิดของช่างชาวล้านนา

รูปภาพที่ ๕.๔ ซุ้มโขงประตู
ทางเข้าหลักของวิหาร

รูปภาพที่ ๕.๕ ซุ้มโขงประตู
ทางเข้ามณฑปท้ายวิหาร

รูปภาพที่ ๕.๖ บานประตูลง
รักปิดทองภาพทวารบาล

รูปภาพที่ ๕.๗ บานประตู
ประดับด้วยปูนปั้นภาพทวาร
บาล

๕.๓.๔.๗ ชุ่มหน้าต่าง

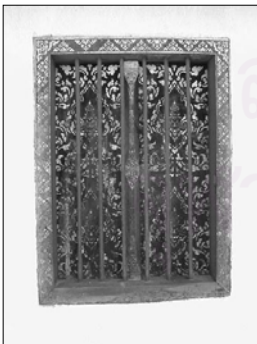
ในวิหารเก่าของเชียงใหม่ส่วนใหญ่แล้วจะไม่ทำชุ่มหน้าต่าง สำหรับมีหน้าต่างของบางวิหารที่มีการทำชุ่มมาประดับ เช่น ที่หน้าต่างวิหารวัดหางดง มีการทำชุ่มหน้าต่างเป็นแบบก่ออิฐฉาบปูนไม่ตกแต่งรายละเอียดมาก เป็นรูปคล้ายชุ่มหน้าต่าง (รูปภาพที่ ๕.๘) และที่หน้าต่างวิหารวัดทุ่งอ้อมีการประดับชุ่มหน้าต่างด้วยเทคนิคเดียวกันเป็นชุ่มรูปจั่วสามเหลี่ยมซ้อนกัน ๒ ชั้น และที่วัดศรีเกิดมีการทำชุ่มหน้าต่างที่มีการปั้นปูนประดับรายละเอียดมาก รูปเป็นชุ่มโค้งยอดแหลม รูปแบบของชุ่มสันนิษฐานว่า แต่เริ่มน่าจะนำรูปแบบของชุ่มหน้าต่างตามชุ่มจระนำของเจดีย์ต่างๆ ในเชียงใหม่มาใช้ ต่อมาก็คือเป็นการผสมระหว่างลักษณะรูปแบบดังกล่าวกับชุ่มทรงบันแถลงหรือทรงมณฑป ที่เป็นรูปแบบจากทางภาคกลาง

รูปภาพที่ ๕.๘ ชุ่มหน้าต่าง

๕.๓.๔.๘ หน้าต่าง

มีลักษณะต่างๆ เช่น บานเปิดคู่(แบบเปิดเข้าและมือกล) (รูปภาพที่ ๕.๙) อาจจะมีลูกกรงไม้ประกอบ (รูปภาพที่ ๕.๑๐) เช่นที่วัดพระธาตุดีจ่อมทอง วัดพระสิงห์ วัดปราสาท เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดเป็นวัดเก่าที่สำคัญ เทคนิคที่ใช้กับหน้าต่างที่เป็นบานส่วนใหญ่เทคนิคคล้ายรดน้ำปิดทอง รูปที่ใช้เป็นรูปทวารบาลอย่างประตูลูกกรงและรูปเทพพนม ช่องหน้าต่างในรูปแบบของหน้าต่างฝาไหล (รูปภาพที่ ๕.๑๑) พบที่วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) วิหารวัดปราสาท เป็นต้น ช่องหน้าต่างเป็นซี่ลูกกรงพบที่ วิหารวัดท่าข้าม วิหารลายคำวัดพระสิงห์ เป็นต้น ช่องหน้าต่างในรูปแบบของหน้าต่างฝาไหล พบที่วิหารวัดอินทราวาส(วัดต้นแก้ว) วิหารวัดปราสาท เป็นต้น และช่องหน้าต่างที่เป็นการเจาะช่องที่ผนังก่ออิฐฉาบปูนเป็นช่องขนาดเล็กโดยมากเป็นรูปกากบาท (รูปภาพที่ ๕.๑๒) ที่เรียกว่า “ช่องตีนกา” หรือ “ปล่องจงกล”^{๑๖} เพื่อรับแสงและระบายอากาศ เช่นที่ ผนังก่ออิฐฉาบปูนด้านข้างห้องพระประธานของวิหารลายคำวัดพระสิงห์ เป็นต้น

รูปภาพที่ ๕.๙ หน้าต่างบานเปิดคู่(แบบเปิดเข้าและมือกล)

รูปภาพที่ ๕.๑๐ ลูกกรงไม้ติดด้านนอกหน้าต่าง

รูปภาพที่ ๕.๑๑ หน้าต่างลูกกรงไม้แบบฝาไหล

รูปภาพที่ ๕.๑๒ การเจาะช่องผนังเป็นรูปกากบาท

^{๑๖} วรลัญจก์ บุญสุรัตน์, อ้างถึงใน วิหารล้านนา หน้า ๓๕.

๕.๓.๔.๙ คันทวย (นาคหัน) หรือ หูช้าง

เป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีประโยชน์ทางทั้งโครงสร้างและความงาม ประโยชน์ทางด้านโครงสร้างคือ เป็นตัวค้ำยันแป้วเสาที่วางบนตำม ซึ่งยื่นออกมาจากมุมเสาไม่ให้ทรุดตัวลง^{๑๗} นิยมแกะสลักเป็นลวดลายต่างๆในรูปกรอบสามเหลี่ยมหูช้าง สามารถแยกได้ออกเป็น ๒ รูปแบบ คือแบบในกรอบสามเหลี่ยมที่มีการแบ่งส่วนการตกแต่งเป็น ๓ ส่วน และแบบตกแต่งในกรอบ ๓ เหลี่ยมโดยไม่แบ่ง

๑ แบบในกรอบสามเหลี่ยมที่มีการแบ่งส่วนการตกแต่งเป็น ๓ ส่วน

มีการแบ่งองค์ประกอบของนาคหันเป็น ๓ ส่วนคือ(รูปภาพที่ ๕.๑๓)

ส่วนบน ส่วนนี้จะทำเป็นลักษณะของบัวหงายที่ตกแต่งด้วยลวดลายกนก กระจังหรือกลีบบัว

ส่วนกลาง เป็นส่วนที่มีการตกแต่งลวดลายมากที่สุด แบ่งเป็นลวดลายประธานที่นิยมทำกันมากได้แก่รูปสัตว์ต่างๆ เช่น นาค กิณรี กิณทร วานร หนุมาน ยักษ์ เป็นต้น ลายประกอบลายประธาน เช่น ลายพันธ์พฤกษาต่างๆ ลายเมฆไหล และลายเหงากนก เป็นต้น

ส่วนฐาน ส่วนนี้จะทำลักษณะบัวคว่ำบัวหงายในรูปทรงสามเหลี่ยมรับส่วนกลางของนาคหัน ตกแต่งด้วยลวดลายกนก กระจังหรือกลีบบัว ส่วนปลายด้านล่างจะเรียวแหลมลงอาจตกแต่งด้วยลายกระจังกลีบบัวหรือกนกหัวม้วน

๒ แบบตกแต่งในกรอบ ๓ เหลี่ยมโดยไม่แบ่ง เป็นลักษณะของหูช้างที่แกะสลักลวดลายภายในกรอบทั้งหมด ลวดลายที่พบส่วนใหญ่เป็นรูปลิง หนุมาน ลายเมฆไหล เป็นต้น(รูปภาพที่ ๕.๑๔)

ลักษณะการติดตั้งในตัววิหาร ที่พบแบ่งเป็น ลักษณะ ได้แก่

- การติดตั้งในวิหารที่ใช้ขนาดหันต์แบบเหมือนกันหมดทุกคู่ ได้แก่ วิหารลายคำวัดพระสิงห์ วัดเกตการาม วัดศรีเกิด วัดทุ่งอ้อ เป็นต้น
- การติดตั้งไม่เหมือนกันในแต่ละคู่ วัดบวรนครหลวง วัดปราสาท วัดอินทราวาส(ต้นแก้ว) เป็นต้น
- การติดตั้งมี ๒ แบบติดสลักกันไป ได้แก่ วัดเชตุพน เป็นต้น
- การติดตั้งเหมือนกันในแต่ละช่วงเก็จ เช่นเก็จแรกหน้าและเก็จด้านหลังเหมือนกันในเก็จที่ ๒ ก็จะเป็นอีกแบบ และสุดท้ายในช่วงห้องกลางก็เป็นอีกแบบ ได้แก่ที่วัดท่าข้าม เป็นต้น

รูปภาพที่ ๕.๑๓ คันทวย(นาคหัน)แบบที่หนึ่ง

รูปภาพที่ ๕.๑๔ คันทวย(นาคหัน)แบบที่สอง

^{๑๗} สามารถ ศิริเวชพันธุ์, วิหารโถง ชุมโขง สกุลช่างลำปาง , หน้า ๒๔.

๕.๓.๔.๑๐ เครื่องปิดเครื่องมุง

โดยรวมแล้วส่วนประกอบทั้งหมดจะทำจากไม้ การตกแตงมีทั้ง การแกะสลักลวดลาย แกะสลักลวดลายประดับกระจก และแกะสลักลวดลายปิดทอง เครื่องปิดเครื่องมุงนี้ประกอบด้วย ๓ ส่วนหลักๆ ดังนี้คือ หางหงส์, รวย(รวยระกา) และช่อฟ้า

๑ หางหงส์ เป็นส่วนที่อยู่ส่วนปลายด้านล่างของรวย รูปแบบที่พบสามารถแบ่งเป็น ๓ แบบคือ แบบตัวหงาหรือที่ทางล้านนาเรียกว่า “หางวัน” แบบเคียรนาค และแบบทรงนาค

- **แบบตัวหงาหรือหางวัน** เป็นรูปแบบที่นำปรากฏมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายแล้ว และเชื่อว่าเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลทางศิลปะมาจากลังกา ลักษณะของตัวหงามีทั้งที่เป็นตัวหงากนกออย่างเดี่ยว และตัวหงาที่ประดับด้วยเคียรนาคในส่วนปลาย การใช้เคียรนาคมาประดับตัวหงานั้นจะมีการทำลวดลายของตัวมกรที่กำลังคายตัวหงาและนาคออกมา การใช้หางหงส์แบบตัวหงาหรือหางวันนี้ มักใช้กับรวยที่ไม่ประดับใบระกา คือในส่วนด้านบนของรวยนั้นจะทำเป็นส่วนโค้งเรียบๆ

- **แบบเคียรนาค** เป็นแบบที่พบมากและเชื่อว่าเป็นแบบที่มีความนิยมในล้านนามาช้านานแล้วแบบหนึ่ง ลักษณะเป็นรูปหัวนาคชูคอสูง อ้าปากกว้าง มีเคียร และมีการตกแตงในลายละเอียดมาก

- **แบบทรงนาค** เป็นแบบที่พบได้น้อย และเชื่อว่าเป็นการรวบรวมรูปแบบทางศิลปะมาจากทางภาคกลางหรือรัตนโกสินทร์ในช่วงหลัง และผสมกับแนวความคิดของช่างในเชียงใหม่

๒ ส่วนรวย(รวยระกา) คือส่วนที่เป็นแผ่นไม้ยาวโค้งตามรูปของหลังคาเป็นไม้ที่ปิดแนวของกระเบื้องหลังคา ลักษณะที่เด่นชัดที่แสดงถึงความแตกต่างของวิหารในวัฒนธรรมล้านนา กับวิหารหรืออุโบสถในวัฒนธรรมทางภาคกลางคือ การติดตั้งรวยของล้านนาจะติดปิดทับอยู่บนแปหัวเสา ซึ่งทางภาคกลางรวยระกาจะวางนั้งอยู่บนหัวแป และทางล้านนาจะทำเป็นแนวโค้งตามแนวหลังคาจะไม่ทำเป็นแบบสะดุ้งอย่างทางภาคกลาง แต่ทางล้านนาจะทำเป็นลักษณะที่เรียกว่า นมนาค หรือเท้านาค ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับใบระกาแต่ทำเป็นหยักๆ แต่เรียงติดกันอยู่แนวด้านล่างของตัวรวย สำหรับใบระกา เป็นซี่ไม้ลักษณะเหมือนขนนกปลายแหลม ที่อยู่เป็นแผงตลอดแนวด้านบนของรวยนั้น พบว่าโดยมากจะนิยมใช้กับรวยที่มีหางหงส์เป็นแบบเคียรนาค และแบบรวยที่ไม่มีใบระกา คือจะเป็นรวยที่ทำแนวด้านบนปาดอ่อนโค้งตามแนวหลังคา มักจะใช้กับหางหงส์ที่เป็นแบบตัวหงา แต่ก็มีบางวิหารที่ใช้หางหงส์ที่เป็นแบบเคียรนาคที่ติดอยู่กับรวยที่ปาดเรียบไม่มีใบระกา คือ วิหารวัดปราสาท เป็นต้น การตกแตงในส่วนรวย มักจะทำลวดลายเป็นลายเกล็ดนาค และประดับกระจกสีต่างๆ

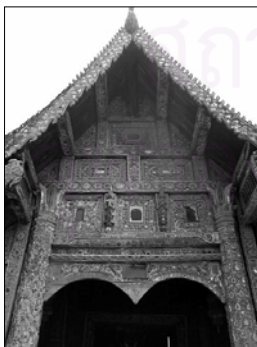
๓ ส่วนช่อฟ้า เป็นส่วนที่อยู่ยอดสุดของเครื่องปิดเครื่องมุง วางติดกับส่วนปลายของรวย ส่วนหลังจะต่อกับปูนปั้นสันหลังคา ลักษณะของช่อฟ้า ที่พบโดยมากเป็นแบบช่อฟ้าปากนก มีทั้งแบบภาคกลางและอย่างล้านนา การตกแตงได้แก่ เทคนิคปิดทองอย่างเดียวโดยไม่ทำ ลวดลายเลย แบบนี้โดยมากจะเป็นช่อฟ้าปากนกที่ไม่เหมือนภาคกลาง , เทคนิคประดับกระจกสีทอง โดยเทคนิคนี้มักใช้กับช่อฟ้าที่มีลักษณะเหมือนกับภาคกลาง และเทคนิคการแกะสลักปิดทองประดับกระจก การแกะสลักจะเป็นการสร้างลวดลายต่างๆให้เกิดบนตัวช่อฟ้า ช่อฟ้าแบบนี้เป็นแบบปากนกออย่างทางล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่มีลักษณะอวบใหญ่ แต่ ก็ดูอ่อนช้อย

๕.๓.๕.๑๑ **หน้าบัน (หน้าแหวน)** สามารถจำแนกออกได้เป็น ๓ ประเภทใหญ่^{๑๘} คือ

๑. หน้าบัน(หน้าแหวน)แบบแสดงโครงสร้างมั่วตั้งใหม่ โดยใช้แผ่นไม้ปิดช่องระหว่างโครงสร้างในลักษณะคล้ายกับลูกฟัก เทคนิคที่ใช้ มีทั้งปูนปั้นประดับกระจกสี ไม่แกะสลักประดับกระจกสี และ ลงรักปิดทองประดับกระจก หน้าบันในลักษณะนี้(รูปภาพที่ ๕.๑๕) เป็นแบบที่มีมาตั้งแต่ยุคเริ่มของการสร้างวิหารล้านนาเป็นแบบที่เก่าแก่ที่สุด ได้แก่ที่วัดปราสาท วัดมหาวัน วัดทรายมูล เป็นต้น การตกแต่ง ใช้ลายกลุ่มลายหน้ากระดานทางตั้งและทางนอนตามโครงสร้างทางตั้งและทางนอน เช่นที่ช่อ และเสาดูกตา ลวดลายได้แก่ ลายรักร้อย ลายหน้ากระดานพันธุ์พฤกษา เป็นต้น รูปเวทดาที่ประดับตามเสาดูกตาและออกโก่ ลายกรอบรูปภาพ ที่อยู่ในส่วนของแผ่นไม้ปิดช่องโครงสร้างหรือในส่วนของพื้นที่ว่างอื่นๆ ของหน้าบัน ซึ่งภายในจะบรรจุลวดลายหรือรูปภาพต่างๆ ได้แก่ ภาพดอก ๘ กลีบ, ภาพรูปทรงเรขาคณิต สีเหลี่ยม แปดเหลี่ยม หรือวงกลม, ภาพสัตว์หิมพานต์ หรือสัตว์ในกุ่ม ๑๒ นักษัตร ประดับด้วยลายเถาพันธุ์พฤกษา เป็นต้น พบว่ามีการให้ความสำคัญกับรูปภาพที่บรรจุอยู่ในกรอบนี้ โดยการใช้ตำแหน่งของลายในส่วนช่องโครงสร้างที่สูงที่สุดของหน้าบัน ในการบรรจุลวดลายที่สื่อของความสำคัญ

๒. หน้าบัน(หน้าแหวน)แบบกรอบหน้าจั่ว เป็นหน้าบัน(หน้าแหวน)ที่มีการใช้ลักษณะที่เรียบง่ายกว่าแบบโครงสร้างมั่วตั้งใหม่ วิหารล้านนาหลายหลังที่มีการเพิ่มหลังคาตรงมุงคลุมบันไดนาค ในลักษณะที่เรียบง่าย โดยจะปิดบังโครงสร้างด้วยการทำลวดลายปิดทับทั้งกรอบหน้าจั่ว และไม่พบการแบ่งช่องเป็นลูกฟัก หรือช่องหน้าบัน(หน้าแหวน)แบบโครงสร้างมั่วตั้งใหม่เลย(รูปภาพที่ ๕.๑๖)ลวดลายที่พบมักเป็นลายเครือเถาก้านขดพันธุ์พฤกษาต่างๆ ประกอบกับลายสัตว์ เทคนิคมักเป็นลายแกะสลักปิดทอง เช่น ที่วัดศรีเกิด, วัดเทพาราม อ.แมริ่ม จ.เชียงใหม่ เป็นต้น

๓. หน้าบัน(หน้าแหวน)แบบกรอบหน้าจั่วพิเศษ เข้าใจว่าเป็นหน้าบัน(หน้าแหวน)ที่มีการผสมผสานระหว่างแบบกรอบหน้าจั่วและรูปแบบอาคารทรงพระยาธาตุนอกของศิลปะพม่า ในส่วนที่เป็นอาคารหลังเล็กเหนือหลังคา ทั้งนี้เป็นรูปแบบหน้าบัน(หน้าแหวน)ที่เกิดขึ้นหลังสุดหรืออาจเกิดขึ้นพร้อมกับหน้าบันแบบกรอบหน้าจั่ว หากแต่มีการนำศิลปะพม่ามาผสมผสาน เนื่องจากการที่ได้รับอิทธิพลของพม่าในสมัยต่างๆ ลักษณะของโครงสร้างหน้าจั่วแบบพิเศษนี้คือ โครงสร้างด้านบนยังเป็นโครงสร้างหน้าจั่วแต่เปลี่ยนจุดให้ความสำคัญที่ลวดลายบริเวณ คอซอง ได้แก่ วัดเกตการาม และวัดบวรนครหลวง เป็นต้น โดยมากจะพบในวิหารทรงโรงหรือในมุขคลุมราวบันไดของวิหารที่ถูกสร้างเพิ่มเติมปิดทับหน้าบันเดิมให้กับวิหารในภายหลังเช่นกัน(รูปภาพที่ ๕.๑๗)

รูปภาพที่ ๕.๑๕ หน้าบันแบบที่ ๑
วิหารวัดปราสาท

รูปภาพที่ ๕.๑๖ หน้าบันแบบที่ ๒
วิหารวัดศรีเกิด

รูปภาพที่ ๕.๑๗ หน้าบันแบบที่ ๓
วิหารวัดเกตการาม

^{๑๘} วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, หน้าบัน(หน้าแหวน)แบบล้านนาของวิหารในจังหวัดเชียงใหม่, เมืองโบราณ ปีที่๒๒ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน๒๕๓๗) .

๕.๔ ลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งวิหารและคติความเชื่อ

ผลงานศิลปะทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ เป็นผลงานที่สร้างขึ้นด้วยงานช่างศิลปะที่ได้รับแรงบันดาลใจจากเรื่องราวในศาสนา และความเชื่อต่างๆ การประดิษฐ์คิดค้นสรรหารูปแบบได้มาจากข้อความที่มีการกล่าวอ้างในคัมภีร์ไบเบิลหรือตำนานต่างๆ^{๑๙} จากการศึกษาการตกแต่งลวดลายต่างๆ ของวิหารล้านนาในเชียงใหม่ นั้น พบว่าสามารถแยกประเภทตามลักษณะของลวดลายต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

๕.๔.๑ ลวดลายอดีตพระพุทธเจ้า

๕.๔.๒ ลวดลายเทวดา

๕.๔.๓ ลวดลายประเภทสัตว์

๕.๔.๔ ลวดลายประเภทพันธุ์พฤกษา

๕.๔.๕ ลวดลายประเภทสิริมงคล

๕.๔.๑ ลวดลายภาพอดีตพระพุทธเจ้า

ลักษณะของงานทางศิลปะที่พบมีทั้งแบบงานลงรักปิดทองหรืองานลายคำและที่เป็นลักษณะของพระพิมพ์ที่นำมาติดเรียงกันเป็นแผง ตำแหน่งที่พบแทบทั้งหมดจะอยู่ที่บริเวณฝาผนังหลังพระประธาน ลักษณะที่พบส่วนใหญ่จะเป็นลายคำรูปพระพุทธเจ้าจำนวนมาก หรือเป็นแผงพระพิมพ์จำนวนมาก(รูปภาพที่ ๕.๑๘)ภาพอดีตพระพุทธเจ้านั้น เป็นคตินิยมที่เก่าแก่มาก พบว่ามีความนิยมในวัฒนธรรมทุกภาคของไทยและมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ เป็นต้นมา เป็นอย่างชัด^{๒๐}

ภาพอดีตพระพุทธเจ้าหมายถึง^{๒๑} พระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้ในโลกมนุษย์ก่อนพระศากยโคดม หรือพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน เรื่องของอดีตพระพุทธเจ้า มีแนวความคิดในพระพุทธศาสนาว่า ในอดีตกาลได้มีพระพุทธเจ้าเสด็จมาตรัสรู้เป็นจำนวนมากมายันเปรียบได้กับเม็ดทรายในมหาสมุทร จำนวนของพระพุทธเจ้าที่มีมาแล้วในอดีตในแต่ละภักรบ ก็มีจำนวนอันประมาณไม่ได้คิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในอดีตมีทั้งในพุทธศาสนานิกายหินยานและมหายาน แต่จำนวนของอดีตพระพุทธเจ้าที่นับถือมากน้อยต่างกัน ในฝ่ายมหายานนั้นถือว่ามีพระพุทธเจ้าในรูปสัมโภคกาย สถิตอยู่ในพุทธเกษตรต่างๆ ที่อยู่ห้อมล้อมสุขาวดีพุทธเกษตรของพระพุทธเจ้าอมิตาภะ จำนวนมากมายจนไม่อาจนับได้ และมีพระพุทธเจ้าในรูปนิรมลกายที่มเคยอุบัติมาแล้วก่อนหน้าพระศากยโคดมมากมายไม่อาจประมาณนับได้ เช่นเดียวกับในฝ่ายหินยานแม้จะถือว่ามีพระพุทธเจ้าในอดีตจำนวนมากมาเหมือนกัน แต่จะมีพระอดีตพระพุทธเจ้าเพียงบางองค์เท่านั้นที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ ได้แก่พระพุทธเจ้าพระองค์ที่มีความสัมพันธ์ทางใดทางหนึ่งกับพระศากยโคดมซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน อย่างเช่นพระพุทธเจ้าในชุดปัญญาพุทธ คือพระกกุสันโธ พระโกนาคม พระกัสสปะ พระศากยมุนี พระศรีอารยเมตไตรย ซึ่งเสด็จอุบัติร่วมในภักรบเดียวกัน หรือพระพุทธเจ้าในจำนวนซึ่งเริ่มนับจากพระองค์แรกของสารมณฑลกับที่พระโพธิสัตว์ปฐุมพุทธพยากรณ์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าศากยมุนี มีทั้งสิ้น ๒๗ พระองค์ ถ้าหากนับรวมพระ

^{๑๙} วรลักษณ์ บุญยสุรัตน์, **วิหารล้านนา**, หน้า ๓๑๙.

^{๒๐} สุพล ดำริกุล, บรรณาธิการ, **ศิลปล้านนากับคุณค่าที่เปลี่ยนแปลงไป** (เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๗๒.

^{๒๑} วรลักษณ์ บุญยสุรัตน์, **วิหารล้านนา**, ๓๒๐.

ศากยมุนีด้วยก็จะเป็น ๒๘ พระองค์ หรือถ้าจะนับพระพุทธรเจ้าองค์ที่ประธานพุทธพยากรณ์ให้กับพระโพธิสัตว์ที่จะเริ่มจากพระพุทธรเจ้าที่ปักกรซึ่งอยู่ในลำดับที่สี่แห่งสารมณฑกัปนั้นก็จะได้จำนวนเป็น ๒๔ พระองค์

จากการสำรวจพบว่าวิหารที่สร้างในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีหลักฐานที่ปรากฏให้เห็นและพอจะสามารถอ้างอิงถึงช่วงอายุการสร้างได้นั้น ตัวอย่างได้แก่ ที่วิหารวัดปราสาท วิหารวัดหางดง วิหารวัดอินทราวาส(ต้นแก้ว) เป็นต้น ส่วนใหญ่จะราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา ลักษณะที่พบมากคือการใช้ลวดลายภาพอดีตพระพุทธรเจ้าในแบบแผงพระจำนวนมากอันเปรียบได้กับเม็ดทรายในมหาสมุทร สันนิษฐานว่าน่าจะมีการรับแนวความคิดนี้จากทาง ลพบุรี สุโขทัย อโยธยา หรืออาจจะเป็นการรับอิทธิพลของวัฒนธรรมจากดินแดนทางตอนเหนือในส่วนของพม่าและจีนขึ้นไป ก็เป็นไปได้ มีทั้งเป็นลายฉลุปิดทองและทำเป็นแผงพระพิมพ์ บริเวณผนังด้านหลังพระประธาน ในส่วนของโครงสร้างไม้และฝาไม้ที่อยู่ในส่วนของโครงสร้างหลังคาด้านหลังพระประธาน ลักษณะเป็นภาพอดีตพระพุทธรเจ้าประทับนั่งปางมารวิชัย ซึ่งการประดับลวดลายอดีตพระพุทธรเจ้าจำนวนมากภายในเชียงใหม่ที่มีความแตกต่างกับวิหารล้านนาสกุลช่างลำปางซึ่งมีความเก่าแก่มากกว่าจะประดับลวดลายอดีตพระพุทธรเจ้าในจำนวนประมาณ ๒๔-๒๘ องค์อันเป็นลักษณะของคติหินยาน

รูปภาพที่ ๕.๑๘ แผงพระฉลุ
ปิดทองหลังพระประธาน

รูปภาพที่ ๕.๑๙ ภาพเทวดาลล
ปิดทองที่ฝาตาผ้า

รูปภาพที่ ๕.๒๐ เทวดาปูนปั้นที่
หน้าบัน(ตุ๊กตา)

๕.๔.๒ ลวดลายเทวดา

สามารถแบ่งการตกแต่งลวดลายเทวดาตามลักษณะของงานทางศิลปะได้ดังนี้คือ

๕.๔.๒.๑ เทวดาปิดทองหรืองานลายคำ

ตำแหน่งที่พบ ได้แก่

- ที่บานประตู หน้าต่าง เป็นภาพทวารบาล เทวดาพนมมือ เทวดาถือดอกไม้เป็นต้น หลักฐานที่พบในเชียงใหม่ส่วนใหญ่เป็นของใหม่ และที่เก่าก็ไม่เกินต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ลักษณะลวดลายเป็นงานศิลปะแบบรัตนโกสินทร์

- ที่ฝาผนังห้องพระประธานทั้งด้านข้างและด้านหลังพระประธาน ลักษณะเป็นภาพเทวดาประกอบอยู่ในเรื่องรางพุทธประวัติ เช่นที่วัด ที่วิหารวัดปราสาท เป็นศิลปะแบบรัตนโกสินทร์^{๒๒}

- ฝาตาผ้าภายในวิหาร บริเวณที่อยู่ใต้แปหัวเสาที่ผนังลงมา ลักษณะเป็นภาพเทพชุมนุม เป็นเทวดาพนมมือในพุ่มดอกไม้(รูปภาพที่ ๕.๑๙) พบที่วิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง ลักษณะลวดลายคล้ายลวดลายที่วิหารสกุลช่างลำปางซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบเก่าที่หลงเหลืออยู่

^{๒๒} สุรพล ตักริทธิกุล, ลายคำล้านนา (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), หน้า ๓๖๔.

๕.๔.๒.๒ เทวดาไม้แกะสลัก

ตำแหน่งที่พบ ได้แก่

- ที่บ้านประตู่ หน้าต่าง เป็นภาพทวารบาล เทวดาพนมมือ เทวดาถือดอกไม้ แต่งกายแบบเครื่องทรง กษัตริย์หรือเทพชั้นสูง ซึ่งการประดับอารมณ์ต่างๆ มีการออกแบบที่หลากหลาย มีความเป็นอิสระ แต่รูปแบบของผ้าห่มหรือภูษามีความคล้ายคลึงกันคือ ผ้าห่มยาวเกือบจรดข้อเท้า แสดงออกให้เห็นถึงวิธีการนุ่งโดยนำชายผ้ามาทับซ้อนกันในด้านหน้าให้ดูคล้ายกับวิธีการนุ่งแบบจีบหน้านาง ที่เอวมีส่วนประดับตกแต่งด้วยเข็มขัดหรือผ้ารัดสะเอว

๕.๔.๒.๓ เทวดาปูนปั้น

ตำแหน่งที่พบ ได้แก่

- ที่เสาดูกตาหรือเสาป้อมของหน้าบันวิหาร ลักษณะเป็นรูปเทวดายืนพนมมือ ขนาดความสูงใกล้เคียงกับเสาดูกตา(รูปภาพที่ ๕.๒๐) ตัวอย่างที่พบได้แก่ ที่วิหารวัดบุญพาราม วิหารวัดลำเภา วิหารวัด วัดทางดงเป็นต้น

- ที่มุมด้านหน้าของวิหาร ตำแหน่งนี้พบไม่มาก ลักษณะเป็นเทวดาประทับยืนพนมมืออยู่บนรูปปูนปั้น คนที่ทำท่าแบก มีลักษณะและหน้าที่คล้ายกับลายที่ใช้ประดับบานประตู่ หน้าต่างของวิหาร เช่น ที่วัดบวกรกรทหลวง

- ที่ราวบันไดของวิหาร ลักษณะเป็นเทวดาประทับนั่งพนมมืออยู่ เช่นที่วิหารวัดป่าแดงหลวง เป็นต้น

เทวดาลายคำที่นิยมเขียนหลังพระประธานฝาตาผ้าบริเวณแผงคอสองในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๔ นั้นมักอยู่ในท่ายืน กระทำอัญชลี พร้อมถือช่อดอกไม้ทิพย์ที่เป็นลายเครือเถาดอกไม้ใบไม้อยู่ในพระหัตถ์ เพื่อแสดงการคารวะพระพุทธรูปองค์ภาพเทวดาเหล่านี้เป็นองค์ประกอบของฉากจักรวาลที่พระพุทธรูปเจ้าทรงชนะมารและเหล่าเทวดาก็พากันมาชุมนุมเพื่อแสดงสักการะและชื่นชมยินดีเมื่อครั้งที่พระพุทธรูปเจ้าทรงชนะพญามาร^{๒๓} และลวดลายเทวดาที่อยู่ที่บ้านประตู่ หน้าต่าง รวมทั้งที่อยู่ที่เสาดูกตาหรือเสาป้อม น่าจะมาจากแนวความคิดเกี่ยวกับเป็นเสมือนเครื่องป้องกันสิ่งชั่วร้ายนั้นทำให้เทวดาเหล่านั้นทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์เพื่อการคุ้มครองศาสนสถาน หรือเป็นเครื่องเฉลิมพุทธบารมีของพระมหากษัตริย์

๕.๔.๓ ลวดลายประเภทสัตว์

เป็นลวดลายที่นิยมนำมาประดับวิหารอีกชนิดหนึ่ง โดยมักจะทำประกอบกับลวดลายของพันธุ์พฤกษาหรืออยู่ในกรอบช่องกระจกแบบเครื่องถ้วยของจีน สมัยราชวงศ์หงวน (ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๓-๑๘๑๑) และราชวงศ์หมิง (ประมาณ พ.ศ. ๑๘๑๑-๒๑๘๗) ที่ส่งอิทธิพลมายังดินแดนแถบนี้ ลวดลายดังกล่าวเริ่มปรากฏตามสถาปัตยกรรมที่ก่อสร้างกันตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าแสนภู ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ลงมาจนถึงรัชกาลพระเมืองแก้วราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ในการขุดแต่งทางโบราณคดีของเวียงกุมกาม ณ วัดหัวหนอง ได้ปรากฏการนำมาใช้แล้วและยังคงนิยมมาโดยตลอดจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ที่หน้ากระดานท้องไม้หอไตรวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง

^{๒๓} วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, เรื่องเดิมหน้า, ๓๒๓.

ลวดลายสัตว์ที่นำมาประดับวิหารนั้น มักจะใช้ในลักษณะของ "สัญลักษณ์" แทนคำสั่งใดในสิ่งหนึ่ง หรือทำหน้าที่พิทักษ์ศาสนสถานหรือแสดงถึงพลังกำลังซึ่งมีการเลือกสัตว์ ๓ ประเภท คือ

๕.๔.๓.๑ สัตว์ที่มีอยู่จริงตามธรรมชาติ แบ่งเป็น

๑.๑ สัตว์ที่มีอยู่จริงทั่วไปตามธรรมชาติ

๑.๒ สัตว์ที่มีอยู่จริงในกลุ่มของนักษัตร ๑๒ ราศี

๕.๔.๓.๒ สัตว์ที่ประดิษฐ์ขึ้นมาจากจินตนาการหรือ สัตว์ทมิฬพันธุ์ แบ่งเป็น

๒.๑ สัตว์ทวิบาท

๒.๒ สัตว์จตุบาท

๒.๓ สัตว์ลักษณะพิเศษ

๕.๔.๓.๓ สัตว์ในวรรณคดี

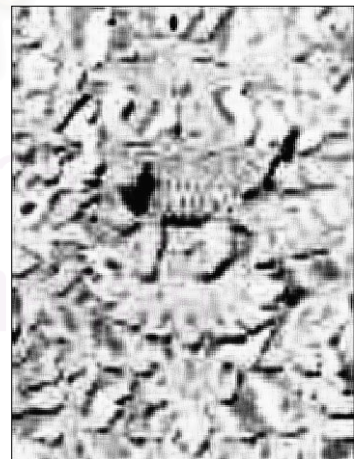
๕.๔.๓.๑ ลวดลายสัตว์ที่มีอยู่จริงตามธรรมชาติ

๑ สัตว์ที่มีอยู่จริงทั่วไปตามธรรมชาติ ที่พบได้แก่ รูปนกแก้ว นกเค้าแมว เป็นต้น(รูปภาพที่ ๕.๒๑)เป็นการประดับรูปสัตว์ที่มีค่าหรือแสดงถึงพลังกำลัง ป้องกันภูตผีปีศาจและคุ้มครองชีวิต รวมไปถึงการประดับเลียนแบบธรรมชาติ กล่าวคือ รูปนกแก้ว แสดงถึงสัตว์ที่มีค่าและใช้เป็นสัตว์บรรณาการของราชสำนักจีน รูปนกฮูก พบที่หน้าบันของวิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง การใช้นกฮูกในช่วงเวลานั้นนกฮูกน่าจะเป็นสัตว์ป่าที่พบเห็นได้บ่อยในชีวิตประจำวัน

๒ สัตว์ที่มีอยู่จริงในกลุ่มของนักษัตร ๑๒ ราศี การใช้รูปภาพสัตว์ที่มีอยู่จริงในกลุ่มของนักษัตร ๑๒ ราศี ส่วนใหญ่เป็นลักษณะที่มีความนิยมในช่วงหลัง คือราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๒๕ ลักษณะในการสื่อความหมายจะหมายถึงปีเกิดของผู้อุปถัมภ์ในการสร้างวัดหรือวิหาร หรือปีเกิดของเจ้าอาวาส เป็นต้นตำแหน่งจะอยู่ในตำแหน่งที่สำคัญ เเด่นชัด เช่นที่ หน้าบัน เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ภาพเสือที่ หน้าบันวิหารวัดสวนดอก เป็นปีเกิดของครูบาศรีวิชัยซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ในการบูรณะครั้งใหญ่(รูปภาพที่ ๕.๒๒) เป็นต้น

รูปภาพที่ ๕.๒๑ ภาพนกเค้าแมวบนัน
ประดับหน้าบันวิหารวัดพระธาตุศรี

รูปภาพที่ ๕.๒๒ ภาพเสือบนัน
ประดับหน้าบันวิหารวัดสวนดอก

๔.๔.๓.๒ ลวดลายสัตว์หิมพานต์

๑ สัตว์ทวิบาทสัตว์ทวิบาท หมายถึงสัตว์ที่มี ๒ เท้า ในที่นี้หมายถึงนกต่างๆ รวมถึงสัตว์ผสมกับนก หรือ "ปีกซี" ที่มีลักษณะเป็นสัตว์ ๒ เท้า และมีปีก ได้แก่ กิณนร-กินรี นกหัสดีลิงค์ หงส์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กิณนร-กินรี เป็นอมมนุษย์พวกหนึ่งปรากฏในเทพปกรณัม มีรูปร่างครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์และคล้ายคลึงกับคนธรรมดา คือเป็นนักดนตรีจากข้อความในคัมภีร์ปุราณะกล่าวว่า เหล่ากิณนร กินรี จะถือพิณส่วนคนธรรมดาถือพวงมาลัยหรือแก้วมณีเหาะล่องลอยอยู่ในบรรยากาศ ซึ่งพบความนิยมในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ และพุทธศตวรรษที่ ๒๓ การแสดงรูปกิณนร-กินรีของวิหารล้านนาในเชียงใหม่ส่วนใหญ่พบว่าจะใช้ในการตกแต่งส่วนของนาคันต์น่าจะเป็นการพัฒนาการใช้ในตำแหน่งนี้ในภายหลัง ซึ่งก็แสดงความหมายของการรื่นเริงยินดีในการชนะมารของพระพุทธองค์ เพราะต่างทำท่าพ้อนรำ(รูปภาพที่ ๔.๒๓)

นกหัสดีลิงค์ มีความสัมพันธ์กับชาวล้านนามานาน ในตำนานมูลศาสนาของล้านนาได้กล่าวถึงนกหัสดีลิงค์ตัวหนึ่งอาศัยอยู่บนดอยจิมหรือจิกผา นกตัวนี้คอยปรนนิบัติอนุสสิสฤณีทุกวัน คราวหนึ่งวาสุเทวฤณีและสุภัทเทวีคิดจะสร้างเมือง และอยากได้เกล็ดหอยมาเป็นแบบเมือง อนุสสิสฤณีจึงสั่งให้นกตัวนี้ไปนำมาจากมหาสมุทร และเมื่อนำมาใช้ก็เป็นต้นแบบสร้างเมืองหรือภูเขารูปนกนั้นเอง ในหนังสือไตรภูมิได้กล่าวว่า นกชนิดนี้จะมีหน้าที่เก็บศพของชาวอุดรกรูทวีป เพื่อมิให้เป็นอุกกรุก (อูจาด) ในแผ่นดินอุดรกรูทวีป โดยการคาบไปทิ้งยังแผ่นดินอื่น ซึ่งส่งผลมาถึงพิธีศพของพระเถระชาวล้านนา ที่มักทำปราสาทรูปนกหัสดีลิงค์เป็นเมรุสำหรับเผาศพ

นกหัสดีลิงค์นี้มีความใหญ่โตและทรงพลังมาก ในหนังสืออัมมปัทมกฐกถา ได้อธิบายถึงกำลังไว้ว่า "นกล่านี้ย่อมทรงกำลังแข่งช้างห้า" หมายความว่า มีกำลังเท่ากับช้างห้าเชือก ที่พบได้แก่ ที่หน้าบันหรือหน้าแท่นวิหารวัดป่าแดงมหาวิหาร เป็นต้น ทั้งนี้คงแสดงถึงพลังกำลังของนกหัสดีลิงค์(รูปภาพที่ ๔.๒๔)

หงส์ เป็นราชาแห่งสัตว์ปีกทั้งหมด ชาวจีนเชื่อว่า นกชนิดนี้เป็นสัตว์มงคล และเชื่อว่าทำหน้าที่ปกป้องภัยจากทางเบื้องบน และสามารถล่วงรู้ความวุ่นวายบนโลกมนุษย์ได้ ดังนั้นจะปรากฏหงส์เมื่อประเทศมีความสงบ หงส์นี้มีขนงามตลอดตัว กล่าวกันว่านกชนิดนี้มีเสียงร้องคล้ายขลุ่ย ไม่กินแมลงมีชีวิต ไม่จิกต้นไม้ยังเขียวสด ไม่อยู่เป็นกลุ่มเป็นฝูง ไม่บินเร็วขึ้นไปในที่ต่างๆ ในภาพจิตรกรรมหรือภาพสลักเล่าเรื่องแนวลายรูปหงส์ช่วยแสดงให้เห็นว่าเป็นเหตุการณ์ที่ดำเนินอยู่บนสวรรค์

ไตรภูมิทิศาของพุทธศาสนากล่าวถึง พญาหงส์ทองอาศัยอยู่บริเวณป่าหิมพานต์ในถ้ำทอง บนเขาจิตกฐก นอกจากนี่ยังมีชาติกเรื่องเกี่ยวกับหงส์หลายเรื่อง เช่นจุลหงส์ชาติก กล่าวถึงตอนที่พระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพญาหงส์ปกครองบริวาร ๙๖,๐๐๐ ตัว พระอานนท์เกิดเป็นสมุขหงส์ และพระสารีบุตรเกิดเป็นกษัตริย์ครองเมืองสาคร

หงส์เป็นราชาแห่งสัตว์ปีกและยังเป็นสัญลักษณ์ในมงคล ๑๐๘ หรือลักษณะหนึ่งของมหาบุรุษ คือพระพุทธเจ้า ดังปรากฏอยู่ในรอยพระบาทของพระพุทธไสยาสน์ นอกจากนี้ยังเป็นสัญลักษณ์ของผู้คุ้มครองรักษาหรือป้องกันอันตรายจากเบื้องบน และนำความบริสุทธิ์เข้ามายังพุทธสถาน และยังเป็นบุคลาธิษฐาน ที่หมายถึงพระอรหันต์ผู้ออกจากโทษของกิเลสทั้งปวงด้วย(รูปภาพที่ ๔.๒๕)

๒ สัตว์จตุบาท หมายถึง สัตว์ที่มี ๔ เท้า หรือสัตว์ผสมที่มี ๔ เท้า ได้แก่ ราชสีห์หรือสิงห์ ตัวมอม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สิงห์ หรือราชสีห์ ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๓ อธิบายความว่า "สิงห์ แปลว่า สัตว์ร้ายในจำพวกสัตว์กินเนื้อ ตัวผู้มีขนสร้อยคอนิยมว่าเป็นใหญ่ในหมู่สัตว์ทั้งหลาย" นอกจากนี้ตำนาน

โหราศาสตร์ก็ได้มีการกล่าวถึงเรื่องของราชสีห์ โดยกล่าวว่าพระอาทิตย์ที่ราชสีห์และพระอาทิตย์เองก็มีต้นกำเนิดมาจากราชสีห์^{๒๔}

สำหรับความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งของของชาติจีน กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเคยเกิดเป็นสิงห์มา ๑๐ ครั้ง หรือ ๑๐ ชาติ ชาวจีนโบราณจึงถือว่าเป็นเครื่องหมายของพระพุทธรูปด้วยเหตุนี้จึงนิยมสร้างรูปสิงห์-สิงโตตามประตูโบสถ์วิหารหรือตามทางเดินเข้าวัด สิงห์ทำหน้าที่เป็นผู้ปกป้องรักษาสิ่งก่อสร้างทางศาสนา เพราะเป็นสัตว์วิเศษมีอำนาจในการขจัดภูติผีปีศาจ โดยมักจะทำเป็นรูปสิงห์คู่ โดยที่ทางขวาเป็นตัวผู้และทางซ้ายเป็นตัวเมีย เป็นต้น

นอกจากจีนแล้ว ยังมีชนชาวพม่า ที่มีตำนานเกี่ยวกับสิงห์ ซึ่งมีผลต่อความเชื่อของชาวล้านนา กล่าวคือ ครั้งหนึ่งพระธิดาของกษัตริย์พระองค์หนึ่งได้หายไป นัยหนึ่งว่าผีเนต (Nat) ในป่ามาขโมยไปซ่อนไว้ พระเจ้าแผ่นดินได้ส่งคนออกตามหาแต่ก็ไม่พบจนพากันหมดอาลัย นึกว่าคงจะไม่ได้พบกันอีก แต่แล้ววันหนึ่งนางสิงห์ตัวหนึ่งก็นำเจ้าหญิงมาส่งคืน ตั้งแต่นั้นมาชาวพม่าเลยพากันนับถือสิงห์และสร้างขึ้นไว้ตามประตูเป็นเครื่องหมายแสดงความเคารพ (รูปภาพที่ ๕.๒๖)

ตัวมอม ในพจนานุกรมล้านนาฉบับแม่ฟ้าหลวง ให้ความหมายของ มอม ว่าคือสัตว์ครึ่งสิงห์ครึ่งเสือ มีขนยาว ตัวดำ บางท่านว่าลำตัวคล้ายสุนัขพันธุ์ปักกิ่ง บางแห่งแปลว่า เสือดำ ปรากฏความนิยมมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ที่ชุมชนของวิหารวัดปราสาท และที่อื่นๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ (รูปภาพที่ ๕.๒๗)

๓ สัตว์ลักษณะพิเศษ สัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำหรือบนอากาศก็ได้ ได้แก่ พญานาค ตัวลวง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

พญานาค เป็นสัตว์ที่พบว่ามีกานำมาประดับตกแต่งวิหารมาก ในไตรภูมิพระร่วงอธิบายถึงชาติกำเนิดของพญานาคเป็น ๒ ชนิดใหญ่ๆ คือ

- ๑ ชลชนาค พญานาคที่เกิดอยู่ในน้ำ นาคพวกนี้เนรมิตตนได้แต่ในน้ำ บนบกเนรมิตตนไม่ได้
 - ๒ ถลชนาค พญานาคที่เกิดบนบก เนรมิตตนได้แต่บนบก ในน้ำนั้นเนรมิตตนไม่ได้
- หน้าที่ของนาคคือ
- ๑ นาคสวรรค์ มีหน้าที่เฝ้าวิมานเทวดา
 - ๒ นาคกลางหาว มีหน้าที่ให้ลมให้ฝน
 - ๓ นาคโลกบาล มีหน้าที่รักษาแม่น้ำลำธาร
 - ๔ นาครักษาชุมทรัพย์

ในล้านนาเชื่อว่ามีการนำลวดลายพญานาคมาใช้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๔ ทั้งนี้คงได้รับอิทธิพลมาจากทางภาคกลาง เพราะก่อนหน้าที่ล้านนาจะนิยมใช้ภาพตัวลวง ซึ่งมีลักษณะคล้ายพญานาคผสมกับมังกร โดยทำเป็นรูปนาคเกี่ยวประดับนาคัน เช่นที่วิหารน้ำแต้มหลังจากนั้นนิยมนำมาประกอบกับลวดลายเมฆ ซึ่งผู้สร้างอาคารคงอาจจะให้มีความหมายไปถึง นาคกลางหาว คือนาคที่ทำหน้าที่ให้ลมให้ฝน อันก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ (รูปภาพที่ ๕.๒๘)

ตัวลวง ตัวลวงของล้านนามีลักษณะคล้ายมังกรและพญานาครวมกัน จะมีเขา ปีก และขา เชื่อว่าคำว่า "ลวง" เป็นชื่อที่เพี้ยนมาจากคำว่า "เล้ง" ที่แปลว่า มังกร ซึ่งมีความหมายถึงพลัง อำนาจความยิ่งใหญ่ เพศชาย มังกรนี้

^{๒๔} วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *วิหารล้านนา*, หน้า ๓๓๕.

ชาวจีนเชื่อว่าเป็นสัตว์เทพศักดิ์สิทธิ์ และได้รับยกย่องให้เป็นเจ้าแห่งสัตว์เทพทั้งปวง มังกรเป็นสัตว์ที่เกิดจากจินตนาการ โดยนำสัตว์ ๕ ชนิดมาผสมปนกันคือ เขากวาง, หัว คือหัววัว, ตัวเป็นงู, ตามตัวเป็นเกล็ดปลา และเท้าเหยี่ยว

ซึ่งลักษณะโดยรวมจะคล้ายกับพญานาคของทางภาคกลาง ต่างแต่เพียงว่าตัวลวงของล้านนาจะมีปีกเพิ่มขึ้น(รูปภาพที่ ๕.๒๓) แต่ปีกนี้จะหายไปในช่วงหลัง จะพบลายตัวลวงนี้ในส่วนของนาคทันของวิหาร ที่มีการสร้างตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ และใช้เรื่อยมาจนช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ตัวลวงก็เริ่มหมดความนิยม และมีการสร้างรูปพญานาคแทน

รูปภาพที่ ๕.๒๓ ภาพกนิริไม้
แกะสลักที่คันทวย(นาคทัน)

รูปภาพที่ ๕.๒๔ ภาพนกกหัสดี
ลึงค์ปิดทองที่แผงไม้ตาผ้า

รูปภาพที่ ๕.๒๕ ภาพหงส์ปิดทองที่
แผงไม้ตาผ้า

รูปภาพที่ ๕.๒๖ ลิงห์ปูนปั้นประดับ
ราวบันได

รูปภาพที่ ๕.๒๗ ตัวมอมปูนปั้น
ประดับราวบันได

รูปภาพที่ ๕.๒๘ พญานาค

รูปภาพที่ ๕.๒๙ ตัวลวง

๕.๕.๓.๓. ลวดลายสัตว์ในวรรณคดี

ได้แก่รูปพญาวานร หรือหอรมาน

พญาวานร หรือ "ลิง" เป็นลวดลายที่เริ่มปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ บนคันทวย(นาคทัน)ของวิหารอาจจะมีความหมายไปถึง

- การที่พระโพธิสัตว์เคยเสวยพระชาติเป็นลิงเผือกหรือเคยเสวยพระชาติเป็นวานรของพระโคตมพุทธเจ้าถึง ๑๐ ครั้ง ที่เมืองหงสาวดี

- การแสดงเรื่องราวของชาติกึ่งพื้นบ้าน เรื่องหอรมาน อันดัดแปลงเค้าโครงมาจากรามเกียรติ์ของภาคกลาง เป็นนิทานชาดกนิยมเล่าในดินแดนล้านนาและสิบสองปันนา เป็นเรื่องผสมผสานระหว่างรามเกียรติ์และลวิชัย-คาวี โดยยังเค้าความสามารถพิเศษของหอรมานซึ่งเป็นทหารคู่มือของพระราม เข้าใจว่าเรื่องของหอรมานคงจะมาเป็นที่นิยมในสมัยที่มีการปกครองส่วนกลางขึ้นมา หอรมานนั้นมักทำท่าแบกคล้ายกับการแสดงถึงพลังกำลัง(รูปภาพที่ ๕.๓๐)

รูปภาพที่ ๕.๓๐ พญาวานร(หอรมาน) ไม้แกะสลักที่โขงคิ้ววิหาร

๕.๕.๓.๔ ลวดลายประเภทพันธุ์พฤกษา

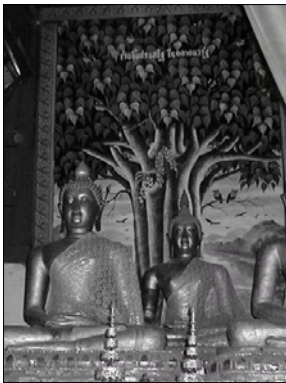
ลวดลายประเภทนี้นิยมใช้อย่างมาก เพราะเป็นลวดลายที่สามารถนำไปบรรจุหรือประกอบกับลวดลายอื่นๆ ได้ง่าย ลวดลายพันธุ์พฤกษานี้ สามารถแบ่งได้ ๓ ประเภท กล่าวคือ

- ๑ ลวดลายต้นโพธิ์
 - ๒ ลวดลายหม้อบูรณมฤไะ
 - ๓ ลวดลายเครือเถาพันธุ์พฤกษาและดอกไม้-ใบไม้
- ดังมีรายละเอียดดังนี้

๑ ลวดลายต้นโพธิ์ จะปรากฏอยู่บนฝาผนังทำวิหารเพื่อทำหน้าที่เป็นฉากด้านหลังของพระพุทธรูปประธาน เมื่อประกอบกับพระพุทธรูปประธานแล้วจะแสดงความหมาย หมายถึง เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ประทับนั่งอยู่บนรัตนบัลลังก์ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ มีเหล่าเทพยดามาชุมนุมแซ่ซ้องสาธุการ คิติกการใช้สัญลักษณ์ภาพโพธิพฤกษ์ประดับอยู่บนผนังด้านหลังพระพุทธรูป นี่เป็นที่นิยมอย่างมากในวัฒนธรรมพุกาม ดังตัวอย่างเช่นภาพจิตรกรรมต้นพระศรีมหาโพธิ (Bodhi tree) ที่ประดับอยู่ภายในศาสนสถาน Nanda-Ma-Nya-Hpaya เมืองพุกาม ที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ดังนั้นคตินิยมดังกล่าวล้านนาอาจจะได้รับสืบทอดมาจากทริภูมูไทย หรืออาจถ่ายแบบมาจากศิลปะพม่าแบบพุกามในระยะหลัง (รูปภาพที่ ๕.๓๑)

๒ ลวดลายหม้อบุรณฆฎะ (อมฤตฆฎะ หรือ ภัทรฆฎะ) บุรณฆฎะ หรือ บุรณฆฎค บางครั้งเรียกว่า “อมฤตฆฎะ” หรือ “ภัทรฆฎะ” เป็นลวดลายรูปหม้อน้ำบรรจุอกบัวทั้งก้านใบและดอกบัว หรือบรรจุพันธุ์พฤกษาที่เรียกว่า “กัลปพฤกษา” ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยให้ผู้เป็นเจ้าของประสบผลสำเร็จในทุกสิ่งที่ยปรารถนาและช่วยบันดาลทรัพย์สมบัติทั้งปวง ลวดลายนี้เป็นลายโบราณที่มีต้นกำเนิดจากประเทศอินเดีย ในประเทศไทยนั้นได้พบลายหม้อบุรณฆฎะนี้ตั้งแต่สมัยทวารวดี สำหรับในดินแดนล้านนาหั้นลวดลายหม้อบุรณฆฎะนี้ได้ปรากฏครั้งแรกเป็นงานลายคำประดับอยู่ในวิหารพระพุทธ ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ที่วิหารวัดปางยางคก ลวดลายดังกล่าวในภาษาท้องถิ่นล้านนา มักจะเรียกกันว่า หม้อดอก ซึ่งชาวบ้านนิยมจัดหม้อดอกไม้บูชาพระพุทธรูป โดยจัดไว้ตรงหิ้งพระตามบ้านเรือน แม้ปัจจุบันจะเปลี่ยนเป็นแจกันใส่ดอกไม้บูชาแทน แต่ก็ยังเรียกกันว่า หม้อดอก อยู่ ลวดลายหม้อบุรณฆฎะหรือลายหม้อดอกนี้ คงได้แพร่หลายเข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนาลังกาวงศ์ฝ่ายสีหล ในช่วงก่อนหน้านั้น (รูปภาพที่ ๕.๓๒)

๓ ลวดลายเครือเถาพันธุ์พฤกษาและดอกไม้-ใบไม้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นลวดลายที่มีลักษณะเด่นชัดเฉพาะตัวของเชียงใหม่และล้านนา มีการรับอิทธิพลศิลปกรรมจากแหล่งอื่นเข้ามาแล้วดัดแปลงลักษณะต่างๆ จนกลายเป็นแบบอย่างเฉพาะของท้องถิ่น เป็นลวดลายที่นิยมใช้มาแต่โบราณในล้านนา นำมาประดับร่วมกับลายภาพต่างๆ จะแสดงความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ นอกจากพันธุ์พฤกษาที่เป็นลักษณะเครือเถาแล้ว ยังมีการประดับลวดลายเป็นภาพดอกไม้ต่างๆ เช่น ลายดอกสี่ประด (ดอกตาชะหนัด) ดอกทานตะวัน ดอกไม้ประดิลู และดอกพุ่มข้าวบิณฑ์ ต่างๆ ตำแหน่งของการประดับลายพันธุ์พฤกษาต่างๆ นี้พบได้แทบทุกส่วนของวิหาร มีทั้งที่เป็นปูนปั้น แกะสลักไม้ และลายทอง หากมองการประดับตกแต่งทั้งหมดแล้ว เชื่อว่าเป็นการแสดงถึงเรื่องราวของการบูชาพระพุทธองค์ที่ทรงตรัสรู้ (รูปภาพที่ ๕.๓๓)

รูปภาพที่ ๕.๓๑ ภาพต้นโพธิ์ที่ผนัง
หลังพระประธานภายในวิหาร

รูปภาพที่ ๕.๓๒ ลวดลายหม้อ
บุรณฆฎะปิดทองที่คอสอง

รูปภาพที่ ๕.๓๓ ลายพันธุ์พฤกษาปูน
ปั้น ที่บริเวณหน้าบัน

๕.๔.๓.๕ ลวดลายประเภทลิริมงคล

พบว่าลวดลายประเภทลิริมงคลส่วนใหญ่จะเป็นลวดลายที่รับอิทธิพลมาจากจีน มีหลักฐานว่าลายเขียนสีภายใน อุโมงค์ วัดอุโมงค์ ซึ่งเป็นลายเขียนสีที่มีความเก่าแก่ที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของลวดลายที่รับมาจากจีน ตำแหน่งที่มีการใช้ลายชนิดนี้ตกแต่ง ได้แก่ บริเวณแผงแล การตกแต่งหน้าบัน ผนัง ลวดลายที่ตกแต่งจะใช้ร่วมกับลายอื่นๆ ในตำแหน่งต่างๆ เป็นต้น ลักษณะของลายได้แก่

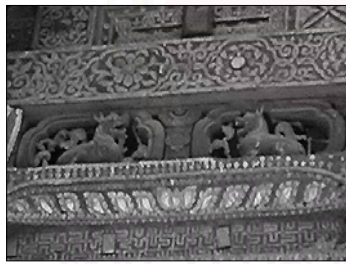
ลายช่องกระจก ลวดลายในลักษณะกรอบรูปสี่เหลี่ยมโค้งมนและมีการหยักขอบลายนั้น บางครั้งจะเรียกว่า ชุ่มจกกล ประดับตามกรอบช่องของหน้าบัน ผนังที่ตามฝาผนัง ซึ่งเป็นลวดลายแห่งลิริมงคลของจีน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ล้วนนำได้นำมาใช้ประดับวิหารโดยนิยมนำรูปสัตว์หิมพานต์ เช่น คชสีห์ ราชสีห์บรรจุในกรอบชุ่มนี้

ลายบัวเขียน หรือลายกัก เป็นลวดลายที่นิยมใช้ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ที่หน้าบัน(หน้าแหลม)วิหารวัดป่าแดงมหาวิหารและที่วิหารวัดปราสาท จังหวัดเชียงใหม่ พบการนำมาใช้กับแผงแล โดยทั่วไปเรียกว่า ลายกัก เป็นลวดลายลิริมงคล ที่นำมาจากจีนเช่นเดียวกัน มีลักษณะเป็นลายสานสี่เหลี่ยม กักที่ไม่มีลายสื่อความถึงความยืนยาวที่ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งกินนัยถึงถึงความลึกลับของจักรวาลและความไม่สิ้นสุดของพระศาสนา กักจึงให้ความหมายมงคลว่าให้มีอายุยืนยาว เมื่อใช้เสริมสัญลักษณ์อื่นจะมีความหมายว่า คำอวยพรนั้นไม่จบสิ้นเลย

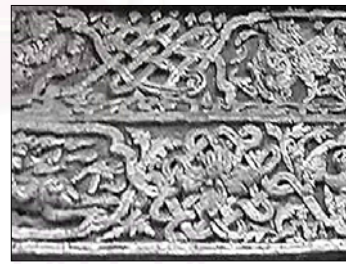
ลายอ้วนจ้อจีน เป็นลายลิริมงคลของจีน มีเสียงพ้องกับคำจีนที่แปลว่าหมื่น พบการนำมาใช้กับแผงแล เป็นลวดลายแสดงการอวยพร เช่น ให้พรหมื่นประการ ตามความเชื่อของชาวจีน

ลายกุ้เขียนแก้ว คล้ายกับลายแก้วชิงดวงของทางภาคกลาง เป็นลายเงินตราโบราณของจีน พบการนำมาใช้กับแผงแล ลวดลายนี้เป็นลายลิริมงคลของจีนเช่นเดียวกัน

ลายเมฆไหล เป็นลวดลายที่มีลักษณะบิดเป็นริ้วคล้ายแถบริบบิ้นหรือผ้าแถบมีหยักบริเวณแถบเป็นหยักๆ คล้ายไส้หมู แสดงถึงสูงส่งและความอุดมสมบูรณ์

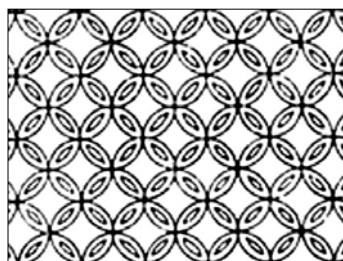
รูปภาพที่ ๕.๓๔ ลายช่องกระจก

รูปภาพที่ ๕.๓๕ ลายบัวเขียน หรือลายกัก

รูปภาพที่ ๕.๓๖ ลายอ้วนจ้อจีน

รูปภาพที่ ๕.๓๗ ลายกุ้เขียนแก้ว

รูปภาพที่ ๕.๓๘ ลายเมฆไหล

ประวัติและความเป็นมาของวัดโลกโมฬี :

วัดโลกโมฬีในอดีต :

ข้อมูลทางเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัดโลกโมฬี รวบรวมโดย อาจารย์อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและคณะ ในหนังสือ วัดร้างในเวียงเชียงใหม่ พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๙ มีดังต่อไปนี้คือ

๑ สมัยพญาเมืองเกษเกล้า จุลศักราช ๘๘๙ (พ.ศ. ๒๐๗๐) ให้สร้างบ้านหัวเวียงเป็นอารามชื่อวัดโลกโมฬี พ.ศ. ๒๐๗๑ ให้สร้างมหาเจดีย์และวิหารวัดโลกโมฬี พ.ศ. ๒๐๘๘ เมื่อพญาเมืองเกษเกล้าถูกลอบปลงพระชนม์ ข้าราชการขุนนางได้ถวายพระเพลิงแล้วนำพระบรมอัฐิมาบรรจุไว้ที่วัดโลกโมฬี นอกกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือ หลังจากนั้นเสนาอามาตย์ได้ทูลเชิญพระนางจिरะประภาเทวีขึ้นครองราช

“...ปีเมืองไก่ ตักราช ๘๘๙ ตัว สร้างบ้านหัวเวียงให้เป็นอารามขึ้นชื่อว่า วัดโลกโมฬี กับทอ สร้างวัดบุญเกียรติ สร้างวิหารปีเป็กใจตักราช ๘๙๐ ตัว ก่อมหาเจดีย์และปกรัวิหารวัดโลกโมฬี... เอากระดูกไปบรรจุไว้ยัง วัดโลกโมฬี ฝ่ายแจ้งหนเหนือทางวันออกหัน...” (จาก ตำนานตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๗๒ และ “ราชวงศ์ปกครอง”, ประชุมตำนานลานนาไทย, หน้า ๓๕๓, ตำนาน ๑๕ ราชวงศ์, หน้า ๖๓)

๒ สมัยพระนางจिरะประภาเทวีเป็นกษัตริย์เชียงใหม่ พ.ศ. ๒๐๘๘ กษัตริย์อยุธยาเสด็จมาจะหมายตีเอาเมืองเชียงใหม่ พระนางจिरะประภาแต่งเครื่องบรรณาการไปถวาย เดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ วันเสาร์ กษัตริย์อยุธยาเสด็จมาทำบุญที่เจดีย์วัดโลกโมฬี พระราชทานเงินสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิพญาเมืองเกษเกล้า ๕๐๐๐ เงิน (จาก ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๗๓, ราชวงศ์ปกครอง, หน้า ๓๕๖, พงศาวดารโยนก, หน้า ๒๙๒-๒๙๕)

๓ เจ้าแก้วนริฐ ได้สร้าง(บูรณะ)วัดโลก เทวีเวียงและสร้างพระพุทธรูปพร้อมทั้งธรรมมาสน์ (จาก จดหมายเหตุเมืองเชียงใหม่, ประชุมตำนานลานนาไทย, หน้า ๖๔๒)

วัดโลกโมฬีในปัจจุบัน :

จากคำบอกเล่าของ พระครูประภัทร์ธรรมรังษี เจ้าอาวาสวัดกู่เต้า เจ้าคณะตำบลศรีภูมิ เขต ๓ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า วัดโลกโมฬี เพิ่งจะมาเป็นวัดร้างในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้เอง เพราะพระภิกษุสามเณรที่อยู่ประจำได้หลบหนีภัยสงคราม ยังปรากฏศรัทธาผู้เฒ่าผู้แก่อยู่กระจัดกระจาย ทั้งที่บ้านสันติธรรมและชุมชนในเขตคูเมืองเก่า ใกล้วัดมณฑลเศียร วัดควรถาม่า ที่เคยทำบุญกับครูบาที่วัดโลกโมฬี ต่อมาเมื่อไม่มีพระภิกษุสามเณรอยู่ประจำ ศรัทธาชาวบ้านจึงได้อัญเชิญพระพุทธรูป และสิ่งของต่างๆ ไปประจำวัดใกล้เคียง หลักฐานเช่น ธรรมมาสน์ทองสูงของวัดโลกโมฬี ขณะนี้เก็บรักษาอยู่ที่วัดกู่เต้า

หลังจากเป็นวัดร้างแล้ว ภายหลังวัดโลกโมฬีได้อยู่ในการดูแลของ กรมศิลปากร และกรมการศาสนา โดยที่กรมศิลปากรนั้นดูแลในส่วนของโบราณสถาน มีการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน พระเจดีย์และซากฐานพระอุโบสถ ภายในวัด ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒^๑ และในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้เริ่มทำการบูรณะโบราณสถานในวัดนี้^๒ และกรมการศาสนาได้เข้ามาดูแลในส่วนของสมบัติและที่ดินของวัดร้าง ที่ดินของวัดแบ่งเป็น ๒ แปลง ขึ้นด้วยถนนซอยกว้างประมาณ ๕ เมตร เนื้อที่ทั้ง ๒ แปลงรวมกันประมาณ ๔ ไร่เศษ แปลงหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก มีขนาดเนื้อที่ประมาณ ๑ ไร่เศษ ปัจจุบัน

^๑ โบราณสถานเมืองเชียงใหม่ (กรุงเทพมหานคร: กองโบราณคดี, ๒๕๒๘), หน้า ๘๐.

^๒ นายวิเศษ เพชรประดับ และ นางสาวทัศนลักษณ์ สุทธาศวิน, รายงาน การขุดแต่งศึกษาและบูรณะกลุ่มโบราณสถานวัดโลกโมฬี(ร้าง) (กรุงเทพมหานคร: กองโบราณคดี, ๒๕๒๘), ไม่มีเลขหน้า.

ถูกเช่าโดยบริษัทศรีลิขณณ์ จำกัด ทำปืมน้ำมันเจ็ท เหลือระยะเวลาเช่าที่ดินตามสัญญาอีกประมาณ ๒๐ ปี ที่ดินอีกแปลงหนึ่งทางฝั่งตะวันตก เป็นที่ดินขนาดประมาณ ๒ ไร่เศษ ที่ดินแปลงนี้ส่วนหนึ่งทางบริเวณทิศเหนือ(ส่วนในสุดของพื้นที่จากถนนมณีนพรัตน์) เป็นที่ตั้งของโบราณสถานที่ยื่นทะเปียนโดยกรมศิลปากร คือ พระเจดีย์และฐานพระอุโบสถ ส่วนทางด้านทิศใต้ของพื้นที่เป็นบริเวณด้านหน้าที่ติดกับถนนมณีนพรัตน์ เคยถูกเช่าโดยสำนักงานปลุสตัดจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งย้ายออกไปเพราะหมดสัญญาเช่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๒ ทำให้ที่ดินวัดร้างของกรมการศาสนาแห่งนี้ว่างลง หลังจากนั้นผู้ยื่นข้อเสนอลงขอเช่าทำประโยชน์ในที่ดินแห่งนี้ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ๔ ราย แต่ยังไม่ทันที่กรมการศาสนาจะอนุญาตให้รายใดเข้าดำเนินการ ก็มีข่าวการวิ่งเต้นในระดับกระทรวงและนักการเมือง เพื่อให้ได้สิทธิ์การเข้าไปใช้ประโยชน์จากที่ดินอันอยู่ในย่านใจกลางเมืองผืนนี้^๓ หลังจากนั้นกลุ่มนักวิชาการ ประชาชนในท้องถิ่น และประชาชนชาวเชียงใหม่ ได้มีความเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้ทางการศาสนาดูแลและจัดการกับที่ดินแปลงนี้อันมีความสำคัญทั้งในด้านศิลปะ โบราณสถานและประวัติศาสตร์ให้เหมาะสม เนื่องจากเห็นว่ากรณีที่กรมการศาสนาอนุญาตให้ภาคเอกชนเช่าที่ดินแปลงทางฝั่งตะวันออกเพื่อทำเป็นปั๊มน้ำมันนั้น ไม่ได้มีการคำนึงถึงความสำคัญและเห็นคุณค่าของโบราณสถานในพื้นที่ จึงเกรงว่าจะเกิดกรณีแบบนี้ขึ้นอีกหากมีการให้เช่าที่ดินผืนนี้เพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ จึงมีการเสนอต่อกรมการศาสนาให้ จัดการกับที่ดินแปลงนี้โดยการ จัดทำเป็นลานกิจกรรมเอนกประสงค์เกี่ยวกับวัฒนธรรม ชนบธรรมเนียม ประเพณีของเมืองเชียงใหม่ หรือทำการฟื้นขึ้นเป็นวัดโลกโมฬีที่มีพระอยู่จำพรรษาเช่นเดิม

และเมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการได้อนุมัติให้ยกวัดโลกโมฬี(ร้าง) เป็นวัดมีพระสงฆ์อยู่จำพรรษาอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และได้แต่งตั้งให้พระญาณสมโพธิเป็นรักษาการเจ้าอาวาสวัดโลกโมฬี

ผู้รับผิดชอบโครงการ : พระญาณสมโพธิ เจ้าคณะอำเภอเมืองเชียงใหม่ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยสุเทพฯ, รักษาการเจ้าอาวาสวัดโลกโมฬี

วัตถุประสงค์ของโครงการ : รื้อฟื้นจากการเป็นวัดโลกโมฬีร้างให้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ พร้อมทั้งใช้พื้นที่วัดในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมประเพณีอันดีงามของล้านนาทั้งในระดับจังหวัดและระดับชุมชน ดังนี้

ระดับจังหวัด ได้แก่

๑. โครงการปีใหม่เมือง ช่วงเวลา วันที่ ๑๒-๑๕ เมษายน ของทุกปี
๒. โครงการตั้งธรรมหลวงมหาชาติของล้านนา ช่วงเวลา ๕ วันก่อนวันลอยกระทงของทุกปี

ระดับชุมชน ได้แก่

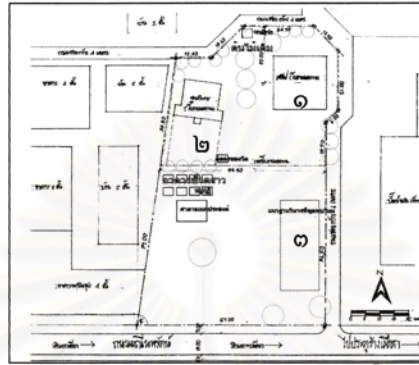
- ๑ โครงการปฏิบัติธรรมวันวิสาขบูชา ช่วงเวลา วันวิสาขบูชา ของทุกปี
- ๒ โครงการปฏิบัติธรรมวันแม่แห่งชาติ ช่วงเวลา วันที่ ๑๒ สิงหาคม ของทุกปี
- ๓ โครงการปฏิบัติธรรมวันพ่อแห่งชาติ ช่วงเวลา วันศุกร์ถึงวันอาทิตย์ก่อนวันที่ ๕ ธันวาคมของทุกปี
- ๔ โครงการอบรมศิลปกรรมพิเศษภาคฤดูร้อนสำหรับเยาวชน ป.๕-ม.๓ ช่วงเวลา เดือนเมษายน ของทุกปี
- ๕ โครงการอบรมพุทธศาสนวันอาทิตย์แก่เยาวชนและนักเรียน ช่วงเวลา เดือนมิถุนายน-ธันวาคมของทุกปี
- ๖ โครงการสัมมนาปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ช่วงเวลา ทุกวันเสาร์เวลา ๑๓.๐๐-๑๕.๓๐ น.
- ๗ โครงการจรอื่นๆ ที่เห็นว่าเหมาะสม

^๓ มติชน ๔ พ.ศ. ๒๕๔๔ หน้า ๒๓.

๖.๒ ข้อมูลเกี่ยวกับงานศิลปะและสถาปัตยกรรมของโบราณสถานภายในพื้นที่โครงการ

โบราณสถานภายในพื้นที่วัดโลกโมฬี มีอยู่ ๓ แห่งดังนี้ คือ

- ๑ พระเจดีย์
- ๒ ฐานวิหารและฐานเจดีย์หลังวิหาร
- ๓ ฐานวิหารด้านหน้าพระเจดีย์ทางทิศใต้

ภาพลายเส้นที่ ๖.๒ แสดงโบราณสถานภายใน
วัดโลกโมฬี

๖.๒.๑ พระเจดีย์

พระเจดีย์ที่วัดโลกโมฬี ในตำนานระบุว่าสร้างในรัชการของพระเอกเกล้า พ.ศ. ๒๐๗๑ ลักษณะเป็นเจดีย์ในกลุ่มเจดีย์ทรงปราสาท ที่มีลักษณะพัฒนาต่อมาจากพระเจดีย์ ที่วัดเจดีย์หลวง เชียงใหม่^๕ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบริเวณวัด ติดกับถนนซอย ขนาดความกว้างของฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมจัตุรัสชั้นล่างสุดที่วางอยู่บนฐานประทักษิณ มีความกว้าง ยาว เท่ากับ ๑๙.๙๐ เมตร จากระดับพื้นดินถึงยอดมีความสูงถึงยอด เท่ากับ ๓๔.๕๐ เมตร ลักษณะของพระเจดีย์มีดังนี้คือ^๕

ส่วนฐาน

- ฐานหน้ากระดานในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนกัน ๓ ชั้น
- ฐานบัวอกไก่ มีแนวอกไก่ ๒ ชั้น
- ฐานหน้ากระดาน ๓ ชั้น ลักษณะเป็นแบบย่อเก็จ ๒๐
- ฐานบัวอกไก่ มีแนวอกไก่ ๒ ชั้น ลักษณะเป็นแบบย่อเก็จ ๒๐

ส่วนเรือนฐานธาตุ

- เป็นฐานบัวย่อเก็จต่อขึ้นมาจากฐานบัวดานล่าง ฉาบปูน มีซุ้มจระนำทั้ง ๔ ด้านเหมือนกัน ลักษณะเป็นซุ้มลด กรอบซุ้มเป็นแบบกรอบโค้งหน้านาง และกรอบคดโค้ง ตามลำดับ ประดับลายปูนปั้นรูป พญานาค และรูปนกยูงหรือรูปหงส์ ตกแต่งลายละเอียดด้วยลายเครือเถา เสาประดับซุ้มมีการประดับลูกแก้วอกไก่ มีขนาดที่เด่นชัดและมีลักษณะอ่อน ที่เรียกกันว่า “ปากแล” ภายในซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งสมาธิปางมารวิชัย บริเวณมุมเรือนธาตุทั้ง ๔ มุมประดับปูนปั้นรูปเทวดา ทรงภูษา สวมชฎายืนพนมมือ มีดอกบัวรับที่เท้า ด้านละ ๒ ตน รวมทั้งหมดมี ๘ ตน

^๕ จีระศักดิ์ เตชวงศ์ญา, พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่ (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์วรรณรักษ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๔-๑๐๗.

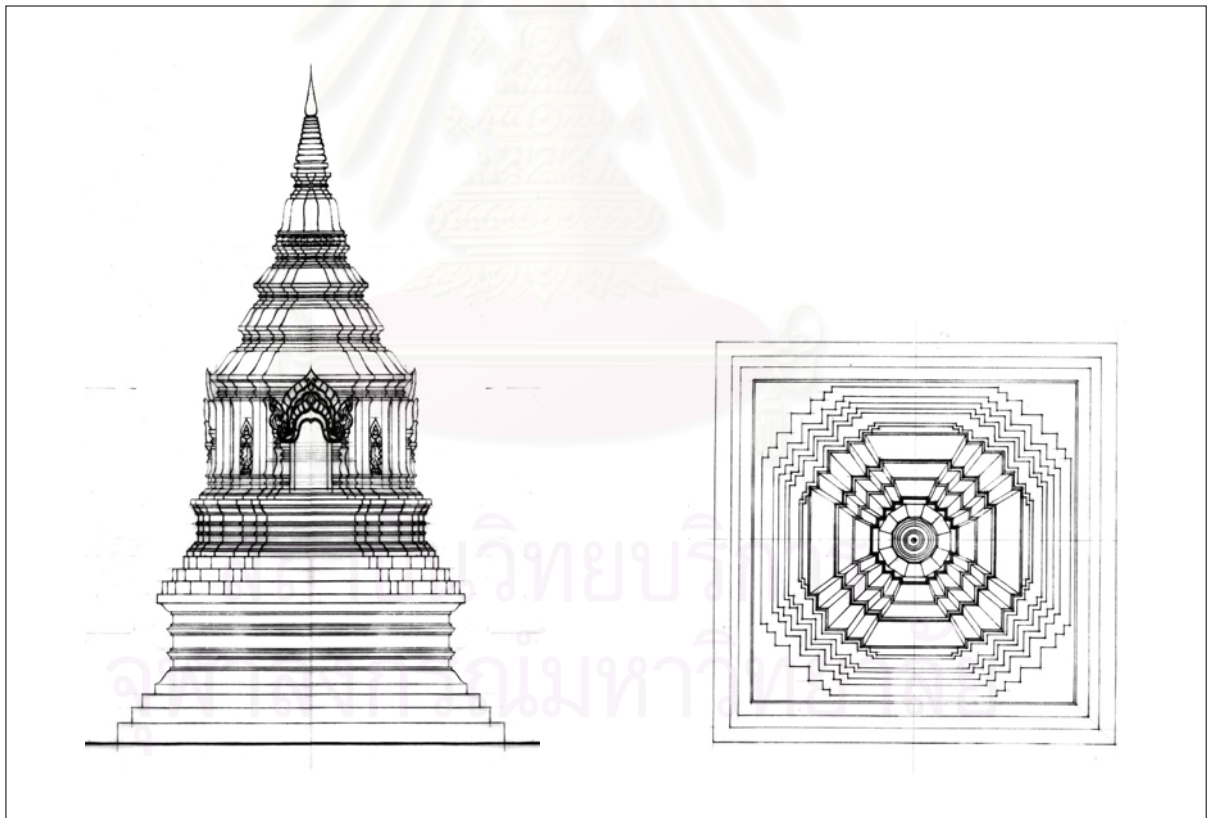
^๕ นายวิเศษ เพชรประดับ และ นางสาวทัศนลักษณ์ สุทธาควิน, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

ส่วนยอด

- มาถึงเถา ๓ ชั้น คั่นด้วยฐานบัวลูกแก้วอกไก่
- บัวปากระฆัง ลักษณะเป็นกลีบบัวคว่ำบัวหงาย
- องค์กรระฆัง ลักษณะเป็นรูประฆังคว่ำ ๘ เหลี่ยม
- บัลลังก์ ลักษณะเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่
- ปล้องไฉน ปลียอด และ จัตุร

รูปภาพที่ ๖.๑ เจดีย์วัดโลกโมฬี

ภาพลายเส้นที่ ๖.๓๓ แบบเจดีย์วัดโลกโมฬี

๖.๒.๒ ฐานวิหารและฐานเจดีย์หลังวิหาร

ลักษณะเป็นส่วนหนึ่งของฐานไฟที่เชื่อมกับฐานประทักษิณ เพื่อรับอาคารวิหารและเจดีย์องค์เล็กที่อยู่ต่อท้ายวิหารตามลำดับ ตำแหน่งของโบราณสถานส่วนนี้อยู่ทางทิศตะวันตกของโบราณสถานพระเจดีย์องค์ใหญ่ หันด้านหน้าไปทางทิศใต้ทางถนนมณีนพรัตน์ มีขนาด กว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๑๘ เมตร สูง ๑.๕๐ เมตร โดยประมาณ

ส่วนฐานไฟที่รับวิหาร

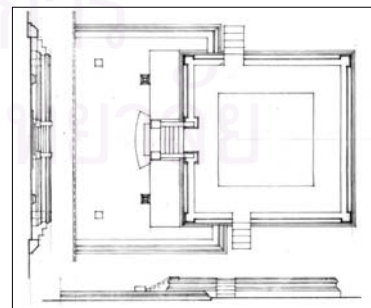
- ลักษณะฐานรูป ๔ เหลี่ยมผืนผ้า เป็นฐานบัวคว่ำ ประกอบด้วยฐานหน้ากระดาน ๒ ชั้น เส้นลวดบัวคว่ำ เส้นลวดและท้องไม้ ถัดท้องไม้ขึ้นไปเป็นส่วนที่ไม่มีมีหลักฐานเหลืออยู่ รวมความสูง ประมาณ ๖๐ ซม. พื้นวิหารปูอิฐฉาบปูน เสาพบฐานเสาของวิหาร เป็นลักษณะบัวคว่ำในผัง ๔ เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด กว้าง ยาว ๖๐ ซม. โดยประมาณ พบเหลืออยู่ ๒ คู่แรกอยู่ใกล้ฐานเจดีย์ด้านหลัง เสาคู่นี้อยู่ห่างกัน ๗.๕๐ เมตร และเสาคู่ที่สอง ถัดจากเสาคู่แรกมา ๓ เมตร และอยู่ห่างกัน ๙.๘๐ เมตร ลักษณะการวางเสาของวิหารเช่นนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า วิหารหลังนี้น่าจะเป็นวิหารแบบล้านนาที่มีลักษณะของผังแบบย่อเก็จ และเป็นวิหารโถง และที่น่าสังเกตก็คือวิหารหลังนี้เป็นวิหารการเชื่อมพื้นที่ภายในวิหารกับพื้นที่ฐานประทักษิณของพระเจดีย์ด้านหลัง ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่ค่อยพบที่วัดอื่นๆ ในล้านนา ที่คล้ายๆ กันได้แก่ที่วิหารหลวงของวัดปราสาท เป็นต้น แต่ลักษณะการใช้สอยน่าจะแตกต่างกัน

ส่วนฐานเจดีย์

- มีลักษณะเป็นฐานประทักษิณที่รองรับฐานขององค์พระเจดีย์อีกทีหนึ่ง ลักษณะฐานประทักษิณนี้เป็นฐาน ๔ เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๑๒ x ๑๒ เมตร สูงจากฐานวิหารประมาณ ๑ เมตร มีบันไดทางขึ้น ๓ ด้าน ด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตกมีจำนวนขั้น ๕ ขั้น กว้าง ๑.๓๐ เมตรไม่พบแนวของราวบันได ด้านทิศใต้ซึ่งต่อจากวิหารมีจำนวนขั้น ๗ ขั้น มีความกว้าง ๑.๙๐ เมตร มีราวบันไดรูปตัวนาค หลักฐานที่พบคือชิ้นส่วนของหัวนาคที่พบในขณะทำการขุดแต่ง ลักษณะของฐานประทักษิณนี้ก่อด้วยอิฐ ประกอบด้วยหน้ากระดาน ๓ ชั้น ท้องไม้ เส้นลวด หน้ากระดาน และเส้นลวด ส่วนที่สูงขึ้นไปไม่ปรากฏหลักฐานแต่คาดว่าเป็นส่วนที่ประดับราวลูกกรงดินเผาซึ่งพบชิ้นส่วนมากมายจากการขุดแต่ง^๖ พื้นของฐานนี้ปูด้วยอิฐหักและอิฐเต็มแผ่นสลับกัน ส่วนเจดีย์ที่ตั้งอยู่บนฐานนี้นั้น เหลือหลักฐานอยู่น้อยมาก คือเหลือเพียงอิฐที่ติดอยู่บนฐานประทักษิณลักษณะเป็นผังรูป ๔ เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๖ x ๖ เมตร พอสันนิษฐานได้ว่าเป็นส่วนของฐานเจดีย์ขนาดเล็ก

รูปภาพที่ ๖.๒ ฐานวิหารและฐานเจดีย์หลังวิหาร
ในวัดโลกโมฬี

ภาพลายเส้นที่ ๖.๔ แบบฐานวิหารและฐาน
เจดีย์หลังวิหารในวัดโลกโมฬี

^๖ นายวิเศษ เพชรประดับ และ นางสาวทัศนลักษณ์ สุทธาควิน, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^๗ เรื่องเดียวกัน หน้า ๗.

๖.๒.๓ ฐานวิหารด้านหน้าพระเจดีย์ทางทิศใต้

แต่เดิมไม่ปรากฏฐานวิหารนี้อยู่เนื่องจากอยู่ลึกลงไปใต้ชั้นดิน ประมาณ ๘๐ เซนติเมตร จากการสำรวจพบร่องรอยเพียงบางส่วนเท่านั้นคือส่วนที่ทางกรมศิลปากรเปิดหน้าดินขึ้นสำรวจ ดังนั้นทางผู้วิจัยเห็นว่าฐานวิหารนี้ควรจะได้การสำรวจ เก็บข้อมูล และจัดทำเป็นโบราณสถานต่อไป เพื่อประโยชน์ทั้งทางด้านวิชาการ และการท่องเที่ยว ในโครงการศึกษาวิทยานิพนธ์นี้จึงเสนอให้ทำการเปิดชั้นดินและปรับแต่งภูมิทัศน์โดยรอบให้เหมาะสม อันจะก่อให้เกิดเป็นประโยชน์ดังที่กล่าวไปแล้ว

รูปภาพที่ ๖.๓ ฐานวิหารด้านหน้าพระเจดีย์ทางทิศใต้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๖.๓ การกำหนดอาคาร, พื้นที่ใช้สอยของโครงการ

เนื่องจากโครงการนี้เป็นการศึกษาความเป็นไปได้และความเหมาะสมในเชิงสถาปัตยกรรมของโครงการพื้นวัดโลกโมฬีร้างให้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาซึ่งเป็นโครงการจริงดังนั้นการพิจารณากำหนดอาคาร, พื้นที่ใช้สอยของโครงการจึงเป็นการพิจารณาควบคู่กันไประหว่างข้อมูลที่ได้จากความต้องการของโครงการจริง และข้อมูลที่ได้จากการศึกษา

๖.๓.๑ จำนวนผู้ใช้สอยภายในวัดโลกโมฬี

เนื่องจากจุดเริ่มต้นของโครงการพื้นวัดโลกโมฬีร้างให้เป็นพระสงฆ์จำพรรษาเริ่มจากประมาณต้นปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้มีพระสงฆ์จำนวนหนึ่งมาจำพรรษาที่วัดนี้และมีประชาชนมาทำบุญเป็นระยะๆ เรื่อยมา โดยได้มีการสร้างอาคารเท่าที่จำเป็นในลักษณะของอาคารชั่วคราว เป็นสถานที่ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ตามสมควรภายในวัด เช่น กุฏิ และศาลาอเนกประสงค์ เป็นต้น โดยจะมีการสร้างอาคารเสนาสนะต่างๆ ที่ถาวรขึ้นภายหลัง (รายละเอียดหาสถาปัตยกรรมของโครงการจะขอกว่าในส่วนต่อไป) และการกำหนดจำนวนผู้ใช้สอยภายในวัดโลกโมฬี เพื่อนำไปพิจารณาในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมของวัด สามารถแยกเป็นประเภทมีดังต่อไปนี้

๑ พระและเณรที่จะจำพรรษาอยู่ที่วัดในปัจจุบัน มีพระ จำนวน ๗ รูปและเณร ๑๖ รูป

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าจำนวนพระและเณรโดยเฉลี่ยของวัดที่ตั้งอยู่ภายในบริเวณเมืองเชียงใหม่และใกล้เคียง มีดังนี้คือ พระ ๕ รูปและเณร ๑๐ รูป

ดังนั้นสำหรับวัดโลกโมฬีจึงกำหนดจำนวนพระ ๑๐ รูป และเณร ๒๐ รูป ในการนำไปคิดหาปริมาณพื้นที่ใช้สอย เพราะจำนวนที่จะนำไปคิดอย่างน้อยจะต้องเท่ากับจำนวนของพระและเณรที่จำพรรษาอยู่ในวัดปัจจุบัน และมีการเผื่อไว้สำหรับอาจจะมีการเพิ่มจำนวนขึ้นในอนาคตตามเหมาะสม

๒ ฆราวาส จะแบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ กลุ่มฆราวาสที่เป็นกลุ่มศรัทธาของวัดโลกโมฬีโดยตรง กลุ่มฆราวาสที่ไม่เป็นกลุ่มศรัทธาของวัดโลกโมฬีโดยตรง

๒.๑ กลุ่มฆราวาสที่เป็นกลุ่มศรัทธาของวัดโลกโมฬีโดยตรง ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่มีการสร้างบ้านหรือชุมชนอยู่บริเวณใกล้กับวัดโลกโมฬี เช่น ชุมชนวัดโลกโมฬีที่อยู่ในถนนซอยวัดโลกโมฬีทางทิศเหนือขึ้นไป ในกลุ่มนี้จะมีครัวเรือนอยู่ประมาณ ๑๐๐ ครัวเรือน และจำนวนของศรัทธาในปัจจุบันที่จะมาทำบุญที่วัดเป็นประจำทุกวันพระ และวันสำคัญทางศาสนา มีจำนวนประมาณ ๕๐ คน

๒.๒ กลุ่มฆราวาสที่ไม่เป็นกลุ่มศรัทธาของวัดโลกโมฬีโดยตรง ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มฆราวาสที่มีบ้านหรือที่อยู่ที่อยู่ไกลออกไป จะมาวัดโลกโมฬีเฉพาะในช่วงที่มีการจัดงานทางประเพณีที่สำคัญ ฆราวาสในกลุ่มนี้ได้แก่ กลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มที่สนใจหรือเกี่ยวข้องกับการจัดงานทางประเพณีของวัด จากการสังเกต หากเป็นวันพระ วันธรรมดา ที่ไม่มีการจัดงานสำคัญพบว่าจะมีผู้มาเที่ยวชม หรือมาทำสังฆทานที่วัด ในช่วงเวลาแต่ละ ๑ ชั่วโมงจะมีคนมาประมาณ ๑๕ คน และในช่วงที่วัดจัดงานที่สำคัญ ในงานที่มีความสำคัญและมีจำนวนพระสงฆ์และฆราวาสมากที่สุด คือ งานประเพณีปีใหม่เมืองที่มีจำนวนฆราวาสประมาณ ๓๐๐ คน พระสงฆ์และสามเณร อีกประมาณ ๗๕๐ รูป ซึ่งช่วงที่มีคนมากที่สุดนี้จะกินเวลาประมาณ ๓-๖ ชั่วโมง ของบางวันในช่วงงานประเพณีปีใหม่เมือง

ดังนั้นสามารถสรุปจำนวนของฆราวาสที่มาใช้สอยพื้นที่ในวัดที่แยกตามช่วงวันธรรมดาหรือช่วงที่มีการจัดงานตามโครงการในระดับชุมชนและช่วงที่มีการจัดงานตามโครงการในระดับจังหวัดได้ดังนี้

๕ จากการศึกษาสัมภาษณ์ พระมหาประเทือง ปุณฺณเสฏฺฐโฐ ผู้ช่วยรักษาการวัดโลกโมฬี ณ วัดโลกโมฬี วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๔๕ .

- ในช่วงวันธรรมดา วันพระทั่วไป หรือวันที่มีการจัดกิจกรรมตามโครงการในระดับชุมชนนั้น ฆราวาสที่มาได้แก่ กลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง(ประมาณ ๕๐ คน) และกลุ่มที่อยู่ต่างพื้นที่ เช่นผู้ที่มาเที่ยว มาทำบุญ ทำสังฆทาน นานๆ ครั้ง(ประมาณ ๑๕ คน) รวมเป็นจำนวนมากที่สุดประมาณ ๖๕ คนในช่วงเวลาหนึ่ง

- ในช่วงวันที่ทางวัดมีการจัดงานตามโครงการในระดับจังหวัด นั้น จะมีจำนวนฆราวาสมากที่สุดประมาณ ๓๐๐ คนในช่วงเวลาหนึ่ง

๖.๓.๒ กิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับวัดโลกโมฬี

ตารางที่ ๖.๑ ตารางแสดงกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับวัดโลกโมฬี

กิจกรรม	ลักษณะของกิจกรรม	พื้นที่ใช้งาน	ผู้ใช้ (รูป/คน)		วัน/เวลา
			ประเภท	จำนวน	
กิจกรรมทั่วไปของวัด					
๑ กิจวัตรของสงฆ์	จำวัด,อ่านหนังสือ,กิจวัตรประจำวัน ต่างๆ ทำวัตร	กุฏิ วิหาร	ภิกษุ สามเณร	๗ ๑๖	เช้า,เย็น
	ฉันอาหาร	วิหาร, กุฏิ, หอฉัน, ศาลา	ภิกษุ	๗	เช้า,เพล
	เรียนบาลี พระปริยัติ	โรงเรียนพระปริยัติ,หอธรรม ,ศาลา	ภิกษุ สามเณร	๗ ๑๖	
๒ การเจริญกรรมฐาน	นั่งวิปัสสนา,เข้าฌานสมาธิ,ปฏิบัติ กรรมฐาน	กุฏิ,วิหาร,พื้นที่ปฏิบัติ กรรมฐานตามที่กำหนดขึ้น			เวลาตามแต่กำหนด
๓ อุโบสถกรรม	สวดปิโมกข์,ปาริสุทธ์อุโบสถ,อธิษฐาน อุโบสถ	อุโบสถ	ภิกษุ	๗	ทุก ๑๕ ค่ำ
๔ ถวายสังฆทาน	ถวายสังฆทานแด่พระภิกษุ	วิหาร,ศาลา,สถานที่ตามแต่ สะดวก	ภิกษุ ฆราวาส		
๕ ทำบุญ,เวียนเทียนในวันสำคัญ	ทำบุญ,ฟังแสดงธรรมเทศนา,เวียน เทียน,ถวายภัตตาหารเพล	วิหาร,พระเจดีย์	ภิกษุ ฆราวาส		วันสำคัญทางพุทธ ศาสนา
๖ อุปสมบท	พิธีอุปสมบท	อุโบสถ	ภิกษุ ฆราวาส		
๗. บวชนาค	พิธีบวชนาค	วิหาร	ภิกษุ ฆราวาส		
๘ กฐิน,ถวายสลาก	ถวายผ้าพระกฐิน ปัจจัยต่างๆ, ฟัง ธรรมเทศนา	วิหาร	ภิกษุ สามเณร		ช่วงหลังออกพรรษา
๙ การให้สัญญาณบอก เวลาต่างๆ ภายในวัด	บอกเวลาในการทำกิจกรรมต่างๆ ของ พระและเณร	หอกลอง, หอระฆัง	ฆราวาส ภิกษุ สามเณร		ประจำวันของพระ และเณร หรือให้ บอกเวลาในกรณี พิเศษอื่นๆ

ตารางที่ ๖.๑ ตารางแสดงกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับวัดโลกโมฬี (ต่อ)

กิจกรรม	ลักษณะของกิจกรรม	พื้นที่ใช้งาน	ผู้ใช้ (รูป/คน)		วัน/เวลา
			ประเภท	จำนวน	
กิจกรรมตามโครงการที่ ทางวัดกำหนดขึ้น					
ระดับจังหวัด/อำเภอ					
๑ โครงการปีใหม่เมือง	พิธีกรรมทางศาสนา, สรงน้ำพระธาตุ, ประกวดการแสดงพื้นเมืองล้านนา	วิหาร, ลานรอบวิหารและพระ เจดีย์	ภิกษุ สามเณร ฆราวาส	๗๑๐	วันที่ ๑๒-๑๕ เมษายน ของทุกปี
๒ โครงการตั้งธรรมหลวง มหาชาติของล้านนา	พิธีกรรมทางศาสนา, ภาษุร่วมกัน เทศมหาชาติ	วิหาร	ภิกษุ ฆราวาส		๕ วันก่อนวันลอย กระทงของทุกปี
ระดับชุมชน					
๑ โครงการปฏิบัติธรรม วันวิสาขบูชา	สวดมนต์, ฟังธรรมเทศนา, ศึกษา พระธรรม, ปฏิบัติธรรม	ลานรอบพระเจดีย์, ศาลา อเนกประสงค์, วิหาร	ภิกษุ ฆราวาส	๒-๓ ๓๐-๕๐	วันวิสาขบูชา ทุกปี ช่วง เช้า บ่าย
๒ โครงการปฏิบัติธรรม วันแม่แห่งชาติ	"	"	ภิกษุ ฆราวาส	๒-๓ ๓๐-๕๐	วันที่ ๑๒ สิงหาคม ทุกปี ช่วงเช้า บ่าย
๓ โครงการปฏิบัติธรรม วันพ่อแห่งชาติ	"	"	ภิกษุ ฆราวาส	๒-๓ ๓๐-๕๐	วันศุกร์ถึงวันอาทิตย์ ก่อนวันที่ ๕ ธันวาคม ทุกปี ช่วงเช้า บ่าย
๔ โครงการอบรมศิลปะ ธรรมพิเศษภาคฤดูร้อน สำหรับเยาวชน ๕-๓ ม.๓	"	"	ภิกษุ ฆราวาส	๒-๓ ๓๐-๕๐	วันจันทร์-ศุกร์ เมษายน ทุกปี ช่วง เช้า บ่าย
๕ โครงการอบรมพุทธ ศาสนวันอาทิตย์แก่เยาว ชนและนักเรียน	"	"	ภิกษุ ฆราวาส	๒-๓ ๓๐-๕๐	มิถุนายน-ธันวาคม ของทุกปี
๖ โครงการสัมมนาปฏิบัติ วิปัสสนากัมมัฏฐาน	"	"	ภิกษุ ฆราวาส	๒-๓ ๓๐-๕๐	ทุกวันเสาร์เวลา ๑๓.๐๐-๑๕.๓๐ น.
๗ โครงการจรอื่นๆ ที่ เป็นวันสำคัญทางพระ พุทธศาสนา ที่เห็นว่า เหมาะสม	"	"	ภิกษุ ฆราวาส	๒-๓ ๓๐-๕๐	ตามความเหมาะสม

๖.๓.๓ การพิจารณาเพื่อกำหนดอาคาร, พื้นที่ใช้สอยของโครงการ

จากการศึกษาและความต้องการของเจ้าของโครงการพบว่า มีปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดอาคาร, พื้นที่ใช้สอยของโครงการ มีดังนี้ คือ

๑ ความจำกัดทางด้านขนาดที่ดินที่สามารถสร้างอาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆของวัดบนพื้นที่ประมาณ ๓,๗๐๐ ตารางเมตร

๒ ความเหมาะสมในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในวัดตามสภาพการณ์ปัจจุบัน

๓ ความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของวัด

๔ ความสำคัญทางด้านคุณค่าทางศิลปสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของล้านนา เชียงใหม่

จากการศึกษาพบว่า การสร้างอาคาร สิ่งก่อสร้างต่างๆภายในวัดวัดล้านนาในเชียงใหม่ นั้น มีวัดส่วนมากที่ไม่ได้มีการสร้างอาคารทุกชนิดขึ้นภายในวัด เช่นบางวัดไม่มีหอไตร ไม่มีหอรระฆัง หรือไม่มีอุโบสถเป็นต้น และมีทุกวัดที่มีอาคารบางอย่าง เช่น วิหาร กุฏิ เป็นต้น จะเห็นว่าโครงการนี้มีปัจจัยต่างๆที่มีผลต่อการกำหนดอาคารดังที่กล่าวแล้ว ดังนั้นจึงต้องมีการพิจารณาว่าควรจะมีอาคาร สิ่งก่อสร้างอะไรในผังของโครงการบ้าง

ตารางที่ ๖.๒ ตารางการพิจารณาการกำหนดอาคาร สิ่งก่อสร้างภายในผังของโครงการ

อาคาร, สิ่งก่อสร้าง, พื้นที่	ความต้องการ			สรุป	หมายเหตุ
	มาก (ต้องมี)	ปานกลาง (มี/ไม่มีก็ได้)	น้อย (ไม่มีก็ได้)		
๑ เจดีย์	/			มี	ใช้เจดีย์องค์เดิมที่เป็นโบราณสถานในการประกอบพิธี
๒ วิหาร	/			มี	เป็นอาคารหลักในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ
๓ อุโบสถ		/		ไม่มี	ใช้อุโบสถร่วมกับวัดควรคำม้า(มีขนาดที่รองรับจำนวนพระสงฆ์ได้)
๔ หอไตร		/		ไม่มี	โดยมากจะมีในวัดที่มีการเรียนการสอนของพระ
๕ กุฏิ	/			มี	เป็นที่จำวัดของพระ
๖ ศาลา(ศาลาต่างๆ)	/			มี	ควรมีแต่มีความยืดหยุ่นของลักษณะศาลาตามความเหมาะสม
๗ หอเสี้ยววัด	/			มี	ของเดิมมีอยู่แล้ว
๘ โรงเรียนพระปริยัติ		/		ไม่มี	ไปเรียนที่วัดใกล้เคียงที่จัดเตรียมโรงเรียนปริยัติไว้ให้ เช่น วัดเจดีย์หลวง วัดพระสิงห์ วัดสวนดอก เป็นต้น
๙ หอนั้น		/		ไม่มี	ในวัฒนธรรมล้านนาโดยมากจะใช้วิหาร กุฏิหรือศาลาต่างๆ เป็นที่ฉัน
๑๐ โรงครัว		/		ไม่มี	มีการใช้ไม่บ่อยมาก อาจทำจากพื้นที่นอกประสงฆ์ได้
๑๑ หอกลอง	/			มี	ทางวัดมีกลองเดิมที่ต้องการใช้งานและดูแลรักษา
๑๒ หอรระฆัง			/	ไม่มี	ใช้กลองในการบอกเวลา
๑๓ ลานทราย(ลานโล่ง)	/			มี	เป็นที่ก่อกองทราย เป็นพื้นที่นอกประสงฆ์เมื่อมีการจัดงานต่างๆ
๑๔ ลานร่มรื่น		/		มี	มีอยู่แล้ว เป็นลานบริเวณรอบๆ โบราณสถาน
๑๕ ห้องน้ำ, ห้องส้วม	/			มี	ควรแยกของพระและของฆราวาสออกจากกัน
๑๖ ซุ้มโขงประตู		/		มี	ต้องการแสดงให้เห็นถึงศิลปะล้านนาที่สัมพันธ์กับโครงการของวัดที่ต้องการจะสืบสานประเพณีต่างๆ ของล้านนา

๖.๓.๔ รายละเอียดของอาคารเกี่ยวกับขนาดและจำนวนของพื้นที่ต่างๆ

จากตารางการพิจารณาการกำหนดอาคาร สิ่งก่อสร้างภายในผังของโครงการ ข้างต้นสามารถกำหนดอาคารและพื้นที่ต่างๆ ได้ดังนี้

ตารางที่ ๖.๓ ตารางแสดงรายละเอียดของอาคารเกี่ยวกับขนาดและจำนวนของพื้นที่ต่างๆ

ห้อง/พื้นที่	กิจกรรม	ผู้ใช้		พื้นที่ ตร.ม.	ความต้องการเฉพาะ		หมายเหตุ
		รูป/คน(หน่วย)	จำนวน	(ประมาณ)	ความสัมพัทธ์ทางกิจกรรมและที่ตั้ง	อุปกรณ์/ครุภัณฑ์	
๑. วิหาร	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นสถานที่ทำบุญ ฟังเทศน์ ถือนิเวศน์ในวันธรรมสวนะ - เป็นสถานที่บวชเณร - เป็นสถานประกอบศาสนพิธีในวันสำคัญ เช่น ช่วงสงกรานต์ เป็นต้น - เป็นสถานที่สอนพระพุทธศาสนาตามโครงการของวัด - เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส 	ภิกษุและฆราวาส	๑๒๐	๑.๕	<ul style="list-style-type: none"> - อยู่ในเขตพุทธาวาส - อาจอยู่ในแกนเดียวกับพระเจดีย์และเป็นแกนหลักของวัดหรือไม่ก็ได้ - อาจจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือทางทิศใต้ ซึ่งเป็นทางสัญจรหลักคือถนนถนนพรัตัน - ตำแหน่งจะสัมพันธ์กับประตูทางเข้าหลักของวัด - ควรจะอยู่ใกล้กับพระเจดีย์เพื่อสะดวกในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง 	<ul style="list-style-type: none"> - ฐานชุกชีประดิษฐานพระประธาน - ธรรมมาสน์ - อาสน์สงฆ์ - เครื่องประกอบพิธีกรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - จากจำนวนพระและเณรในวัดปัจจุบันมีพระ ๗ รูป และ เณร ๑๖ รูป - จำนวนฆราวาสที่เป็นศรัทธาวัตถุและจะมาทำบุญในวันธรรมสวนะมีประมาณ ๖๐ คน จำนวน ๑๒๐ ที่ใช้ในการคำนวณเป็นจำนวนที่รวมพระภิกษุและสามเณรภายในวัดและเพื่อการเพิ่มจำนวนในอนาคต พร้อมทั้งรองรับจำนวนคนที่มาในงานพิธีกรรมในวันสำคัญ - โครงการในระดับจังหวัด หรืออำเภอ นั้นมีจำนวนมากแต่จะใช้พื้นที่ภายในวิหารเฉพาะบางส่วนเท่านั้น - สำหรับพิธีกรรมในวันสงกรานต์ที่มีการเชิญพระภิกษุกว่า ๗๐๐ รูปมาร่วมประกอบพิธีนั้นใช้วิธีให้จัดพื้นที่ภายในวิหารสำหรับพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งมีประมาณ ๑๐๐ รูปและจัดพื้นที่ภายนอกวิหารไว้สำหรับพระภิกษุที่เหลือ - โครงการในระดับชุมชน จะมีผู้เข้าร่วมโครงการโดยประมาณ ๓๐-๕๐ คน ซึ่งจำนวนนี้อาจมีการใช้พื้นที่ภายในวิหาร

ตารางที่ ๖.๓ ตารางแสดงรายละเอียดของอาคารเกี่ยวกับขนาดและจำนวนของพื้นที่ต่างๆ (ต่อ)

ห้อง/พื้นที่	กิจกรรม	ผู้ใช้		พื้นที่ ตร.ม. (ประมาณ)	ความต้องการเฉพาะ		หมายเหตุ
		รูป/คน(หน่วย)	จำนวน		๑หน่วย	ความสัมพันธ์ทางกิจกรรมและที่ตั้ง	
๒. กุฏิ	- ที่พำนักของพระภิกษุ สามเณร เป็นที่เก็บของใช้เฉพาะตน และศึกษาพระธรรมวินัย - ปฏิบัติกรรมฐาน	ภิกษุ สามเณร	๑๐ ๒๐	๘ ๕	- อยู่ในส่วนที่สงบอาจจะเป็นหลังใหญ่แล้วแบ่งห้องให้ ๑ ห้องต่อพระภิกษุ ๑ รูป หรืออาจแยกย่อยเป็นหลังเล็ก หลายหลังก็ได้ - อยู่ใกล้กับหอฉัน วัจจุกุฏิ ที่อาบน้ำ	- เครื่องปูที่นอน - โต๊ะอ่านหนังสือ - ที่เก็บของ	- จำนวนพระ ๒๐ รูปและเณร ๒๐ รูปนั้นเป็นการเผื่อการเพิ่มขึ้นของจำนวนพระภิกษุและสามเณร ซึ่งในปัจจุบันมีจำนวน พระ ๗ รูป และ เณร ๑๖ รูป
๓. ศาลา, ศาลาบาตร, ศาลาอเนกประสงค์	- เป็นที่ของผู้ที่มาเที่ยวหรือมาทำบุญที่วัด - ที่พบปะรับแขก หรือรับสังฆทาน - เป็นที่รองรับกิจกรรมตามโครงการต่างๆ ของทางวัด - ที่พักผ่อนขอพระภิกษุ สามเณร	ภิกษุ สามเณร และ ฆราวาส			- ควรอยู่ใกล้กับวิหาร เพื่อรองรับจำนวนคนที่มากที่มาใช้วิหาร - หากใช้เป็นที่เรียนและปฏิบัติธรรมควรอยู่ในที่ๆ สงบ	- โต๊ะ เก้าอี้ - ที่เก็บของ	- เป็นส่วนระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส - อาจจะสร้างเฉพาะศาลาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างก็ได้ ตามความเหมาะสม
๔. หอกลอง	- ให้สัญญาณเวลาแก่ฆราวาสและภิกษุสามเณร - เป็นส่วนหนึ่งของโครงการประเพณีปีใหม่เมือง จะมีการแสดงการตีกลองตามลักษณะของประเพณีล้านนา	ภิกษุ สามเณร และ ฆราวาส	๑	๖	- อยู่ใกล้กับส่วนสังฆาวาส และควรติดกับลานโล่ง	- กลอง ๑ ใบ	- ที่วัดมีกลองที่มีขนาดใหญ่ ๑ ใบ ต้องการที่เก็บที่เหมาะสม อาจทำเป็นหอกลองขนาดใหญ่หรือเล็กก็ได้ตามความเหมาะสม
๕. ห้องน้ำและที่อาบน้ำ	- ห้องน้ำและที่อาบน้ำรวมของภิกษุสามเณร - ที่ซักล้างจีวร - แยกของพระและฆราวาส	ภิกษุ สามเณร ฆราวาส	๔ ๖	๑.๕	- อยู่ใกล้กับกุฏิ - อยู่ในตำแหน่งที่มิดชิด	- สุขภัณฑ์	

ตารางที่ ๖.๓ ตารางแสดงรายละเอียดของอาคารเกี่ยวกับขนาดและจำนวนของพื้นที่ต่างๆ (ต่อ)

ห้อง/พื้นที่	กิจกรรม	ผู้ใช้		พื้นที่ ตร.ม. (ประมาณ)	ความต้องการเฉพาะ		หมายเหตุ
		รูป/คน(หน่วย)	จำนวน		๑หน่วย	ความสัมพันธ์ทางกิจกรรมและที่ตั้ง	
๖. ลาน,ลาน โล่ง,ลาน ทราย,ลานร่ม รื่น	- ลานโล่งและลานทราย เป็นส่วนที่จะมี การก่อพระเจดีย์ทรายตามประเพณีของ วัดทางล้านนาช่วงวันสงกรานต์ ลานโล่ง จะใช้ในการประกอบกิจกรรมตามโครง การของทางวัด เช่นการจัดประกวดแข่ง ขันความสามารถทางศิลปะตามแบบ ประเพณีล้านนา ได้แก่ ประกวดตีกลอง ปี่จ่า หรือประกวดการฟ้อนเจิง เป็นต้น - ลานร่มรื่น เป็นลานที่มีต้นไม้ให้ร่มเงา เป็นส่วนที่ส่งเสริมบรรยากาศของวัด ใช้ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ใช้เป็น ประกอบกิจกรรมตามโครงการของวัด เป็นที่นั่งสมาธิภาวนากัมฐาน เป็นต้น	ภิกษุ สามเณร และ ฆราวาส			- ลานโล่งที่ใช้เป็นที่ก่อเจดีย์ทราย ควรมีตำแหน่งที่สัมพันธ์กับวิหาร หรือพระเจดีย์ และสังเกตเห็นได้ อย่างสะดวก		
๗. ซุ้มประตู โถง(ที่ทางเข้า หลัก)	- เป็นทางเข้าออกที่หลักของวัด - ใช้เป็นส่วนช่วยในการส่งเสริมความ เด่นของวัด วิหาร พระประธานในวิหาร และพระเจดีย์ เนื่องจากการที่ตั้งอยู่ใน แนวแกนเดียวกัน และจะเกิดการนำ สายตาไปสู่สิ่งต่างๆข้างต้น				- อยู่หน้าวัดมีตำแหน่งที่สัมพันธ์กับ วิหารหรือพระเจดีย์ - อาจเป็นประตูทางเข้าสำหรับคน เดินเท้าอย่างเดียว หรือสำหรับรถ ต่างๆด้วยก็ได้		

สรุปความต้องการพื้นที่ ของอาคาร สิ่งก่อสร้าง ที่โครงการมีความต้องการสร้างขึ้นใหม่

๑ วิหาร	ขนาดที่ต้องการโดยประมาณ	๑๘๐ ตร.ม.
๒ กุฏิ พระ-เณร	ขนาดที่ต้องการโดยประมาณ	๒๒๐ ตร.ม.
๓ ศาลา	ขนาดที่ต้องการโดยประมาณ	ตามความเหมาะสม
๔ หอกลอง	ขนาดที่ต้องการโดยประมาณ	๖ ตร.ม.
๕ ห้องน้ำ,ส้วม(แยกของพระและฆราวาส)	ขนาดที่ต้องการโดยประมาณ	ตามความเหมาะสม
๖ ลาน,ลานโล่ง,ลานทราย,ลานร่มรื่น	ขนาดที่ต้องการโดยประมาณ	ตามความเหมาะสม
๗ ซุ้มประตูโขง(ที่ทางเข้าหลัก)	ขนาดที่ต้องการโดยประมาณ	ตามความเหมาะสม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ ๖.๕ ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอยต่างๆ

	๑. ทางเข้าหลัก	๒. วิหาร	๓. เจดีย์	๔. หอเสี้ยววัด	๕. กุฏิ	๖. ศาลา	๗. หอกลอง	๘. ห้องน้ำ	๙. ลานโล่ง(ลานทราย)	๑๐. ลานร่มรื่น	๑๑. โบราณสถาน(ฐานวิหาร)
๑. ทางเข้าหลัก		๒	๐	๐	๑	๑	๐	๑	๑	๐	๐
๒. วิหาร	๒		๒	๐	๑	๑	๐	๑	๒	๑	๐
๓. เจดีย์	๐	๒		๒	๐	๑	๐	๑	๐	๒	๒
๔. หอเสี้ยววัด	๐	๐	๒		๐	๐	๐	๐	๐	๑	๑
๕. กุฏิ	๑	๑	๐	๐		๑	๒	๒	๐	๑	๐
๖. ศาลา	๑	๑	๑	๐	๑		๐	๑	๒	๑	๐
๗. หอกลอง	๐	๐	๐	๐	๒	๐		๐	๑	๐	๐
๘. ห้องน้ำ	๑	๑	๑	๐	๒	๑	๐		๑	๑	๑
๙. ลานโล่ง(ลานทราย)	๑	๒	๐	๐	๐	๒	๑	๑		๑	๐
๑๐. ลานร่มรื่น	๐	๑	๒	๑	๑	๑	๐	๑	๑		๑
๑๑. โบราณสถาน(ฐานวิหาร)	๐	๐	๒	๑	๐	๐	๐	๑	๐	๑	

- ๐ - ไม่จำเป็นต้องอยู่ใกล้กัน
- ๑ - ควรอยู่ใกล้กัน
- ๒ - จำเป็นต้องอยู่ใกล้กัน

๖.๔ การออกแบบบริหารวัดโลกโมฬี

๖.๔.๑ ลักษณะสภาพแวดล้อมของโครงการ

บริเวณด้านหลังพื้นที่วัด
ทางทิศเหนือ

สภาพพื้นที่ภายในวัด

อาคารพาณิชย์ด้านข้าง
วัดทางทิศตะวันตก

ผังบริเวณวัดโลกโมฬี

คูเมืองเชียงใหม่ ด้าน
หน้าวัด

บริเวณด้านหน้าวัดโลกโมฬี

วัดควรคำม้า ด้านหน้าทาง
ทิศใต้

ด้านข้างวัดทางทิศตะวันออก
(ป้อมน้ำมัน)

รูปภาพที่ ๖.๔ ลักษณะสภาพแวดล้อมของโครงการ

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.4.2 แนวความคิดในการออกแบบ

แนวความคิดในการออกแบบ ได้มาจากความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ปัจจัยหลัก ดังต่อไปนี้คือ

1. กิจกรรมสำคัญของทางวัด
2. วัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่
3. รูปแบบสกุลช่างเชียงใหม่

1. กิจกรรมที่สำคัญของวัด เป็นกิจกรรมที่ทางวัดกำหนดขึ้นซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิด โครงการพื้น วัดร้างเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษา โดยเฉพาะกิจกรรมประเพณีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ ประเพณีสงฆ์นำพระธาตุที่อันเชิญมาจากวัดพระธาตุดอยสุเทพ และกิจกรรมเทศมหาชาติ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นกิจกรรมที่มีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก จากการศึกษาและเก็บข้อมูลพบว่ากิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น เป็นกิจกรรมที่ต้องการความเชื่อมโยงทางการรับรู้ต่อผู้ที่เข้ามาประกอบกิจกรรม ซึ่งมีวิหารเป็นอาคารสำคัญที่ใช้ในการประกอบพิธี จึงมีแนวความคิดว่า วิหารอันเป็นอาคารในการประกอบพิธีสำคัญ ควรจะสามารถเชื่อมโยงการรับรู้ของผู้ที่มาประกอบพิธีได้อย่างเหมาะสม

2. วัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากมีหลักฐานหลายอย่างที่แสดงถึงความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของวัด โบราณสถานพระเจดีย์ โบราณสถานฐานวิหาร หรือหลักฐานทางศิลปะอื่น ๆ เช่น ภาพราชลัญจกร ของพระสังฆราช หรือของพระมหากษัตริย์ เป็นต้น ในที่นี้จึงมีแนวความคิดว่าควรใช้หลักฐานดังกล่าวข้างต้นมาเป็นแนวทางในการออกแบบ เพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของวัด

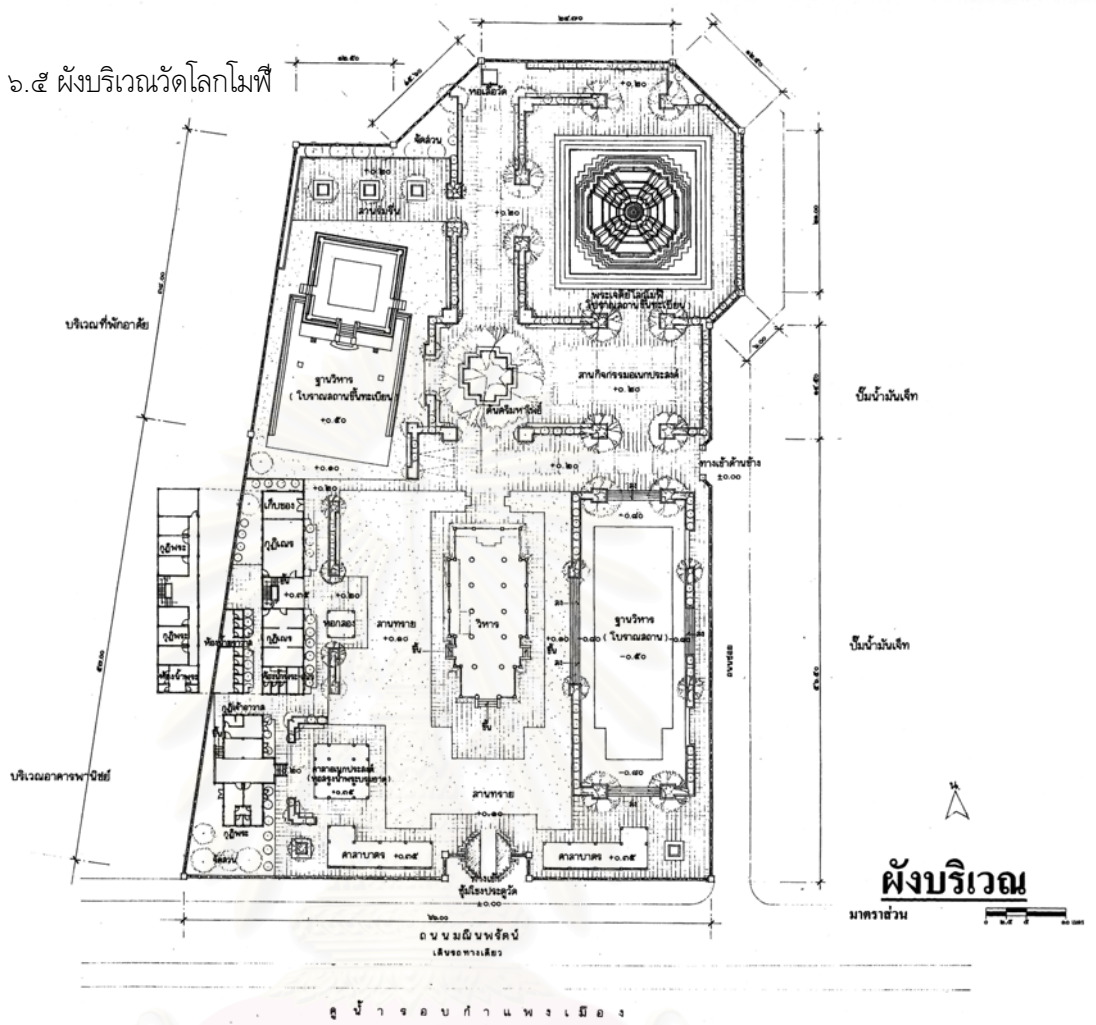
3. รูปแบบสกุลช่างเชียงใหม่ เป็นแนวความคิดได้มาจากการใช้ข้อมูลที่ได้ศึกษา และวิเคราะห์มาเป็นแนวทางในการออกแบบ

ทั้งนี้ทั้งนั้นแล้วเนื่องจากโครงการนี้เป็นการเสนอแนวความคิดในการออกแบบโครงการจริง ในการออกแบบจึงมีปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่ค่อนข้างจะเป็นข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ อยู่บ้างพอสมควร

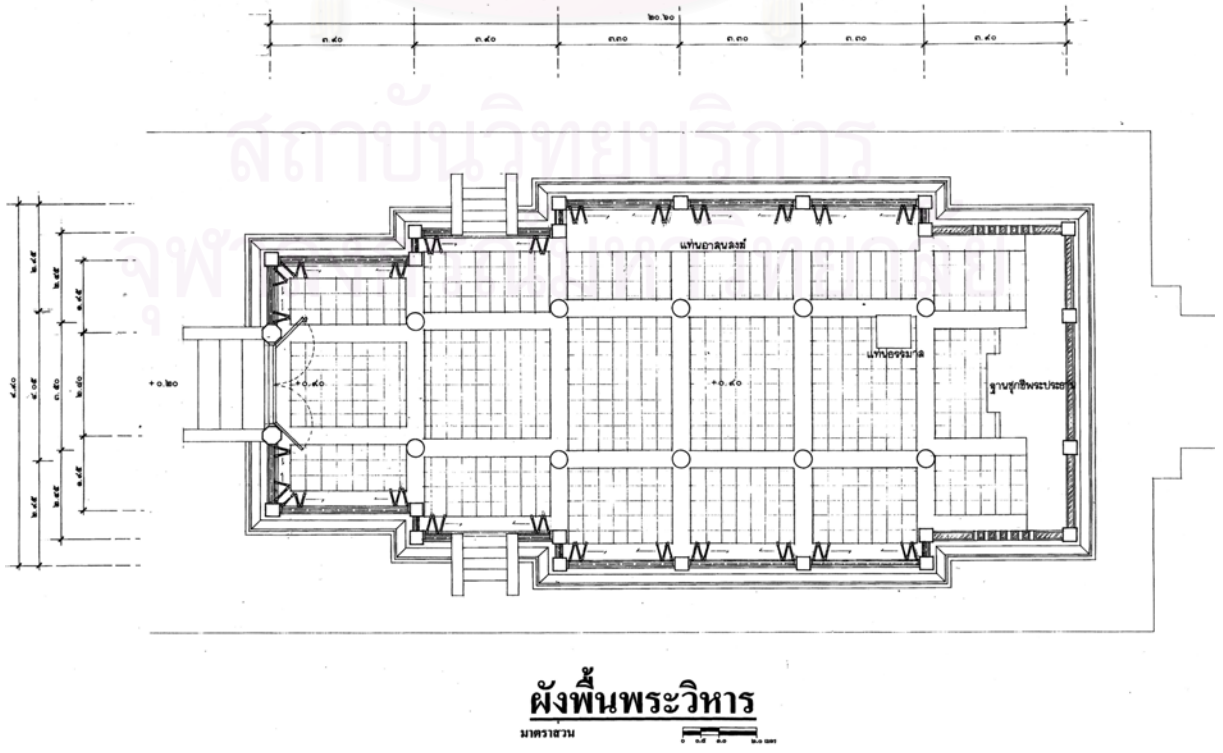
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๖.๔.๓ แบบแสดงวิหารวัดโลกโมฬีและอาคารอื่นๆ

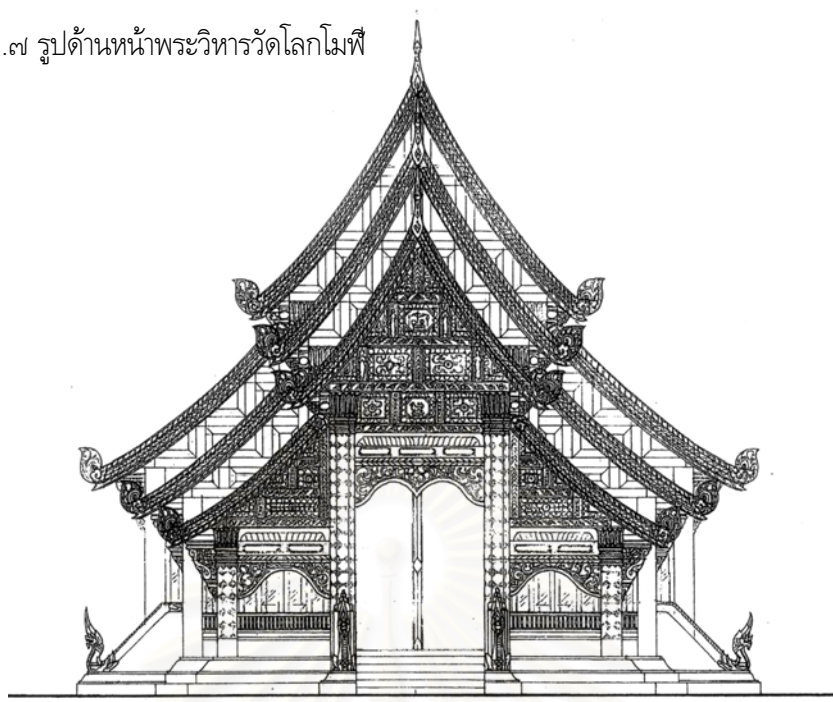
ภาพลายเส้นที่ ๖.๕ ผังบริเวณวัดโลกโมฬี

ภาพลายเส้นที่ ๖.๖ ผังพื้นพระวิหารวัดโลกโมฬี

ภาพลายเส้นที่ ๖.๗ รูปด้านหน้าพระวิหารวัดโลกโมฬี

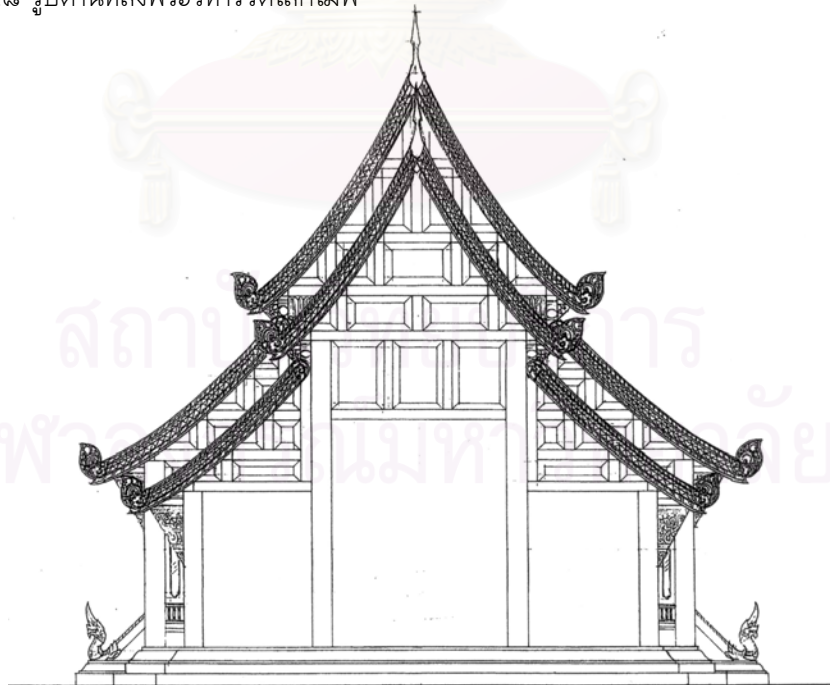

รูปด้านหน้าพระวิหาร

มาตราส่วน

ภาพลายเส้นที่ ๖.๘ รูปด้านหลังพระวิหารวัดโลกโมฬี

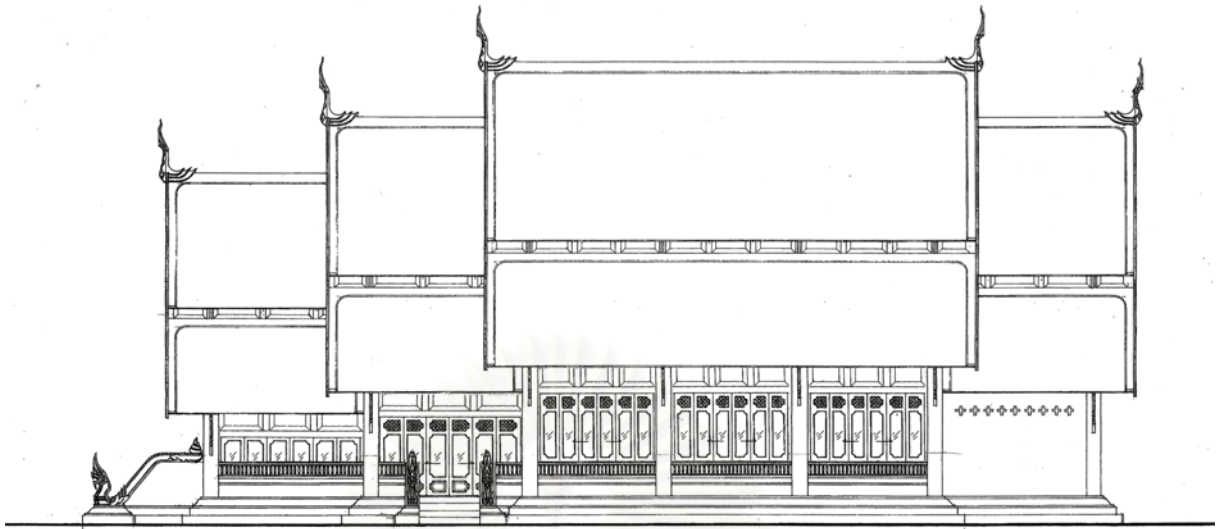

รูปด้านหลังพระวิหาร

มาตราส่วน

ภาพลายเส้นที่ ๖.๙ รูปด้านข้างพระวิหารวัดโลกโมฬี

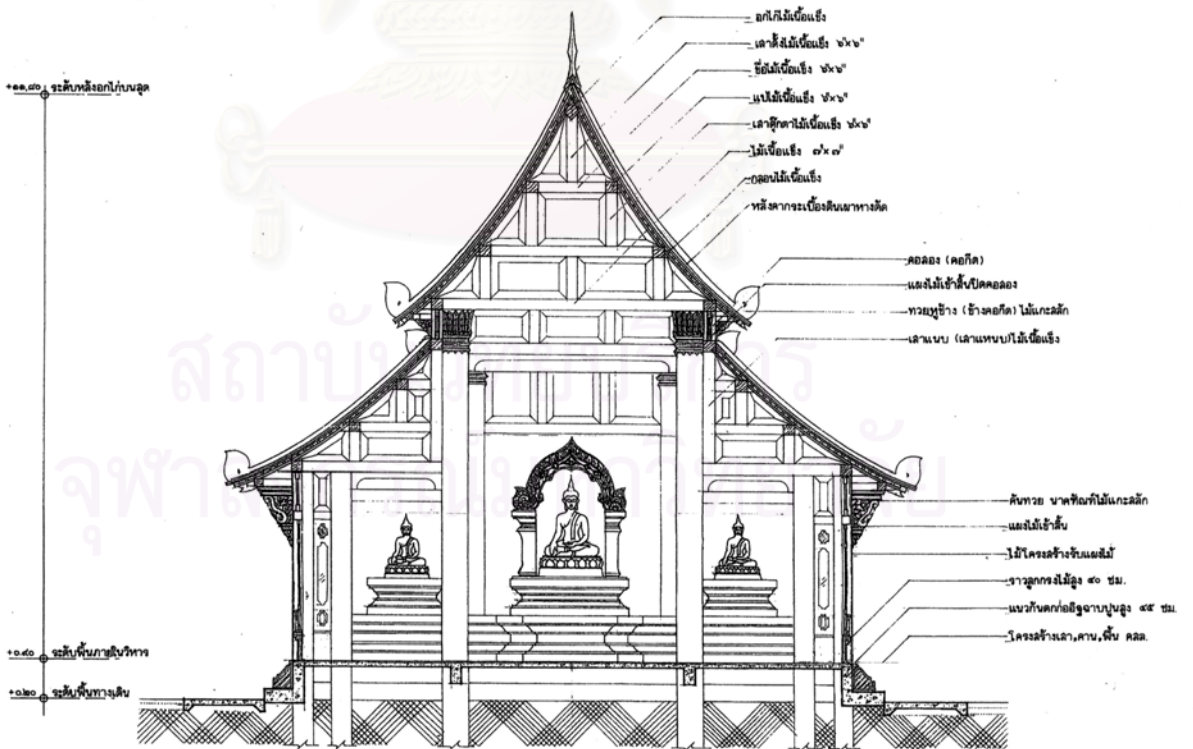

รูปด้านข้างพระวิหาร

มาตราส่วน

ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๐ รูปตัดตามขวางพระวิหารวัดโลกโมฬี

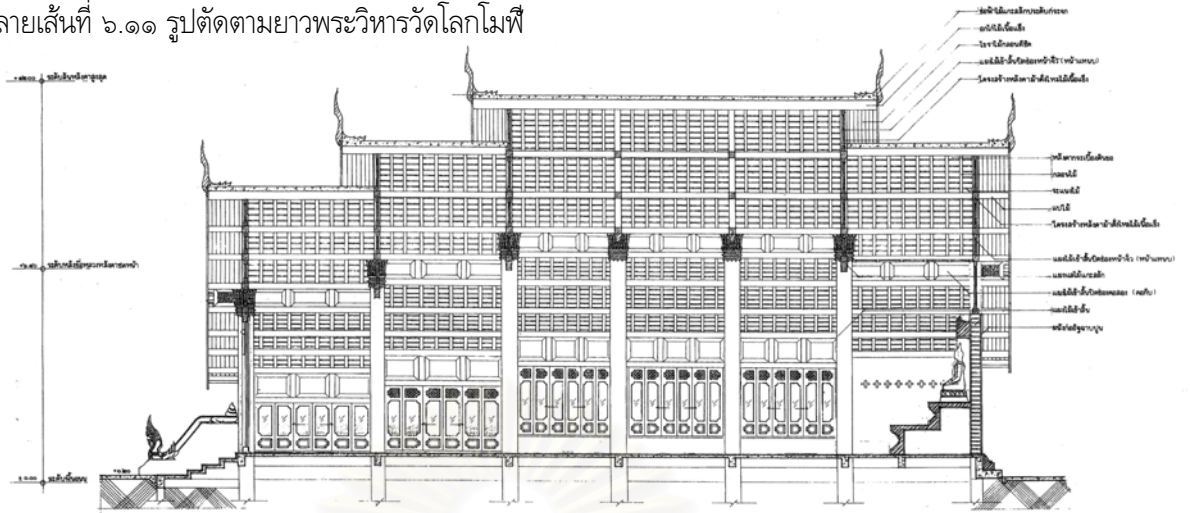

รูปตัดตามขวางพระวิหาร

มาตราส่วน

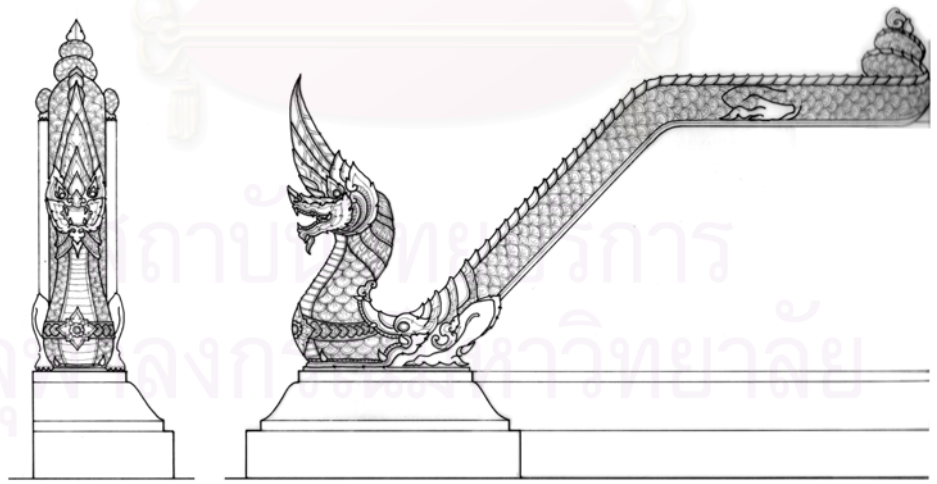
ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๑ รูปตัดตามยาวพระวิหารวัดโลกโมฬี

รูปตัดตามยาวพระวิหาร

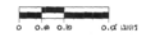
มาตราส่วน

ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๒ แบบขยายบันไดนาค

แบบขยายบันไดนาค

มาตราส่วน

ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๓ แบบขยายคันทวย (นาคทนต์), ทวยหูช้าง

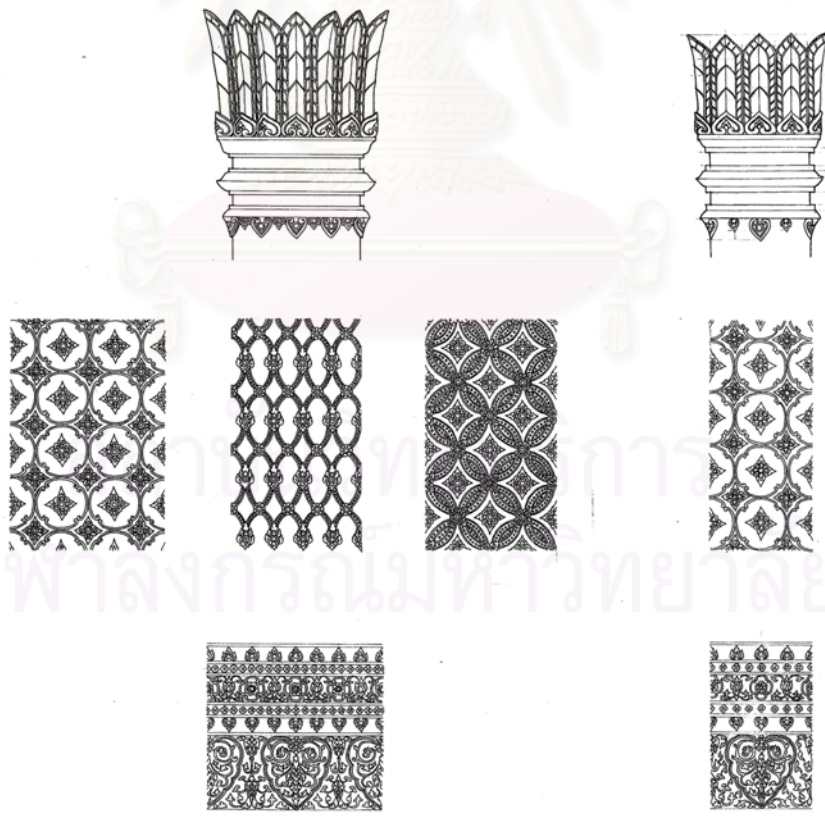

แบบขยายคันทวย(นาคทนต์)

มาตราส่วน

ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๔ แบบขยายลายเสา

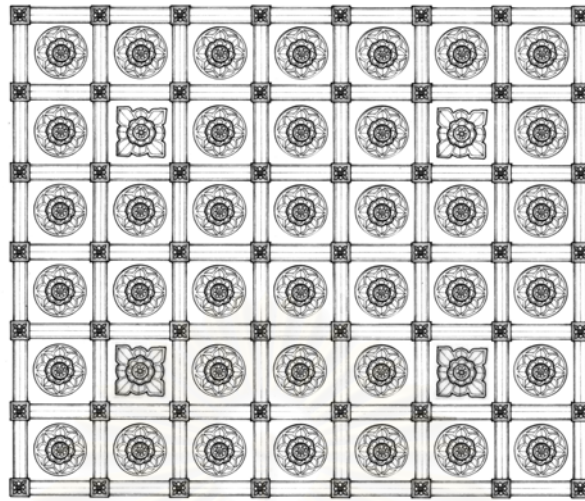

แบบขยายลายเสา

มาตราส่วน

ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๕ แบบขยายฝ้าเพดาน

แบบขยายฝ้าเพดาน

มาตราส่วน

ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๖ แบบขยายหน้าบัน(หน้าแหวนบ)

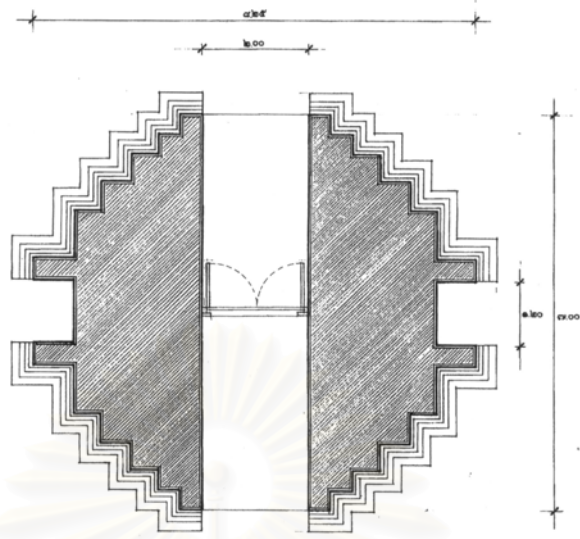

แบบขยายหน้าบันพระวิหาร

มาตราส่วน

ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๗ แบบสถาปัตยกรรมประตูโขงทางเข้าวัด

ผังซุ้มโขงประตูวัด

มาตราส่วน

รูปด้านหน้าซุ้มโขงประตูวัด

มาตราส่วน

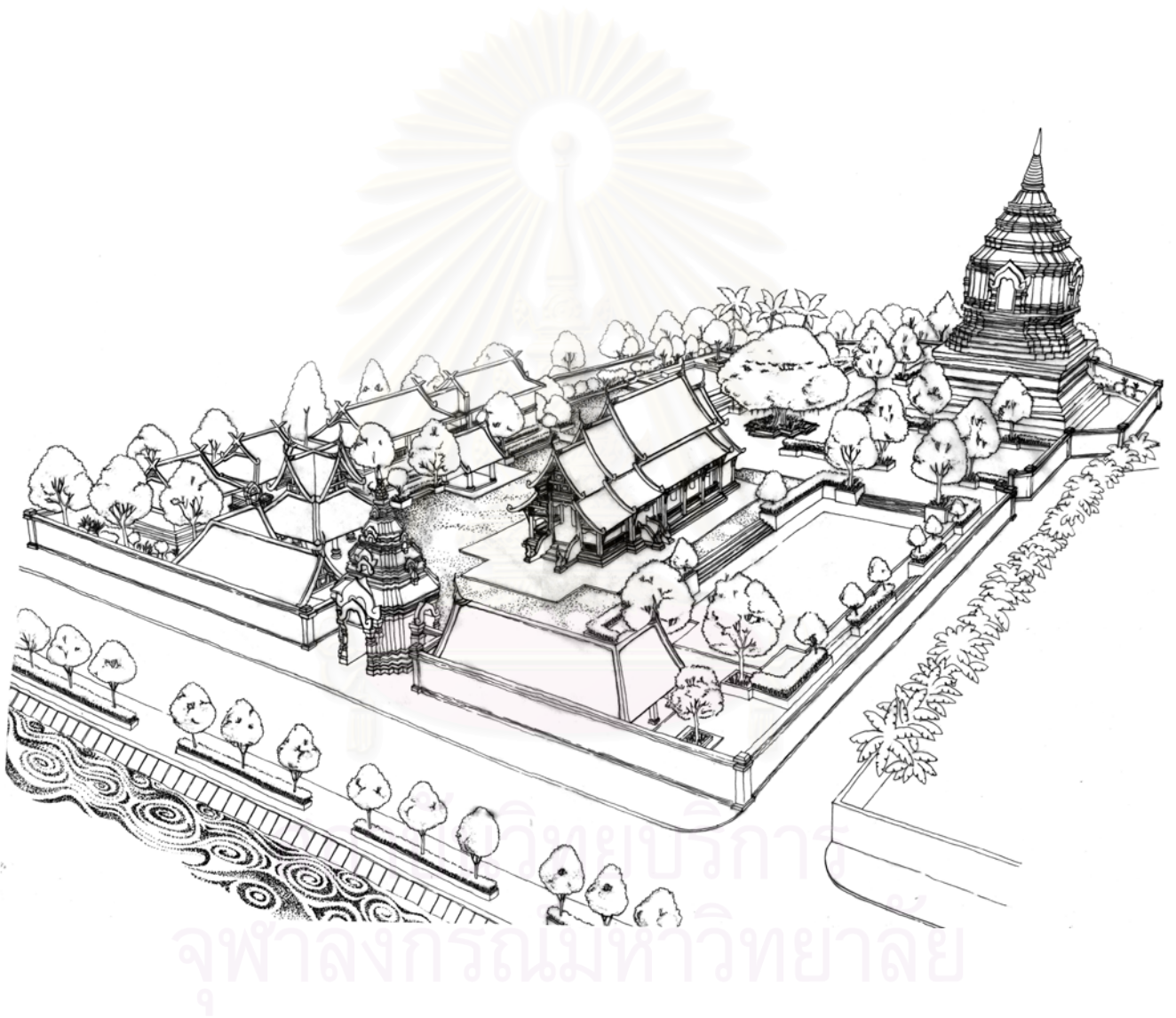

รูปด้านข้างซุ้มโขงประตูวัด

มาตราส่วน

ภาพลายเส้นที่ ๖.๑๘ ทศนียภาพวัดโลกโมฬีที่ได้ทำการออกแบบ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร. **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นท์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๒๕
- การประชุมใหญ่สมัยที่ ๑๓ องค์การพุทธศาสนิกชนแห่งโลก ๒๔-๒๙ พ.ย. ๒๕๒๓ เชียงใหม่. **พุทธศาสนาใน
ล้านนา**. เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๓
- จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา บรรณาธิการ. **ความสัมพันธ์ระหว่าง ล้านนา ล้านช้าง : กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมือง
เชียงใหม่และหลวงพระบาง**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นพบุรี, ๒๕๔๔
- จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา. **พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์วรรณรักษ์, ๒๕๔๑
- ชัยยศ อธิวัชรพันธ์ และภาณุพงษ์ เลหาสม. **วิหารลายคำวัดพระสิงห์: สถาปัตยกรรมและจิตรกรรม**. เชียงใหม่:
สำนักพิมพ์ตรีสนธิ, ๒๕๔๓
- ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ. **การศึกษาวิหารที่สร้างขึ้นในกระบวนการบูรณะศรีวิชัย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐
- ทองทอง จันทร์ทอง. **มหาธาตุ**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นท์ติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๔
- นายวิเศษ เพชรประดับ และ นางสาวศันดาลักษณ์ สุทธาควิน. **รายงาน การขุดแต่งศึกษาและบูรณะกลุ่ม
บายนสถานวัดโลกโมฬี(ร้าง)**. กรุงเทพมหานคร, กองโบราณคดี, ๒๕๒๘
- เน่งน้อย ปัญจพรรค, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และสมชาย ณ นคร. **เสน่ห์ไม้แกะสลักล้านนา**
กรุงเทพมหานคร: เรืองรมย์, ๒๕๓๗
- พระครูชินวงศานุวัตร(สิงโต ชินวงศ์). **วัดปราสาทและบันที่พระยาหลวงสามล้าน**. เชียงใหม่: พระสิงห์การ
พิมพ์, ๒๕๒๘
- พระพุทธรูปงามและพระพุทธรูปงาม. **ตำนานมุลศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาการ,
๒๕๑๙
- พระศรีมังคลาจารย์, **จักรวาลที่ปณี**, หอสมุดแห่งชาติ ตรวจชำระเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร,
๒๕๒๓
- พิสิฐ เจริญวงศ์, บรรณาธิการ. **เหมืองแม่เมาะ ออบหลวง บ้านยางทองใต้**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การ
ศาสนา, ๒๕๓๑
- ภาณุพงษ์ เลหาสม. **จิตรกรรมฝาผนังล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๑
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม. **วิหารโถงซุ้มโขงสกุลช่างลำปาง**. เชียงใหม่: โครงการวิจัย
สถาปัตยกรรมล้านนาไทย, ๒๕๓๔
- มานิต มานิตเจริญ. **พจนานุกรมไทย ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 6**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภา, ๒๕๒๐. ๘๘๘
- มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน. **จารีกล้านนา ภาค๑ เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นท์ติ้งกรุ๊ป,
๒๕๓๔
- รัตนปัญญาเถระ เรียบเรียง, แสง มณวิฑูร แปล. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, ๒๕๑๗

วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. **วิหารล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔

วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. **การศึกษารูปแบบวิหารทรงปราสาทในเขตภาคเหนือ**. เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒

วิชัย ตันกิตติกร. **แหล่งโบราณคดีบ้านวังโฮ ลำพูน**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๘

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. **สถาปัตยกรรมเชียงใหม่**. เชียงใหม่: คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓

วิโรฒ ศรีสุโร, ดร. **สถาปัตยกรรมล้านนา"อีสานเบิ่งล้านนา"**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์แก่นคำออฟเซ็ท, ๒๕๓๙

วิวัฒน์ เตมียพันธ์. **สถาปัตยกรรมไทพื้นถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒

ศ. มณี พยอมยงค์ และคณะ. **เครื่องสักการะในล้านนาไทย**, เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๘

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**
เชียงใหม่ : สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๙

สงวน โชติสุขรัตน์, แปล. **ตำราพิธีสงฆ์และอุบาสว แบบพื้นเมืองเหนือ**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์กลางเวียง,
๒๕๑๙

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **วิหารลายคำ: ประวัติความเป็นมา ลักษณะ และแนวทางการอนุรักษ์**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖

สน สีมাত্রัง. **การวิเคราะห์แนวความคิดในการออกแบบจิตรกรรมฝาผนังล้านนา**. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖

สมโชติ อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อชุมชน**. เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๔๔

สมเด็จพระวันรัต,แปลโดย พระยาปริยัติธรรมธาดา. **สังคีตยวงค์ ปริเฉท ๖-๙**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
การศาสนา, ๒๕๒๑

สมหมาย เปรมจิตต์. **ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง**. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมและมนุษยวิทยา คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๙

สมหมาย เปรมจิตต์, ปวีรรต. **รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่ ภาคปวิรรต ลำดับที่ ๗**
เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๘

สร้อยดี อ่องสกุล. **ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,
๒๕๔๕

สร้อยดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๔

สลิลทิพย์ ตียาภรณ์. **รูปแบบวิหารล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒

สันติ เล็กสุขุม. **หริภุญชัย-ล้านนา : ศิลปะภาคเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๕

สายนต์ ไพรชานจิตร์, บรรณาธิการ. **โบราณคดีล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๐

สุรพล ดำริห์กุล, บรรณาธิการ. **ศิลปะล้านนากับคุณค่าที่เปลี่ยนแปลงไป**. เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐

สุรพล ดำริห์กุล. **ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: คอมแพคพรีนซ์จำกัด,
๒๕๕๒

สุรพล ดำริห์กุล. **ลายคำล้านนา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔

เสถียร โพธิ์นันทน์. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๒**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยพระพุทธรศาสนา, ๒๕๓๗

อุดม รุ่งเรืองศรี, รวบรวม. **พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง,
๒๕๒๓

ฮันส์ เพนธ์. **ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๓๒

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๑ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๕

หมวดที่ ๑

โบราณสถาน

- มาตรา ๗ เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษา และควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา ขึ้นทะเบียนโบราณสถานใด ๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้ อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

- มาตรา ๙ โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว และเป็นโบราณสถานที่มิใช่เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ชำรุด หักพัง หรือเสียหายไม่ว่าด้วยประการใด ๆ ให้เจ้าของ หรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้น แจ้งการชำรุด หักพังหรือเสียหายเป็นหนังสือไปยังอธิบดี ภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่เกิดชำรุด หักพัง หรือเสียหายนั้น

- มาตรา ๑๐ ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลงโบราณสถานหรือชุดคันลิ่งใด ๆ ภายในบริเวณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งอธิบดี หรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใด ก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

หมวด ๕

บทกำหนดโทษ

- มาตรา ๓๒ ผู้ใดทำให้เสียหาย ทำลาย หรือทำให้เสื่อมค่าหรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณสถาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ถ้าโบราณสถานที่ทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า หรือทำให้ไร้ประโยชน์เป็นโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สามเดือนถึงห้าปี และปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท

๒ ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๐๘ เกี่ยวกับกรมศิลปากร (พ.ศ. ๒๕๑๕)

- มาตรา ๗ ทวิ ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคาร ภายในเขตของโบราณสถาน ซึ่งอธิบดีได้ประกาศขึ้นทะเบียน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี

๓ ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการจัดผลประโยชน์และควบคุมสิ่งก่อสร้างในเขตโบราณสถานของกรมศิลปากร พ.ศ.

๒๕๒๓

- ข้อ ๓ เขตที่ดินโบราณสถานของชาติที่จะนำมาจัดผลประโยชน์ตามระเบียบนี้ ได้แก่บริเวณที่ดินซึ่งมีระยะห่างจากตัวหรือซากของโบราณสถาน หรือบริเวณโบราณสถานซึ่งได้กำหนดไว้ ในการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเป็นระยะไม่น้อยกว่า ๒๐ เมตรเมื่อได้ทำการก่อสร้างอาคาร สิ่งปลูกสร้าง หรือเข้าใช้ประโยชน์ในเขตที่ดินโบราณสถานแล้ว อาคารสิ่งปลูกสร้างที่ก่อสร้าง หรือบริเวณที่ได้เข้าใช้ประโยชน์ต้องไม่ทำให้เสียความงาม หรือทำลายคุณค่าของ

โบราณสถาน และต้องอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมโดยไม่ทำลายสภาวะแวดล้อม หรือเป็นบริเวณที่ต้องห้ามทำการก่อสร้าง ตามกฎหมาย

- ข้อ ๔ ผู้ประสงค์จะเช่าที่ดิน อาคาร สิ่งปลูกสร้าง หรือเข้าใช้ประโยชน์ในเขตที่ดินโบราณสถาน ต้องแสดงความจำนงเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อขอเช่าหรือเข้าไปใช้ประโยชน์ต่ออธิบดีกรมศิลปากรหรือผู้ทำการแทน ผู้ประสงค์จะก่อสร้าง หรือต่อเติมอาคารสิ่งปลูกสร้างลงบนเขตที่ดินโบราณสถาน ต้องแสดงความจำนงต่ออธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้ทำการแทนเป็นลายลักษณ์อักษร พร้อมกับส่งแบบแปลนของอาคารสิ่งปลูกสร้างที่จะทำการก่อสร้างหรือต่อเติมเพื่อประกอบการพิจารณาให้ผู้ได้รับอนุมัติจากอธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้ทำการแทน ให้ทำการเช่าก่อสร้างอาคาร สิ่งปลูกสร้างหรือเข้าใช้ประโยชน์ในเขตที่ดินโบราณสถาน ทำสัญญากับกรมศิลปากรตามแบบและเงื่อนไขที่กรมศิลปากรเป็นผู้กำหนด ภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่ได้รับอนุมัติ

- ข้อ ๕ การก่อให้เกิดการโอน เปลี่ยนแปลงหรือระงับซึ่งสิทธิในตัวหรือทรัพย์สินที่เช่า หรือที่ดินโบราณสถาน ที่เข้าใช้ประโยชน์ของผู้เป็นคู่สัญญากับกรมศิลปากร ภายหลังจากที่ได้ทำสัญญาแล้ว ต้องแจ้งต่ออธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้ทำการแทนเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อขออนุญาตก่อนทำการนั้น

บทลงโทษ

- มาตรา ๓๓ ผู้ใดทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า หรือทำให้สูญหาย หรือไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ ๖ เดือน ถึง ๖ ปี และปรับไม่เกิน ๒๐,๐๐๐ บาท

๔ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

หมวด ๖

ศาสนสมบัติ

- มาตรา ๔๐ ศาสนสมบัติ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท

(๑) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง

(๒) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

การดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติกลาง ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมการศาสนา เพื่อการนี้ให้ถือว่ากรมการศาสนาเป็นเจ้าของศาสนสมบัตินั้นด้วยการดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

๕ กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๑๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

- ข้อ ๑ การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ให้ลงทะเบียนทรัพย์สินของวัดใช้เป็นหลักฐาน และเมื่อต้องจำหน่ายทรัพย์สินนั้นไม่ว่าด้วยเหตุใด ให้จำหน่ายออกจากทะเบียนนั้น โดยระบุเหตุแห่งการจำหน่ายไว้ด้วย

ข้อ ๒ การกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัด ให้เป็นที่จัดประโยชน์ จะกระทำต่อเมื่อกรมการศาสนาเห็นชอบและได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม

๖ "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย ศูนย์วัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๒๖"

ข้อ ๔ ศูนย์วัฒนธรรม หมายถึง

"ศูนย์วัฒนธรรมที่กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งขึ้นทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค"

ข้อ ๕ ศูนย์วัฒนธรรม มีหน้าที่ดังนี้

๕.๑ ศึกษา ค้นคว้า และวิจัยงานด้านวัฒนธรรม

๕.๒ อนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนา และเผยแพร่วัฒนธรรม

๕.๓ ฝึกอบรมวิทยากร และบุคลากรด้านวัฒนธรรม

๕.๔ จัดและดำเนินการหอวัฒนธรรม

๕.๕ สนับสนุนช่วยเหลือการดำเนินงานของศูนย์วัฒนธรรมอื่นหรือหน่วยงานอื่น

๕.๖ หน้าที่อื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการวัฒนธรรมจังหวัด หรือสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

วัฒนธรรมแห่งชาติ

๗ พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. ๒๕๑๘

- มาตรา ๒๘ ผังเมืองเฉพาะประกอบด้วย

(ก) แผนผังหรือแผนผังบริเวณซึ่งทำขึ้นเป็นฉบับเดียวหรือหลายฉบับ โดยมีสาระสำคัญทุกประการ หรือบางประการ ดังต่อไปนี้

(ฉ) แผนผังแสดงบริเวณที่ตั้งของสถานที่ หรือวัตถุที่มีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ที่จะส่งเสริมดำรงรักษาหรือบูรณะ

- มาตรา ๔๒ ในระหว่างที่ใช้บังคับพระราชบัญญัติให้ใช้บังคับผังเมืองเฉพาะในท้องที่ใด ถ้าเจ้าพนักงานท้องถิ่น หรือสำนักผังเมืองเห็นว่า สภาพการณ์และสิ่งแวดล้อมในเขตของผังเมืองเฉพาะได้เปลี่ยนแปลงไปสมควรแก้ไขปรับปรุง ข้อกำหนด หรือรายละเอียดของผังเมืองเฉพาะที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติ ให้ใช้บังคับผังเมืองเฉพาะเสียใหม่ให้เหมาะสม ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือสำนักผังเมืองเสนอข้อแก้ไขปรับปรุงผังเมืองเฉพาะต่อคณะกรรมการผังเมือง ถ้าคณะกรรมการผังเมืองเห็นชอบด้วยการแก้ไขปรับปรุงและการแก้ไขปรับปรุงนั้นไม่เปลี่ยนแปลงข้อกำหนด และรายละเอียดของผังเมืองเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการเวนคืนที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น หรือการที่จะตั้งหรือย้ายอาคาร หรือไม่ ก่อให้เกิดการเวนคืนที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์อย่างอื่นขึ้นอีกหรือการที่จะตั้งหรือย้ายอาคารใหม่ ให้คณะกรรมการผังเมืองรายงานรัฐมนตรี เพื่อออกกฎกระทรวงแก้ไขปรับปรุงผังเมืองเฉพาะ

- มาตรา ๔๗ ในท้องที่ใดที่ใช้บังคับพระราชบัญญัติ ให้ใช้บังคับผังเมืองเฉพาะ แต่ยังไม่ได้ตราพระราชกฤษฎีกาให้ใช้กฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารในเขตแห่งผังเมืองเฉพาะนั้น รวมทั้งบริเวณโดยรอบหนึ่ง กิโลเมตรนับจากแนวเขตผังเมืองเฉพาะด้วย ในบริเวณหนึ่งกิโลเมตรโดยรอบเขตแห่งผังเมืองเฉพาะที่ใช้บังคับกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารวรรคหนึ่ง ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นผู้มีอำนาจ ดัดแปลง ต่อเติม หรือซ่อมแซมอาคาร ตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคาร เสนอหลักการให้คณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่น พิจารณาและให้ผู้ว่าราชการจังหวัดควบคุมการปฏิบัติงานของเจ้าพนักงานท้องถิ่นให้เป็นไปตามหลักการที่คณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่นได้กำหนดไว้

- มาตรา ๕๖ ถ้าอาคารที่จะต้องรื้อ ย้าย หรือตัดแปลง เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินหรือทรัพย์สินของแผ่นดินที่อยู่ในความครอบครอง หรือดูแลรักษาของส่วนราชการใด ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดมีหนังสือแจ้งให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับสาธารณสมบัติของแผ่นดินหรือทรัพย์สินของแผ่นดินทราบ และให้ส่วนราชการดังกล่าวมีหนังสือแสดงความยินยอม หรือขัดข้องให้คณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่นทราบ ถ้ามีปัญหาโต้แย้งระหว่างส่วนราชการกับคณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่น ให้เสนอคณะกรรมการผังเมืองวินิจฉัย

๘ พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. ๒๕๒๒

- มาตรา ๗ ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวงยกเว้น ผ่อนผัน หรือกำหนดเงื่อนไขในการปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ไม่ว่าทั้งหมด หรือบางส่วนเกี่ยวกับอาคาร ดังต่อไปนี้

(๑) โบราณสถาน วัดวาอาราม หรืออาคารต่าง ๆ ที่ใช้เพื่อการศาสนา ซึ่งมีกฎหมายควบคุมการก่อสร้างไว้แล้ว โดยเฉพาะ

- มาตรา ๑๓ ในกรณีที่เหมาะสมห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน เคลื่อนย้าย และใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารชนิดใด หรือประเภทใดในบริเวณหนึ่งบริเวณใด แต่ยังไม่มียกเว้น หรือข้อบัญญัติท้องถิ่น กำหนดให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของอธิบดีกรมโยธาธิการหรือเจ้าพนักงานท้องถิ่นแล้วแต่กรณี มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาห้ามการก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน หรือเคลื่อนย้าย และใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารในบริเวณนั้นเป็นการชั่วคราวได้ และได้ดำเนินการออกกฎกระทรวง หรือข้อบัญญัติท้องถิ่นภายในหนึ่งปีนับแต่วันที่ประกาศนั้นมีผลใช้บังคับ

หมวด ๓

การก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน เคลื่อนย้าย และใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคาร

- มาตรา ๒๒ ห้ามผู้ใดดัดแปลงอาคาร เว้นแต่เจ้าของอาคารจะได้รับใบอนุญาตจากเจ้าพนักงานท้องถิ่น

๙ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๒๑

- มาตรา ๖ ให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจเรียกให้ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และบุคคลอื่น ส่งเอกสารการสำรวจผลกระทบกระเทือนต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและเอกสารหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องของโครงการและแผนงานมาพิจารณา ในการนี้อาจเรียกบุคคลที่เกี่ยวข้องมาชี้แจงด้วย หากเห็นว่าโครงการและแผนงานใดอาจจะทำให้เกิดผลเสียหายร้ายแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้เสนอมาตรการแก้ไขต่อคณะรัฐมนตรีต่อไป

- มาตรา ๑๗ ให้นายกรัฐมนตรี โดยคำแนะนำของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนด

(๑) ประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่ต้องมีรายงานเกี่ยวกับการศึกษา และมาตรการป้องกัน และแก้ไขผลกระทบกระเทือนต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ในระยะเตรียมงานและต้องเสนอรายงานนั้นต่อสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบที่จะดำเนินการ

(๒) มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมอันมิใช่เป็นเรื่องที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของส่วนราชการใดโดยเฉพาะ

(๓) วิธีการที่จะใช้ในการตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายธีรยุทธ อินทจักร์ เกิดวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีสถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปีการศึกษา ๒๕๔๑ และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย